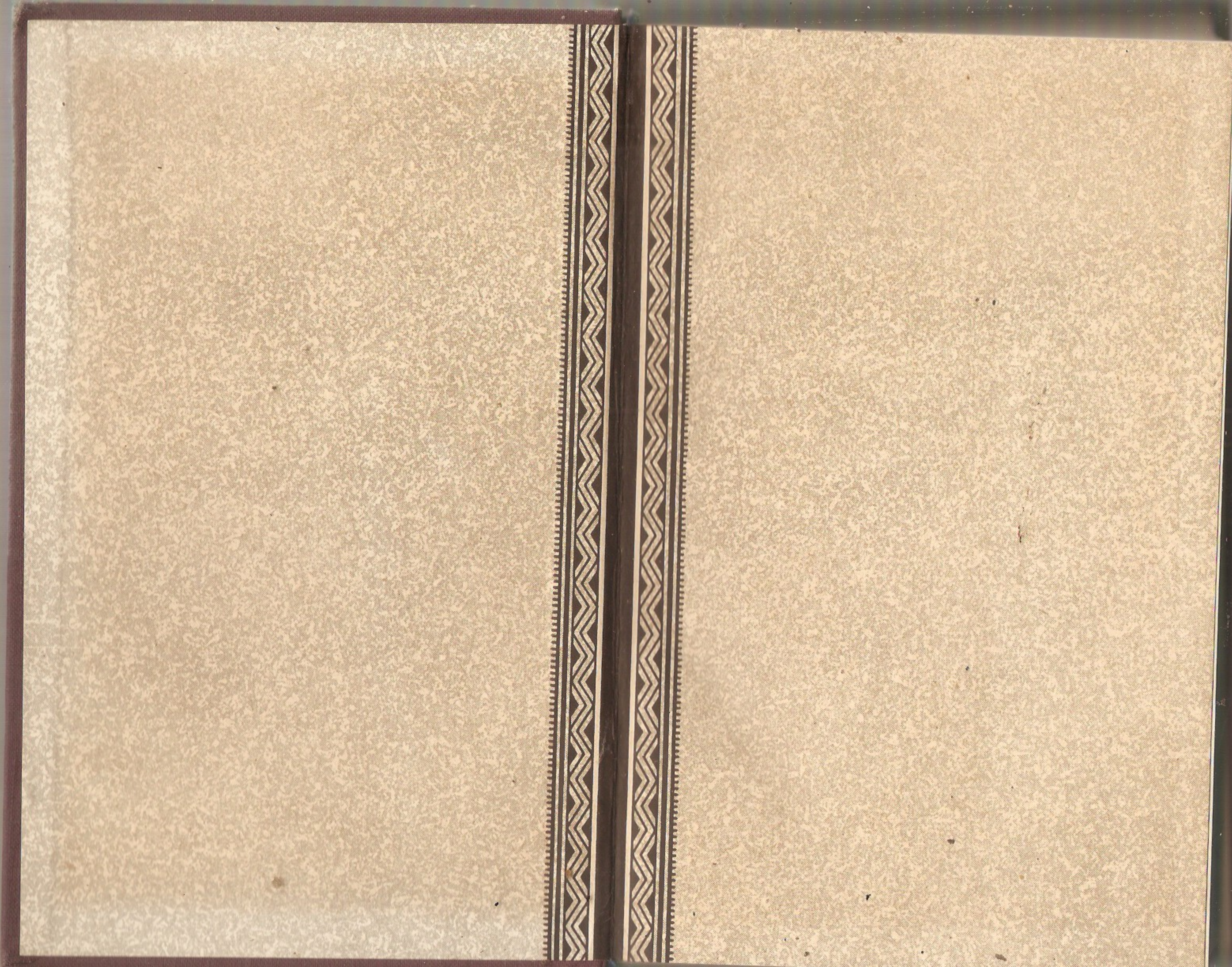

EDUARD
VILDE

Eduard Vilde

KUI ANITA
MEHE
TALLINNA
KAISID

EDUARD VILDE

TEOSED

EDUARD VILDE

KUI ANIJA MEHED
TALLINNAS
KÄISID

ROMAAN

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN

1955

Illustreerinud *Richard Kaljo*.
Kunstiliselt kujundanud *Villu Toots*.

Eduard Wilde

KULAPARUN.

«Maidu, kelle poeg sa oled?»

«Ema poeg.»

«Kelle veel?»

«Isa poeg.»

«Kelle veel?»

«Paruni poeg.»

Kõik naersid ja Maidu naeris ka. Nad ise olid Maidule selle vastuse kätte õpetanud. Juba siis, kui poisike «paruni» asemel alles «palun» ütles. Väike Mait ei mõistnud, mis tähendus oli tema vastusel. Aga ta märkas, et see neile nalja tegi. Ja et ta ise hea meelega naeris, siis ei jäänud ta neile soovitud vastust võlgu. Ta kinnitas igale küsijale, et ta olevat paruni poeg, ja nad naersid kas või silmad vesiseks ja kiitsid Maidut teraseks poisiks.

«Aga kus su mõis on?» päris siis veel üks või teine, ja kui Maidu oma räpase käekesega Konna Jaagu suitsuhurtsiku poole näitas, oli nali täielik.

Oli aega, siis loriti lapse kallal veel kauemini. Mait kuulis siis sõnu ja tähendusi, mida ta veel vähem mõistis kui seda, et ta paruni poeg on. Ta sai ainult aru, et jutt oli peale tema ka ta emast ja isast. Kas nad neist head või paha rääkisid, seda ei suutnud viie-aastane mehike otsustada. Õigemini: ta jäi selles kahevahele. Iseäranis kuri ei võinud see olla, mis nad Liisust ja Jaagust lobisesid, sest nad ju naersid. Vahel tärkas aga Maidu tillukeses hinges siiski umbne aimdus, et kõik ei ole hea, et kõik ei ole korras. Mõne naerja suu või silm ei meeldinud talle. Mõnel naerjal oli jälle hääl, mis Maitu hammustas. Mõni arusaamatu sõna kriipis ja torkas teda kuskilt.

Niisugusel puhul pani poisike vudinal mööda tänavat kodu poole minema; ta porised putked aiva välkusid räpase takuse särgikese alt. Maha jättis ta veeloigu juurde oma mudamajad, pilpasillad ja männikoorest laevakesed. Alles Konna pere värava juurest vaatas tagasi. Pühkis käeseljaga nina, oli tõsine ja mõttes... Need seal — teopoisid ja vaimutüdrukud — vahtisid talle järele ja itsitasid, seni kui nad teda nägid.

Mitte iga kord ei jooksnud väike Mait ära. Ta naeris naerjatega, kui need temale meeldisid, kaua kaasa. Ja nad meeldisid talle, kui nad teda kiitsid.

Üks kiitis tema toredat «paruninina», teine tema suuri «saksasilmi», kolmas tema teraseid vastuseid. Ja nad silitasid ta punakasvalget «mõisnikupead» ja ütlesid: «Ää kuulagi, Maidu, sinust saab veel suur mees! Ega käbi kannust kaugele kukul!»

Siis naeris Maiduke ja ajas nendega laia juttu. Küsimusega, kelle poeg ta olevat, harjus ta viimaks nii, et ta isa ega ema enam ei nimetanudki, vaid kohe välja lompsas: «Paruni poeg.»

«Milla sa siis papat koa voatama lähed?»

«Kui suureks soan.»

«Mis sa talle siis koa ütled?»

««Tere, tere», ja löön patsi.»

«Mis veel?»

««Isa ja ema soatsid palju tervikseid.»»

Naervaid nägusid. Turtsumist.

«Mis sa oma le papale käest koa küsid?»

Selle peale ei tea poiss kohe vastata. Tal kas on liiga palju neid soovet, või ta ei saa küsimusest hästi aru.

«Noh, papa on ju rikas mees, ta peab sulle midagi andma,» aitab keegi takka. «Küsi ta käest üks karjamõis.»

«Ei, Maidu küsib tuuleveski,» vastab poisike mõtlikult.

«Mis veel?»

Mait lööb silmad oma paljastele karpas säärtetele: «Ja püksid.»

Kõik naeravad. Maidu naerab laginal kaasa. Üks naljahammas teeb talle pai ja õpetab:

«Nüüd mine koju ja ütle isale ja emale, et nad su papa juurde viivad. Papa annab sulle tuuleveski, ja uued püksid, ja pika seartega soapad pealekauba. Mine aga nüüd ruttu, poja!»

Poja pistabki kodu poole. Külapoisid hoiavad kõhtu naeru pärast. Noh, Jaagu ja Liisu nägusid tahaksid kõik näha saada, kui Mait kodus ütleb: «Isa ja ema, viige mind papa juurde, ta kingib mulle tuuleveski ja püksid!»

Nali lähebki täide.

«Ema ää, kus isa on?»

«Mis sa isast tahad?»

«Ta peab hobuse ette panema.»

«Miks?»

«Maidu sõidab papa juurde.»

«Missuguse papa juurde?»

«Maidu papa juurde mõisa. Maidu on ju paruni poeg.»

Pilk, millega noor naine lapse otsa vaatab, on lai, tühi ja jätketu. Ehmatust seal sees ei ole, aga hall, abitu kohmetus. Nagu hingeline udu. Ema suurimaks kitsikuseks on, et ta ei tea, mida lapsele vastata. Ta on juba ennemalt kuulnud, kuidas «külakoerad» ta poja kallal hauguvad, et nad talle kätte on õpetanud, ta olevat paruni poeg. Aga ema lootis, et laps lori peatselt unustab ja et haukujad viimaks väsivad ja vaikivad. Aga ei. Nad narrivad ja ässitavad edasi. Nad ei anna lapsele hingerahu, igal pool on nad teda õgimas, nende hambad ei väsi laksumast...

Äkiline viha ujutab noore naise üle, ta kargab püsti ja raputab tänavat poole rusikat — tummalt ning siiski nii sõnakalt.

Mait ei saa sest imelikust vihast aru. Ta vahib laiul silmil ema otsa ja küsib siis:

«Kas sõidame täna papa juurde? Papa annab Maidule tuuleveski ja püksid ja ilusad soapad.»

Äkitselt, nagu Liisu viha oli tulnud, näib see ka lahkuvat. Ta vajub pikkamisi järile maha, ta priske ja veel kaunis jumekas nagu on jälle rahulik, tuim, peaaegu tõnts.

«Ära ole rumal laps,» ütleb ta poisikese käest kinni hakates. «Sinul põle papat, sul on isa, ja sinu isa põle parun, ta on talupoeg. Kui keegi veel küsib, kelle poeg sa oled, siis ütle: Konna Joagu poeg. Ära ilmaski enam ütle: paruni poeg. Maidu soad minu käest vitsu. Kas kuuled?»

Poisikese nagu lööb nukraks, sest — tuuleveski, püksid ja saapad!

«Aga Matsi Priidu ja Silmu Mikk ja Uettoa Mari —» algab ta pika mokaga, kuid ema käratab vahele:

«Paljudi, mis need sead sulle valetavad! Ütle neile teine kord: Urjah, hundid! — ja jookse ära! Kõik on vale, mis nad reaktivad. Papat ei ole ja parunit ei ole! Vemmalt soad, kui veel niisugust lori ajad!» — Ja ema näitab haopinu poole.

Sellega pole aga väike Mait, kelle hinges ainelised himud on ärganud, veel mitte vaigistatud. Ta otsib isa üles.

«Isa ae, kas Maidu on paruni poeg?»

«Mis siis?»

See vaimukas vastuküsimus tuleb laisalt pika, kondise mehe suust, kes peab toa taga murul kõhuli pühapäeva. Tal on rõugearmiline nägu, suur tõnts nina ja helehallid silmad. Oma laia suu hoiab ta veidi lahti; paksude kahvatanud huulte vahelt paistavad suured, helevalged hambad.

Väike Mait kükitab tema juurde rohule ja räägib poolsoositamisi, seejuures kartlikult toa poole püeldes:

«Ema ütleb, et Maidu ei ole paruni poeg, aga Matsi Priidu ja Silmu Mikk ja Uuetoa Mari ja Purika poiss ütlevad kõik, et Maidul on papa.»

«Kuula nüid külarahva lori!»

«Aga — aga —» kogeleb väikemees, ja ta suukese ümber tuksub ärevus — «aga tuuleveski ja soapad ja — ja —»

«Mis soapad ja tuuleveski?»

«Mis parun lubab Maidule anda...»

Konna Jaak püüab oma kivikõva, kinnise peaga mõelda. Ta püüab aru saada, mis lapse jutt tähendab. Mõtlemine ja arusaamine aga pole Konna Jaagul kerge. Uniste silmadega vahib ta poisi otsa, siis üles halli õhku ja vaikib. Poisi terane pea aga haub selle aja sees välja väikese diplomaatilise vale.

«Parun käskind Maidut oma juurde tulla,» ütleb ta, «kohe ruttu oma juurde tulla, ja siis ta annab Maidule tuuleveski, see käib ja jahvatab jahu, ja uued püksid, ilusad punasetriibulised, ja seartega soapad — nii pikad seared... Ja sina pead kohe hobuse ette panema.»

«Kellele ta seda öeld?»

«Matsi Priidule,» vastab poiss kindlalt.

«Priidu valetab.»

«Uuetoa Marile öeld koa!»

«Narrivad sind.»

«Raha luband koa anda. Parun on rikas mees.»

Jaak toetab lõuga mõlema käe najale. Nõnda kõhuli lebedes on tal sarnasust suure laisa hülgega. Kui poisike raha nimetab, lähevad ta kõrvad veidi kikki, aga ruttu heitub tavamine tuim ükskõiksus jälle ta näole. Ta ümiseb midagi, viimaks tõmbab lapse enda juurde murule maha.

«Ää rumal ole ja nende juttu usu — nad narrivad sind,» õpetab ta isalikult. «Parun on rikas mees küll, aga või ta sulle midagi — —» Jaak saab sõna sabast kinni ja lõpetab: «Parunit põle olemaski... Eks sa tea, et oled minu poeg? Ega ühelgi lapsel ole kahte isa. Igale lapsel on üks isa, sinul põle ka rohkem... Teinekord näita Priidule ja Marile keelt või tõsta särgi saba takka üles. Niisugused valevorstid! Ää kuulagi!»

Ja kui Jaak näeb, et lapsel on päris leinanägu, tõstab ta oma päratu käpa tema punakale peakesele ja paitab teda karutaviliselt kaks, kolm korda. «Ää kuulagi, ma teen sulle ise tuuleveski. Ja ema teeb püksid, kui suureks soad.»

Väike Mait on varsti lepitatud. Ta ronib isa selga. Istudes kaksiti tema latal, kondisel turjal ja hoides mõlema käega ta pikkadest juustest kinni, mängib Mait ratsalist. Ja Konna Jaak teeb, noort «parunit» turjal tundes, suuga hobuse kabjaplaginat järele, kergitab taktikohaselt oma kanget keha ja kannab väikese suurtsugu ratsaniku üle kivi ja kännu kaugele ning kaunile luulemaale... Unustatud on tuuleveski, uued püksid ja sääsaapad, unustatud seks korra ka see muinasjutuline isik, kellelt need head annid pidid tulema. — —

Halval ajal on tiivad.

Kui Jaak Luts oma ilusa noorikuga rohkem kui viie aasta eest X. valda asus, et väikese Konna talu rentnikuks hakata, ei tundnud siinseist elanikest keegi teda, tema naist ega nende perekondlikke olusid. Nende eneste käest kuuldi ainult, et nad kaunis kaugelt Läänemaalt pärit olevat ja oma mõisahärra loal ja soovitusel siin võhivõõras Põhja-Harjumaa vallas, mille omanik nende endise saksa sugulane või hea sõber olevat, asupaika võinud võtta. Et talupoja ühest kogukonnast teise rändamine tol ajal haruldane, peaaegu kuulumata asi oli, siis raputasid X. valla inimesed võõra rentniku ilmumise üle küll pead, kuid see oli ka kõik; tahes või tahtmata pidid nad Jaagu ja ta noore naise seletust uskuma, parun Riesenthal, nende senine härra, saatnud nad sellepärast võõrsile, et vald olnud rahvast — liiga täis. Läänemaal elavat nii paksusti inimesi, et põld neid kõiki toita ei jõudvat...

Jaak Luts oli aga vaevalt paar kuud Konna talu pidanud ja tema nägus teinepool selle aja sees priske pojaga maha saanud, kui tundmatu tuulehoog puhus valda veidra jutu. Pagan teab, kes oli selle jutu tooja ja esimene levitaja. Kuulujuttude isa või ema on alati raske tabada. Ja kuidas niisugune jutt lendab! Peale kuuekümne versta oli ta lühikese ajaga ära siivutanud. Tolle aja kohta, kus talupoeg liikuda ei saanud, tõesti tubli tegu! Räägitav jutt aga teadustas X. valla rahvale lühidalt järgmist.

Priske pojuke, kellega taevas Konna Jaagu noort abielu oli õnnistanud, tikkunud paar kuud varem siia kurja ilma, kui lubavad hea komme ja kirikupapp. Pulmade ja varrude vahe jäänud liiga lühikeseks. Seejuures olevat aga va hea Jaak täiesti süütu. Ja teataval määral süütu ka noorik Liisu. Tohib siis talutüdruk tõrkuda, kui mõisahärra tema peale silma on heitnud. Liisu meeldib saksale, saks võtab ta mõisa teenistusse ja austab teda oma sõprusega. Ori täidab käsku, nagu orja kohus. Ent mõisniku helde sõprus ei jää tagajärjeta. Sellest ei oleks viga, kui mitte parun Riesenthal naisemees ja inimestel paraku lobisevad suud nina all poleks. Kui kergesti ei või mõni sõna kukkuda sinna, kust soovimatu kõrv ta leiab. Kas seda pahandust tarvis!

Jaak Luts, ühe kuuepäeva-koha teomees, kutsutakse ühel päeval härra juurde.

«Jaak, kas tahad peremeheks saada?»

«Oh, armuline härra, miks ei tahaks!»

«Võid saada. Aga enne pead naise võtma.»

«Ega sest kedagi ole!»

«Pead mõisa Liisu võtma.»

«Hea meelega.»

«Kohta ei või ma sulle aga omas vallas anda, annan sulle võõras vallas. Mõistad?»

«Täna aulikku härrat!»

«Lähed tuleval pühapäeval Liisuga kirikhärra juurde. Saad mu käest pulmadeks viiskümmend rubla.»

Jaak langeb peaaegu põlvili, kui ta paruni reit kaapab.

«Aga seda pea meeles, Jaak: laps, mis Liisul saab olema, on sinu laps. Kas mõistad?»

«Muidugi minu laps,» kordab Jaak küürutades, «kelle laps ta siis peab olema, aulik parunihärra.»

«Sinu laps, kuigi ta — kuigi ta — nah, kuigi ta sinu laps

ei ole. Sellest pead aru saama. Ega ma sind sitta jumalaimidu hakka peremeheks tegema ega sulle hulka raha kin-
kima...»

Kestab küll veel veidike aega, enne kui Jaak Luts aru saab, aga peaaegu on, et ta saab aru. Ja kui ta aru on saanud, kestab jälle veidike aega, kuni ta otsusele jõuab, mil viisil saks selle uue kingituse eest tänada. Ta ütleb:

«Liisu on va uhke ja turtsakas tüdruk. Parunihärrad ehk ütlevad temale, et ta mulle pikka nina ei tee, kui talle kosja lähen.»

«Ole selle pärast muretu!»

«Tänu, tuhat tänu parunihärrale!»

Nii saanud Jaak ja Liisu paari, nii sattunud nad oma valla võõrasse valda. Rahvasuu kandis juttu kõrtsist kõrtsi, kiriku õuest kiriku-õue, ja ühel heal päeval oli see otsaga kaugele X. valda, noorpaari uude elupaika jõudnud, seal arusaadavat kahinat ja kõminat sünnitades. Vaevalt kuuldus Konna talust pisikese «varapärilja» esimene «o-ää — o-ää», kui külanaised pead kokku pistsid ja suurtsugu eluka enneajaloolise mineviku põhjalikule arutusele võtsid. Külapoisid aga tegid väikese kisakõri peale oma esimese nalja; nad ütlesid: «Konna Liisule sündind pisuke parun; röökimise järgi saab teisest hea haagreht.»

Paruni nimi oli Maidukesel seega sündimisest saadik käes.

Muidugi ei jäänud Jaagule ja Liisule teadmatuks, mis külarahvas neist ja nende pojakesest kõneles. Vahel öeldi neile seda suu sisegi — mõni riiakas üleaedne tegi seda vihatujus, mõni toores külapoiss purjus peaga. Kes aga arvab, et küla lobasuud ja keelepeksjad neile kätte sattunud relva ise kesteab kui mõjusaks pidasid, see eksib. Lugu ei olnud tolle aja kohta pooltki nii haruldane, et temaga kõige kurjemgi keel midagi suuremat oleks võinud peale hakata: nägusal külatüdrukul mõisahärraga sohilaps — tota mul asja!

Naerjail ja pilkajail oli ka üsna õigus, kui nad oma pisteid liiga valusaiks ei pidanud. Liisu sai vahel veel pahasekski, aga Jaaguga oli, kui visataks hane selga vett. Enamasti naeris Jaak nõokajatega iseenese üle kaasa ja tegi omal viisil nalja vastu, mis küll suuremast vaimuteravusest märku ei andnud, seda enam aga tema leplikust meelest ja lapselikust südamest. Ja kui Liisu pahandas, siis tegi ta seda vähem haavatud häbitundest kui haavatud uhkusest. Uhke aga oli see muidu

kaunis tuim ja väga kitsa mõtte- ja tundevaldava naisterahvas oma ilu peale. Vististi oli Liisu ainult sisemist kōdi tundnud, kui parunihärra temale keelatud sõprusega lähenes, sest niusugust au ei saa ju igale tüdrukule osaks. Ta nägi, et temast lugu peeti, ja lugu peeti temast ta valge kaela ja roosade põskede pärast, ning lugupidaja polnud keegi vähem kui armuline härra ise. Selle hiilgava mälestuse üle oli noorik hiljemgi veel uhke ja seepärast ei püüdnud ta delikaatset saladust nii väga varjatagi. Ühele külanaisele, kellega ta tühja asja pärast riisus oli ja kes talle sõimulahingus ta minevikku ette heitis, karjus Konna perenaine näkku: «Minu kaelas on saks rippund — sinusugust ei taha santki!»... Sõna käis vallas ringi ja — naerjad hoidusid enamasti Liisu poole.

Lugu läks aga lapse pärast veidi piinlikuks. Laps oli terane kui ahv ja jutukas kui papagoi.

«Mait, kelle poeg sa oled?»

«Paruni poeg!»

Iga Jütsike tohtis nõnda küsida ja iga Jütsike võis naljakat vastust naerda. See vihastas Liisut. See haavas tema uhkust. Seepärast hakkas ta lapse ees salgama, mida ta ilma ees ei võinud salata, hakkas valeks ajama, mida ta ise tõeks oli tunnistanud, lapse seest tänaval külvatud kahtluse-idusid välja kitkuma. Või tundis ta lapse taevasselge pilgu all südame põhjas siiski nagu häbi? Kartis ta vahest neid inglisilmi, seda tarka, jutukat suukest? Aimas ta ema-armastus mingit hädaohtu?... Paraku ei mõistnud noor naine lapse usaldust ja usku muul viisil püüda omandada kui valju sõna ja vitsakimbu abil. See oli halb abinõu. Palju halvem kui Jaagu oma, kes poisil pead paitas ja ta oma kondisel turjal teise mõtteilma ratsutas...

Mis isal ja emal mõiste- ja tundevarast puudus, seda oli loodus pojale mitmevõrra jaganud. Mait Luts sai mõne aasta vanemaks ja ta ei vastanud enam kellelegi, et ta paruni poeg olevat. Mait Luts sai veel mõne aasta vanemaks, ja ta tikkus rusikatega igaühe kallale, kes talt küsis, kelle poeg ta olevat. Mida Mait Luts ei mõistnud, seda ta aimas. Ta aimas, et tema ja teiste külalaste vahel on midagi, mis vahet teeb, ja et see vahe pole tema kohta hea. See rõhus ta noort hinge. See haavas ta elavat auahnust. Teda nähti sagedasti nutetud silmadega. Keegi ei teadnud, mispärast ta oli nutnud. Ja et Mait polnud mitte ainult tundeline, vaid ka teohimuline, siis ei saanud nutmisest küllalt — sagedasti suges ta oma vastased

ka mehemoodi läbi. Abiks oli tal seejuures ta kehatugevus, mis haruldase väledusega oli ühendatud.

Mait Luts ei märganud aga mitte ainult, et tema ja teiste külalaste vahel vahet tehti, ta pani ühtlasi tähele, et see vahe tõmmati ka tema ja ta noorema venna ning õe vahele. Miks nokiti ja narriti ainult teda paruni nimega, miks mitte ka Jukat ja Annit? Miks pidi temal kuskil võõras kohas üks salapärase «papa» olema, aga Jukul ja Annil mitte? Miks kimbutati ainult teda ja teisi mitte? Mait õppis mõtlema, uurima. Nagu kana siblib pühkmetest ivasid, nii hakkas poisike tundedest, mis teda piiras, tõetähti otsima. Ta hoidis silmad ja kõrvad lahti. Ta püüdis õhust sõnu ja lükkis need ahelaks kokku, ja see ahel sai iga aastaga pikemaks, ühtlasemaks. Ta seadis sündmused ritta, ja see rida kasvas ning korraldus ja sai loetavaks. Ta kuulatas karjalaste loba, kui ta nendega metsas loomi hoidis, ja künnipoiste lori, kui ta nendega adra taga vagusid ajas. Ta pani kodus isa ja ema tähele, ta mõistatas ja pidas meeles nende sõnu, nende pilkusidki.

Paar väikest, pealtnäha tähtsusetu juhtumust Maidu õrnest eest jäid talle unustamatuks; ta oskas neid alles mitu aastat hiljem seletada.

Konna Jaak oli muidu va lammas, aga viin tegi ta vahel hundiks. Vähemalt näitas ta siis hambaid, kuigi hammustamisest iga kord asja ei olnud. Ta seisis kaelani naise mõju all, kuulas ta sõna nagu poisike. Julges vastu rääkida ainult siis, kui sarved soojad.

Mait mäletas, kuidas isa ühel päeval tuikudes tuli ja kuidas ema teda hirmsa sõimurahega vastu võttis. Jaak kostis mõne jonleva sõnaga. Laksti oli tal üks kõrva peal! Jaak aga ei löönud vastu. Ta ajas oma nõtkuva keha sirgu, ikka sirgemale, ta unised, elutud silmad löid kiirgama, ta sirutas oma pika, kondise käsivarre nagu kuhugi näidates välja ja ütles emale väga, väga inetu sõna. Ta sai uue vopsu. Ka nüüd ei löönud Jaak vastu. Selle asemel vaarus ta vastu ust ja hakkas rusikaga nagu pöörane piidapalki peksma. Kiristas hambaid, tagus ja karjus: «Ma talle kuradile annan! Ma ta elu võtan!»

Missugust vastast ta ähvardas — Mait ei taibanud seda. Ema ei võinud see olla, ema kallal oleks ta oma viha sedamaid kustutada võinud.

Teine juhtum oli just samasugune. Vahet leidis ainult selles, et Jaak seekord uksepiita ei peksnud, vaid, kui Liisult hoobid käes, ahju ette põrandale istus ja — haledasti nutma hakkas...

Mait vaatas seda nurgast tüki aega pealt. Korraga astus Jaagu juurde, pani mõlemad käed ta õlale ja sosistas:

«Isa, ää nuta enam!»

Ja Jaak vaatas lapsele läbi pisarate silma ega nutnud enam...

Mida Mait õhust püüdis, sellele otsis ta vanematelt kinnitust. Kui ta märkas, et need salgasid, katsus ta kaudseil teil eesmärgile jõuda. Ta uuris ääri-veeri mööda, päris seda ja mõtles teist. Viimaks leidis ta külapoiste seast sõbra, keda ta usaldas. Seda laskis ta enesele kõik jutustada, mis külarahva seas tema ja ta vanemate kohta ringi käis. Mis ta kuulis, käis sellega ühte, mida ta oli aimanud, tähele pannud ja korjanud. Nüüd puudus veel vanemate otsekohene tunnistus. Tung seda saavutada kasvas Maidu põues palavaks, vägevaks. Selgust, iga hinna eest selgust — see oli nüüd tema raudne juhtmõte.

Isa juures läks ta katse nurja.

Konna Jaak jäi lahtise suuga vahtima, kui Mait talle ilma pikema sissejuhatusega esitas küsimuse: «Ütle mulle, kelle poeg ma olen — sinu või R. paruni oma?» Poiss pidi küsimust kordama. Nüüd pööras Jaak talle sõna lausumata tagumiku. Ja kui Mait teda peaaegu pisarsilmil palus temale vastust anda ja õigust rääkida, ütles ta esmalt, Mait olevat tema poeg, pärast aga põikles: «Mis sa minu käest küsid, ma olen isa, ja see põle isa asi, — küsi ema käest.»

Mait küsis ema käest. Veel samal päeval. Ta sättis enda oma täiel neljateistkümne-aastaselt suurusel ja tugevusel ema ette, vahtis talle puurivalt silma ja ütles:

«Ema, miks sa valetad, et Joak on minu isa? Minu isa on R. mõisa parun.»

Ootamatu sõna ja see kõva, kõmisev toon, mis oli poisi häälel, tegid Liisu esiotsa tummaks. Ta pale tõmbus tumedaks, siis valgus veri südamesse tagasi ja poja otsa vahtis tuhakarva nägu. Sesse naisesse mõjus siiski midagi — ta lapse kaebus...

«Kes sulle seda ütles?»

«Kõik inimesed.»

«Nad valetavad!»

Ja nüüd välgatas Liisu silmas taas põlema see sügav, kägistav viha, mida ta põues kandis kõigi vastu, kes teda julgesid laimata, pilgata ja kiusata — teda, kelle kaelas kord saks oli rippunud.

«Nad valetavad!» kordas ta peaaegu kisendades. «Nad valetavad, ja et sina tattnina seda usud ja mind tuled vihas-tama, siis pead keretäie soama, — pead mu käest kohe tulise keretäie soama...» Ja ta pöördus otsides haopinu poole.

Poiss aga kargas nagu noor kull Liisu käest kinni, ja oma teravaid küüsi sügavasti ta päkka vajutades hüüdis ta kähiseva häälega:

«Joak ise ütles, et ma tema poeg ei ole!»

See vihane väide, osalt vale, osalt õige, oli Maidul pool-tahmata suust lipsanud. See mõjus aga emasse nagu oota-matu löök pähe. Jälle vahetas Liisu pale värvi, ta jäi tummalt poisi otsa vahtima.

«Joak — ütles?» kordas ta viimaks pikkamisi, ja Mait märkas, kuidas ta sõnade järele ahmis. Siis hakkas Liisu ringi vaatama, nagu otsiks ta Jaaku, ning edasi minema, nagu oleks ta Jaaku kuskil näinud...

«Ema!»

Hüüe oli nii ähvardav, nii käskiv ja ühtlasi karjatas sellest nälisugune hingeplün, et Liisu seisma jäi ja ümber vaatas.

«Mis sa tahad?»

«Siis on kõik õigel!»

Imelik! See naine, kes oma saladust varjates muidu täie rahuga valet ja salgamist tarvitas, kes ühegi vastase ees silmi maha ei löönud, kelle suu tarbekorral kõige tusedamaid sõnu leidis — siin, oma lapse ees, seisis ta praegu nõutult ja jäi talle vastuse võlgu...

Ainult ta rusikas tõusis, kui ta esimesest kohmetusest võitu oli saanud, aga seegi sündis enam harjunud kombe kui sundiva tahte mõjul. Ja kui poiss ta ette julgesti seisma jäi, talle valkuval silmal, hõõguva palgega väljakutsuvalt näkku vahtis, siis langes ka Liisu rusikas lõdvalt maha.

See nõrkus maksti talle valusasti kätte.

Mait seisis ema ees, kahvatu ja seesmisest ärevusest väri-sedes. Ta suu vaikis, aga ta silmast kisendas terve maailm võitlevaid tundeid, valu, ahastus, viha ja põlgus. Ja need tun-ded litsusid ta hammaste vahelt viimaks sõna välja, mis iga ema südame oleks tarduma pannud. See oli sama must, inetu

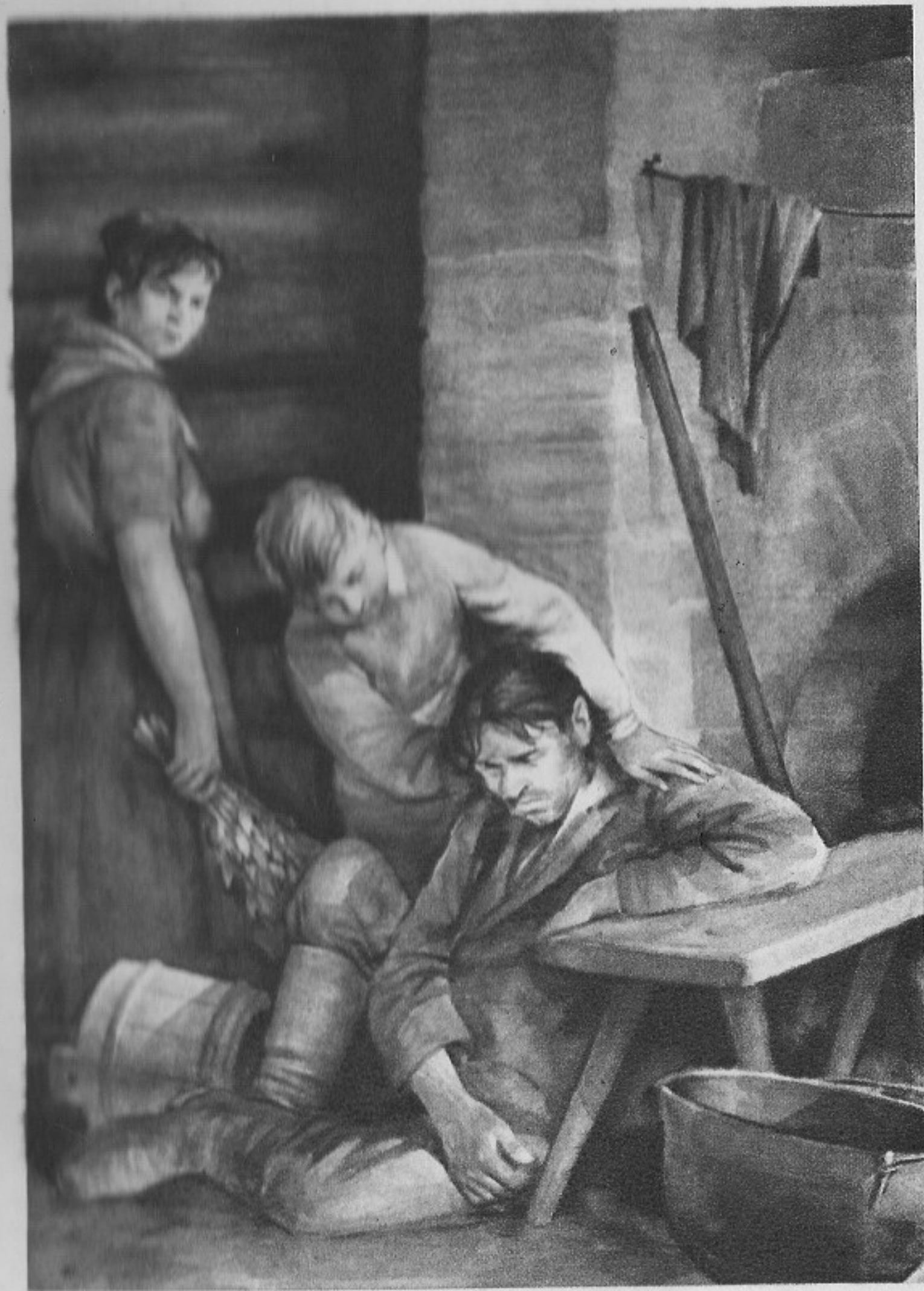
sõna, mida tarvitas isa kord joobnud peaga ema vastu, kui see teda lõi.

Enne kui Liisu hoobist toibus — hoobina mõjus see sõna temassegi —, oli Mait talle selja pööranud ja toa taha kadunud.

Ta ei tulnud tervel päeval enam nähtavale.

Kodust jooksis ta tänavale, tänavalt vainule, vainult metsa. Metsas langes kummuli kastesele rohule, surus näo niiskesse samblasse ja nuttis nii kaua, kui tal märga silmist tuli.

Tal polnud ju enam isa ega ema!

„Isa, ää nuta enam!”

MAIT PÖGENEB «PAPA» JUURDE.

Sellest päevast peale vihkas Konna Liisu oma vanemat poega. Ta vihkas teda, sest et ta teda häbenes ja kartis. Sel poisil olid nii terased, uurivad silmad, nii tark, tõekas kõne, nii mehekas-tõsine olek, et ema end tema juuresolekul ei tundnud vaba olevat. Tal oli tundmus, kui roomaksid sipelgad tal mööda keha üles. Ta arvas poisi pilku alati oma näol ja suul viibivat, kartis iga sõna otsekohe välja öelda, ja ta meelest oli, kui kõnniks tal poisi vari alatasa luurates järel. See piinas ja pahandas teda. Tema, kes seni majas üksinda võimsalt oli valitsenud, tundis enda nüüd teise mõju alla surutud olevat, pealegi oma lapse, neljateistkümne-aastase jõmpsika mõju alla!

Mõrudusest, mis ta südant seeüle täitis, kasvas vaen, see salalik, imbuva, poolpeidetud vaen, mida rõhutu rõhuja vastu ikka südames kannab ja mis väljendub enamasti kiusuna. Mait võis teha, mis tahtis — ema polnud sellega kunagi rahul. Tema ja mõlema teise lapse vahele kasvatati vahe. Teised olid alalised pailapsed, Mait alaline pahategija. Teisi silitati, teda tõugati. Teisi turgutati, teda näljutati. Teistele tehti töös kergendusi, teda aeti hommikust õhtuni taga. Muidugi pandi ta varakult mõisas teol käima, kus kupjakepp kodust kasvatust täiendada aitas.

Isa poolt ep olnud tal kaitset ega õigusemõistmist loot — seisis see ju isegi ema valitsuse all. Mait pidi ainult selle nõrga trööstiga leppima, et tal isa poolt midagi paha karta polnud ja et Jaak tema ja ta õe ning venna peale täiesti ühesuguse silmaga vaatas.

Oleks Mait vähem terane poiss olnud, kui ta oli — ta oleks oma saatuse üle nurisenud, aga sellele alistunud. Kuhu sa hingega lähed! Mait tundis aga pääsemiseks tungi. Tema

peakeses hakkasid mõtted idanema, plaanid tärkama, mis kõik ühise eesmärgi poole sihtisid, ja see oli: väljasaamine praegustest oludest — vabadus! Aga mitte üksnes ta kibe kodune põlv, mitte üksnes ema kius ja ränk töö ei andnud talle seks püüdeks asja. Tal oli rohkem põhjusi omast kodust, mida iga inimene, liiati iga laps, nii kalliks peab, tüdineda, teda põlata. Tema elu tehti ka väliselt poolt väljakannatamatuks.

Mida vanemaks Mait sai, seda enam sattus ta oma õnnetu sünni pärast üleannetute närimise alla. Sõimunimi «parun» põletati talle kustumatult külge. Noor ja vana, vaenlane ja sõber arvas teda selle nimega haavata tohtivat. Ta pärisnimi kippus külarahva suus otse ununema; kes Maitu mõtles, rääkis «parunist», ja kellel sest veel küllalt ei olnud, lisas sõnakese «va» juurde või täiendas nime «Konna paruniks». Missugune piin auahnele, enesest lugupidavale noorele inimesele! Nagu tuline ora käis Maidu hingest iga kord läbi, kui ta oma sõimunime kuulis; veri mühas talle palgesse, vihapisarad tungisid silma ja käsi läks rusikasse. Sõimunimesid oli teistelgi külapoistel, aga nende nimedel polnud seda okast küljes, mis nii mürgiselt Maidu lapsearmastuse, vanemate-austamise, kogu ta õrna kõlbelise tunde-elu sisse tungis. Teised võisid oma sõimunimede üle naerda, Mait pidi nutma. Teiste nimed ei mustanud seda, mis on lapse ülem vara — ta vanemaid; Maidu nimi tõrvas ta ema ja isa. Mäherduse rõõmuga oleks Mait iga muu sõimunime, ka kõige inetuma, omaks võtnud selle häbistava sõna asemel!

Maidu seisukord läks seda piinavamaks, et tal palju vastaseid oli. Terasel inimesel on ikka palju vastaseid. Andekas pea kerkib karja seast kõrgemale, ja seda kari ei salli. Vaimu kallal õgivad vaimukesed. Häda aga niisugusele vaimule, kellel on peale hea nupu ka veel sarved ja küüned, kes hambale hamba vastu paneb, kes pisteid ja tõukeid võlgu ei jää. Sellise ümber suruvad ikka vaenlaste parmuparved. Ja Mait ei kannatanud mitte kannatlikult. Ta müskas ja raius ja hammustas vastu. Aga see ilmlõpmata võitlus väsitas ja tüütas ta ära, nagu võivad parmud ajada kõige suurema ning tugevama looma meeleheitele.

Kuid veel midagi, mis ahvatles teda kodust ja praegusest elukorrast nagu salaväega välja, oli poisi hinges ärkvele tõusnud. Ta igatses teist elukutset. Ta ei tahtnud talupojaks ega põllumeheks jääda.

Maidul oli hea anne ja veel suurem himu vestmiseks ja voolimiseks. Juba varakult hakkas ta oma lihtlabase karjapoisi-pussiga nikerdama reekesi ja vankrike, laevu ja maju, loomi ja inimesi puust ja puukoorest, asju, mis ilult ja loomulikult laadilt teiste poiste imestust ja kadedust äratasid. Nad püüdsid temale järele teha, ei suutnud aga. Maidu vankrid jooksid, ta loomad ja inimesed elasid — teiste pussid sünnitasid ainult nurgelisi puutompe. Mait õppis oma ja teiste töid võrdlema, võitis sellest endausaldust, ja see erutas teda ikka suuremale edasipüüdmisele. Loomusunniline armastus säherduse töö vastu, armastus, mis iga hea kordaminekuga kasvas, tiivustas teda.

Viimasel aastal oli ta nikerdanud tuuleveski, mida päris väikeseks imetööks võis pidada. Veski oli ju tol ajal ainus suurem ja keerulisem masinavärk, mida nägi külalapse silm. Maidu mõtte- ja luulevõimule oli see ikka ametit andnud. Ja nüüd asus ta siis mõne lihtsama katse järel ülesande kallale ehitada hollandi tüülik, mis sisemise ja välimise värgi poolest suurtele veskitele üheski asjas järele ei annaks. Mõte sai teoks. Maidu käte vahelt, ta pussi otsast, sündis pisukesel kujul ehitus, mis tiibadest kedervarteni, koldest kivideni ja viimase kui rattakeseni täielik oli. Jah, Maidu veskis ei puudunud liikuvad inimesedki: puust mölder laotas püülikoti kallal käsi, puust sulane valas vilja kolusse. Hea tuulega käis veski ridva otsas, et lust näha, ja kuigi ta just vilja ei jahvatanud, siis hõõrus ta ometi liiva peenimaks pühade-püülik.

Suure uhkusega näitas Mait külalastele oma meistritööd ja hoidis seda nagu silmatähta.

Imelik igatsus tekkis poisi hingesse, kui ta kord mõisahärra kirjutustoas lauda ja kappi nägi, mida kõiksugused kentsakad nikerdused ehtisid. Seal oli koledaid loomi, kellele Mait nimegi ei osanud anda, loomi murdjahammaste ning linnutiibadega ja veidraid inimesi kalakehadega ning maosabadega. Seal vahtisid imelikkude kasvude ja lehtede seest irvitavad näod välja, mõnel sarved peas, mõnel suu laiali lahti. Ja kõik oli tehtud ainult puust, aga kui peenesti, kui puhtasti! Nii peent ja puhaat tööd polnud Mait veel kunagi teinud — ta pidi seda enesele kadedusega tunnistama. Ja ta põuest hoovas palav soov: Oh, kui oskaksin ka mina niisugust kappi ja lauda teha!

Mõisa puusepalt kuulas ta varsti järele, kus seesugust tore-dat tööd tehakse.

Linnas, kus mujal!

Aga kes õpetab seda tegema?

Meistrid muidugi.

Kas nad seda igapähele õpetavad, kes aga soovib?

Ei, üksnes neile, keda nad enestele õpipoisteks on võtnud. Õpipoiss õpib mitu aastat. On tal amet käes, siis saab ta selliks.

Keda siis meistrid õpipoisteks võtavad?

Noh, kes neile meeldib. Peavad muidugi terased, viksib poisid olema.

«Kas siis — hm! — kas siis —» Mait punastas ja hakkas kogeleva — «kas siis külapoisse koa võetakse?»

Puusepp vaatas poisi otsa ja hakkas naerma.

«Kas sina siis tahaksid tiseri juurde õpipoisteks minna?» küsis ta.

«Tahaks küll!» vastas Mait südame põhjast.

«Jaa, vennas, külapoisse ehk võetakse,» itsitas puusepp, «aga või siis sinusugusel parunipojal kõlbab meistri juurde minna!»

Mait hammustas huulde, aga ta ei jäänud vastust võlgu:

«Kas siis adra ja äkke taga ennem kõlbab vantsida?»

«Õige küll,» tähendas puusepp lõuga siludes, «aga kes sind vallast välja laseb! Pead ju isa koha eest mõisnikku orjama.»

«Noh, eks võiks paluda?»

«Paluda võiks, aga või seda tähele pannakse! Saksa töötegijaid vaja. Kes su isal siis teopäevad ära teeb?»

«Eks mõni teine tee.»

«Ja sina ei oska koa saksa keelt. Meistri poisil peab saksa keel suus olema.»

«Selle võib kätte õppida.»

Puusepp hakkas jälle naerma. Mõte, et Konna Mait, see teopoiss seal, saksa keelt õpib, oli liiga naljakas. Aga kui ta pilgu poisi sügavtõsisesse, õhetavasse näkku heitis, kui ta tema silmas vaimustatud tungi ja tahet lõkendavat nägi, neelas ta pilkesõnad alla ja urises ainult poolkaheldes, poolsoovitades:

«Noh, võiksid jo kord saksa jutule minna, kui ta heas tujus on. Ää aga nina põleta!»

Sellest päevast peale valitses Maidu põues vägev vaim, mis talle õõsi ega päeval asu ei andnud. Ta teadis, et ta ettevõtte ees seisab, millest tal võimatu on taganeda; kahevahel oli ta

ainult veel, kust ja kuidas peale hakata. Aga ka selle kohta jõudis ta varsti otsusele.

Tema esimene samm oli kohaliku saksa palvele minna. Ta tegi seda isa ja ema teadmata. Tema terane pea ütles talle, et need tema soovist kas aru ei saaks, seda lapselikuks hulluseks peaksid, või et nad sellest eneste kasu pärast midagi teada ei tahaks, sest missugune kohapidaja laseb siis oma kõige vanema lapse, tugeva, terase poisi, kes juba mõisas teol käib, kodust ära! Ja lõpuks ütles Mait enesele väga õieti, et järele otsustades on ikka mõisahärra käes, ilma kellela vanemad otsust ei või teha.

Paraku läks aga täide, mida mõisa puusepp oli ette kuulutanud: Mait põletas härra juures oma nina. Saks võis küll heas tujus olla, kui poiss tema palge ette astus, aga see tuju läks kiiresti pahaks, kui ta kuulis, mida talt sooviti. Esmalt tegi ta silmad, kui ei saaks ta poisi kogelevast jutust aru või kui arvaks ta jõmpaka joobnud olevat. Siis vahtis teda nagu siku otse otsas — kahevahel, kust otsast teda sööma hakata. Viimaks sai vihaseks ja hakkas karkima, et miks teda niisuguste rumalustega tülitama tullakse. Enne kui Mait õieti märkaski, oli ta kõnetund saksa juures otsas ja ta leidis enese ukse tagant. Võis pealegi õnne tänada, et teda talli ei viidud ja seal kolmkümmend viis punast valge peale ei loetud. Sest seda kirja õpetati talupojale tol ajal väga hoolsasti.

Nõnda oli Mait oma esimese sammuga vääratanud. Temale oli selgeks tehtud, missugune hullus või — õigemini — missugune kuritegu see on, kui talupoeg tahab jala mõisa maa küljest lahti tõmmata! Talupoeg oli prii, aga priiust on mitut liiki. Kõik ei mahu marjamaale, muist jääb ikka karjamaale...

Maidul seisid pisarad silmas, aga ta litsus hambad kokku ja ütles: Kui nii ei lähe, siis peab teisiti minema! Kuidas? — Jah, selle üle oli vaja aru pidada. Ettevõttest taganeda — see ei mahtunud talle hingesse. Argsemail silmapilkudel püüdis talle küll säherdunegi mõte läheneda. Aga kui ta siis oma kurva elu peale vaatas, uuesti kõiki piinu maitsta sai ja kui talle mõisahärra nikerdatud laud ja kapp jälle meelde tulid, siis lõi ta südame kõvaks ja plaanitses edasi.

Ta jõudis otsusele. See maksis tal palju uneta öid ja hulga rahutuud päevi, kasvas aga selle eest kaljukindlaks — nii pöörane, kui see tema enesegi meelest võis olla.

Ühel heal päeval oli Mait Konna talust kadunud.

Keegi ei näinud, millal ta läks ja kuhu ta läks.

Oli sügisene pühapäev. Eit ja taat, raskest nädalatööst väsinud, ei läinud kirikusse ja magasid seepärast kaua. Kui nad üles ärkasid, oli Maidu ase ahju ääres tühi. Ka Juku ega Anni ei teadnud, millal suur vend oli üles tõusnud ja ära läinud. Isa küsis emalt, ema lastelt Maidu järele — keegi ei andnud seletust. Neitsik Kadri, väga raske unega noor tüdruk, kes aida peal magas, mäletas ainult, et koidu ajal või ka hiljem õuevärav krääksunud, aga kes sealt välja läinud, seda tema ei teadvat.

Arvati esiotja, et Mait on üksinda kirikusse läinud, kuigi ta sellekohasest kavatsusest midagi polnud kõnelnud. Aga kui ta õhtuks koju ei jõudnud, kui ta teiseks hommikukski tagasi polnud, kui ta ka veel terve esmaspäevase päeva ära jäi, siis hakkas rahutus ja ärevus Konna talus maad võtma. Küsiti külas igal pool tema järele. Keegi ei teadnud Maidust midagi; ka kirikus ja kirikuteel ei mäletanud teda ükski näinud olevat. Otsiti kodus tema kadumise märke ja jälgi. Leiti, et ta oli endale pühapäevased hilbud ümber pannud, leiva otsast hea kannika maha lõiganud ja silgukarbid — muidugi täidetult — kaasa võtnud. Nagu sellest näha, oli ta kindla nõu järgi läinud. Aga kuhu? Tee pidi pikk olema, sest ka teisipäev läks mööda, ilma et noor teomees oleks nähtavale tulnud. Juba käidi tal mõisast vihaselt järel...

Viimaks leidis Juku veel ühe kadumise-märgi: Maidu kuulus tuuleveski oli aidast kadunud! Seda veskit ei pidanud meister mitte iga päev ridva otsas liiva jahvatamas, vaid ainult harukordadel; kadedad külapoised oleksid selle muidu võinud ära viia või puruks pilduda. Mait hoidis veskit aidas kõrvalises paigas. Ja nüüd oli see sealt kadunud! Kuhu oli ta saanud? Oli omanik selle kaasa võtnud? Vististi küll. Aga mis otsustabeks? Terve lugu oli suur mõistatus. —

Kuna Maitu kodus otsiti, mõõtis ta, suurem komps kaenla all ja jäme kepp käes, pikkade sammudega tundmata teid põhjast edela poole.

Komps varjas peale vähese teemoona veel midagi — Maidu meistritööd, ta tuuleveskit.

Kuhu rändas ta sellega? Tahtis ta seda müügile viia või raha eest näitama hakata?

Ei, Maidu mõttelend küündis kaugemale, tal seisis suurem ja kõrgem eesmärk silma ees.

Mis niisugune terane poisipea kõik välja ei mõtle! Milliseid huulekujusid ta ei soeta! Ja mäherdune julgus ei paisuta inimese rinda, kes enda noore, tugeva ja terve tunneb olevat!

Mait läks oma «papat» otsima. Oma suurt, rikast, vägevat päris isa.

See pidi teda ta hädas aitama, pidi tema kuldse unenäo täide saatma, pidi võimalikuks tegema, et teopoiss, kes ei taha adra taga käia, võiks hakata nikerdatud kappisid tegema, nii et X. härra noore, tugeva talupoja maa küljest lahti kangutab ja vaba meheks laia ilma laseb minna.

Midagi vähemat polnud külaparuni teekonnal otstarbeks ja eesmärgiks!

Kui Mait kõpsemas vanaduses selle käigu peale mõtles, pidi ta pead vangutama ja naerma. Mõni aasta hiljem oleks ta seda hulluks karutükiks pidanud, mis ta meelest nüüd üsna mõistlik ja loomulik näis olevat.

Mait mõtles nõnda:

Kuigi sinu isa on parun, siis on ta ikkagi sinu isa. Isad aga armastavad oma lapsi. See on igapäevane nähtus. Sinu praegune isa, kes su isa ei olegi — Konna Jaak — temagi armastab sind. Vähemalt ei tee ta sinu ning Juku ja Anni vahel mingit vahet, ta on sind ja neid ühel viisil toitnud, kasvatatud.

Muidugi armastavad ka saksad oma lapsi. On ju seegi igapäevane nähtus. Kui sa nüüd selle saksa ette astud, kes sinu isa on, ja temale ütled, et sa ta poeg oled, ning temalt siis midagi palud — miks ei peaks saks oma lapse palvet täitma? Et ta seda võib täita, on kindel, sest kes on vägevam kui saks. Saksa päralt on kõik, mida su silm näeb ja käsi katsub, saksa päralt on kõik inimesed maa peal. Saksale annab keiser kätt ja saks käib kuberneril külas. Mida saks tahab, peab sündima, mis tema ütleb, on seadus.

Ja niisugune vägev mees on sinu isa. Sa oleksid ju rumal pois, kui sa tema palvele ei läheks! Ja sa ei nõua temalt ju kuigi palju. Sa ei küsi endale mõnda mõisa, talu ega veskit, mitte kopikat rahagi; sa palud ainult, et ta oma poja X. härra maa küljest lahti võtaks ja linna meistri juurde minna laseks. X. härral on rahvast küllalt — üks Mait ees või taga. Tema

põllud ei jää sellepärast kündmata, ta hein mitte tegemata, ta sõnnik mitte vedamata.

Aga kui parun küsib, kas sa ka kapimeistriks kõlbad? Oled ju rumal külapoiss, näpud tõntsid, käed kanged. Mis sa siis vastad?

Siis võtad tuuleveski kotist välja, paned paruni ette ja ütled: «Nikerdatud kappi lõvipeadega ja kalasabadega pole ma küll veel teind, aga siin on tuuleveski, milles ükski ratas ei puudu ja kus mölder ja poiss käsi liigutavad nagu elavad inimesed.»

Las ta vaatab siis mu veskit! Saksakapp ta ei ole, aga tehku teised külapoissid niisugune järele! Ega kapitegijagi taevast kuku! Kui mõne aasta õpin, nikerdan terve mõisa kujudega välja! Lastagu mind aga õppida!

Kui siis parunil vähegi on isa-armastust, kui tal ristiinimese verd südames on, siis vastab ta mulle: «Mait, mu poeg, ma tahan sind aidata! Ma näen, sa kõlbad meistri juurde. Ma tahan sinu härrale kirjutada, et ta su linna laseks minna.»

Asi nudi! Võid hüpatas koju tagasi minna...

Säherduste lokkavate lootustega oli «paruni poeg» teele läinud. Aga inimesele, kes ihkab kõige kõrgemat ja kallimat, mida tal ihata on, kipuvad tahtmata kartuse-pitsitused kallale, hoolimata kõige kindlamaist lootustest. Mait ei teadnud küll, kust ja millised hädaohud ta ettevõtet võiksid ähvardada, aga ta süda lõi siiski vahel kipitama.

Ühte asja teadis ta kindlamal kujul karta: et parun vahest liiga õel mees on. Niisugune uhke ja äkiline ja kõva nagu X. härra ja mitmed teised, kellest Mait oli kuulnud. On ta säherdune, siis võib olla, et ta võõrast külapoissi pojaks ei tunnista. Kihutab uksest välja — mine kus kurat! Laseb ehk veel kinni siduda ja haagrehi juurde viia. Oled ju jooksik. Haagrehi juures antakse sulle — —

Aga Mait raputas enda seesuguseist tumedaist mõtteist võimalikult ruttu lahti. Tugev lootus igavese vanema-armastuse peale asus ta rinnas jälle troonile. Kiskja loomgi armastab oma poegi, miks siis mitte inimene!

Ja nii ta rändas, kallid varandused kaenlas, magus õhin põues, mööda poriseid teid kauge Läänemaa poole.

Ääri-veeri mööda oli ta inimestelt ammugi välja uurinud, kus küljes M. kihelkond ja R. vald on ja missugused suuremad teed sinna viivad. Tuli puudus kätte, siis küsis ta teel juhatust.

Terve pühapäeva sammus ta julgesti küladest ja mõisadest mööda, siis ei võinud teda keegi kimbutama tulla, päev oli prii ja teekäijaid palju. Esmaspäeval aga, kui kõik töötavad talupoja-käed tegevuses olid, äripäeval, mis on mõisniku päralt, puges ta südamesse laiskleva teopoisi urgitsev kartus. Mis siis, kui keegi küsib, kes sa oled ja miks sa kibedal tööajal hulgud? On sul härra käest kiri kaasas, et võid kuhugi minna? Ja kuhu sa õieti lähed? Mis sul seal kaenlas on?

Hirm, et ta tabatakse ja koju tagasi saadetakse, sundis Maitu esmaspäeval kõrvalisi teid otsima, inimestest eemale hoiduma, jah, mõnes paigas metsa põikama, et möödaminejad või teeäärsetel põldudel töötavad inimesed teda ei näeks. Tuline hirm oli tal iseäranis mõisasundijate eest, kes siin ja seal väljal seisid — opmannid tigidate nägudega, kupjad ja kiltrid karjuvate suude ja välkuvate keppidega. Nende eest oli Mait vahel pikemat aega puude ja põõsaste taga varjul. Väga kartlikult muide oli ta ka esimese öö kuskil kõrtsis mööda saatnud.

Et ta ennast pidi peitma ja kõrvalisi teid otsima, misjuures ta enam kui üks kord õigelt rajalt eksis, siis jõudis ta ainult pikkamisi edasi. Ka hakkas esmaspäeval ränka vihma valama, külma sügisest vihma, mis muidugi juba mudase tee paiguti päris põhjatuks tegi. Mait sai särgini märjaks, jalad olid tal päris mudatombud all, hambad lõgisesid suus.

Kõige kurjem kaaslane aga lähenes veel. See oli nälg. Kaasavõetud leib ja silgud said otsa. Mõni kopikas raha oli nartsu sees, aga seda ta pidi ettenägemata kulude tarvis nagu hingeõnnistust hoidma. Teise päeva õhtul oli põgeneja kõht nii hele, et hammusta kas või näpp otsast.

Aga Mait leidis nõu.

Ta ootas öö ära ja läks vargile.

Sügisese aja tõttu oli põldudel küpsi herneid ja aedades kaalikaid, naereid ja porgandeid, ning marju ja puuvilja pealekauba. Ühe mõisa suures aias, kus vahti ega koera ei olnud, sõi noor hulgus kõhu täis ja võttis ka tagavaraks mõnda ligi.

Sel ööl ei läinud ta enam kõrtsi oomajale, kartes, et teda kimbutama hakatakse. Ta tõmbas ühes metsasalus, keset tiheadat põõsapadrikut, teedest võimalikult kaugel, oma väsinud kere märjale samblale maha. Ehk ta küll oma vettinud riides külma pärast lõdises, uinus ta siiski varsti magama.

Tardunud liikmetega ärkas ta hommikul päevatõusu eel ja traavis edasi. Inimestest ka nüüd võimalikult eemale hoidudes, varjatud teid otsides ja seeläbi vahel sihilt kõrvale sattudes jõudis ta alles kolmanda päeva õhtu eel suure ilusa mõisa lähedale, millest ta teel saadud juhatuste järgi arvas, et see R. mõis võiks olla. Ühelt lapselt, kes talle vastu tuli, küsis ta oma arvamisele kinnitust. Ja tõesti — talle vastati, et ta seisab parun Riesenthali maa peal ja et see suur kahekordne, punase telliskivi-katusega hoone seal kena puiestiku serval on kohaliku saksa elumaja.

Maidu süda hakkas vägevasti tuksuma.

Veel mõnisada sammu — ja ta oli oma hulljulge teekonna lõpul, seisis oma suure, vägeva, rikka papa ees! Lõppotsus lähenes.

Missuguseks see kujuneb?

3

MAIT LUTS PARUN RIESENTHALI EES.

Jõudes R. mõisa õue, tõmbas Mait kergemalt hinge. Ta süda lõi kindlamaks ja julgemaks. «Saagu nüüd, mis saab — vähemalt oled siin!» mõtles ta endamisi. Tema argus teel oli tekkinud ju ainult kartusest, et teda ei lasta eesmärgile jõuda, et ta ilma otsuseta poolelt reisilt tagasi peab pöörduma. Nüüd aga oli ta ettevõtte kindel — paruni ette tükida, ilma enam ühtegi takistust kartmata.

Kiirel sammul lähenes ta üle õue mõisamajale, hoolsamini hoides oma meistritööd kompsus vastu külge. Vastutulijaid teretas ta viisakalt, et äratada nende heatahtlikkust enda vastu.

Kui ta mõisa majandushoonete vahelt läbi ja opmannimajast mööda oli jõudnud, piiras teda vana, ilus puiestik lopsakate pärnade, jalakate ja saartega, mille seast mõned sihvakad paplid nagu määratud vihad üles vibasid. Selle puiestiku serval, madalal kingul, seisis tõsise ja uhke näoga härrasmaja. Ta esist ehtis ümmargune võlvitud kallastega tiik, mille rohelistes, kõntsaga kaetud vees aerutasid paar helevalget luke, päid taoti põhja pistes. Lillepeenrad palistasid tiigikest ja maja laia trepi ümbrust. Suur kirju vapp vaatas kõrgilt lossi eesmise seina kollaka krohvi seest alla.

Mait jäi puude vahele seisma, vaatas ringi ja pidas aru. Kust küljest majale läheneda ja kellelt kõige paremini paruni järele küsida? On ta kodus ja võtab ta praegusel tunnil ette? Härrasmaja lähemas ümbruses polnud ainust inimest näha; kas oodata, kuni keegi ilmub, või otsekohe majja minna?

«Poiss, mis sa vahid siin?» käis korraga Maidu selja tagant näpsakas hüüe.

Kui ta ümber vaatas, seisis tema ees umbes ta enese vanune, pika, saleda kasvuga poiss, kelle peen ülikond, helevalge krae

ja õrn, päevitamata nägu külapoissi kahevahele ei jätnud, et tal mõne mõisa-noorhärja või ka noorisandaga tegu on.

Mait teretas.

«Voatan, kust uksest tohiksin mõisasse minna,» kostis ta aupaklikult.

«Kelle juurde tahad minna?»

«Parunihärja juurde.»

«Mis sa parunihärrast tahad?»

«Oli natuke asja.»

«Mis asi see on?»

«Seda ei või teistele öelda.»

«Sool!» Peen noormees astus ligemale ja vaatas võõrale külapoisile uudishimulikult näkku. «Miks sa ei või seda teistelegi öelda? On see mõni sala-asi?»

«Jaa.»

«Aga mina olen noorhärja, parunihärja poeg — mulle võid ikka öelda.»

«Ei või.»

Noormees, kes enese parunihärja pojaks oli tunnistanud, ajas silmad suureks. Ta uudishimu muutus imestuseks.

«Sa ei või? ... Kes sa siis oled?»

«Mait Luts.»

«Kas meie vallast?»

«Ei.»

«Kust siis?»

«X. vallast.»

«Kus see on?»

Mait nimetas Harju-Jaani kihelkonda.

«Aa, ma tean,» ütles noor parun. «See on ju väga kaugel! ... Kes sinu siia saatis?»

«Ei keegi, tulin ise.»

«Ja sa ei ütle mulle, mis asja pärast?»

«Ei.»

«Aga mina käsin sind öelda, ja kui mina käsin, siis sa pead ütlema!»

«Ei ütle.»

Noor parun vangutas kasvaval ärevusel lühikest hõbenupuga koerapiitsa, mida ta käes hoidis. Ta näis aru pidavat, mis selle vastase talujõrnikuga peale hakata, kes julgeb saksa käsule vastu panna. Kuna ta pikka, tugevat poissi, kelle jume- kas, ühtlane nägu ta tähelepanekut äratas, pealaest jalatallani

pahase pilguga mõõtis, jäi ta silm korraga peatuma kompsule, mida Mait kaenla all kandis ja nagu varjata püüdis.

«Mis sul seal kotis on?»

«Ei midagi.»

«Kuidas — ei midagi? Seal on ju üsna suur asi sees!»

«Aga mitte noorhärrale.»

«Kellele siis?»

«Parunihärrale.»

«Näita siia!»

«Ei näita.»

«Sa ei näita?»

«Ei näita.»

Kauemini ei suutnud noor saks end talitseda. Ta koerapiits vihis läbi õhu ja käis poisile plaksti pähe. Siis asus ta räpalt Maidu kompsust kinni. Tekkis lühike rübelemine. Varsti aga lendas noor parun tuigerdades tagasi ja pidi peaaegu selili kibuvitsa-põõsasse kukkuma. Ta oli Maidu tugevat teomehekätt tunda saanud.

Minut aega seisis vastased tummalt teineteise ees. Kaks paari vihast kiirgavaid silmi imesid endid teineteisesse, kaks võitlejat uurisid teineteise kangust, kuulutasid teineteisele vaenu... Mait teadis, kellega tal tegemist oli, kelle koerapiits talle näkku oli vihisunud, kelle vägivaldne käsi ta kallisse varandusse püüdnud puutuda. See oli ta vend, ta suurtsugu vend, noormees, kelle soontes voolas sama veri, mis temagi omis. Noor parun sellevastu nägi ainult hulljulget, kangekaelset, häbematut talupoega enda ees, kes saksale vastu julges hakata, kes saksa vastu kättki usaldas tõsta. Tohtis saks sellega leppida? Võis ta niisuguse kuritöö karistamata jätta?

Silmapilguks näis noor parun aru pidavat, kas uuesti tugeva ja vapra vastase kallale karata või endale enne abi kutsuda; siis pistis kaks sõrme suhu ja vilistas valjusti. Talle vastati kohe: puiestiku poolt kuuldus suure koera madal haukumine. Pea kahisesid põõsad, ja määratute hüpetega lähenes väikese vasika suurune vesihall, kärbitud kõrvadega taani dogi. Ta kargas esmalt haukudes oma noore peremehe najale püsti; see tõukas ta aga tagasi, ja nüüd nägi ta puu all seisvat võõrast külapoissi, kelle otsa ta lahtistel lõugadel oma veidrate, valge portselani karva silmadega jäi vahtima.

«Poiss, kas näitad nüüd, mis sul kompsus on, või mitte?» hüüdis noorhärja ärevusest kähiseva häälega.

«Ei näita.»

«Siis ässitan koera su kallale!»

«Ärge ässitage — ma löön koera!» hoiatas Mait ja asus tugevamini oma jämeda reisikepi ümbert kinni.

«Sultan, võta!» karjus noor parun saksa keeli.

Möiratava haukumisega kargas suur koer võõra poisi peale. Lähemal hetkel pidi ta tema kõris kinni olema. Kuid välgukiirusel oli Mait kompsu kaenia alt maha pannud ja puu taha vilksatanud. Koer hüppas esimese hooga vastu puutüve ja prõntsatas tagasi. Vihase, ulguva haukumisega tikkus ta aga uuesti kavala vastase kallale. Korraga vingus Maidu malakas ja langes raske hoobiga koerale otse selga. Vaene Sultan käis korra kukerkuuti ja taganes siis ruttu, valu pärast kaeblikult kilgates.

Vastase kerge võit pani aga noorhärri viha alles leegitsema.

«Kuidas tohid sina, lurjus, minu koera lüüa!» karjus ta vahutades. «Oota, ma tahan sind õpetada!»

Ta hüüdis koera tagasi, ja teda uuesti poisi peale ajades tikkus ta nüüd ka ise tema kallale. Kuna Sultan Maidu hõlma asus ja selle lõhki kiskus, haaras noor parun poisi rinnust kinni, enne kui Mait ennast sai kaitsta.

«Noorhärri, jätke mind rahule,» ähkis Mait, «muidu teen teile haiget!»

Aga ka seda hoiatust ei pandud tähele. Oma vihas ei tundnud noor saks enam iseennast. Kuna ta koera, kes hambad juba korra vastase reide oli löönud, valjusti taga kihutas, hakkas ta ise mõlema käega Maidu kõrist kinni ja püüdis teda maha kiskuda.

Nüüd aga lõppes ka külapoisi viimane kannatus ja iga aukartus saksa vastu. Talle kiputi siin ju otse elu kallale! Vihane kugistus tungis tal kurgust, õhk ta silmade ees lõi punaseks. Ta laskis malga kukkuda, ja koerale jalaga pimesi vastu raiudes vabastas ta oma kaela noore paruni küüntest ning lõi talle enesele nüüd oma tugevad töökaed kõri ümber. Siis surus ta tema kõige jõuga enda ette käpuli ja pani põlve talle kuklale.

Sel silmapilgul kargas aga koer Maidule tagant selga. Kähku kahmas Mait vembla maast ja pöördus teise vaenlase poole. Selga puutüve vastu toetades laskis ta malga läbi õhu sadada; vähemasti iga teine hoop käis vihasele loomale pihta. Koer taganes ulgudes, tikkus aga valuvihal ikka uuesti peale.

Uhtlasi oli noor parun Riesenthal jälle jalule hüpanud, et võitlust haavatud häbi pärast seda vihasemalt jätkata. Vististi oleks Mait kahele tugevale vaenlasele viimaks ometi alla jäänud, kui mitte lahingule muul viisil poleks lõpp tulnud.

Noor parun ja tema koer olid just uuesti külapoisi külge asunud, kui madal, põrisev mehehää poolkohkunult, poolpahaselt võitlejate ähkimise ja Sultani õela urisemise sekka kostis:

«Gotthard, mis see tähendab? Mis siin sünnib?»

Sedamaid laskis noor parun vastase küljest lahti.

«Sultan, siia!» käskis sama hää, ja koer kuulas sõna, ehk küll vastumeelselt urisedes ja võidukale vastasele hambaid näidates.

Kesk lahingupaika seisis käskivalt umbes viiekümne aastane kõrge kasvuga ja tugeva kehaga härra. Ta lihav, priske punaga kaetud nägu, mille mõlemat põske neerukujuliselt kattis hall habe, avaldas elavat võõrastust. Küsivalt käis ta uhke, iseteadlik pilk võõra külapoisi pealt noore paruni ja sellelt vihase koera peale, kes oma pekstud kehakohti lakkudes vana härra jalge ette maha oli heitnud.

«Gotthard, mis siin oli?» kordas viimane oma saksakeelset küsimust, silmitsedes seejuures noormehe surnukahvatut nägu ja ta paljast, sassi-aetud pead. «Ma nägin sind selle poisiga kisklevat. Mispärast? Mis ta sulle tegi? Kes ta on?»

«Ta oli mu vastu häbematu,» litsus poiss hammaste vahelt, kuna ta rind lõõtsutades tõusis ja vajus.

«Mil viisil?»

«Ta ei andnud mulle mu küsimuste peale vastust, — ta lõi minu koera...»

«Soo? Ja kes ta on? Mis ta siit tahab? Kuidas sattus ta siia mõisa puiestikku?»

«Seda küsi ta enese käest, papa! Ega tea, kas ta sullegi vastata tahab. Näib väga kahtlane isik olevat. Vahest mõni varas. Tal on komps kaasas, mida ta mingi hinna eest näidata ei taha.»

Parun Adalbert von Riesenthal pöördus võõra poisi poole.

See seisis, võitlusärevusest värisedes, puu najal. Ta oli juba mahti leidnud oma kompsu jälle kaenlasse võtta. Ta haljaste nõopidega sinine kuub ja sama karva kintspüksid olid paarist kohast lõhki kistud ning käsi, mis kompsu hoidis, jooksis verd. Nagu noorel parunil, oli ka temal peakate võitluspalavuses

maha kukkunud. Nõnda seisis mõlemad palja peaga ja sasitud juustega vana paruni ees.

Viimase silm käis tunnistades üle poisi sirge, vinnuka kogu, ta terase, jumeka näo. Siis astus ta nagu uudishimulikult sammu ligemale.

«Mis su nimi on?»

«Mait Luts.»

«Mida sa siit otsid?»

«Tahtsin parunihärraga kokku soada.»

«Mis asja pärast?»

«Seda võin parunihärrale üksi nelja silma all öelda.»

«Nelja silma all? Soo!» Parun ajas silmad suureks. «Mis sala-asja sul siis mulle on jutustada?»

«Oli midagi.»

«Mis sa seal kaenlas kannad?»

«Tahtsin seda parunile nelja silma all näidata.»

«Nelja silma all! Kõik nelja silma all!» hüüdis mõisnik ja näis olevat kahevahel, kas kentsaka poisi üle naerda või vihas-tada. Jälle silmitses ta teda uurivalt, jälle nihkus ta temale ligemale.

«See noorhärja siin on minu poeg,» ütles ta siis. «Sa võid tema kuuldes julgesti rääkida.»

«Ei või.»

«Näed nüüd isegi, papa, kui häbemata on see jõmpsikas!» hüüdis noor parun, kes ärevusest juba toibuma hakkas, saksa keeli vahele. «Just niisamuti vastas ta ka minule kõigi küsi-muste peale. Ja kui ma teda tahtsin karistada, siis lõi ta mind vastu.»

«Lõi sind vastu?»

«Jaa, ning mitte üks kord,» ässitas Gotthard. «Ja koera peksis teine otse häbemata kombel.»

Parun kortsutas kulmu. Ta hää lüks karedaks.

«Kuule, poiss,» pöördus ta Maidu poole. «Sa oled noor-härrat ja tema koera löönud! Kuidas sa seda tohtisid?»

«Noorhärja peksis mind enne ja ässitas koera minu kal-lale.»

«Ükskõik, sa ei tohi saksa ega saksa koera lüüa!»

«Koer pidi mu lõhki kiskuma... Ma olen verine...»

Vana saksa silm libises poisi verisest käest ja lõhkistest riie-test üle ning jäi ta reiele seisatama, kust püksid haavast im-buva vere tõttu ka punaseks värvusid.

«See olgu sulle õpetuseks,» ütles ta sugu vähema validusega. «Muidu oleksid sind lasknud talli viia, kus oleksid saa-nud hea nahatäie. Noorhärja karistas sind ju ka süü pärast. Sa ei tahtnud temale vastata. Ja nüüd ei vasta sa mulle ka mitte.»

«Ma vastan parunihärrale hea meelega, aga mitte siin.»

«Kuule, poiss, kui ma sulle ütlen, et sa pead vastama, siis pead vastama, ka siin. Ja kui ma sulle ütlen, et sa pead näi-tama, mis sul kaenla all on, siis pead näitama, ükskõik kus kohas ja kelle nähes. Kas saad aru?»

Nüüd lõi Mait oma suured tumesinised silmad laialt ja paluvalt saksa otsa. Sellest hingelisest pilgust, poisi kahvatanud näost, ta tuksuvast suust, kogu ta olekust paistis midagi, mis inimesse, kellel süda rinnus, mõjumata ei võinud jääda. Sel poisil pidi midagi hinge taga olema, mida ta suureks, tähtsaks, pühaks peab, mida ta igauhele ilmutada ei suuda, mis ta suu nii kindlasti suleb, et ta oma asja varjamise eest hädaohtlikku võitlustki ei karda...

Parun Riesenthal näiski midagi sellesarnast poisi näost luge-vat. Ta jäi korraka mõttesse. Valjud, kõrgid kortsud ta sil-made ümber pehmenesid. Läbitungivalt püsis ta pilk Maidu näol. Siis vaatas ta äkitselt, nagu oleks tal mingi uide sädemena hingest läbi lennanud, laial silmal oma poja peale ja sellelt jälle võõra talupoisi otsa.

«Mis su nimi oli?»

«Mait Luts.»

«Õige, seda sa ütlesid juba... Kust vallast oled?»

«X. vallast.»

«Mis? X. vallast? Sina oled X. vallast, Harjumaalt?»

«Jaa, Harju-Jaani kihelkonnast.»

Parun ajas pea õieli; ta nägu avaldas suurt imestust.

«Nii kaugelt tuled minu juurde!»

«Jaa, parunihärja.»

Adalbert von Riesenthal vaatas nagu otsides maha, pöördus siis kannapealt ringi, ja mõisa poole minekut tehes ütles ta külapoistele lühidalt:

«Tule minu järele!»

«Kas mina võin kaasa tulla?» küsis Gotthard.

«Ei.»

Komps ühes, kaabu teises käes — kepi jättis ta maha —, nii päterdas Mait valjusti tuksuval südamel parunile järele, kes

pikkade sammudega mõisamaja poole tõttas ja selle otsmisest uksest sisse astus. Silmapilk hiljem olid mõlemad kõrges, tõsis- ses ruumis, mille mööblid ja tarberiistad tunnistasid, et see on mõisahärra töötuba ja kontor.

Parun Riesenthal viskas oma niiske viltkübara nagi otsa, võttis kirjutuslaua ees suures nahkses tugitoolis istet ja jäi küsi- valt imeliku külalise peale vahtima.

See seisis alandlikult ukse kõrval nurgas. Hoides kompsu pahema käega vastu rinda, püüdis ta verist paremat kätt selja taha peita. Ta näis herra küsimusi või käskusid ootavat. Tun- giva põnevusega, nagu soldat ülema otsa vahib, viibis ta silm paruni priskel, kõrgil näol. Või silmitses Mait oma isa, oma õiget isa, keda ta nägi esimest korda elus, nii uurivalt, nii põnevalt? Tahtis ta tema näost oma saatust mõistatada, mille üle siin sel silmapilgul otsus pidi tehtama? Püüdis ta selle mehe südamesse pilku heita, et teada saada, kas see on hea või kuri, kas seal peitub isatundmusi, kas seal voolab «ristiinimese veri»?

«Tule ligemale! — Sa tead ometi, kes ma olen?»

«Jaa.»

«Kes siis?»

«R. mõisa parun.»

«Ja nüüd räägi, mis sa minust soovid.»

Parun kõneles küll järsult ja käskivalt, aga mitte ilma lahku- seta. See kare toon näis tal enam harjunud viisiks olevat. Ta silm vaatas pigemini julgustavalt kui kurjustavalt või koguni ähvardavalt poisi peale.

Maidu ärevus näis aga veel nii suur olevat, et ta sõnadega hästi järjele ei saanud. Või ehk pidas ta terane pea aru, kui- das kõige targemalt ja mõjuvamalt peale hakata? Ta pani kompsu põrandale oma jalgade kõrvale maha, lükkas juukseid tagasi, kohendas oma lõhkist kuube ja heitis kohkunud pilgu oma üleni mudaste jalgade peale, millega ta saksa-toa puhtal põrandal seisis. Siis astus, nagu hoogu võttes, sammu saksale ligemale.

«Tulin suure palvega parunihärra jutule,» algas ta sel tõsi- sel vanainimese toonil, mille terasemad külalapsed nii varakult ära õpivad. «Ma oskan puust kõiksugu asju leigata, teen seda tööd juba lapsest saadik, ja mul oleks tuline himu olema meistri juurde õppima minna. Aga või saksad talupoega linna lase- vad! Neil ju tööinimesi tarvis. Käisin küll oma herra palvel,

nurusin, mis võisin, palusin, kuda oskasin — ei lubatud. Mõt- lesin: mis nüid õite heaks nõuks võtta? Himu suur — annaks või poole elu ää...»

«Ja siis tulid minu juurde?» küsis parun Riesenthal, kes oli teraselt kuulatanud.

«Jah.»

«Miks siis? Kust sa mind teadsid?»

«Seda reagin parunihärrale üsna varsti. Enne näitan paruni- härrale oma proovitööd, mis kaasa tõin. Parunihärra võivad siis ise näha, kas ma midagi oskan ja kas ma meistrile poisiks kõlban.»

Ning väledasti nabis poiss, hoolimata haavatud käest, põrandal oleva kompsu lahti ja tõi sealt oma tuuleveski näh- tavale, mille ta hoide saksa ette lauale sättis. Ta läikivad silmad näisid ülevat: Vaata nüüd ise, ja ütle siis veel, et ma meistrile poisiks ei kõlba!

Parun hakkas veskikest silmitsema — esmalt muigava, pool- pilkelise pilguga, siis tõekamalt ja viimaks üsna elava huviga. Mait avas veski ukse ja aknad, et ta ruumi sisse võiks vaa- data, ja ajas käega tiibu ümber, nii et rattad sees keerlema hakkasid. Puust möldrit ja tema poissi nähes, kelle käed nii kentsakalt nõtkusid, tõmbas parun suu naerule. Kui ta kena mänguasja küllalt oli vaadelnud, küsis ta häälega, mis Maidu südame hüppama pani:

«Kas see veski tõesti on sinu tehtud?»

«Minu oma tehtud viimse kui pulgani, parunihärra!»

«Kui vana sa oled?»

«Mardipäeva ajal soan viieteistkümne oastaseks.»

«Hm, sa oled osav poiss. Ma pole nii täielikku mänguveskit veel näind... Aga ütle mulle, miks sa siis seda asja noor- härrale ei tahtnud näidata?»

«Ma tahtsin enne parunihärra enesega reaktida,» vastas Mait tõsiselt.

«Sa oleksid võind ju minuga p ä r a s t rääkida.»

«Ei, see ei läind. Noorhärre oleks mu käest siis ühte ja teist hakand pärima, ja ma põleks talle võind vastata.»

«Mis sa siis poleks võind vastata?»

«Noh, et miks ma oma veskiga just tema papa juurde tulen ja kust ma R. parunit tunnen ja muud veel...»

«Seda kõike tahaksin ma nüüd isegi teada saada,» ütles parun.

Mait vaikis. Ta näis aru pidavat. Kuna ta, kätt laua nurgale toetades, kulmude vahel mõtlik korts, sirgelt paruni ees seisis, vaatles see teda salaja ja — väristas korraga pead, nagu tahaks mingist soovimata mõttest või nähtusest lahti saada...

«Ma paluksin enne parunihärra käest teada soada, kas parunihärra tahab mind aidata, et linna meistri juurde soaksin,» ütles Mait viimaks paluva naeratusega.

«Kuidas mina sind võin aidata, sa pole ju minu valla poiss,» vastas parun.

«Kui parunihärra meie härrale kirjutaks...»

«See ei lähe, Mait. Sa ise käisid ju härrat palumas, ja ta ei lasknud sind. See tähendab — tal on sind tarvis. Kuidas mina võin teise härra inimesi valla alt lahti paluda! Teie härra pahandaks minu üle. Ta mõtleks: mis on temal minu talupoe-gadega tegemist!»

Maidu nägu lõi viduseks.

«Meie härra on ju parunihärra sugulane — ei ta paneks pahaks ühtigi,» ütles ta.

«Sugulane? Kust sina seda tead?» küsis parun Riesenthal.

«Olen kuuld,» kostis poiss mahalöödud silmadel. «Ja meie härral on inimesi vallas küll ja küll! Kas tal mind on või mitte, see on temale ükspuhas.»

«Seda ma ei usu. Niisugust tugevat, terast noormeest, nagu sina oled, peaks iga mõisnik kinni. Sinust saab kord tubli peremees, kes oskab kohta pidada. Lolle ja tuimi on igas vallas niikuinii küllalt... Ja mis sul viga vallas elada, kui kord peremeheks saad. Ää ole rumal, et linna tahad minna! Ega sul sealgi jumal teab mis põli ole. Saad meistri ja sellide käest tonkida ja pead tühja kõhtu kannatama. Ja teadmata on ka, kas sind meistri juurde võetaksegi. Oled juba liiga vana, ei mõista saksa keelt — ei tea, kas oskad lugeda ja kirjutadagi?»

«Lugeda oskan, kirjutada koa natuke,» vastas Mait, «ja saksa keelt hakkaksin kohe õppima.»

«Arvad, et see nii kerge on! Ja meistri õpipoiss peab kohe saksa keelt oskama. Meister ja sellid räägivad ju aiva saksa keelt... Aga ütle, kas oled peremehe poegi, või teenid kellegi juures?»

«Olen peremehe poeg.»

«On su isal suur koht?»

«Ei, neljapäeva-koht.»

«On sul vanemaid vendi?»

«Ei ole.»

«Sa oled isa kõige vanem poeg ja käid mõisas teol?»

«Jah.»

«No mis su isa siis ütleb, et linna tahad minna?»

Mait punastas ega kostnud.

«Su isa on selle vastu? Räägi õigust!»

«Isa ei tea, et — et ma linna tahan minna,» kogeles Mait.

Parun tegi suured silmad.

«Mis? Su isa ei teagi sellest? Miks sa siis isale pole rääkind?»

«Kartsin, et ta mind ära ei lase.»

«Siis ei tea isa ka seda, et sa minu juurde tulid?»

«Ei.»

Paruni nägu muutus valjemaks.

«Vaata, poiss, see pole sugugi ilus temp, mis sa oled teind! Sinu härra ei luba sind linna ja oma isast tead ka, et ta ei luba, ja sina lähed võera saksa juurde, see pidada sind vallast lahti aitama — su härra ja su isa tahtmise vastu!... Kuule, poiss, sa oled ju jooksik! Ma peaksin su kinni pidama ja haagrehi juurde saatma...»

Mait jäi aga kaunis rahulikuks.

«Ega parunihärra seda siis teel» ütles ta üsna kindlasti.

«Kui sa mulle sõna annad, et siit ilusasti koju tagasi lähed ja jälle tööle hakkad, siis tahan sulle andeks anda.»

«Parunihärra ei taha mind siis mitte aidata?»

«Ei.»

«Ma palun parunihärrat kõigest hingest!»

«Ma ei või.»

«Aga ma olen parunihärra poeg!»

Mait oli seda öeldes saksale ligemale astunud — nii ligdale, et ta soe hingeaur peaaegu härra lõuga puutus.

Parun Riesenthal kähvas toolilt üles, nagu oleks teda nõel torganud.

«Mis sa ütlesid?»

«Ma olen parunihärra poeg,» kordas Mait pikkamisi; ta vahtis vana härra otsa sellesama tungiva, usutleva, puuriva pilguga, millega ta kord oma emalt oli saladuse välja pitsitanud. Ja kuna parun, nagu emagi, vaikis ja suuga õhu või sõnade järele nilpas, lisas poiss halastamatu rahu ja kaalutud rõhuga juurde: «Minu ema nimi on Liisu; ta oli enne minu

sündimist siin mõisas tüdrukuks. Minu isa nimi on Joak Luts; ta oli enne siin vallas, Kүүska peres, teomeheks...»

«Ma ei tunne neid inimesi!» hüüdis parun surutud häälel.

«Parunihärra ehk tuletab meelde: Liisu Mätlik ja Kүүska Joak. Parunihärra ise käskis neid poari minna ja soatis nad siis X. valda elama. Mina sündisin seal.»

Parun Riesenthal vaatas agraselt ja ühtlasi argset ringi. Örn puna ta priskeil põskedel oli sinakaks tõmbunud.

«See võib ju olla — ma ei mäleta neid inimesi enam — —, aga kes sulle siis ütles, et sina — et sina —»

«Ema ise ütles mulle, et ma põle Joagu laps, vaid et parunihärra on mu isa,» seletas poiss julma selgusega.

Maidu papa oli natuke aega tumm. Ta valged, pehmed käed nabistasid kuldse uurikee kallal, libisesid siis püksitaskuusse ja tõusid sealt jälle välja. Nagu kohkumisest kohmetanud inimene kunagi, otsis parun asjata sõnu. Seejuures vahtis ta üksisilmi poisi otsa.

Otsis ta selle palgelt tema riivatule väitele kinnitust? Püüdis ta tema ninast, suust, silmadest välja uurida, kas selle räpase näoga, poriste jalgadega teopoiis soontes tõesti tema suurtsugu verd voolab?...

Kui parun Riesenthal õiglane tahtis olla, pidi ta enesele tunnistama, et ta poisi juttu usub. Toa-Liisut ja Kүүska Jaaku mäletas ta väga hästi; niisama teadis ta, kuhu ta nad elama saatnud. Enam kui tõenäoline oli, et see neljateistkümnenda-aastane terane poiss nende esimene laps on ja otsekohe nende juurest tuleb. Kuid parunil oli poisi jutu uskumiseks paraku veel palju kindlam tunnistus: Maidu suur sarnasus tema ainsa poja Gotthardiga! See sarnasus oli parunile juba all aias silma torganud — äkitselt, aimamisi — ning teist korda siin toas sel hetkel, kui poiss oma palvet ette kandes sirgelt tema ees seisis. Ja nüüd — nüüd nägi ta silmadega, mille vaade oli poisi sele-tusest teritatud, veel kord, kui ühte nagu nad olid — parun Gotthard Riesenthal ja teopoiis Mait Luts! Ning selle sarnasuse olid mõlemad isalt pärinud, temalt eneselt, parun Adalbert Riesenthalilt...

«Sinu ema valetab!» tahtis parun Maidu viimase sõna peale müristada. Aga ta ei müristanud. Ta vahtis piidlemisi uste poole ja ütles häälega, mis oli ohtrasti summutatud: «Sinu ema valetab, kui ta seda on öelnud, ja kui ta seda mitte pole öelnud, siis valetad ise!»

Sellest nägi vaene Mait, et ilmas on isasid, kes oma lapse ära salgavad. Vanema-armastus polnud siis mitte nii üldine, talupoja ja saksa juures tingimata leiduv tunne, nagu Mait oma rumaluses oli arvanud.

«Ei, parunihärra, ma ei valeta,» vastas poiss kõlatult, «ja ma tean ka, et mu ema ei valeta.»

«Kust sa seda tead?»

«Isa käest. Isa ütleb koa, et ma tema poeg põle. Seda teavad meil kõik inimesed.»

«Kõik inimesed!» hüüdis parun, ja ta otsaesine lõi õhetama.

«Jaa. Mind sõimatakse lapsest saadik paruniks.»

Adalbert von Riesenthal kõndis, käed püksitaskuis, paar korda nähtava ärevusega ühest seinast teise. Ta kiristas hammaste vahelt välja ühe saksakeelse sõna, mida Mait ei mõistnud, aga küll see vist oli mõni vandesõna, mis tema isa või ema kohta käis, kes oma halva saladuse oli välja lobisenud, või ka Maidu enese kohta, kes selle saladusega oli oma suurtsugu papat tülitama tulnud... Viimaks jäi parun poisi ette seisma ja ütles toonil, millest maharõhutud viha üles kees:

«Kuule, poiss, ma annan sulle head nõu: kui sa mitte ei taha, et ma su naha lasen tallis mehemoodi maha võtta, siis katsu siit oma rumala loriga nii ruttu minema saada, kui sind su jalad kannavad. Pea meeles, et ma mitte nalja ei tee!»

Mait vastu:

«Lähen kohe, kui parunihärra teeb, mida ma parunihärra käest palusin.»

«Seda ma ei või. Sa oled võõra härra vallast.»

«Parunihärra võib kõik, mis parunihärra tahab.»

«Missugune häbematu kangekaelsus!» võis saks mõelda, sest ta lõi käed risti ja ta jäme kael hakkas ikka tumedamalt punetama.

«Sinu veski ostan ära,» ütles ta siis isevärki susiseva häälega. «Kui palju sa selle eest tahad?»

«Veskit ma ei müü, kui parunihärra mu palvet ei täida.»

No see julgus läks juba igast piirist üle!

Parun Riesenthal vabises seesmisest vihast. Ta asus otsekui kotkas küüntega poisi õlgadesse kinni ja kiskus ta nii ligidale oma näo juurde, et märg ta suust piserdas Maidule vastu põske, kui ta karjus:

«Hulgu! Jooksik! Silmapilk lähed talli! Ma lasen sind siduda, — kas kuuled, — siduda lasen sind!»

Imelikul viisil jäi poiss ka sellegi nii vihase ähvarduse peale südiks ja rahulikuks. Tal pidi mingi tugi selja taga olema, mille kindluse peale ta võis julge olla; tal pidi nii hea trump käes olema, et ta oma vägevast vastast ei tarvitsenud karta.

Ja see trump tal oli.

Ta oli selle siinsamas ostnud — paruni enese käest.

Nüüd mängis ta selle välja.

Mait vahtis härrale kindlalt silma ja ütles pikkamisi:

«Parunihärra võib oma poega siduda lasta, aga poja suu jääb lahti...»

Tekkis vaikus. Niisuguse kavaluse, säherduse põhjatu nurjatuse vastu oli parun Riesenthal ette valmistamata.

See jõmpsikas seal julges teda ähvardada! Ta riivatu oli kahtlemata tähele pannud neid argseid pilkusi, mis parun tema ilmutusi kuuldes ukse ja seinte poole oli heitnud; ta oli paruni näost, häälest, sõnadest välja lugenud, kui vastumeelt oli talle ta poja külaskäik. Ja seda tarvitas see kõrilõikaja nüüd enda kasuks! Ta pani oma ohvrile parajal pilgul noa kurgu külge. Võimumees ja käskija oli siin praegu Mait Luts, mitte parun Riesenthal...

Viimane püüdis otsusele jõuda, mis oleks sellises seisukorras kõige tulusam teha. Poiss ähvardab kõnelda. Muidugi siit mõisa inimestele. Ta ütleb neile suu sisse: ma olen teie paruni poeg. Ta näib tervet halba lugu hakatusest otsani tundvat, seletab, kus ta vanemad on ja kuidas nad siit võõrasse valda sattunud. Sellest pole ju kaua aega — veidi vanemad inimesed mäletavad kõik veel toatüdruk Liisut ja Küüska Jaaku. Seepärast pole neil raske poisi juttu uskuda. Missugune kahin seepeale mõisas ja kogu vallas!

Kuid see poleks veel kõige pahem. Teenijate ja talupoegade arvamist ei tarvitse saks nii väga hoolida. Aga kui kergesti ei või must lori paruni perekonda ulatuda! Proua, poeg, kaks tütar — kui need midagi kuuleksid! Mis aitab kõik salgamine ja valeksajamine seesuguse õela asja vastu, — kahtluse juured on ju nii pikad, nii hävitamatud! Ja mis kõige hullem — tõde kätte saada polegi nii raske — poisi ema elab ju ning isa kah...

Et Mait oma ähvarduse teostaks, selles ei suutnud parun kahelda. See kaval hulgas oli oma jultumusest ja häbematuses juba küllalt proove andnud. Tema näol — sel näol, mida parun korraga nii hästi tundis — oli talupojaliku kangekael-

„Tulin suure palvega parunihärra jutule.“

suse kõrval ka Riesenthalide junkruomadusi lugeda: vahvat vägivaldsust, meelekindlust, tahtevisadust... Hakkad seda poissi siit talli viima, siis on enam kui tõenäoline, et ta kohe lärmi lööb, oma saladuse välja röögib, nii et kogu mõis rökkab. Paruni perekond jookseb muidugi sedamaid kokku...

Tal võllanäol oli õigus: suu jäi tal ju lahti!

Ja nõnda otsustas parunihärra alla anda.

Parun Riesenthal alistus Mait Lutsule.

Ta võis vaadata, kuhu tahtis — muud nõu talle ei jäänud. Sellest poisist võis ta ainult heaga lahti saada, mitte kurjaga... Või rääkis ka ta isasüda sõnakese kaasa? Kõpitses tal tundeke põues, mis ütles: Kui inetu on oma lihast last siduda ja avalikult peksta lasta! Ja mille eest? Selle eest, et see laps tuli isa palvele! Laps palub leiba, ja sa annad talle kivi!

Olgu, kuidas oli — parun Riesenthal tõmbas oma pillile teised keeled peale.

Jälle võttis ta nahkses tugitoolis istet ja ütles üsna vagusasti:

«Sinu rumalat juttu ei usuks keegi ja mina ei kardaks seda.

Aga mul on sinust enesest hale meel. Ma näen, sul on näppudes osavust ja terane mõistus peas. Ma olen nüüd järele mõelnud ja tahan sind aidata...»

Tuba Maidu ümber hakkas tantsima. Ta kõrvad helisesid. Paruni hääli oli muutunud muusikaks.

«Ma tahan sinu härrale kirjutada, et ta laseks su linna meistri juurde minna. Ka ostan sinu veski kõrge hinna eest ära. Selle rahaga võid ennast linnas aidata. Aga sa pead mulle midagi töötama...»

Mait oli valmis oma hingeõnnistust, oma poolt elu ära töötama.

«Sa ei tohi minu maa peal ega tervel teel poolt sõnagi oma rumalast lorient jutustada. Kas mõistad?»

Maidu silm hülgas, ta nägu õhetas. Uheainsa hüppega oli ta paruni juures, asus ta käest kinni ja suudles seda.

«Minu suu on kinni,» sosistas ta, «ennem võib see sein reakida kui mina!»

Parun tõmbas oma musutatud käe tagasi.

«Hea küll, ma usun sind... Kui keegi küsib, mis sa siin mõisas käisid, siis ütle, et teie saks su kirjaga saatis. Tõid mulle ka oma veski müüa. Muidu ole vait. Ja lähed siit kohe minema.»

«Aga kirja annab parunihärra mulle kaasa?»

Parun Riesenthal pidi tahtmata naeratama. Sel pojal polnud oma isa vastu mitte sutsugi usaldust!

«Jaa, kirja võid kaasa saada,» ütles ta. «Oota natuke.»

Ise hakkas pikkade sammudega edasi-tagasi sammuma; nähtavasti mõtles ta kirja sisu üle järele. Viimaks istus laua taha ja hakkas kirjutama.

Mait, kes jälle alandlikult nurgas seisis, — vait kui sukk, nägi, kuidas parun kirjutas ja ikka jälle maha tõmbas, mis ta kirjutanud oli, ning et ta paberilehed, mille peal kiri oli nurja läinud, üksteise järel katki rebis, pistes tükid taskusse... Nähtavasti polnud seesuguse kirja kirjutamine sugugi nii lihtlabane...

Viimaks läks asi toime.

Valmisäänud kiri topiti endalõigatud ümbriku sisse ja see pandi laki ja pitsatiga kinni. Punane pitser oli täiskuu suurune.

Nüüd poetas parun ühe võtme taskust ja keeras oma suure, raske kirjutuslaua pahema tiiva sahtli lahti. Seal soris ja luges ta tüki aega ning näis aru pidavat. Mait kuulis raha kõlinat. Viimaks käis käsk:

«Tule siia!»

Mait lähenes kähku.

«Ma maksan sulle su veski eest kolmkümmend viis rubla. Kas oled rahul?»

«Kolmkümmend viis rubla!» kordas Mait endamisi mõtlikult. Kas ta siis peast pöörane on! ... Nii suurt rahasummat polnud ta silm veel näinudki... Iga vastuse asemel kaapas ta kaks, kolm, neli korda paruni reit.

Saks aga luges talle mitu ilusat kirjut paberit ja paar haljast rublatükki pihu peale.

«Sellest rahast ei pruugi sa kellelegi rääkida,» kinnitas ta.

«Ei, parunihärra, ma peidan ta nartsu sees särki alla.»

«Ja siin on kiri teie härrale. Selle annad härra enda kätte, mitte mõnele muule. Kas mõistad?»

«Tahan seda kui hinge hoida,» töötas Mait pühalikult ja tänas jälle.

«Katsu siis, et linna saad, ja ära mind enam tülitama tule.»

«Ei parunihärra silm pea mind enam näha soama!» Ning seejuures kiindus poisi pilk sügavalt, sisendavalt selle mehe

näo külge, kes oli tema isa ega olnud seda siiski mitte — olla ei tahtnud ja olla ei võinud; näis, kui tahaks poeg isa pilti jäädavaks mälestuseks kaasa võtta — ainult mälestuseks.

Parun näitas käega ukse poole ja Mait tegi juba minekut, kui eeskojast jalgade müdin ja heledad lapsehääled kajasisid ning üks lähemal pilgul lahti prahvatas.

Kaks ruugejuukselist tütarlast, umbes kümne- ja kolmeteistkümne-aastased, tormasid sisse — otse Maidu rinna vastu.

«Papa, papa! Meie kanaarilind on puurist välja lennanud! Keegi ei tea, kus ta praegu on!» hädaldasid lapsed papa põlve ümber seisma jäädes, kuna nende pilgud ukse ees seisvat küla-poissi ainult pealiskaudselt olid riivanud.

«Teie ei pea mitte minu tuppa jooksmas, ilma uksele koputamata,» vastas parun etteheitlikult, kuna ta silm siiski õrnal lahkusel ühe näokese pealt teisele libises.

«Vabanda, papa! Aga meie Hans, meie ilus Hans!» hüüdis vanem tütar, pentsiku ahastusega käsi ringutades.

«Kahju küll, kulla laps, aga teie Hanssu ei või mina ju otsima minna,» naeratas papa, kuna ta pehme, valge käsi hella silitusega üle tütre pea libises. «Kuid trööstige endid! Kui teie lind kadunuks jääb, on mul teie jaoks teine ilus lõbuasi. Lapsed, vaadake, mis siin on!»

Ja parun Riesenthal näitas tütardele laua äärel seisvat tuuleveskit.

Lapsed karjatasid rõõmsa imestusega. Sedamaid olid mõlemad kena mänguasja küljes silmade ja sõrmedega kinni. Nende hõiskav rõõm sai aga alles siis täielikuks, kui papa tiivavad käima pani, millega terve veski tegevusse hakkas, puust mölder ja sulane muidugi kah — vaatamäng, mis parunipreilide õnneliku imestuse kõrgeimale tipule tõstis.

«Papa, kust sa selle said? Ütle, kust sa selle said?»

«See talupoiss seal tõi ta mulle. Ta on selle veski ise teinud.»

Mõlemad plikakesed pöördusid uudishimulikult talupoisi poole, kes oskas nii ilusaid asju teha.

«Kas sina siis selle veski üsna oma peast tegid?» küsis vanem õde üsna heas eesti keeles, kuna ta uudishimuline pilk poissi arvustavalt hindas.

«Oma peast jah,» kinnitas Mait, ja mitte ilma uhkuseta.

«See veski saab minule!» hüüdis noorem preili kirklikult.

«Ei, minule — mina olen vanem,» vaidles teine vastu.

Papa aga otsustas, et see saab mõlemale pooleks. Gotthard seadvat ta varsti kuhugi sündsasse paika üles, kus hea tuul puhub.

Mait oli vaheajal uksest välja pugunud, kaasa võttes selle hea tasutunde, et kaks ilusat parunipreilit tema meistritööd olid kiitnud ja imestanud. «No küll teeb ka see tige noorhärja silmad, kui ta veskit näeb,» mõtles ta endamisi. «Kahju, et ma juures ei või olla. Tahaksin hea meelega ta kadedust näha...»

Kui hundist räägid, siis ta tuleb.

Eeskojast läbi minnes sai Mait noore paruniga ukse juures veel kord kokku. Tema tuli, Mait läks. Kui nad teineteisest möödusid, ei lausunud kumbki sõna. Aga noor parun tuletas ennast vastasele veel kord meelde: ta lükkas teda... Mait ei lükanud vastu. Ta mängis suuremeelset võitjat. Muigas ainult ja mõtles: «Mis see sulle ometi aitab! Minu põlve all olid ikka!»

Päike oli metsa taha praegu looja läinud, kui Mait jõudis mõisaõue ja sealt suurele teele. Ta kõht oli tühi ja liikmed roidunud.

«Süüa ei pakutud ja öömaja ka mitte,» mõtles ta iseeneses ja leidis, et see on isa poolt poja vastu veidi hoolimatu. Aga hea mees on teine siiski, lisas ta juurde ning rõhus raha, mille ta nartsu sisse oma kopikate juurde oli pannud, särgi all vastu südant. Ka suure punase pitseriga kirja, mida ta aukartusega ikka ja ikka jälle silmitses, peitis ta viimaks põue.

Lähem kõrts ei olnud kaugel; seal tahtis ta keha kinnitada ja öömajale jääda.

Kuna Mait väsinult, aga rõõmust tuksuval südamel mõisale selja pööras, istus parun Adalbert von Riesenthal üksinda oma kirjutustoas — lapsed olid veskiga minema pannud — ja hõõrus mõtetes oma ilusaid valgeid saksakäsi. Tal oli hea meel. Ja seda kahel põhjusel. Esiteks oli ta enesest üsna suure hädaohu ära pööranud ning teiseks vaesele külapoisile head teinud. Ja heategu jätab ikka magusa tundmuse südamesse.

«PARUN LUTS» LÄHEB MEISTRI JUURDE.

Kodu poole minnes olid Maidu jalgadel tiivad.

Õnnelik süda sundis teda kiiresti käima, ja nüüd polnud tal enam vaja inimesi karta, ei mõisasundijaid ega vallatalitajaid; ta võis kõige suuremad ja otsemad teed valida.

Tuleb keegi kimbutama, võtad suure pitseriga kirja põuest ja hoiad talle nina alla — katsugu sinusse siis veel puutuda! Oled kaitstud nagu kilbiga...

Jälle viis tee teda paljudest mõisadest, küladest, kõrtsidest mööda. Ka kolme võorast kirikut nägi ta. Kõigepealt jõudis ta Raplasse, sealt Juuru, Juurust Kosele. Juba teise päeva lõuna ajal teadis ta enese Harju-Jaani piirides olevat ning mõni tund hiljem paistsid X. mõis ja rändaja koduküla.

Ta võis enesele kergesti kujutleda, et teda kodus hea saun ootab. Ja nõnda oligi. Kuid kõik läks ometi hästi.

Terve perekond oli toas koos, kui Mait sisse astus. Natuke aega olid kõik tummad; Maidu teretust ei märganud keegi vastu võtta. Isegi Liisu, kes muidu suu peale polnud kukkunud, kui vaja oli tapelda, vahtis nähtava kohmetusega kadunule otsa. Viis päeva oli teda asjata oodatud ja otsitud!

Aga kui ema märkas, et poiss oli elus ja terve, et ta pealegi julgelt, rõõmsa näoga ja nagu pilkava muigega neile vastu vahtis, siis kargas ta süda täis.

«Soo! Seal ta, hulgus, ongi!» kädistas ta oma nüsiva häälega. «Kas niukest kurjavaimu ilmas enne on nähtud! Tema jääb teolt ära ja läheb hulkuma!... Joak, otsi malakad valmis! Oota, poiss, kui su keret enne põle maha võetud, siis võetakse nüüd!... Joak, mis sa seal veel vahid ja suud maigutad!»

Jaagu laisk keha ei liikunud paigast. Ei tea, oli ta kadunu jälleilmumisest veel liiga üllatatud, või tundus talle määratud ülesanne vastumeelsena.

«Juku ja Anni, tooge õuest head vemblad!» karjus ema.

Aga ka lapsed ei kuulanud sõna. Nad olid esmalt nurgast laial silmal suure venna otsa vahtinud, siis temale argelt lähenenud ja hoidsid nüüd salarõõmuga ta kätest kinni... Mait võttis midagi põuest ja andis kummalegi pihku — suured prantssaiad.

See nähtus vihastas tigatedat ema veel rohkem. Ta näis seda nagu enda pilkamiseks pidavat. Vihast puhkides jooksis ta nüüd ise vembla järele.

«Kas võtad poisil kere maha või mittel!» karjus ta tagasi tulles Jaagu vastu.

«Hakkan mina nüüd täit meest peksma,» kohmas Jaak. «Eks ta mõisas või vallakohtus soa muidugi.»

«Ja kodus peab ilma jääma? Oled sina mul koa lapsekasvataja!... Oota, siis tahan talle ise...»

Aga enne, kui ema käsi sai tõusta, astus Mait ta juurde, võttis tal malga rahuga käest ja ütles:

«Jäta järele, ema! Ma ei ole enam teie oma... Voata seda kirja siin!»

Ja Mait tõmbas põuest oma suure valge kirja välja, mille täiskuu-suurune pitser peerutule valgusel nagu verine ketas punas.

«Ma olen nüüd prii mees,» lisas ta pühalikult juurde, «ja kellelgi põle õigust mind peksta — ka mõisal ja vallakohtul mitte...»

Aga kaval poiss oskas veel teise õliga laineid vaigistada. Aimates, mis teda kodus ootab, oli ta teel kaks rublatükki nartsu seest võtnud ja lahtiselt taskusse pannud; nüüd pistis ta ühe emale, teise isale pihku.

Mõju oli hea. Liisu vaatles raha pihu peal, urises veel natuke raugewa vihaga, hakkas viimaks üsna leplikult järele pärima, mis see kõik tähendavat, kust ta «kroonu kirja» ja raha saanud ja mis seal kirjas seisvat.

Aga uus torm ei jäänud tulemata. See pääses lahti, kui Mait oli oma pöörase reisiloo jutustanud ja ema ning isa teada said, et nende vanim poeg neid tahab maha jätta. Nüüd hakkas Jaakki porisema. Liisu aga siunas ja sõimas nagu pask-rastas.

«Joak, homme pae lähed härra juurde ja keelad ära, et teda linna ei lasta! Oled ju tema isa, sinu tahtmine käib tema omast üle. Ütle härrale kohe, et ei tohi poissi ära lasta, ennem paned ta, vastase hundi, soldatiks.»

Mait laskis ka selle maru enesest kannatlikult üle käia. Tal oli ju veel rohkem raha taskus, kui muu nõu ei aidanud. Meelldi oleks ta oma veski terve müügihinna vanematele andnud lepituseks ja tasuks oma äramineku eest, aga ta ei teadnud veel, kui suured kulud teda linnas ootavad, kas meister õpperaha ei nõua, kui palju on selle eest maksta, et teda vallast välja lubatakse, ja nõnda edasi. Esiotsa katsus ta väikese hädavalega õnne.

«Nüüd ei ole enam midagi parata,» ütles ta, siludes lõuga, nagu kataks seda habe. «R. parun ise paneb mu meistri juurde, see on tema enese soov, ja kui niisuke mees midagi soovib, siis ei aita teie vastupanek midagi. Meie härra kuulab ennem oma sugulase kui teie sõna.»

See oli vanematele taibatav.

Ka veel teistviisi oskas Mait nende vastupanekut painutada. Ta kõdistas nende uhkusetunnet ja äratas neis kasulootusi. Mõelgu nad ometi järele, et see neile kahjuks ei või olla, kui neil linnas «meistrimees» pojaks on, kes saksa keelt räägib ja head raha teenib. Ta tahtvat neid ikka meeles pidada ja kitsikusepäevil pojalikult aidata.

Ka see ei jäänud mõjuta. Viimaks jõutigi leppele. Vanemad lasksid endid ka sellest lohutada, et Juku hakkas juba asjaajajaks venima ja Anni tagajärele samuti.

Järgmisel päeval läks Mait oma tähtsa kirjaga härra juurde. Kiri loeti hoolega kaks korda läbi — nii tähtis näis selle sisu ka härra meelest olevat. Lugeses vaatas saks vahel üle ääre noore teomehe poole, ja mitte just sõbraliku pilguga.

«Poiss, sa oled poole aruga,» ütles ta viimaks.

See oli kõik. Mait arvas heaks vaikida.

Siis pisteti kiri lauasahtlisse ja saks küsis nähvakalt:

«Sa palud minu käest siis luba vallast välja elama minna?»

«Palun küll aulikku härrat.»

«Ma tahan sinu palve edasi anda. Sulle saab teada antud, kui lubakiri valmis on.»

Mait, kes siisuguseid asju ei tundnud, hakkas teadaannet juba järgmistel päevadel ootama. Ta pettus aga tublisti. Nädal nädala järel möödus — ei midagi! Nädalatest said kuud. Näis,

kui oleks kogu asi unustatud. Valutava südamega küsis Mait talitaja ja kohtumeeste käest nõu. Need ei teadnud mingit otsust anda. Härralt järele pärima minna, seda arvas Mait kardetavaks: härra ei sallinud tülitamist, see oleks asja ehk rikkunud. Nii ootas ta rahutult edasi ja vaigistas ennast ainult sellega, et saks ju saksa soovi ometi täitmata ei või jätta.

Maidu palve käis aga vaheajal üsna korrapärast käiku. Et see oli talupoja palve, siis oli kõik aeglane. Mõisniku käest läks see kihelkonnakohtusse, kihelkonnakohtust «landstoa peale», landstoa pealt rüütelkonna nõukogu kätte. Nõukogu pidas koosolekuid, millal heaks arvas, ja pani Maidu palve päevakorda, millal juhtus. Otsus läks rüütelkonna peamehe kätte, kellel mitu aega tähtsamaid asju oli toimetada kui säärest palvet edasi saata. Viimaks jõudis ametlik esitis kubermanguvalitsusse. Või sealgi tööst ja toimingust puudust oli. Mõne nädala puhkas siis asi seal. Alles kevadel, aprillikuus, sai Mait kihelkonnakohtu kaudu lubakirja, mille eest tal üheksakümmend kopikat tempelmaksu oli maksta.

Ametlikus tunnistuses kirjutati saksa keeli ja paberil, mida suur kroonukull vesivärvides ja kubermanguvalitsuse pitsi ehtisid, et Mait Luts nüüd ta omal palvel «maakohustusest» vabastatud olevat.

Ometi viimaks!

Poisi rõõm oli nii suur, et ta paberit mitu korda suudles.

«Ta on siiski hea mees!» kordas ta oma endist sõna parun Riesenthali kohta ja töötas teda ikka tänulikult meeles pidada.

Varsti lahkus Mait isamajast.

Linna-teenikonna võttis ta jala ette. Isa hobused olid kevadisest raskest tööst toidu puudusel liiga väsinud, Maidul aga noored jalad all. Vend Juku, tema nüüdne järeltulija teopoisiametis, ja õde Anni, väike verevaene tütarlaps, saatsid teda lähema kinguni. Sealt vaatas Mait veel kord küla ja isatalu poole tagasi — ta ees seisis liigutav pildike nutvat talupojaviletsust —, siis sammus ta ruttu edasi, tundmatule tulevikule vastu. Ta noores südames võitles lahkumise haledus vabaduselõbu ja naeratavate tulevikulootustega.

Õhtune päike kuldas veel merepinda Tallinna lahes, kui Mait Luts Lasnamäele jõudis. Alt orust söötsid üles linna sihvakad kirikutornid, tõstsid turja hallid tornidega kindlusemüürid, haljendasid noore rohelisega kaetud matsakad vallid ja ruskas kirju majaderäga — Toompea kõrgilt kaljurahnu

otsas, all-linn nagu kummardades ja küürutades tema jalge ees. Mait oli paar korda ennemini Tallinnas käinud ja neist käikudest ikka suurt lõbu tundnud; linn oma kihava eluga, oma suurte majade ja toredate kauplustega oli teda võimsalt veedelnud. Nüüd aga, kus talle oli võimalikuks tehtud siia elama jääda, täitis ta põue tuksuv rõõmuärevus. Ruttu sammus ta mäest alla, suhkruvabrikust mööda, piki mere äärt, mille valget liiva ja Kalevite räpsukive mühavad lained loputasid, Kadrioru poole edasi. Kaunis puiestik oli veel raagus; ainult siit ja sealt, tumedate tüvede vahelt, paistsid nooremad lehtpuud ja põõsad kõige õrnemas lehe-ehes, peaaegu valendades.

Laia ja võrdlemisi otsejoonelist Narva maanteed mööda Viru värava poole kõndides mõtles Mait veel kord oma plaanid üle. Hoolsa kuulamise tõttu oli ta juba maal paari tisermeisteri nimed teada saanud. Need tahtis ta kõigepealt üles otsida. Enne oli aga vaja võtta korter, kuhu võiks panna maha pambu, mida ta seljas kandis — seal oli terve ta varandus sees —, ning nägu ja jalgu puhastada ja paremad hilbud selga tõmmata. Sest juba samal õhtul tahtis ta teatud meistrit külastada. Ta valis endale korteriks ühe «sõbrahoovi» alevis, mida Slabodkaks kutsuti ja kus ta isaga kord oli peatunud ja hobust söötnud. Tunni ajaga oli ta enda teetolmust puhastanud, tuliue kuue selga tõmmanud ning natuke keha kinnitanud. Siis välja õnne katsuma!

Aukartusega lähenes ta üle Vene turu Viru väravale. Paremalt ja pahemalt pool vägevad kindlusevallid laiade sügavate kraavidega, mille põhjas rohendas paksu kõntsaga kaetud vesi, vallidel aga pikad mustad suurtükid, mille tumedad suud ähvardavalt laskeavauste vahelt välja sihtisid. Siin ja seal vahisoldatid, tikkudega püssid seljas. Vallide tagant ja kõrvalt kerkisid vanad keskaegsed kaitsemüürid ümarikkude tornide, laskeaukude ja rõdudega. Siis tuli raske, võlvitud värav, mis, kui vankrid läbi sõitsid, tumedalt kõmises.

Varsti jõudis Mait Viru uulitsasse ja oli seega linna ning kindluse sees. Tumedad, tõsised majad määratu kõrgete telliskivist viilkatustega, raskete nikerdatud kaar-ustega võlvitud avaustes, neljanurgeliste luukidega kogu esisel ja päratu suurte eeskodadega, mille akendel raudsed trellid ees. Elukorterite aknad olid tol ajal harva uulitsa poole; majade eesmine müür oma luugiridadega tuletas meelde enam aitu kui elumaju, seda enam, et põõninguluukidest alla rippusid raudsed vinnakonksud

nagu kauba-aitadel kunagi. Endised tallinlased pidasid oma-
semaks ja ilusamaks ehitada eluruumide aknad hoovi poole;
ainult kaupluste aknad, needki väikesed ja kitsaruudulised,
elustasid uulitsa poolt mõne maja eesmüüri.

Üks neist meistreist, kelle nime Mait teadis, asus Vene
uulitsal, teine Niguliste uulitsal. Paraku koputas poiss asjata
nende ukse pihta. Ühel ei olnud õpipoissi tarvis, teine ütles
Maidu liiga vana olevat. Noormees leidis juhatuse järgi ka
veel kolmanda meistri. Aga see oli umbsakslane ja laskis
Maidule vastata, et eesti talupojast ei võivat ometi saksa käsi-
töolist saada, — kas poiss olevat hull!

Asjata vantsimise järel pidi Mait esimesel õhtul kurvalt
öömajale minema: teda ei tahtnud, ta ei kõlvanud
meistripoissiks, hoolimata ta tööhimust ja käteosavusest!

Kuid järgmisel hommikul läks ta uuesti teele. Tislermeist-
reid pidi ju Tallinnas olema rohkem kui kolm! Ja tõesti, ta
leidis veel ühe — pealegi kõige tähtsama ja suurema terves
linnas. See oli meister Wittelbach, kes Rataskaevu uulitsal
paljude sellide ja õpipoistega töötas.

Mait oli otsekohe töökotta astunud. Oi, kuis seal hõõvliid
kiunusid ja laastud lendasid! Ohku täitis peenike tolm ja see
isevärki mõnus puulõhn, mida Mait nii armastas. Põrand oli
üleni täis hõõvlilaaste, saepuru ja lauatuikikesi. Siin ja seal
seisid poolvalmis mööblid — kapid, kummutid, toolid, lauad —
ja nende üksikud osad. Sellid ja õpipoissid, sinisetriibulisest
linasest riidest pluusid seljas ja samasugused püksid jalas,
töötasid pikkade pinkide juures. Mõned hõõveldasid, teised
liimisid, kolmandad kopsisid puuhaamritega hõõveldatud laudu
kokku, neljandad nokitsesid nikerdiste kallal.

Vaevalt võeti külapoisi eestikeelne teretus vastu. Sellid heit-
sid sisseastuja poole küsiva pilgu, toimetasid aga edasi; üks
näis oletavat, et võõra soovi järele pärib teine, ja nii ei pärinud
selle järele keegi. Õpipoissid aga, suuremad ja väiksemad,
pilgutasid üksteisele silmi ja näisid kintspükste ja pasteldega
külapoisist nalja nautivat.

Viimaks pöördus keegi vanem sell küsimusega Maidu poole,
mida ta siit tahtvat.

Poiss palus meistriga kokku saada.

Mis ta meistrist soovivat?

Seda ei tahtnud Mait öelda. Eilsed asjatud käigud olid ta
umbusklikuks teinud; ta näis kartvat, et sellid meistrisse kui-

dagi võiksid mõjuda, et teda vastu ei võetaks. Meistrile
enesele tahtis ta oma palve tungivate ja seletavate sõnadega
esitada.

Ta juhatati meistri elukorterisse, mis oli sealsamas üle koja.

Mait astus suurde, kaunis lihtsasse tuppa, milles aga iga asi,
mööblist seinakellani ja pildiraamini, mõnusast jõukusest
märku andis. Mait pidi enesele ütlema: siin on hea elada!
Aknaid ehtisid koduheegeldatud kardinaad, helevalgeks küüritud
põrandat katsid kodukootud põrandariided, laudu ja kummu-
teid omatehtud katted, seintelt vaatasid algelised, aga oma
priskete värvidega tuba hästi elustavad õlipildid — enamasti
näod ja maastikud. Kõik, mis selles ja läbi ukse nähta-
vas teises toas silma puutus, hingas rahu ja mugavat kodu-
sust.

Meister Wittelbach istus perekonnaga — abikaasa ja kaks
tütart — parajasti kohvilauas ning suitsetas sigarit, mille hea
lõhn Maidule juba eemalt vastu hõljus. Kõik neli pöörasid
pead uudishimulikult ukse poole, kui poiss lukustamata ja
riivistamata uksest teretades sisse astus.

Et kuulajaid oli palju ja nende seas kaks noort naisterahvast,
siis kandis Mait oma palve veidi kohmetult ja kogeldes ette.
See kohmetus kasvas veel, kui ta nägi, et tema soov, meister
Wittelbachi juures õpipoissiks hakata, kuulajate seas iseära-
likku tähelepanekut äratas. Mõlemad tütreid, noored täiskas-
vanud mamslid, pistsid pead naeratades kokku; emand Wittel-
bach, kõhn, kahvatu, terava ninaga inimene, mõõtis külapoissi
kaunis kõrgilt ülevalt alla ning meister ise silitas oma halli,
nüri habet ja küsis kõigepealt natuke kanges eesti keeles Maidu
vanuse järele.

«Nii vana õpipoissi ei või ma tarvitada,» ütles ta siis pead
väristades. «Ja saksa keelt ei oska sa ka mitte. Kuidas sa
üldse tulid mõttele, et antvärgiks tahad saada? Sa oled ju
talupoeg ja pead põldu harima.»

Mait hakkas seletama. Ta kõneles oma armastusest käsitöö
vastu ja töötas saksa keele võimalikult ruttu kätte õppida. Ta
ei jätnud ka oma osavust voolimis- ja nikerdustöodes maini-
mata ja esile tõstmata.

«Missuguse töö sa siis oled juba ära teinud?» küsis meister.

Ja Mait vastas punastades:

«Tegin tuuleveski, mille eest üks parun mulle kolmkümmend
viis rubla maksis.»

«Soo!» hüüdis meister veidi pilkavalt. «Kahju, et ma seda kallist veskit näha ei saa. Arvan aga, et mina tema eest mitte nii palju poleks maksnud, kui mõni rumal ja rikas parun. Aga õpipoisiks ei või ma sind siiski võtta. Mul läheks küll üht õpipoissi veel vaja, aga selleks tahan võtta kellegi pürjeri poja. Nõnda olen senini ikka teinud.»

Maidu näost hakkas ikka suurem kurbus paistma. Seegi meister siis, kelle mõnus lahke olek talle nii väga meeldis, ei tahtnud teda saada!

«Meistri-isand, võtke mind mõneks ajaks proovigi peale,» palus ta. «Ma tahan nii viks õppiija olla, nagu teil kedagi enne põle old! Saksa keelt hakkas teiste käest ja roamatutest kohe õppima! Ma arvan, mida inimene tahab, seda ta ka võib.»

Poisi alandlik palve näis sedapuhku kindlasti vaid meistri mõlemaid tütreid liigutavat. Nad olid teda naiivse asjatundmisega hindavalt silmitsenud, ning vanem mamsel ütles papale saksa keeli:

«Võiksid ta ehk küll proovi peale võtta. Ta on terane ja tugev poiss, kes tööd ei näi põlgavat. Vaata, kui kindlatahteline lõug tal on ja kui ettevõtlik nina!»

«Ning kõrvad ei seisa tal pea küljest kuigi kaugel lahus,» tähendas noorem õde.

«Mis head see siis tähendab?» hakkas emand Wittelbach naerma.

«Noh, kas niisugused laiad lahk-kõrvad siis ilusad on või?» haavus plika.

«Ah, sellepärast, — sulle meeldivad ta kõrvad, nagu su õele ta lõug ja nina,» lõbutses mamma edasi. «Kas tead, Georg, siis ehk võiksid poisiga katset teha — su tütreid on temaga rahul.»

Meister hakkas isegi juba aru pidama. Ei võinud temagi salata — poiss meeldis temalegi. Maidu näos, hääles, seisangus oli midagi, mis usaldust äratas, sõprust soetas.

«Kas sul ka raha on?» küsis ta viimaks. «Ma võtan oma õpipoistelt, kui nad õppima tulevad, sada rubla. Selle summa annan neile, kui nad virgasti on õppinud ja mingit suuremat süüd pole teinud, pärast priiksütlemist tagasi.»

«Mul on raha, aga mitte nii palju,» vastas Mait. «Kakskümmend kaheksa rubla võin meistri-isandale sisse maksta.»

«Hm, seda on vähe.»

Jälle pidas meister aru ning uuesti andsid tütreid talle nõu

see nii omapärane poiss vastu võtta. Viimaks vaatas Georg Wittelbach küsivalt oma kõhna teisepoole peale, kes Maitu seni oli üle öla jahedalt silmitsenud.

«Mamma, mis on siis sinu lõplik arvamine?»

Emand Wittelbach kehtas õlgu.

«Ma arvan, et ta on tugev poiss veekandmiseks ja puulõhkumiseks, ja et ta jaksab ka töid paremini tellijaile koju vedada kui Karl ja Fritz ja teised poisid. Aga, kullake, ta on ju talupoeg, lihtlabane külapoiss! Kas ei käi meie maja ja äri hea nime vastu niisugust elukat vastu võtta? Mis ütlevad ka meie sellid ja teised meistrid selle kohta?»

«Sellega saaksime toime,» arvas meister. «Sumptivanemal enesegi on maalt üks õpilane, kes ainult mõne sõna saksa keelt oskab, — kellegi külakõrtsmiku poeg. Ja paaril teisel meistril on neid kah. Tead isegi, et maalapsed pole nii rikutud kui meie linnapoised. Alles mineval ametikoosolekul tuli kõnesse küsimus, kas me ei peaks hakkama enam maapoisse õpilasteks võtma. Nende seas on tihti üsna andekaid päid, nagu Leopold Vidriks, kelle mineval korral priiks ütlesime. Pealegi oleme sunnitud seda tegema, sest juurdevool kodaniku-seisuse noorpõlvest kahaneb iga aastaga, kuna Tallinnas kõik kaupmeeste ja kontoristide juurde tükivad. Meil on ju ka pühapäevakool, kus terasemad poisid hariduselt jõudsasti edenevad... Kas lugeda ja kirjutada oskad?» pöördus meister siis jälle Maidu poole.

«Oskan.»

«Noo, see läheb juba. Kas tead, ma tahan sinuga katset teha. Poole aasta jooksul saame juba näha, mis sinust on loota. Siis kõneleme edasi. Kui näen, et sust asja ei saa, siis läheme jälle lahku. Kas oled nõus?»

Maidu südamest käis soe vool läbi.

«Täiesti nõus, meistri-isand. Sest kui te mulle pool oastat aega annate, ei te mind siit enam minema soada.»

«On sul luba linna elama jääda?»

Mait andis kubermanguvalitsuse tunnistuse meistri kätte.

«Mait Luts on su nimi?» ütles Wittelbach seda lugedes. «Mait — kentsakas nimi! Muidugi talupoja nimi. Selle peame kohe ümber muutma... Kuidas peame oma uut õpipoissi hakkama hüüdma, lapsed?» keeras meister suu saksa keeles jälle oma perekonna poole.

«Matiiias,» otsustas emand kähku ja kuivalt.

«Väga õige, Sanna, — Matias olgu ta nimi.»

«Lühidalt — Mati,» andis vanem tütar Emiilie nõu.

«Hea küll, me hakkame sind Matiks kutsuma. Ega sul midagi selle vastu ole, poiss?»

Mait oli selle ümberristimisega päri.

«Ja ka su liignime võime natuke peenemaks teha,» ütles meister naeratades. «Luts — see on eesti sõna. Saksa antvärgil peab ka saksa liignimi olema... Mil viisil võiksime ta liignime natuke suursugustada?»

«See on väga kerge,» naeris noorem tütar Berta, kes poisi tunnistas vahtis, «ta kirjutagu oma nimes «ts» asemel «tz» — ja sakslane ongi valmis!»

«Õige jah,» kiitis meister lõbusas tujus. «Edaspidi õpi oma nime nõnda kirjutama: Matias Lutz. Su liignimel on siis pikem saba taga, ja saba on uhkuse märk.»

Mait laskis neid näerda ja nõõgata — temale oli tähtsam, et ta koha oli leidnud, ja pealegi nii suure meistri juurde. Mõne kogeleva sõnaga ütles ta Wittelbachi-isandale selle eest tänu ning püüdis sooritada kummardustki, mis aga õnnestus kaunis keskpäraselt või veelgi halvemini, sest mõlemad plikad muigasid oma tassidesse.

«Kas tahad täna kohe ametisse astuda?» küsis meister.

«Hea meelega,» vastas Mait.

Meister palus abikaasat Matile puhas pluus ning käsitöölise kohased püksid ja tuhvliid otsida, sest talupoja kintspükstes ja pasteldes ei võivat ta uut õpipoissi töökojas esitleda. Ise aga läks ta vanemale sellile uue õpipoisi võtmist teatama.

Nõnda sai Mait Luts meister Wittelbachi juurde tiseri- ja puunikerdaja-kutset õppima. Sissemaksu poolest tegi meister temaga teisiti kui tavaliselt, võttes talt üksnes kakskümmend viis rubla kautsjoniks. Siis tegi ta veel tingimuseks, et poisi isa varsti linna tuleb ja kinnitab, et ta poja kuueks aastaks meistri juurde annab.

Varsti astus Mait sinisekirjus tööriides meistriga töötuppa, kus teda sellidele kui uut õpilast tutvustati. Saksa keelt ta veel ei mõistvat, seletas meister, aga ta tahtvat selle ruttu kätte õppida, mispärast igaüks teda õpetada püüdku ning temaga kohe hakatusest peale seda keelt kõnelgu.

Kui aga Mait oli arvanud, et ta varsti mõnele kergemale tööle pannakse, milles ta oma tulevast ametit otsast peale võiks õppima hakata, siis ta eksis. Talle ei antud tööriistu ega töö-

materjali kättegi, vaid teda peeti osalt kojameheks, osalt köögi-tüdrukaks, osalt jooksupoisiks ja meistri perekonna ning sellide ümmardajaks. Kõigil oli õigus temale käskusid anda, isegi vanematel õpipoistel, isegi meistri tüdrukutel. Sellide seas — neid oli Wittelbachil kaheksa meest — olid mõned toored ja õelad; neilt pidi Mait vahel löökegi vastu võtma. Samuti sai ta meistri emanda läbi palju kannatada.

See oli inimene, kes pidas kõiki tema mehe leivas olevaid teenijaid madalamat liiki elukaiks, iseäranis aga Maitu, kelle talupoeglikku päritolu ta ei unustanud. Vara hommikust hilja õhtuni oli see emand jalul, jooksis toast tuppa, trepist üles ja alla, pistis igale poole oma nina ja tõreles vahet pidamata otsekui lõbu pärast. Juba oli Mati seda teinud, juba seda tege-mata jätnud; juba jäi ta liiga kauaks välja, juba oli ta eman-dale vastu julgenud rääkida. Ja nõnda edasi. Aga mitte ainult Mati ei kannatanud tema pahura loomuse ja valju valit-suse all, vaid kõik kuus õpipoissi, ka kõik muud kodakondsed, ja mitte kõige viimaks meister ise.

See oli heasüdamlik, lõbusameelne inimene. Ta püüdis igas asjas leplikkusega läbi saada ja väikeste süüde kohta meeleldi silma kinni pigistada. Ta ei seisnud küll mitte just oma õrnema poole tuhalabida-valitsuse all, aga palja rahu-armastuse pärast andis temale ometi sagedasti järele, ka siis, kui emanda pool oli avalik ülekohus. Niipea kui töökojas õhtul tegevus lõppenud, sõi ta kõhu täis ja läks Kanuti gildi või mõnda joogimajja, kus ta omataolistega ümmarguses «tüvilauas» kokku sai, klaasi õlle juurde rahu otsima, nagu ta taotses öelda. Õhtuse väljaminekuga oli ta nii harjunud, et ta tundis enese otse haige olevat, kui ta kord mingil sundival põhjusel pidi koju jääma. Niisuguse ümmarguse laua ümber istuti siis koos, popsiti pikavarrelist piipu, mis täidetud kollase «knastriga», rüübatil õllemärjukest, puhuti igapäevast juttu ja heideti kõigepealt labast, süütut nalja, mille üle kaua homeeri-liselt naerdi. Enamasti tehti ka väike õnnemänguke täringute, doomino või kaartidega tuletikkude peale, mis pärast rahaga õlleks, napsiks ja suupisteiks muudeti. Meister Wittelbach, nagu paljud teisedki tema ringis, pidas joomises parajust. Ta võis kogu õhtu lõbusasti pudeli õlle juures veeta; mõnest tema seltsilisest räägiti koguni, et nad ära minnes pudeli, millest nad paar klaasi joonud, kinni korkivat ja selle teenrile järgmise õhtuni alal hoida andvat.

Meister Wittelbach, nagu tema abikaasagi, oli pärit kahekolme põlve eest Baltimaale sisserännanud saksa perekonnast. Siinsed olud — maa päriselanikud ainult talupojad, mõisnikkude alla rõhutatud orjad — õpetasid meister Wittelbachi, nagu kõiki teisi saksa kodanikke, oma rahvusest ja seisusest eriti suurt lugu pidama ja põlgama või vähemasti halvaks pidama kõike, mis eesti, s. o. talupoja nime kandis ja seda keelt kõneles. Et mitte saksa kodanikkude madalaksarvamise ja alahindamise alla sattuda, ruttasid muidugi ka need käsitöölised, kes maa pärisrahva seast mõne õnneliku juhuse tõttu uude elukutsesse ja seisusesse olid pääsenud, oma rahvust ja nimegi salgama, mispärast sakslaste arv meie linnades järjest kasvas, ehk küll sakslaste sisseränd ammugi peaaegu täiesti soiku oli jäänud. Kes neist uutest «välismaalastest» ei olnud sakslane, oli vähemalt rootslane või taanlane. Isekeskis ja iseeneses teadsid nad väga hästi, kes nad on ja kust nad pärit; nende vigane saksa keelgi ja selle võõrik hääldamine ilmutasid seda päris sakslastele. Aga nende ühised tulud nõudsid, et nad sellest suu peaksid ja endale võõra rahvuse kaela luuletaksid. Pealegi oli üldine seltskondlik arvamine, et see, kes saksa keelt rääkis ja pisut kooliharidust oli saanud, ei võinud enam eestlane olla, sest eestlane tähendas talupoega, ja talupoeg ei mõistnud saksa keelt ning oli koolitamata.

Meistri enesega sai õpipois Matias Lutz kõige paremini läbi. See mees pani tema töö- ja õpihimu, hilisematel aastatel ta häid andeid tähele — vähemasti terasemalt kui vanem sell Oskar Brandt, töökoja juhataja ja meistri asemik. See oli va kõrkk, turtsakas ja salalik sakslane, kes igal õpipoisil elu kibedaks tegi, iseäranis aga Matil, sel «talupojalogardil», nagu ta teda nimetas. See isand näis igaühele kade olevat, kelle peal meistri silm vähe lahkemalt viibis; ta pidas ennast äri hingeaks ja tugisambaks ning arvas järelikult üksnes endal õiguse olevat meistrit kiidusõnu ja usaldust pälvida. Sellide seas oli Brandtil vähe sõpru, õpipoisid aga pidasid teda kõik oma verivaenlasteks. Tal oli aga eriline osavus töötarvitajaid peenelt ja paeluvalt kohelda ning nendega kaupa sobitada; sellepärast seisiski ta meistri juures lugupidamises, kuigi see teda isiklikult vahest ei armastanud.

Mati õpipoisi-põlve raskusi aitas kergendada ka meistri tütarde lahkus tema vastu. Mõlemad noored neiud — üks kaheksateistkümnepäevane, teine aastake vanem — leidsid

papa uues õpipoisid uudust ja omapära, mis on mehele naiste juures alati heaks soovitus. Kui Mati talupojariides ja pasteldes, juuksed pikad ja nägu päevitanud, teatud hommikul nende ees oli seisnud, olid neiud seda uudust ja omapära ainult tuhmilt tajunud. Nüüd aga, kus ta välimuselt ka veel moodsaks oli saanud, kus ta pühapäeviti paremas riides, püगतud ja soetatud peaga ning valgeks ja õrnaks muutunud näoga esines, — nüüd oli mamslite ühine otsus see, et ses Matis peale jumeka poisi veel mingi vaimne harukordsus ja hingeline erinevus sisaldub. Nad aimasid temas mingit peitunud, maskeeritud kangelast, vahest mõnda suurtsugu salaolevust, leides tema näost peeni, uhkeid, veetlevaid jooni, ta silmist lausa luulet ja romantikat — kõik märgid ja tunnused, mida naised kõige meelsamini plika-eas avastavad ja usuvad.

Meistri tütarde sõprus — kui seda nõnda võis nimetada — oli Matile mitmes suhtes tuluks. Iseäranis saksa keele õppimises. Ta läks tihti oma lugemis- ja kirjutusraamatutega nende palvele, kui ta ühest või teisest asjast ise jagu ei saanud, ning mamslid Emiilie ja Berta, kes olid oma aja kohta hästi koolitatud, andsid talle meeleldi juhatus. Niisama püüdsid nad temaga ta palvel alati saksa keelt kõnelda ja tema keelevigu parandada. Neil oli Matilt luba iga vea üle naerda ja teda nõogata, sest siis jäid, nagu poiss seletas, vead ja nende parandused talle kõige paremini meelde.

Mati kui auahne, püüdlik iseloom oli raudse tahte ja väsimatu virkusega varustatud õppiija — nii oma ametis kui ka üldise hariduse omandamises ja võõra keele õppimises. Õhtuti, kui kõik sellid ja õpipoisid töökojas oma mitmekordseil naridel magusasti norskasid, istus temake veel oma raamatute juures ja tuupis endale pähe, mis sinna iganes mahtus. Pühapäevad pühendas ta peaaegu täiesti õppimisele, ning pühapäevakoolist, kus ta varsti õpilaste esirinda arenes, ei puudunud ta ainust tundi. Ja et tal oli lahtine pea ja hea mälu, siis jõudis ta vähese ajaga palju koguda ja palju talle hoida.

Juba kolmandal õpiaastal kõneles Mati käsitöölise ja pealegi õpipoisi kohta kaunis rahuldavalt saksa keelt, neljandal aastal oskas juba ilma liiga suurte vigadeta saksa keelt kirjutada, ja õpiaja lõpu poole võis vaevalt keegi veel öelda, et see poiss mõne aasta eest otsekohe adra tagant kintspükstes ja pasteldes linna tuli ning ainuüksi põlatud «maakeelt» kõneles.

Mati enese palvel ja tema silmapaistva ande tõttu oli ta töö-

kojas peenemate nikerdustööde peale pandud. Siin jõudis ta veel rutemini edasi kui keele- ja raamatutarkuses. Vanema õpipoisina tegi ta juba töid, mis igale vilunud sellile auks oleksid olnud. Ta oli väsimatu uute mudelite otsimises ning kokkuseadmises ja mõtles neid vahel ka iseseisvalt välja — lugu, mis Oskar Brandti mitte vähe ei pahandanud, meistrile aga seda enam meeldis. Kuna vanasell ninatarga külapoisi ettepanekuist ja kavanditest nii mõnegi ära laitis, tagasi lükkas või meelega unustas, võttis meister Wittelbach nii mõnegi, mis talle kätte puutus, tarvitusele ja jagas algatajale teenitud kiitust. Ta tunnistas hea meelega kõigile, et katse, mis ta oli külapoisiga teinud, läinud kõige paremini korda. Mati oli prooviaja hiilgavalt läbi teinud ja õpiaja hea lõpp polnud enam kaugel.

Juba hakkas Mati oma «sellitükist» und nägema. See pidi saama ilus — ta võttis selle enesele vaimustuse ja auahnusega ette. Oodatud proovitöö tuligi kuuenda õpiaasta viimasel poolel. Temale tehti «auväärt tiseriameti» poolt ülesandeks ehitada ilulaegas, milles kõik tiseriametis ettetulevad tähtsamad nikerdus-alkkujud heas kooskõlas ühendatud oleksid. Ülesanne polnud kerge, aga see Matit just rõõmustaski. Nüüd võis ta ometi näidata, mis tal peas ja sõrmedes oli ja mida ta ligi kuus aastat oli õppinud. Nüüd võis ta luua lõvipäid ja kalasabasid ja irvitavaid sarvikuid kentsakate kasvude ja lehtede vahel — veel ilusamaid, stiilsemaid ja peenemaid kui need, mis ehtisid X. härra kappi ja lauda. Rõõmsa ärevuse ja kunstnikuõhinaga asus ta proovitööle.

Vaheajal oli hea meister ühe asja peale mõelnud, mis Matil enesel üsna meelet läinud. Viimane oli küll mõisniku maa küljest lahti saanud ja linna elama võinud asuda, aga ta ei seisnud seal veel kodanikukirjas, ei olnud veel «linna all üleva». Seda pidi aga tolleaegne käsitöölaine olema, muidu ei võinud ta selliks saada. Ümberkirjutamine maksis tüki raha, mida Matil enesel polnud. Siin tuli meister Wittelbach talle palumata appi ja toimetas ta kodanikukirja enne, kui Mati sellitöö valmis sai. Virgast, andekast töölisest oskas isand Wittelbach lugu pidada.

MATI HAS LUTZ SAAB SELLIK.

Õpipoisse öeldi, nagu uuema ajanigi veel pruugiks, igal aastaveerandil «priiks»: lihavõtteks, jaanipäevaks, mihklipäevaks ja uusaastaks. Kui vaja, kutsuti amet selléks ka erakorraliselt kokku, kuid selle eest pidi õpipoiss, kelle palvel see sündis, erimaksu maksuma. Meister Wittelbachi õpipoiss Matias Lutz oli ta enda palvel lihavõtte-kvartaliks aulise ameti ette kutsutud, et vastu võtta selle otsus oma sellitöö kohta ning oma priiksütlemine.

Mati proovitöö oli aegsasti valmis saanud. Kodus äratas see imestust ja mitte vähem kadedust. Ametis, kuhu töö oli proovimisele viidud, öeldi, et see on ennemini meistri- kui sellitükk. Mati enese soovil, mida meister Wittelbach meeleldi toetas, oli talle raskem ülesanne osaks saanud, kui tavaline oli. Ja sellest oli ta, nagu meister võis ette arvata, kõige paremini jagu saanud. See endine külapoiss tegi Wittelbachile veel kogu «kiiduväärt sumpti» ees au; seda pidi meister rõõmsalt käsi hõõrudes endale ise tunnistama ja laskis seda ka teisi tunnistada.

Tähtis päev jõudis kätte.

Mati tõmbas endale veidi kitsaks jäänud musta leeriülikonna selga, pani mamsel Berta kingitud helevalge maniski ette, võidis oma helkjad juuksed õliga ning kiskus saapad jalga, mis olid nii läikima viksitud, et tarvita kas või peegliks. Ka tolleaegse selli uhkus ja väärakuse märk — hiilgav torukübar — ei puudunud; selle kentsaka peakatte, mida sellid «hirmutoruks» kutsusid, pani ta täna esimest korda pähe.

Kui ta nõnda mamsel Berta ette astus — see oli teda enne äraminekut näha soovinud —, punastas neiu üsna — nii nägus ja peen noorisand seisis ta ees! Kes oleks võinud arvata, et

külapoisist, kes siinsamas toas, pastlad ja kintspüksid jalas, nii härdasti õpipoisi kohta oli palunud, kuue aasta pärast härrasmees saaks, keda mõne noore paruniga kergesti võis ära vahetada...

Neiu Berta oli nii kohmetu, et ta teda ei kiita ega pilgata ei märganud, mida ta muidu tingimata oleks teinud. Ta punastus veel kord, kui noormees teda tänas maniski ja kõige muu hea eest, mis talle ta õpipoisi-põlves mamsli poolt oli osaks saanud. Ja kui Mati uksest välja läks, vaatas neiu talle hoopis isevärki pilguga järele. Selles nagu õitses ja säras midagi.

Meistri vanemale tütrele ei saanud Mati oma tänu avaldada ega ennast temale näidata, sest see ei olnudki enam majas. Ta oli ligi kahe aasta eest noorele tünderseppmeistrile, kes isalt jõuka äri pärinud, mehele saanud.

Nüüd läks noormees Kanuti gildi, kus tähtis etendus varsti pidi algama.

Esimest korda elus tohtis Mati jala üle selle maja läve tõsta. Oli see ju meistrite püha esinduspaik, kuhu õpipoisid millalgi sisse ei lastud, kuna sellid enamasti eneste «häärberites» koos käisid. Seisusemüürid ja ametiseinad olid tol ajal, rohkem kui kolmveerand sajandi eest, üle- ja läbipääsmatud.

Mati pidi ootama, kuni teda tislormeistritest koosneva «ameti» ette kutsuti. Temaga ühes ootasid täna veel viis õpipoissi priiksütlemist, aga need olid teistest käsitööliikidest.

Joogid ja suupisted, millega ta ameti liikmeid pärast priiksütlemist tahtis võorustada, oli ta juba valmis tellinud. Raha selleks oli ta meistrit saanud. Wittelbach kinkis talle hommikul need kakskümmend viis rubla, mis Mati õpipoisina temale oli sisse maksnud, tugevate intressidega tagasi.

Matias Lutz kutsuti viimaks koosoleku-tuppa.

Väheldases kõrges ruumis, mille seintelt endiste gildivanemate suured pidulikud õlimaalid alla vaatasid, seisis pikk, roheline riidega kaetud laud. Selle ümber, kõrgetoelistel toolidel, istus kogu isandaid, nooremaid ja vanemaid, kõhnu ja pakse, ühed tihedate juustega, teised läikivate kiilaspeadega. Need isandid, selle tislariameti auväärt liikmed, olid täna Mati kohtumõistjad ja saatusesepad.

Laua keskpaigas troonis elatanud ametivanem ehk eltermann Ludwig Bender, tema kõrval, paremal ja pahemal käel, esimene ja teine kõrvalistnik, Mati meister Georg Wittelbach ise ja meister Arnold Schubbe. Muude lauas istuvate meistrite,

ameti lihtliikmete seas silmas Mati ka neid kolme, kes teda kuue aasta eest ei tahtnud õpipoisiks vastu võtta. Samuti võtsid koosolekust osa ka sellideliidu mõlemad laekahoidjad ja kaks vanaselli.

Keset lauda, vanema ees, seisis ametilaegas, ilus nikerdistega ehitud ja kolme lukuga varustatud puukast, milles alal hoiti ameti raha, raamatuid ja dokumente. Laua otsal nägi Mati oma sellitööd, nikerdatud ornamentidega kaetud ilukasti, meistrite proovivate pilkude all seisvat.

Ametilaeka kaas oli kinni olnud, kui Mati sisse astus; meistrid suitsetasid ja ajasid naerdes juttu. Niipea aga kui õpipoiss ukse enese taga oli kinni pannud ja alandlikult keset tuba seisma jäänud, tõstis eltermann laeka kaane üles. See oli märgiks, et koosolek on avatud. Sedamaid pandi sigarid suust, lõpetati jutt ning naer ja tõsiste, peaaegu pühalikkude nägudega istus terve kogu laua ümber. Laeka avatud kaas nõudis siin sama aukartust nagu kohtukull kohtus.

Ametivanem Bender, vähese valge juuksega, habemest lage-daks aetud põskedega väheldane isand, pööras oma päratu suured välkuvad prillid Matias Lutzi poole.

«Mis on su soov?» küsis ta kohtumõistja tõsiduse ja kõrgusega.

Ja Matiasel oli vastata:

«Ma soovin ülikiidetud tislariametilt, et mind õpipoisina välja kirjutataks ja sellina priiks öeldaks.»

«Tunned sa meie ametisõna?»

Matias ütles selle üles. Nagu algekõne, nii oli tal ka ametisõna enne pähe õpitud. Ühtlasi pidi ta piinliku hoolega tähele panema, et ta oma kehahoiu, käteliigutamise, silmavaate ning kogu oma olekuga pühaks peetud viisakuspruukide vastu ei eksiks. Muidu oli karistavaid märkusi, isegi pikemaid noomitusi karta. Kõigepealt pidi ta aga oma vastuste üle valvama. Need pidid olema lühikesed, selged, aupaklikud. Iga vasturääkimine, ka põhjendamata laitusele, oli keelatud.

Kõigepealt kuulutas meister Wittelbach, et ta oma õpipoisi Matias Lutzi, kes on tema juures kontrahis määratud õpiaja läbi teinud, täna priiks ütleb, mispeale ta kontrahi ametile ette luges. Siis algas ametivanem väikest kõnet.

Selles vaatas ta kandidaadi õpipoisi-põlve peale tagasi, tule-tas ta vigu ja vourusi meelde, seletas, kuidas meister tema eest isalikult hoolt on kandnud, teda õpetanud, kasvatanud, toinud

ja katnud, teatas, et meister oma õpilasest, selle eksimusi armulikult unustades, ainult kiitva tunnistuse on andnud jne. Siis järgnes isalik manitsus, kuidas Matias Lutz ennast sellina peab üleval pidama, kuidas tal oma leivaisa tulusid alati tuleb silmas pidada, kuidas ta ainult voorusliku, jumalakartliku, kaine eluga ausa ja tubli käsitöölise nime pälvi, kuidas ta peab valvama, et õpipoisid ülekäte ei läheks, viina ei jooks, sigareid ei suitsetaks ega meistri tööaega ei varastaks ning kuidas ta õpipoisse kristliku kannatusega peab õpetama, nagu teda ennast on õpetatud.

Pärast eltermanni võttis sõna esimene kõrvalistnik, meister Wittelbach ise. Ta ei olnud suurem kõnemees, vähemasti mitte pidulikkudel või pühalikkudel puhkudel, siis, kui talle kohu- seks tehti kõnelda. Sellevastu võis ta öllelauas, «eneste keskel», tundide kaupa rääkida; siis ei tulnud tal sõnadest, mõjuvatest kõnekäändudest, iseäranis aga heast naljast kunagi puudus kätte.

Meister Wittelbach kõneles ainult mõne sõna, aga need olid Mati kohta väga austavad. Ta kiitis soojalt oma õpipoisi virkust, viisakat ülevalpidamist ja häid andeid ning tunnistas, et tal säherdusi õpilasi mitte palju pole olnud. Ainult moe pärast, et noormeest mitte upsakaks teha, sipsutas ta mõne laidumaitselise lause sekka ja lõpetas oma kõne manitsevate ning õpetavate lõpplausetega.

Kui teinegi kõrvalistnik, kuivetanud näoga, vagune ja unine isand, mõne peaaegu arusaamatu fraasi oli huulte otsast pillanud, võttis eltermann jälle sõna.

Ta kuulutas Matias Lutzile, auväärt meistri Georg Wittelbachi õpipoisi, et ülikiidetud tisleriamet tema sellitööd on proovinud ning otsusele jõudnud teda õpipoisist välja kirjutada ja sellina priiks öelda. Senine õpipoiss Matias Lutz ärgu mõelgu aga sellepärast veel, et tema sellitükk aulise ameti poolt ainult kiitust on leidnud, et see ilma vigadeta on. Ei pooltki. Sel tööol olevat nii mõnigi viga küljes. Nende vigade eest pidavat noor sell ametiseadust ja vana pruuki mööda trahvi maksma. Ja nüüd loendas ta mitu viga ja puudust, mis Mati laeka küljes leida, ja määras igäihe eest trahvi suuruse ära.

Valus arvustus ei suutnud aga Mati meelt maha rõhuda: ta teadis, ka see oli ainult pruuk ja komme. Nõnda arvustati iga sellitükki. Sel välisel kujul sunniti noort selli vaid ameti

kahte laekasse ande ohverdama: ameti üldisesse ja ameti vaestelaekasse.

Mati tõmbas sedamaid punga taskust ja maksis trahvid eltermanni määrust mööda kinni. Summad polnud just suured: enamasti alla rubla.

Kui temale seepeale ta sellikiri oli ette loetud ja ära antud, sirutati talle käed vastu ja sooviti õnne. Sedamaid oli üks vahe- sein langenud, sest talle öeldi nüüd «sina» asemel «teie» ja pandi ta ametilaua ette istuma. Õpipoisist oli saanud sell — poolest inimesest kolmveerand inimest, sest täisväärtuslik isik võis siin ringis olla ainult meister.

Nüüd algas meistrite pidulik võõrustamine uue selli poolt.

See tõi veine, kooke, puuvilja, sigareid sisse. Vein valati suurde antiiksesse kannu, mida ehtisid mitmesugused kingitud mälestusajakesed, nagu ka laua peal seisvat laegast, mille kaas praegu kinni löödi, sest koosoleku ametlik osa oli lõppenud.

Kui Lutz oli teatud joogisõna öelnud ja ise pealt rüübanud, hakkas kann kombekohast järke mööda ringi käima. Sigarid pandi suitsema ja mõnus, sunduseta jutuaamine ühendas noort selli lühikeseks ajaks meistritega.

Pidu teine ja pikem pool järgnes häärberis sellide seas.

Matias pidi gildist selliühingu raske ametilaeka õlale võtma ja selle mõlema laekahoidja ning vanaselli saatel häärberisse kandma. See oli Müürivahe uulitsal. Sinna oli keegi noorsell ametivennad vaheajal kokku kutsunud, nende seas ka paar vanemat õpipoissi, kes aitasid pidulisi ümmardada. Samuti ilmus meister Wittelbach Mati palvel hiljem häärberisse.

Ka siin pandi vanu sumptiaegseid kombeid ja pruuke tähele — niihästi uue selli vastuvõtmises avatud laeka juures kui ka joomises ja kõiksugu tembutustes, millest üks üleanne- tum oli kui teine.

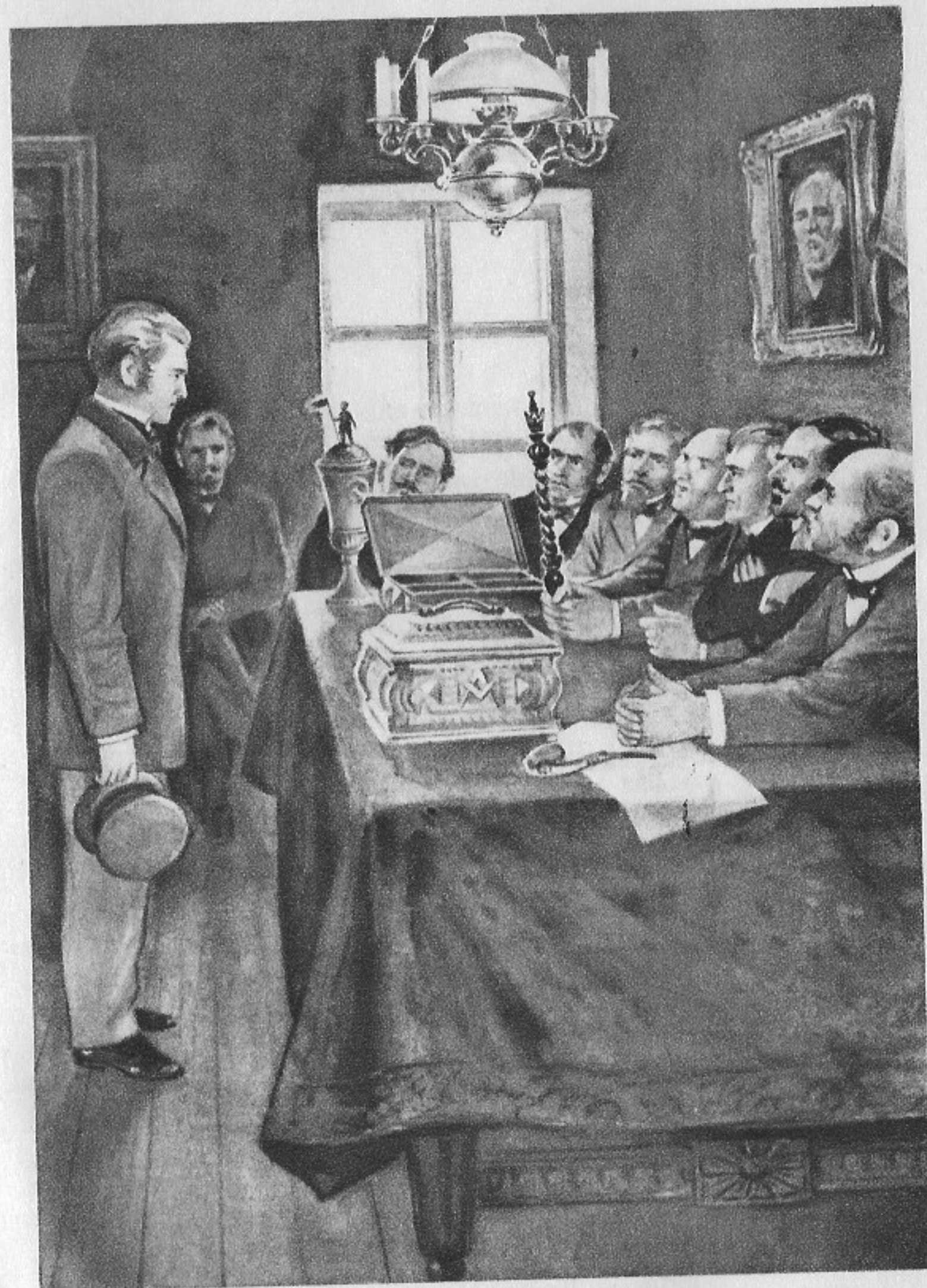
Kõigepealt peeti uue selli üle kohut. Igäihel oli õigus teda süüdistada; kõik ta õpipoisipõlvised patud kanti ette — ka niisugused, millest Mati hing midagi ei teadnud. Üks sell tõstis ta peale näiteks kaebuse, Mati käinud uulitsal kepiga; teine, et tal olnud kord kübar peas; kolmas, et olevat teda näinud suitsetavat; neljas, ta «patseerinud» neiudega; viies, et Mati teda kord ei olevat teretanud või mitte küllalt aupaklikult tere- tanud. Kõik need olid asjad, mis õpipoisi keelatud, ja süüd, mis nõudsid karistust.

Karistus pandi süüdlasele siingi rahatrahvi näol peale. Lutz pidi laegastesse iga süü eest teatava summa maksma, mõne eest ka jooke ostma. Öhtu jooksul leiti veelgi kimbutusi, millega vastküpsenud sell kui ka muud ametivennad sisse kukutati ja karistuse alla mõisteti. Matias pidi ennast kogu aja nokkida ja tõgada laskma, ilma et ta oleks tohtinud sellest vihastuda. Sest igale pahakspanekule järgnes omakorda karistus ühel või teisel näol.

Häärberis söödi ja joodi noore selli kulul terve öö. Muidugi pidi viimane enda purju jooma, sest kannu tühjendamises ei tohtinud ta kellestki maha jääda, ja kannu pandi teda tühjendamata ka mitmel otsitud viisil.

Esimest korda elus tundis Mati, et maakera tema all ringi käib, ning esimest korda elus ei mäletanud ta teisel päeval, kuidas ta öösi koju oli saanud. Ta leidis enda hommikul täies piduülikonnas, manisk kortsunud, kaelarätt määrdunud, võõrast koikust. Ägades haaras mehike oma valust lõhkeva pea ümbert kinni ja needis joomise põrgu põhja.

Aga täna peeti töökojas pidu edasi. Matias pidi sedamaid «peaparandust» muretsema ja ise muidugi jälle kaasa jooma. Veel kolmandal ja neljandal päeval oli sellide seas neid, kes talt pidu tagatippu nurusid. Vaene noor sellike tänas taevast, kui pidunädal viimaks ometi möödus. Ta pea oli nii raske ja tasku nii tühi.

Matias Lutz kutsuti viimaks koosoleku-tuppa.

UUS EESMÄRK.

Esimesel ajal peale selliks-saamist maitstes Matiias Lutz oma vabadust noore inimese himu ning õhinaga. Ta sirutas oma kohmetanud liikmeid, nagu ta ise naljatas. Elas lõbusalt häärberis ametivendadega, käis virgasti perekondlikes ringides, keerutas pidudel tantsujalga, võttis osa väljasõitudest Viimssisse ja Kosele, Tiskresse ja Joale, ega jäänud ühestki pulmast ära. Oma avala, rõõmsa, viisaka loomu tõttu oli ta igauhe, oma sileda välimuse ja taktikindla tantsu pärast eriti naiste juures lugupeetud. Ilma Matiias Lutzita ei olnud viimati enam üheski seltskonnas õiget elevust.

Kuid Matiias Lutz ei olnud mees, kellele niisugune kerge, ainult pealiskaudsele lõbule pühendatud elu pikapeale oleks meeldinud. Seesmisel sunnil, pool-ebateadlikult katsus ta elule tuuma anda, sellele kõiges liikumises paigalseisvat keset otsida. Tal pidi midagi püüda olema, tal pidi eesmärk silmas seisma, mida vaja saavutada. Seda nõudis juba auahnus, mis tal loomuliku omadusena pöues paisus.

Matiias hakkas jälle tõsisemalt tööle. Seda tegi ta osalt töö enese pärast, mida ta armastas, uute ülesannete pärast, mis teda erutasid; osalt aga ka, et virga töö kaudu kapitali koguda. Kapital on asi, mis inimest tiivustab, mis talle väge ja võimu annab: seda võis Matiias iga päev ja igal sammul näha. Ja tema soovis endale tiibu, igatses endale väge ja võimu. Lapsepõlvine viletsus seisis tal veel selgesti silma ees. Kuidas pidid isa ja ema, kuidas oli ta ise pidanud verisel higil rohmima ja rübelema, et ainult paljast hinge tuima, roidunud ihu sees alles hoida — kõik õieti tüki aganase leiva, takuste riiete ja haisva suitsuhurtsiku eest. Tal oli olnud õnn sellest kurvast, ainult loomale kohasest elust välja pääseda. Kas pidi ta siia

seisma jääma, kuna redelil oli veel pulki, mis kõrgemale viisid? Ei, ütles ta enesele, püüa ronida, nii kaua kui suudad. Mida kõrgemal oled, seda magusama tundega vaatad ülalt alla — maha oma armetu lapsepõlve, kogu oma haleda mineviku peale!

Ja Matias hakkas ronima. Oma tööga püüdis ta ronida. Ta sai kokkuhoidlikuks, säästis niikaua kopikaid, kui neist sai rubla, ja niikaua rublasid, kui neid sai kümme. Juba kujunes talle silma ette armas pilt, kuidas tal kord nii palju sadasid on, et mõne tisleriäri võib osta — juba kõdistas teda meistri nimi ja meistri au.

Ta ei salanud enesele, et tee on pikk ja vaevaline. Tööga jõukaks saada, sellipalgast kapitali koguda — oi, see nõudis kannatust, jõupingutust, enesesalgamist, kõigepealt aga aega, palju aega! Teine suur takistus kasvas tolleaegseist oludest. Sumptid ei tahtnud eestlast meistriks teha. Peeti kinni vanast kõrgist põhimõttest, mille järgi «mittesakslastele» (Undeutsche) ei avatud teed meistri au juurde. Ehk olgu siis, et säherdune sell oli mõne meistriga kogemata sugulaseks saanud, mida just sagedasti ette ei tulnud, või et ta saksa või saksastunud meistri tütre naiseks kosis, mida juhtus veelgi harvemini. Ja Matias endine talupojaseisus oli linnas kõigile nii tuttav. Selliks ta kõlbas, osavaid ja usinaid töölisi oli meistri-isandatelt vaja, ent meistriks mitte, — selleks oli ta alatu minevik liiga vähe peidetud ja unustatud.

Seal pakuti Matiasemale korraga ootamatult poolt avitavat kätt. Talle pisteti nõiapulk pihku, millega ta takistavad kivid teelt vaevata võis kõrvale veeretada. Lage rada paistis talle korraga silma — lage nimelt esimese vaatamise järgi.

Matias hakkas tähele panema, et meister Wittelbachi noorem tütar vaatas tema peale pilguga, mida vaevalt võis võõriti mõista.

Mamsel Berta pidas imelikul kombel ikka veel neitsipõlve, ehk ta aastatelt küll juba seal seisis, kus jõuka, lugupeetud kodaniku varapärija seista ei tohiks, kui ta puruvigane pole. Ja mamsel Berta polnud mitte ainult terve tüdruk, mitte ainult korralikult kasvatatud ja «koduste vooruste» poolest iga teise kodanikutütre väärioline, vaid teda ei võidud jumetukski nimetada, kuigi ta otse silmatorkava iludusega õnnistatud polnud.

Neiu Berta oli nooremas eas paarile kosilasele, kes talle ei meeldinud, «korvi andnud». Oma lugupeetud perekonnale,

veel enam aga oma pärandusele tuges valis mamsel Berta tol ajal palju. Oli tal ju sulakapitali kõrval kolmekordne kivi-maja ja — kui ta tulevane on tisler ja koduväiks soovib tulla — terve suur äri oodata, sest vanema tütre veimevaka oli meister teise, väiksema majaga, aga suurema vallasvaraga ausasti täitnud.

Mamsel Berta valis, ja see sai talle saatuslikuks. Vanemad aga olid teda valida lasknud, sest et ta nüüd ju nende «ainus» oli ja et nad isegi valisid. Sel viisil tehti kosilased araks, — nad ei tahtnud nina põletada, nagu nende eelkäijad. Pealegi polnud Tallinnas jõukaist kodanikutütreist puudust — kodanikud elasid hästimakstud töö ja odava elu tõttu kõik väga toekalt, käsitööl oli veel kuldne põhi — ning veel vähem puudust oli Tallinnas ilusaist kodanikutütreist. Ka selle poolest käis nii mõnigi mamsel Bertast üle.

Võib ka olla, et üks või teine kandidaat neiu Wittelbachi karakterist mitte kõige paremat ei kuulnud. Mammad ja tantad, kes Wittelbachi majas kohvipidudel käisid — need pidud olid tol ajal veel rohkem moes kui meie aegu —, leidsid vahest, et mamsel Berta mitte üksnes näolt emaga väga sarnane polnud, vaid ka oma seesmise mina poolest, oma rahutu vaimu, terava keele ja sügavasti juurdunud uhkusega, mis nii sagedasti kõrkuseks kaldus.

Olgu kuidas on, mamsel Wittelbach näis kosilastel kahe silma vahele jäänud olevat. Juba häbenes viisakas inimene ta aastate järele küsida. See muutis neiu meele nii mõruks, et ta veel hiljuti ühele veidi elatanud tahtjale otse tasuhimust trotslikult suu peale lõi.

Ta näis veelgi oodata tahtvat.

Keda?

Seda noort selli, endist talupoissi, kes oli temast ligi neli aastat noorem, kellel muud polnud kui sile nägu ja nädalapalk ning — mis kõige kaaluvam — kelle vanemad elasid küla suitsusaunas ega kõneldud sõnagi saksa keelt!

Mõte oli Matiasegi meelest ežiotsa nii veider, et ta aina pead raputas. Berta Wittelbach ja — tema! See seisuseuhkeim kõigi uhkete seast ja — Mait Luts, keda meister kord ta madala sünni pärast ei tahtnud õpipoisiks võtta! Matias arvas end eksivat. Võib olla, et mamslile ta välimus veidi meeldib, ta iseloom, ta rõõmus meel. Aga sellest kuni — selleni on veel pikk tee... Ja ta püüdis oma tähelepanekuid maha salata.

Aga nad tulid jälle, kordusid. Ja nüüd harjus noor sell enesele ütlema: Kes teab? Naisterahva süda olevat suur mõistatus. On ju ennegi juhtunud, et kõrge madalat, rikas vaest himustas... Armastus tegevat noorigi neiusid vahel peast segaseks, miks siis mitte ka vanemaid — pealegi neid, kelle valik on juba kokku kuivanud...

Matias arvas, et ta oleks kohe nõus, kui mamsel Berta aga tahaks. Tema esimene pilk ei langenud mitte naise, vaid selle peale, mis naise küljes kõlksus. Ja seda oli palju. Vaese noore selli kohta päratu palju. Meister Wittelbachi koduväi — üksi seegi maksis midagi, see paljas nimetus. Ja siis suur korralik äri, ilus kolmekordne maja ning vaka põhjas, muu vara all, kulda — arvatavasti head kamalutäied kollast kõlisevat õnne!... Mati, ole õnnelik, ära lase niisugust käest, teist pole nii kergesti leida! Kas sa ei näe, ei kuule, ei katsu käega, misugune nõia võim on rikkusel! Kas sa pole alama inimesena koorukesi küllalt närinud — võiksid varsti ka isandate lauas istet võtta! Kas sa pole hõõvelpingi kallal küllalt tukerdanud — võiksid edaspidi kord ka käed puusa panna!...

Asjal on muidugi ka oma halb kida: Berta vanemad. Nende hingesse ei taha lugu teadagi naljalt mahtuda.

Küll pidas meister Wittelbach kaineist, ausast, töövirgast ning tööosavast sellist suurt lugu ja ennustas talle isegi head tulevikku — veel enam: ta näis teda nagu oma poega armastavat. Aga meister Wittelbach oli ikka meister Wittelbach ja Mait Luts — Mait Luts. Kuigi meister Wittelbach ise oleks tahtnud — teised ei tahtnud, seltskond, kelle mõjule meister Wittelbach alistus, oleks vastu olnud. Ja kes tahaks ennast meelega seltskonna vande alla heita!

Palju kardetavam aga oli veel emand Wittelbach. Missuguse ülalt alla vaatamisega ei kõnelnud see püstinaga kodanlik kõrgus igast «mitte-seisusekohasest» inimesest, millise põlgusega kõigist alamaist teenijaist! Talupoeg muidugi oli elukas, kelle peale ei maksnud vaadatagi. Ja nüüd kujutletagu endale, et Mati isa või ema kord linna tuleb poega vaatama, ja selle poja naine on Wittelbachi emanda lihane tütar, ja see peab neid «pastlaprantslasi» vastu võtma, nendega läbi käima ja nendega kõnelema — «maakeelt» kõnelema! See oleks ju teater! Kometimäng tervele linnale!... Mati mäletas väga hästi, mäherduse nina ja suuga meistri-emand temast ja ta isast, va Konna Jaagust, mööda läks, kui see linnas käies paar korda

oli poja poole sisse astunud. Emand põlgas neil korral poega vist veel enam kui isa, sest miks võttis poeg, meister Wittelbachi sell, niisuguse inimese üldse jutule? Talupoeg jääb talupojaks, kuigi ta kodanikuks on saanud — võis emand endamisi mõelda.

Jah, need olid suured takistused, mille vastu kerge võidelda ei oleks. Kuid mis võitlusse puutus, siis oli Matiasel mamsel Berta kohta suur usaldus. Sel tüdrukul oli perekonnas mõju. Ta seisis emaga võimu poolest ühesugusel astmel. See mõju põhjenes esiteks suurel armastusel, mida vanemad neile ainsaks lapseks jäänud tütre vastu kandsid; mamma õrnus oli seda sügavam, et ta arvas tütre nii mitmete luhtaläinud kosjade pärast õnnetu olevat. Teiseks põhjenes Berta mõju ta visal, julgel ja teovõimsal loomusel. Nii mõnigi kord oli ta oma tahte, kõigest vastupanekust hoolimata, läbi võidelnud. Ses suhtes ei andnud ta emale, keda majas nii väga kardeti, palju järele.

Lahtiseks küsimuseks jäi Matiasele muidugi, kas ta tähelepanekud mamsel Berta poolehoidmisest, millele ta kogu oma õhulossi ehitas, tõe põhjal seisavad, see on, kas neiu tema vastu tõsisemaid tundmusi südames kandis, või aga leidis ta tema ainult meeldiva poisi olevat, kellega ajaviiteks ja lohutuseks sõbrustada sünnib. Mis Matiasesse puutub, siis oli ta nõu kindel Bertale igal viisil vastu tulla ja tema tundmusi, kui neid olemas on, edendada; selleks oli pakkumine liiga suur, liiga tulus ja sobis hästi noormehe ahnete ja auahnete plaanidega. Matias oli pidanud nii kaua käsu all olema — nüüd tahtis ta ka ise kord käskima hakata. Selle eesmärgi saavutamiseks oli iga pakutav vahend hea küllalt.

Kas ta teda võiks armastada? Seda küsimust ei pannud Matias enesele ettegi, ja kui ta seda kord tegi, siis kostis ta enesele ärimehe südamerahuga: Miks mitte? Mis tal viga? Kindel on, et temast saab hea perenaine, ja see on peaasi. Natuke tige, natuke tujukas — noh, sellega saab mõistlik mees läbi, nagu meister Wittelbach omagi õrnema poolega läbi saab. Ilus? Või ilu siis patta pannakse! Ja ega ta nii inetu olegi. Pikk, sihvakas neiu, veidi kõhn ja kolletu, aga elavad mustad silmad peas ning paksud turvaspruunid juuksed. Kui pühapäeva-ehed ümber paneb — ta armastabki peenesti riides käia —, siis ära ütle midagi! Armastus — küll see tuleb, kui teda veel ei ole. Ent Matias arvas kindlasti, et tal seda

juba ongi. Sest miks ta muidu mamsel Bertast nii sagedasti und nägi, miks püüdis ta teda iga päev näha, temaga kokku saada, teda koju ootas, kui ta oli välja läinud. Tal idanes kahtlemata midagi südames, seda arvas ta iga päevaga selgmini tundma hakkavat...

Matiiase otsus meistri tütrele tõsiselt lähenema hakata sai kummalisel kombel hoogu.

Tal oli võistleja. Üsna ligilähedal. Iseäranis kardetav ta küll ei olnud, aga ka kõige ausamas südames peitub inimlik-halbu impulsse: Matiiast huvitas, talle tegi lõbu seda võistlejat kõrvale tuupida, teda sellega haavata, vihastada. Ta maksis sellele mehele kätte, sest see oli teda palju aastaid pitsitanud, oma põidla all pidanud, talle nii sagedasti ülekohut teinud, temale oma põlgust maitsta andnud.

Oskar Brandti meeles mõlkus nimelt ka mamsel Berta — või õigemini: see, mis mamsel Berta küljes kõlksus. See musta- verd vindunud vanapoiss, kelle meeletakad juba halliks läksid, oli varsti peale seda, kui neiu Emiilie mehele sai, meistri nooremale tütrele liginema hakanud. Tasa ja targu — vaadates ja oodates. Aga, nagu töökojas salajutt suust suhu käis, märganud neiu Berta ta nõu ja andnud talle varsti arusaadavalt mõista, et ta soovitav pole. Neiu Berta oli tol ajal noorem, ta valik suurem ning isand Brandt vanaldane ja kasina mehise iluga.

Brandt astus tagasi. Aga mitte jäädavalt. Ta mõtles: Noh, otsi ja oota siis! Mul on aega. Viiakse sind ära — ei ole midagi parata. Jäetakse sind siia, siis olen mina platsis. Nii mõnigi neiu on istuma unustatud, ja nii mõnigi neiu on ärapõlatud kosilase pärast vastu võtnud. Pärast, kui ukse-esine on vagusaks jäänud, pärast, kui kuivanud lilledele, kolletanud kirjadele, kahvatanud lootustele kuskil kummutinurgas vagune haud on kaevatud...

Kuid peagi hakkas isand Brandt midagi märkama, mis teda enam vihastas kui kartma pani. Mamsel Berta naeratas sellele talujõrnikule vastu, kes teda, Brandti, oma ettetükkiva nina-tarkusega juba nii kaua oli tüüdanud. Selle sõbrustamise otsad ei võinud küll kaugele ulatuda — selle eest vastutas Wittelbachide kodaniku-au ja kodaniku-uhkus. Aga võis siis Brandti-isandale midagi mõrum olla kui see, et teine seal nahka soendas, kust tema oli ära tõrjutud. Ja veel missugune teine!

Oskar Brandti avastus tõi Matiiase Lutzile tüütavaid hõõrumisi ja vehklemisi. Vanasell ei kõnelnud temaga enam peaaegu ainust lahkemat sõna, torkis teda nõeltega ja andis talle seljaguseid hoope. Kunas ja kus ta iganes võis, seal püüdis ta teda meistri ees määrada. Õnneks oli see võitlus Matiiasele enam tüütav kui hädaohtlik, sest ta jõudis ja oskas hoope pareerida ning meistri usaldus tema vastu polnud kergesti kõigutatav. Vastase vaen ässitas teda õieti ainult taga, et kiiremini eesmärgi poole püüda, kui see vahest muidu oleks sündinud. Sest kättemaks on magus.

MATIIASE ASI EDENEK.

«Ja kelle me siis teie auväärt majast kirja paneme? Berta — see on muidugi esimene. Aga mis mamma ja papa teevad? Just sügisel, kui mets oma rohelisele rüüle on punased-kollased linnid külge õmmelnud, on Joa taevalik. Papa, higistamist pole sul ka karta; sinu kallist minast ei sula sügisel jahedusel midagi ära.»

«Aga kuhu jääb minu öörahu — ma tänan!» vastas meister Wittelbach oma vanemale tütrele. «Ma tunnen neid väljasõite, iseäranis Joale; teel lase oma luud-kondid kivil pudiks põrutada, siis jookse mööda metsa ringi, ei asja ees ega teist taga, ja viimaks maga veel heintel või õlgedel, kus liikmed sul külmast rõskusest tarduvad. Ja või sa seejuures silmaki kinni saad. Teie, noored, padisete ja kilgate terve öö... Ei, jätke mind rahule!»

«Ja mind ka,» otsustas mamma. «Oleks see mõni ligem koht, kust samal päeval tagasi saaks. Aga Joale! Kolmkümmend versta sõita, ja siis veel ööseks võõrasse kohta! Ei, selleks olen minagi juba liiga vana!»

Südame põhjas olid Emiilie ja Berta vististi üsna rõõmsad, et vanemad kaasa ei tule; nad oleksid terve aja pidanud nende ülevaatuse all seisma, ja see oli tülitav. Aga nii moe pärast nurusid nad nende kallal edasi ja püüdsid nende vastupaneku põhjusi nõrgendada. Kui miski ei mõjunud, tegid nad samuti moe pärast nukrad näod. Papa kaasatulekut oleksid nad siiski soovinud; ta võis mõnus ja lõbus seltsiline olla. Aga mamma oma igaveste kombeõpetustega sai lõbustustel, kus noor inimene meeleldi natuke vabamalt hingata tahab, otse piinlikuks.

«Kahju, väga kahju,» kordas emand Emiilie Sternfeld, padi-

pehme, lustlik naisuke, kes oma mitte vähem lihava ja niisama elurõõmsa mehega ettevõtte tippu oli astunud. «Siis ei ole teie majast kedagi muud kirja panna kui mu õeke ja — kes siis mõistlikumaist sellidest? Muidugi vist isand Brandt?»

Berta kärsutas nina.

«Noh, mõistlik võib ta olla, aga lõbus mitte — seda tead isegi. Võiks parem kutsumata jääda.»

«Aga kes siis? Ma olen teie sellid juba üsna ära unustanud.»

«Noh, kõigepealt Matias Lutz,» hüüdis mamsel Berta häälega, millest kuuldus nagu pahandus öe üleõruse küsimuse üle. «See on ju enesest mõista!»

Emand Wittelbach oli täna hommikul, nagu tihtipealegi, teadmata põhjusel tusane. Nüüd anti talle asja oma pakitsevat südant veidi välja puistata. Ta võis jätkata jutlust, millega ta juba paar korda ennemini oli algust teinud. Mida teised silmad majas nägid, seda nägi tema silm ammugi. Selleks oli ta ema ja — emand Wittelbach pealekauba.

«Või «kõigepealt» — või «enesest mõista»,» algas ta, lüües käed laksudes lauale. «Kas kuuled, Georg! «Kõigepealt Matias Lutz!», «Enesest mõista, et Matias Lutz!» Matias Lutz siin, Matias Lutz seal! Matias Lutz täna, Matias Lutz homme! Ilma Matias Lutzita ei ole ilmas enam midagi — ilma temata ei või enam väljasõitugi ette võtta!... Georg, see on sinu tütar, kes nõnda mõtleb, ja sinu õde, Emiilie! Ja see kestab nüüd juba pikemat aega — see häbi, see — see nurjatus... Matias Lutz peab preilile laternaga järele minema, kui see pimedani kuhugi külla jääb, ja preili jääb ikka pimedani, sest siis on Matias Lutzil asja preilile järele minna... Juba laenatakse Matias Lutzile raamatuid lugeda, juba küsitakse talt uute väljaõmbluste kohta nõu, juba aetakse temaga lävel juttu, juba kutsutakse teda pühapäeva pärastlõunail kohvile... Läheneb aga Matias Lutzi sünnipäev, siis on preili ööd ja päevad kibedas töös: siis õmmeldakse, heegeldatakse, tikitakse kas või näpud veriseks... Ütelge mulle nüüd, armsad inimesed, mis see kõik tähendab? Sa ei ole ju enam lapsuke, sa peaksid teadma, mis kõlbab ja mis mitte ei kõlba. Sa peaksid vähegi meie maja ja perekonna heast nimest hoolima! Kõik inimesed majas irvitavad juba — eks neil ole ju silmad peas ja kõrvid kah...»

«Mamma, ma ei ole midagi salaja teinud!» hüüdis Berta, kelle kõrvalestad olid punetama löönud.

«Salaja! No see puudub veel!» Emand Wittelbach toetas käed võitlushimuliselt puusa. «Aga kes sedagi teab! Pole ju minu silmad igal pool! Ütle mulle ainult, mis on selle imeliku sõpruse taga? Mis otstarve on sel — kuidas ma pean ütlema? — sel rumalal lekutamisel, sel alpimisel? Matias Lutz ei ole ju mees, kellega sinusugusel tüdrukul sel viisil kõlbaks läbi käia!»

«Matias Lutz on meie kõige tublim sell,» kaitses end mamsel Berta, kuna tal puna nüüd ka põskedesse ja silmavalgeisse hakkas valguma. «Seda tõendab papa iga päev.»

«Soo! Ja sellepärast pead sina temaga sõbrustama!» naeris mamma mürgiselt. «Ma näen, terve asi on väga kahtlane. Ma pean silmad paremini lahti hoidma, ja sina, Georg, teed seda ka! Seda nõuab meie maja au, mida sinu tütar kipub unustama.»

Mamsel Berta süda hakkas täis saama. Ta silmad välkusid.

«Ma arvan, niisugust valvet ja varitsemist pole minuvanusel lapsel enam vaja,» vastas ta nähvakalt. «Ma tean juba mõnda head aastat isegi, kuidas meister Wittelbachi tütar ennast peab üleval pidama, ja tean ka, mida ma meister Wittelbachi maja aule võlgnen. Sellega ei eksi ma enda ega oma maja au vastu, kui ma mõne lahke sõna räägin viisaka, ausa ja alandliku inimesega, kes meie majas nii kaua on elanud, kes siin on üles kasvanud.»

«Aga meil on ju veel teisigi selle, kes õpipoisipõlvest meie juures on olnud! Miks sa siis ka neid oma lahkusega ei õnnesta?»

Aga mamsel Berta ei jäänud vastust võlgu, kuigi ta oli kitsikuses.

«Teised pole minu lahkuse väärilised. Ma võin lugu pidada ainult inimestest, kellel midagi peas on. Sa näed ju, mamma, et isegi papa Matias Lutzi seltsi ei põlga. Kui mitu korda ei ole nad koos Hartmuthi ja Koffski¹ juures käinud ja Kanuti gildis ühes lauas kaarte mänginud. Miks ei lähe siis papa mõne muu selliga Hartmuthi juurde või Kanuti gildi? Oskar Brandtigi ei austa ta liiga sagedasti oma seltsiga.»

Meister Wittelbach kõhatas. Talle oli piinlik, et tema isik

¹ Tolleaegsed joogimajad Tallinnas. — Autor.

riiu sekka kisti. Aga nüüd ei olnud enam pääsu. Juba pööratigi suurtüki ots tema poole.

«Jaa, vanake, sina pole tõesti mitte süüst puhas,» tuli esimene pomm. «Sina teed selle endise külapoisi oma ülisuure sõprusega liiga ninakaks, kuna sa teisi töölisi, kes kõik on häist kodaniku-perekondadest, sellega haavad. Matias Lutzil võib peas ja kätes olla mis tahes, aga meie ei tohi unustada, kes ta sünni poolest on ja missuguseid vanemaid ta omaks nimetab.»

«Kuulge, lapsed,» ütles papa Wittelbach ja tõstis ähvardades sõrme, «jätke mind oma sekeldustest välja! Mina käin oma sellidega nõnda ümber, kuidas mulle näib tulus ja tarvilik olevat. See on mulle enam äri- kui eraasi. Ma ei sooviks mitte, et Matias Lutz minu juurest kord ära läheks. Ja teie teate väga hästi, et noored sellid meelsasti kohta vahetavad. Ma püüan teda sõprusega enese külge kaita, sest mul on teda tarvis. Ta on minu ärile nagu uut hoogu toonud — jaa, jaa, armas Sanna, just sama Matias Lutz, ära kehita ühtigi õlgu. Minu mööblid on praegu Tallinnas kõige otsitavamad. Kellel vähegi maitset on, toob oma tellimise minule. Ma ei karda praegu ühtegi võistlust. Aga kust see tuleb? Suurelt osalt Matias Lutzi peast ja sõrmedest. Niisugust selli nikerdustööde peale pole mul enne olnud. Mida tema kõik välja ei mõtle ja kokku ei fantaseeri! Juba räägitakse Wittelbachi mööblimoest, Wittelbachi nikerdusestiilist. Juba hakatakse Wittelbachi mööbleid jäljendama... Kas kuuled, naine?... Ja nüüd ära enam nurise, et ma Matias Lutziist lugu pean.»

Mamsel Berta oli hiilgavail silmil pealt kuulanud. Ta vaatas mamma otsa, ja see võidurõõmus pilk näis hüüdvat: «Kas kuuled nüüd! Seda räägib su oma mees!»... Emand Wittelbach aga lõi pahaselt käega:

«Mis sa nüüd jaunad, vana! Lutzi töö ees minugi poolest müts maha, aga sellepärast ei või sa teda veel mitte oma südamesõbraks teha. Tunnista parem õiglaselt: sulle meeldib tema loba, sellepärast otsid sa tema seltsi.»

«Noh, ma ei taha sugugi salata, et Lutz mulle ka oma jutuga meeldib,» tähendas meister piipu toppides. «Seda parem ju, mida rohkem tal häid omadusi... Nii kaugele aga — seda pange tähele, lapsed, iseäranis sina, Berta, — nii kaugele ei ulatu minu südamesõprus Matias Lutzi vastu ometi mitte, et ma ta väimeheks võtaksin. Seda sina, naine, näid kartvatki...»

Mitte ainult Berta ei kohkunud sellest ootamatult väljalomp-satud sõnast, vaid ka emand Wittelbach, kuigi teisel põhjusel kui tütar. Mamma meelest oli nimelt juba paljas sõna «väimees», öeldud Matias Lutz koht, ehk küll eitavas mõttes, otsekui teotus.

«Väimeheks?» kordas ta ja hakkas lõikavalt naerma. «Ei, Georg, niisugust kartust mul veel ei olnud. Ma arvan, me oleme kõik veel terve mõistusega, ka Berta ise. Jah, laps, seda loodan ka sinust veel! Ma tahtsin sind ainult hoiatada. Sa pole küll enam plikake, aga ka küpsem inimene võib vahel eksisamme astuda.»

«Kas nüüd on jälle rahu?» küsis ümmargune emand Sternfeld lustakal muigel. «Kui ma väljasõidukavatsuse kohta igas perekonnas nii pikki vaidlusi peaksin kuulama, siis oleksin enne hall, kui nimekiri valmib. Sina, Berta, tead nüüd, et sa Matias Lutz endale meheks ei saa. Tõmba talle rist peale ja otsi endale teine! Seega on tüli lõpetatud... Ja nüüd öelge mulle, kes kaasa tuleb, kes mitte. Sporlederid, Kühned, Wiegertid, Lehmkuhlid, Grünbergid — kõik võtavad osa. Mõned nende paremaid sellidest ka.»

«Kui juba selle kaasa võetakse,» ütles emand Wittelbach, «siis nõuab lihtne viisakus, et te meie ärijuhigi kutsute.»

«Hüva, paneme härra Oskar Brandti kirja. Sina, Berta, lase järele kuulata, kas ta tuleb. Aga Matias Lutz? Pean teile ütlema — mitmelt poolt on soovitud, et teda kutsutaks. Teate ju, ta on hea tantsija ja huvitav seltsiline. Seda soovi avaldasid mitmed noored tüdrukud. Nende meelest oleks otse imelik, kui me Lutz mitte ei kutsuks. See sünnitaks halbu oletusi. Ja on meil seda tarvis?»

«Siis kirjuta ka see suur Matias Lutz üles!» hüüdis mamma osatavalt. «Aga sel puhul tahaksin ma ise kaasa sõita!»

«Hurraa! Tore!» laksutas Emiilie käsi. «Mamma tuleb tütrele kaitseingliks kaasa! Nii on kõik kõige paremas korras!»

Mamsel Berta aga ohkas. See väljasõit, mille üle ta nii oli rõõmustanud, oli talle korraga vastumeelt.

Papale aga, kes töökotta läks, tehti ülesandeks Oskar Brandt ja Matias Lutzilt küsida, kas nad soovivad kavatsatud lõbusõidust osa võtta. Mõlema poolt toodi Sternfeldi-emandale jaatav vastus. —

Terve suvi oli olnud külm ja vihmane, sügis tõi aga sooje, selgeid päevi. Seda tarvitasid linlased, et nurjunud suvelõbu-

sid tagantjärele nautida. Nii tekkis siis ka Sternfeldi abielupaari väljasõidu-uid septembri teisel poolel. Taheti laupäeval pärast lõunat ära sõita, Joal ööbida ning teise päeva õhtuks tagasi jõuda. Kaunis Joa oma hurmava puistiku ja kosega oli tol ajal jõukamate tallinlaste kuulsaimaks väljasõidukohaks.

Voorimees Rosenbergilt tellitud pikad ja laiad «perekonnatroskad», millesse igaühesse kuni kümme inimest mahtus, ootasid härraseid Harju värava ees lagedal platsil. Jaani kirikut seal tol ajal veel ei olnud. Ainult Lasteaed oma noorte lopsakate puudega seisis tumeda vallimüüri jalal. Harju värav, mis linna lõunapoolsest alevist lahutas, oli oma keskaegsel kujul veel üleval — tõsine, hall, tugev ja vägev.

Vankrite juurde kogunes määratud tunniks suurem seltskond rõõmsaid inimesi: enamasti noored neiud ja emandad oma austajatega ja meestega, nende seas ka mõned käbedamad mammad ja papad. Tüdrukud ja õpipoisid kandsid paigale raskeid, suupärase teemona ning napsi- ja veinipudelitega täidetud korve, mis hoolsasti sõidukeisse mahutati. Kui kõik osavõtjad leiti koos olevat, roniti kõrgeisse troskadesse, kusjuures kavalерidele suurt löbu tegi daame piha ümbert või kaenla alt haarata, et neid üles istmele tõsta. Istudes tehti üldisel nõudel või vähemalt nõusolekul «kirju rida», mille juures emand Wittelbach asja nõnda oskas juhtida, et Berta mitte Matias Lutz kõrvale ei saanud, vaid tema enese ja ühe meistripoja vahele, kuna Matiassele keegi ilus neiu, ühe vanaselli tütar, ja selle isa naabriteks juhtusid — lugu, mis Bertale sugugi ei näinud meeldivat.

Laksuvate piitsalöökidega ja seltskonna vallatu naeruga vee-resid kõik neli hiiglavankrit minema — mööda vallikraavi äärt Toompea alevi ehk «Kassisaba» poole. Vaevalt oli «ragat-kast», see on linna tollipiiri valdast, läbi sõidetud ja lagedale, tolmusele maanteele jõutud, kui laululõbule maad anti. On ju laul ja klaverimäng — kodanikelaste parema hariduse tunnus — Tallinnas alati väga kodus olnud; pealegi oli ilm imekena ja seltskonna tuju seepärast kõige parem. Uhtaegu avati mõned pika kaelaga pudelid ja lasti reinveini karikas ringi käia.

Berta Wittelbachile algas nüüd piinaaeg.

On olemas vanemaid, kes oma lapsi ikka lasteks peavad, olgu viimastel kas või hallid juuksed peas. Nad püüavad neid ikka veel kasvatada ja innukalt õpetada.

Emand Wittelbachile näis kahekümneksme-aastane Berta ikka veel sama Berta olevat, kes kord lühikeses kleidikeses, patsikese otsas punane siidlint, aabitsa ja tahvliga tanta Raupachi juures koolis käis. Samad õpetused ja noomitused, tõrelused, karistavad pilgud, mis talle tost ajast nii tuttavad olid, hakkasid praegugi ta peale maha sadama, kuigi niisugusel viisil, et seltskond sellest liiasti palju märku ei saanud või — saama ei pidanud.

«Berta, kuidas sa naerad!»

«Berta, kuidas sa räägid!»

«Berta, kuidas sa selle inimese otsa vahid!»

«Berta, kuidas sa istud!»

«Berta, kuidas sa käsi hoiad!»

«Berta, miks sa nii kaua ühega kõneled!»

«Berta, kuidas su kübar peas on!»

«Berta, kas sa ei viitsi oma juukseid kohendada!»

«Berta, kas sa ei näe, kus su kleidisaba vedeleb!»

Nõnda kogu tee. Üks piste teise järel. Iga viie minuti pärast tundis Berta mamma sooja suud oma kõrva küljes ja näuhti oli teda jälle hammustatud. Võõrad võisid küll mõelda, et mis peaks Wittelbachi-emandal nii tihti tütrele kõrva sosistada olema? Tuttavad aga teadsid seda: emand Wittelbach kasvas tütar. Ja seda ei võidud hukka mõista. Tütred kasvatati enam-vähem üldse nõnda. Seda nimetati hoolsaks kasvatuseks. Mõni noorem meesterahvas võis seeütle vahest naeratada, et kasvatatav juba ise oleks võinud kasvataja olla. Aga või siis vanema õpetus kunagi halb on. Ja nõnda ei pandud Berta piina suuremat tähele.

Neiu ise aga tundis end nukuna, keda traadist tõmmati: nüüd lahuta käsi, — nüüd nokuta pead, — nüüd tee suu lahti, — nüüd pane suu kinni, — nüüd istu maha, — nüüd tõuse üles! ... Nooremas eas ei pannud ta seda nii tähele; ta oli harjunud nägema, et teisigi noori tütarlapsi nõnda õpetati. Aga nüüd, kus ta häid ja peeni kombeid suumuigutamisest kuni naermiseni juba isegi põhjalikult arvas tundvat, nüüd tundis ta end sellest alalisest kamandamisest vaevatuna ja alandatuna. Kodus ei olnud asi veel nii paha: seal jäeti talle pisut rohkem vabadust, või õigemini — Berta võttis endale seda. Aga häda talle, kui ta ühes mammaga kuhugi seltskonda sattus! Seal ootas teda põrgu ise. Ja pääsu ei kuskil, sest tütar ei või ju emale võõraste inimeste ees vastu hakata!

Emand Wittelbachi taktikast selgus muidugi ta tahtmine: mida viisakam, vooruslikum tütar, seda paremad väimehe-loomused. Just nüüd, kus neiuke juba kiiresti «allamäge» libises, pidi ta kuidagiviisi nooremate seast välja paistma, ja mille muuga siis kui oma voorustega.

Mammade või tantade valju ülevaatuse all seisis teadagi ka teised neiud seltskonnas. Nendegi peal viibis alatasa mõni varitsev silm, nemadki pidid teadma, kuidas nad naersid, kõnelesid, istusid ja käsi hoidsid. Vahe oli vahest ainult valjusekraadis, mida ülevaatusel tarvitati, ning kasinamates noomitussõnades. Ja siiski murdis nii mõnigi noor süda vahel pitsitavad pidemed ja saatis elava ning kõlava naerulagina sinavasse õhku, meeles pidamata, kui laiali ta suu seejuures tohtis minna ja kui palju ta hambad huulte vahelt välja tohtisid paista.

Poolel teel, Vääna-Posti ehk «Kuldse Päikese» trahteri juures, peatuti, et hobuseid hingatada. Isandad tellisid õlut ja limonaadi, keegi istus vana, elust tüdinenud klaveri taha, mille hääli oli pigemini ägamine kui helisemine, ja piinutas temast väikese polka välja. Argelt heitsid kaks paari kokku ja tegid mõned ringid üle konarliku põranda; veel kaks ilmusid esile — siis aga kõlas mammade vägisõna: «Küllalt! Kõrtsis ei tantsita!» Ja mõni minut hiljem läks teekond edasi.

Trahteri juurest pöörduti teisel teel Vääna mõisa poole, sõideti sellest mööda ja tunni aja pärast hakkas Joa lossi suur, kena puiestik paistma ning varsti ka kose mühin kostma.

Joa mõis oli tol ajal krahv Benckendorffi omandus. Maastiku lossi ümbruses, looduseilu poolest ühe luulelisemaist Eestis, oli krahv suurte kuludega aednikukunsti abil moodsaks ilupuiestikuks muutnud. Puhtad liivateed looklesid risti-põigiti läbi lopsaka segametsa, hoolega arendatud lillepeenrad ja lehtlad ehtisid nägusamaid paiku, sihvakad kaarsillad viisid üle jõe, mis all kaljuste kallaste vahel lähedal kohava mere poole vahutas. Kõikjal leidus pinke ja laudu puhkamiseks; kõrge kallasmaa kaljude vahelt imbuvatele allikatele ja ojakestele oli kunstlikke tõkkeid tehtud, nii et väikesed kosed tekkisid, mille vesi alamal päratu suurtesse, vaagnamoodi konnakarpidesse kogunes, et üle nende ääre edasi, väikeste mäesillakeste alt läbi, suure jõe poole joosta.

Kõige ilu kroon ja tipp aga oli muidugi kosk. Keila jõgi purskab keset hurmavat puiestikku, villalaadi tornilise lossi vas-

tas, umbes kaheksateistkümne jala kõrguse joana üle paelademiku ääre alla madalamatele kihtidele ning suurtele raudkividele. Kevadel ja sügisel, kui vett rohkem, on vaade valjusti mühavale, kivirahnudel valgeks vahuks ja tolmuks muutuvale kosele üpris imposantne. Jõe kõrged, rahnulised kivikaldad, tumerohelisest metsast palistatud, aina ülendavad romantilist looduspilti.

Väljasõitjate jaoks olid kohalikus trahteris tarvilikud ruumid. Seal võis puhata, süüa, juua, tantsida ning öömaja pidada. Magamiseks muretseti õlgi ja õlgkotte — padjad ja vaibad toodi enamasti kaasa.

Päike oli juba metsa ja mere taha vajunud, kui seltskond päralt jõudis, aga läänetaevas hõõgus veel sügav ehapuna, mis metsa, vee ja kosevahu peale kulda ja purpuri heitis. Puud ja põõsad haljendasid veel. Ainult siin ja seal, tumeda rohelse seas, ruskas mõni õrnem puuke kollaste või tulipunaste lehtedega, seistes nagu leekides.

Seltskond ei mõelnud puhkamise peale. Kohe võeti ette esimene käik kose juurde ja sealt läbi metsa merekaldale. Peale joa ühetoonilise kohina igal pool sügav rahu, magus vaikus. Metsavaim kõndis kuulmatul sammul läbi puistiku ja suigutas oma lapsi uinuma. Lehed ei libistanud enam, lillede pead ei liikunud ja linnud pistid vaikivad nokad tiiva alla; ainult mõni kala sulpsatas kord jões ja mere poolt kostis ühe kajaka murelik hüüd.

Ses pühalikus vaikus, mis hinge salaigatsusega täitis, otsis nii mõnigi noor käsi salaja teist ja nii mõnigi noor silm sulas teisega kokku.

Matiias Lutzile ei juhtunud seda. Emand Wittelbach oli Bertas kinni nagu takjas. Jäi ta kord juttu ajades tütrest natuke maha ja püüdis Matiias neiuale salgagi seas ligemale nihkuda — kohe tempas mamma nagu maa alt nende vahele ja tüüris tütre kellegi teise, seisusekohasema meesterahva poole, kelleks ta Oskar Brandtigi näis lugevat. Viimase käsi oleks väga hästi võinud käia, kui ta Berta südant oleks suutnud liigutada. See aga jäi ta vastu jäiseks ning neiu oskas tema seltsist ikka jälle tähelepanematult vabaneda.

Varsti laotus mere sile peegel ehavärvide virvendusel seltskonna ees. Rannas, mõlemal pool jõesuud, valgendava liivapalistuse äärel, seisis üksikud kalameeste-hurtsikud, mille esistel, tulpade peal, kuivasid märjad võrgud, kuna linavalgete

juustega lapsed, ainult räpased särgikesed seljas, mängides liivaaugul kükitasid või murul ketast viskasid.

Mõned mamslid leidsid vaatepildi luulelise, teised maalilise olevat. Käisid vaimustatud hüüded, tunderikkad ohked. Targutati magusast idüllist. Matiias Lutzile aga tuli, vaadeldes neid viletsaid tahmaonnikesi ja nende ümber roomavaid suurekõhulisi ja peenekoivalisi lapsi, ta enese lapsepõlv meelde, ning süda heldis tal põues. Need mamslid ning emandad ja isandad, kes pildist nii palju luulet leidsid, jätsid küsimata, kas neil lastel ka midagi kõhus on ja kas nad oma takusärgikestes rōskes sügisese õhus ei külmeta. Matiias aga teadis, millega neid toideti, ja nägi, kuidas nad, näost sinised kui jõhvikad, külma all kannatasid. Kui seltskonna tähelepanek muudele asjadele pöördus, astus Matiias laste juurde, kõneles nendega ja pistis neile oma jalutusele kaasavõetud paar võileiba pihku.

Pimedus valitses juba mere ja metsa üle ning tähed vilkusid taevas, kui trahteri poole tagasi pöörduti. Asemel kahes ruumis, ühes naistele, teises meestele, olid juba valmis, kui seltskond saabus, samuti kaks pikka lauda õhtusöögi jaoks, mis enamasti kaasa toodud, kaetud jämedate talupojalinadega. Rõõmsa söömingu järel poeti õlgedesse, et liikmeid homse rännaku vastu karastada.

Seltskonna noorem osa tahtis juba varakult üles tõusta. Neiud ja peiud olid isekeskis salaja kokku rääkinud vanemaid inimesi rahuga magama jättes hommikul kellä kuue ajal mere äärde päikese tõusu vaatama minna. Nõnda sündiski. Tasahiljakesi kobiti asemelt, ruttu rõivastuti ja kaoti. Oskar Brandtki oli vanade kilda loetud; ta norskas kahe mestripapa vahel magusasti, kui vallatul seltskonnal öömaja juba ammu selja taga oli. Vaene emand Wittelbach jäi muidugi maha; seks oli saladust üpris hoolsasti hoitud. Esimeste seas aga, kes välja värskesse õhku pääsesid, olid Berta ja Matiias Lutz.

Hommikune nauding, mida kena paik pakkus, oli veel armsam kui õhtune. Siretav kaste kattis puid ja maad. Silm nägi kaugemale üle kingu ja nõo. Kose vaht oli hõbedasem, metsa roheline küllasem. Ja elu, virk, vilgas elu kõikjal. Linnud pidutsesid põõsastes, oravad hüppasid oksalt oksale ning jõel näis kividele rohkem jutustada olevat kui öösi. Raskemeelse ehapuna asemel kuldast õnnest naeratav koidupuna mere rohekashalli pinda. Ning seal kerkis päike hõõguva tulekerana vee ja õhu piirjoone alt, pikki lõõmajugasid mere ja

maa üle tõmmates, kõike loitma pannes, mis tumeduses oli uinunud.

«Kas pole kaunis, mamsel Berta?»

«Väga kaunis, isand Lutz!»

Nad olid tummal kokkuleppel teistest natuke maha jäänud ja seisid nii ligistikku teineteise kõrval, et nende küünarnukid peaaegu kokku puutusid.

«Kahju, et seda ilu nii harva näha saab.»

«Jaa, väga kahju, et seda nii harva näha saab.»

Isand Lutz ohkas.

Ka mamsel Berta ohkas.

«Miks te ohkate, isand Lutz?»

«Miks te ei ohkate, mamsel Berta?»

«Sellepärast, et — et seda ilu nii harva näha saab.»

«Sama pärast minagi.»

Tumm vaheaeg. Nad vaatasid teineteise otsa ja naeratasid, olles ise nii kurvad, et seda ilu nii harva näha saavad.

«Isand Lutz, ei tea, mis mamma peaks ütlema?»

«Ei tea tõesti, mis ta peaks ütlema.»

«Et me ilma temata tulime.»

«Jah, et me teda kaasa ei kutsunud.»

«Mina saan muidugi tõelda.»

«Sellest oleks mul muidugi väga kahju.»

«Soo?»

«Jaa.»

Nii vaimukalt polnud nad enne kunagi teineteisega juttu ajanud. Aga neil mõlemal pakitses salatundmus südames, et nende vahel täna, praegu midagi pidi sündima või vähemalt võis sündida, ja see tegi nad kohmetuks nagu koolipoisi ja kooliplika.

Pöörduti mere äärest puistiku poole tagasi. Berta ja Matias oskasid endid teistest jälle nõnda eraldada, et see kellegi tähelepanekut ei äratanud. Nagu kogemata sattusid nad jalgteele, mis väga suures ringis sinna võis viia, kuhu teised otseteed läksid. Kõige lagedam koht see just ei olnud, kus nad endid viimaks üsna üksinda leidsid olevat.

«Olete vististi väsinud, mamsel Berta?»

«Jaa, ma olen väga väsinud, isand Lutz.»

«Siin on nii ilus väike pink, siin võiksime jalgu puhata.»

«Jaa, seda võiksime küll teha... Imelik, kuis meie soovid täna nii harmoneeruvad.»

«Kas see mitte ikka nii ei ole olnud?»

«Võib küll olla, aga alles täna saab see mulle selgemini teatavaks,» kinnitas mamsel Wittelbach, ja ta silmal oli juba märksa julgem vaade.

Ja nad istusid ilusale väikesele pingile ja puhkasid jalgu.

Pöösas kordas üks nägematu pisilind lakkamatult: «Tšik-tširik! Tšik-tširik!» Ja kuuse otsas kraaksus suur vares: «Kroaa! Kroaa!» Aga seda ei pannud kumbki tähele.

Nad istusid ligistikku teineteise kõrval ja tegid, nagu vaatlaksid nad sügaval osavõtul loodust. Kestis rohkesti aega, enne kui mamsel Berta sõna võttis.

«Teie nägu on viimasel ajal nii kurb, nii murelik, isand Lutz,» ütles ta häälega, mis oli pehme nagu samet.

«Ja teie olete seda tähele pannud, mamsel Berta?» vastas Matias häälega, mis sulas nagu mesi tulepaistel.

Mamsel Berta urgitses jalaotsaga liiva. Ka isand Lutz hakkas jalaotsaga liiva urgitsema.

Linnuke pöösas aga hüüdis: «Tšik-tširik!» ja vares karjus: «Kroaa! Kroaa!»

«Jah, ma olen seda tähele pannud ja tahaksin teada saada, mis teie südant rõhub.»

«Aga see ei või teid ju mitte huvitada, mis vaese selli südant rõhub.»

«Selles eksite, isand Lutz.»

«Kas tõesti, mamsel Berta?»

«Tšik-tširik!»

«Kroaa! Kroaa!»

«Ma võtan iga inimese saatusest osa, isand Lutz.»

«Siis on teil kuldne süda, mamsel Berta!»

«Ja meie kahekesi oleme nii kaua ühise katuse all elanud.»

«Juba üheksa aastat. Aga viimaks peab ometi lahkumine tulema...»

«Lahkumine? Te tahate meilt ära minna?» Mamsel Berta pidi peaaegu istmelt tõusma.

«Sellepärast ma nii kurb olengi.»

«Tšik-tširik, kui kaval poiss!» ütles laululinnuke.

«Isand Lutz, ma ei mõista teie juttu,» ütles neiu Berta, ja ta hääletas ööbiku armulaulu meelde. «Kui teil on nii kurb lahkuda, siis ärge ometi lahkuge! Te pole ju sunnitud lahkuma.»

«Ma olen sunnitud.»

«Kuidas? Mispärast?»

«Seda ei või ma teile öelda, mamsel Wittelbach.»

«Ma palun, isand Lutz.»

Ei tea, kuidas või kummalt poolt see tuli, aga nende käed puutusid kokku ja jäidki ühte.

«Vaadake, mamsel Berta,» ütles Matiias, ja ta õiglane, otsekohene meel murdis endale korraga teed, «mina olen inimene, kes elus edasi püüab, kes haljale oksale tahab tõusta. Ma olin talupoeg ja olen nüüd käsitööline; olin õpipoiss ja olen nüüd sell. Ma tahaksin ka meistriks saada. Ma ihaldan raha teenida. Meistriks saada on mul aga Tallinnas võimatu. Siin tuntakse minu minevikku. Seepärast on mul nõu võõrasse linna rännata, hoolsasti raha korjata ja seal meistriks hakata, kus mulle takistusi ei tehta.»

«Meistriks saada orr teil Tallinnas võimatu?» kordas neiu Wittelbach ärevusega, mida ta ei suutnud varjata. «Seda ma ei usu. Te peaksite — peaksite ainult — õige tee leidma...»

«Ja see oleks?» küsis isand Lutz.

Säuksuja põõsas ütles midagi vastu, ka vares tõstis nagu hoiatades häält, aga noormees ega vanapiiga ei pannud seda tähele.

«Ma teaksin küll ühe tee, aga — » ja Matiias jättis sõna ohates pooleli.

«Aga —?» päris mamsel Berta hinge kinni pidades.

«Aga ma ei tea, kas sel teel käimine keelatud pole — minule keelatud.»

«Nimetage, Matiias, seda teed — nimetage!» sosistas mamsel Berta, ja noormees märkas, kuidas kõik ta ergud kleidi all vallatasid.

«See tee olete teie,» vastas Matiias ja pigistas mamsli kae kõvasti pihku. «Kui meister Wittelbachi tütar minu naine oleks, siis oleksin ma varsti meister. Aga meister Wittelbachi tütar on uhke, ta põlgab inimesi, kes mitte kodanikuvapiga pole ilmale tulnud, ja seepärast pean ma meister Wittelbachi majast lahkuma.»

Seejuures tõusis Matiias efektselt üles, aga neiu Berta õrn käetõmme sundis teda uuesti istuma.

«Teie eksite, Matiias, ma ei ole uhke,» sosistas mamsel Berta. «Ma ei hinda inimese väärtust mitte ta sünni, vaid ikka ja alati ta isiklikkude omaduste järgi. Vari petab, Matiias.»

Seda vaga valet ei suutnud vares kuuse otsas välja kannatada. Ta kraaksus seitse korda järgemööda, nii et mets lajatas.

Matiias aga surus tugevasti, tugevasti valetaja kätt.

«On's see võimalik, Berta? Teie ei põlgaks meest ära, kelle vanemad on talupojad, kui ta aga isiklikult teile meeldib? Kui ta on tubli ja aus? Vastake: on see tõsi? Ütelge, kas selle mehe nimi ka Matiias Lutz võiks olla?»

Mamsli huultelt tuli tilluke «jaa» — nii õrn, nii pehme nagu kevadine tuulelehk... Matiias aga tõmbas sügavasti hinge. Kindlus oli võidetud! Ta tahtis parajasti käsivart neiu piha ümber kõverdada, teda, nagu kord ja kohus, oma «tuksuva rinna vastu tõmmata», kui häbematu vares korraka nii valjusti tiibu saputas ja nii lõikava protestikisaga lendu pani, et armupaar ehmudes istmelt vibas.

Neiu Berta arvas, ilma selles veendunud olemata, et aeg oleks teistele järele minna.

Matiias arvas, et teistele järele minemiseks olevat aega veel küllalt.

Ja nõnda istusid nad siis uuesti pingile ja nende juttu jäi kuulama ainult veel nägematu siristaja põõsas.

See jutt oli tõsisem, kainem, ärilisem kui senine.

«Aga mida ütlevad sinu vanemad?» küsis peig.

«Jäta see minu hooleks,» kostis mõrsja.

«Arvad sa sellega siis valmis saavat?»

«Ma loodan. See võtab ehk aega, aga — lõpp hea, kõik hea. Võidelda tuleb mul palju, aga ma ei karda võitlust!»

«Vahva tüdruk!» Ja nüüd muljus peig teda takistuseta ning eksituseta rinna vastu, isegi väike salakuulaja põõsas, kellel näis ärilist taipu olevat, ütles nagu lepingu kinnitamiseks paar korda: «Tšik-tširik!»

«Aga sina pead mulle natuke abiks olema,» lisas mamsel Wittelbach.

«Mil viisil?»

«Papa peab sinust palju lugu. Ta ei tahaks sind mingil tingimusel enda juurest ära minna lasta... Hakka papale märku andma, et sa tahad ära minna.»

Matiias leidis, et ta saab väga nutika naise, ja linnukegi kiitis Berta sõjanõu heaks. Kui siis veel mõned eelseisvasse võitlusse puutuvad asjad olid läbi räägitud ning otsuseks tehtud tänane sündmus kuni paraja ajani saladuseks jätta, tehti

viimaks minekut, sest Bertale tuli mamma meelde. Üsna kindel aimdus ütles talle, et tal esimene lahing juba nüüdsama tuleb lüüa. Ja nõnda oligi.

Neil läks küll veel korda seltskonna viimast saba puiestikus kätte saada ja sellega ühineda, ent see ei suutnud hädaohtu kõrvaldada.

Kui mamma Wittelbach unest ärgates oli märganud, millise kelmusega noored hakkama saanud, ja et ka tema tütar ja Matias Lutz üleannetute kilda olid heitnud, oli ta esimene töö krabinal rõivastuda ja vihast ähkides neid puiestikku otsima minna. Seal ta tuligi neile nagu kiirrongi vedur vuhisedes vastu! Ta nägi neid magusas jutus teineteise kõrval kõndivat, ja sellest oli küllalt. Teiste kuuldes ei hakanud ta tütreaga küll mitte tõrelema, aga ta kahmas politseiniku tugevusega Berta käe ümbert kinni, kiskus ta Matiasse kõrvalt ära ja sundis teda endaga teisele teele käänama, sest tal olevat temaga nelja silma all kõnelda.

Mis tal kõnelda oli, seda võis noormees teadagi arvata. Vaene Berta, küll ta vist tuleb nutetud silmadega trahterisse hommikueinele! Aga Matias eksis. Kui Berta mammaga jälle seltskonda ilmus, avaldas ta nagu küll ärevuse jälgi, aga valatud pisaraist polnud midagi märgata. Hoopis vastuoksa: kuiv pilk, mille ta kosilasele saatis, oli julge ja hiilgas seesmisest õnnest. Nõnda siis polnud midagi paha sündinud. Nähtavasti oli ta vastase rünnaku võidurikkalt tagasi löönud.

Päev saadeti süües ja juues, jalutades ja tantsides mööda, ning õhtul pimedas jõuti puruväsinult, aga kõige paremas tujus linna tagasi. Matias ja Berta hoidusid teineteisest kavalasti eemale, et mammat mitte üleliia ärritada; nad võisid seda ju ka rahuga teha, sest nende vahekord oli nüüd selge. Kui mammat vankrilt maha aidati — seda tegi väga viisakalt Oskar Brandt, emand Wittelbachi truu seltsiline —, leidsid nad pimedas siiski mahti tugevalt ja soojalt teineteise kätt suruda. Nende leping oli valmis — leping eelseisva võitluse ja kogu elu kohta.

Berta Wittelbachi armastus vaese tiseriselli vastu pidi suur olema, kui ta iseennast nii täiesti võis ära salata, et ta vägivaldsel käel kõik maha tahtis kiskuda, mis neid teineteisest lahutas. Ta lükkas ümber ja mattis maha oma uhkuse ja kõrkuse, oma perekonna-traditsioonid, oma vanemate ja iseenda hea kodanikunime ja kõik senised seltskondlikud arvamised ning tõeks-

pidamised. Ja tõesti, Berta armastus oli suur. See mees oli temas juba siis erootilisi tundeid äratanud, kui talle veel kõik lootused õnnelikuks «seisusekohaseks» abieluks vastu naeratasid. Mati ei olnud Berta meelest mitte ainult nägus poiss, kes oma mõjusa välimusega, oma suuruse, tugevuse ja väledusega iga naise sügavamat tähelepanekut pidi äratama, vaid ta oli ka neid inimesi, kes oma seesmise eluga ligi tõmbavad, kelle silmas, hääles, kõnes on midagi, mis jääb unustamatuks, mida sa ikka jälle näha ja kuulda igatsed. Ebateadlikult, poolvägisi, vastu tahtmist oli Berta selle äraseletamatu mõju alla sattunud, ja kui ta temale vastu tahtis hakata, siis oli see juba liiga hilja; ta tundis ainult veel, et ta paratamatult vajus ja lained ta pea üle kokku löid. Ta oli kadunud.

Ja nüüd korraga sai maailm ta ümber teise kuju, karva ja tuuma. Mis eile veel oli tõde olnud, oli täna vale. Mis eile veel oli võimatu olnud, oli täna võimalik. Tema kallike polnud korraga enam endine talupoeg, kellega rikkal kodanikutütre ei kõlbaks paari heita, — ta oli äkki suurim ja tähtsaim mees maakeral, kellest ilma jääda oleks hirmus õnnetus. Avalik arvamine, mida Berta muidu nii vägevaks ja kardetavaks pidas, oli täna oma võimu ja mõju täiesti kaotanud. «Mis mul maailmaga tegemist!» võis ta nüüd kõige suurema südame-rahuga hüüda. Ja vanemate poolt oodatavad takistused? Oo, Berta tundis endal hiiglajõudu olevat nende vastu võidelda, nagu ta end valmis teadis olevat oma armsama eest kas või surma minema.

Et armastus aga mitte ainult jõudu ja julgust ei anna, vaid ka tarkust — peent, püülitud tarkust, seda näitas mamsel Berta oma võitluses vanemate seltskondlike eelarvamiste vastu, mis olid tema meelest nüüd nii ülekohtused, nii väiklased, nii ajast ja arust jäänud. Mamsel Berta ei võidelnud mitte sõnadega; ta ei hakanud mamma ja papaga mitte ilmakorra tarvilikuks saanud ümbertõukamise ja muutmise üle vaidlusi pidama. Selle taktika tagajärg oleks kõige vähemalt teadmata olnud. Ta tarvitas lihtsamat ja mitmel puhul juba proovitud abinõu: ta koputas selle ukse pihta vanemate südames, mille taga elas lapsearmastus.

Isand ja emand Wittelbach hakkasid iga päevaga selgemini märkama, et nende laps on õnnetu — puruõnnetu. Ei ta söö, ei ta maga enam. Ei otsi seltsi, ei nõua lõbu. Maailm näikse talle surnud olevat. Tundide kaupa võib väetike paigal istuda,

tundide kaupa tummalt aknast välja vahtida. Naermise on ta unustanud, kõnelemine näib talle piina tegevat.

Iseäranis mamma hakkab tütre muretäratav hingeline lagunemine silma paistma. Iseäranis mamma leiab teda nõnda istumast, lauas nälgimast, sängis uneta heitlemast, salaja ohkamast. Iseäranis mamma avastab, et ta silmad on punased, põsed kahvatud. Ja viimaks märkab seda ka papa.

Mamma ja papa hakkavad seeütle rahunult mõtteid vahetama. Üks küsib teiselt, mis see peaks tähendama, milline uss peaks nende lapse südames närima. Nad ehk aimavad seda, aga see aimdus on neile vastumeelt, seepärast otsivad nad kõiksugu kõrvalisi põhjusi. Tütar ise ei anna nende pärimistele vastust. Ta väristab traagilise resignatsiooniga ainult pead, naeratab nagu surija ja kostab õõnsalt, et tal midagi viga ei olewat. Juba tahetakse tohtrit kutsuda, aga Berta on selle vastu, kinnitades, et ta terve olewat, paludes, et teda mitte ei piinataks, ja tõrjub nad pisaratega enesest eemale.

Mamma ja papa seisavad suure mõistatuse ees.

Teine mure tekib isand Wittelbachile äris.

Matias Lutz hakkab sõnu pillama ja märkusi poetama, tal olewat himu rändama minna, et ka kaugemas ilmas natuke ringi vaadata. Käsitööline peab töökodasid vahetama, muidu jääb ta ühekülgseks. Ja kui sell kord meistriks tahab saada — ja missugune nudres, püüdlik sell ei tahaks seda! —, siis peab ta juba seaduse pärast vähemalt kolmes kodumaa kubermangus töötanud olema.

Jutt puutub peremehele kõrva, ja kui see sellilt seletust pärib, kuuleb ta, et Matias Lutz tõesti äramineku peale mõtleb. Tööline, kes Wittelbachi mööblid kuulsaks on teinud, tahab temast lahkuda! Meister suudab end kahju eest ainult seeläbi kaitsta, et ta Matiasse palka kõrgendab. Seks korra on hädaoht eemaldatud — Matias jääb viisakuse pärast paigale. Aga kui kauaks? On tal ju õigus, kui ta kurdab, et ta Tallinnas niikuinii meistriks ei või saada, sest siin loeb ülikiidetud tislერი-amet ja terve auväärne gild teda «pastlaprantslaseks», kellele meistri-au ei sünni anda.

Mamsel Berta olukord läheb talve jooksul aga ikka süngemaks. Juba nokitseb armastava emasüdame kallal kartus, et tütar kevadeks tõesti surmale suigub, nagu Berta seda ise vahel haualise häälega ennustab. Siia on rutulist abi vaja, aga kust abi võtta?

„Te peaksite — peaksite ainult — õige tee leidma...”

Kuna mamma ahastusega abi otsib, vahetab haige mamsel Berta oma kallimaga magusaid salakirju, mis lõpevad tema poolt enamasti sõnadega: «Julgust, mu süda, — asi edeneb! Mamma on juba üsna mure, ja küll me ka papa muredaks saame. Julgust, mu hingeke!»

Ja kuna mamma haigele tütrekele ikka maitsvamaid roogi laseb valmistada, mille külge tütar lauas sageli kahvlitki ei pista, teab köögi-Tiina väga hästi, kui hea on mamsel Berta isu siis, kui nad köögis ja sahvris aina kahekesi on.

Ja toa-Liisa jälle teab, et mamsel Berta siis sugugi nagu surmavari õhates õhku ei vahi, kui mammat toas või kodus pole, et ta siis kõnelda, naerda ja tantsidagi jaksab... Oõsiti ei maga Berta ainult siis mitte, kui mamma ise ei maga. Ja punased on Berta silmad ainult siis, kui seda just vaja on, sest Bertal on haruldane anne ka siis pisaraid valada, kui ta süda rõõmust hüppab, — kui ta näiteks Matiaselt värsket kirja sai. Mil määral köögi-Tiina sibulad Berta-mamsli pisarate tekkimises süüdi olid — kes seda teab!

Kui ükski rohi aidata ei tahtnud, ei teatrid, ei kontserdid, ei tantsud ega maitsvad road, jõudis Wittelbachi abielupaar kindlale otsusele, et nende tütreke õnnetult armastab. Nad panid ta tunnistama, ja mamsel Berta tunnistas. Ta seletas peale pikemat häbelikku salgamist seda lühemalt ning kindlamalt, et ta ilma Matias Lutzita ei võivat elada. Matias Lutz — või ei keegi. Matias Lutz — või häbistav piigapõlv surmani. Ja surm ei võinud ju mamsel Berta kardetava olukorra järgi kaugel olla...

Vanemad vaatasid nõutult teineteise otsa. Nende kuri aimdus oli täitunud. Isand Wittelbach sügas kõrvatagust ja tegi mitu korda «hm! hm!» Emand Wittelbach aga tippis ühelt jalalt teisele ja murdis ristipandud käsi.

«See on keeruline asi,» ütles isand Wittelbach.

«See on võimatu asi,» arvas emand Wittelbach.

«Minu arust on see üsna lihtne asi,» nuuksus mamsel Berta.

«Võiks ehk hakata aru pidama,» mõmises papa.

Mamma aga vaikis. Mamma kadus teise tuppa ja tõstis seal käed harali aetud sõrmedega vannutades taeva poole. Papa läks talle sinna järele, ja nad kõnelesid kinnise ukse taga kaua teineteisega. Kui nad jälle ilmusid, ütles papa tütrele:

«Me tahame asja üle küpsemalt järele mõtelda, — anna meile selleks paar nädalat aega.»

Ja mamma tähendas kõlatul häälel:

«Süüdi olen mina, — ma olen sind hooletult kasvatanud. Nüüd ähvardab meid suur õnnetus. Luba, et me selle vastu valmistume.»

Matias Lutz aga sai sel päeval kirja, mis lõppes sõnadega: «Kallike, rõõmusta, nüüd on nad mõlemad muredad! Oota veel pisut, — ja sa võid mind kõigi nähes suudelda ja sülelda. Sinu igavesti truu ja õnnelik Berta.»

8

TALLINNA ELU.

Tallinnas elati tol ajal, 19. sajandi viiekümnendail aastail, vagusat elu. Kes rahul ei olnud, oli halb kodanik, ja et ta rahul ei olnud, see oli ta enda süü. Kodanikul oli ohtrasti süüa ja seepärast vähe mõelda. Võistlus ei pannud teda pead murdma, ei ajanud teda ärevusse. Leib oli odav, kauba- ja käsitöö-tarvitajad kindlad, hinnad rahuldavad. Sell ja õpipoiss töökojas, sell ja õpipoiss kaupluses — nad elasid peremehe juures, sõid tema lauas, said temalt suuremalt osalt riidegi, ning võisid järelikult seda kasinama rahapalgaga leppida. Talumees müüs turul oma kauba rublade asemel kopikate eest maha: linn oli veel väike, ostjaid vähe ning puruvaesel talupojal kasinastki rahast suur arvamine, sest et ta raha nii harvasti nägi.

Äri- ja eraelu — kõik käis unist, aeglast sammu. Veel ei ühendanud raudtee linna välise ilmaga, ei toonud siia uusi nägusid, uusi aateid ega mõtteid, ei pildunud uusi ja odavaid kaupu müügiturule. Ainust ühendust välisilmaga pidas ülal laevasõit, ja seegi oli kasin, tukkuv, korraldamata; ainust ühendust maaga ja kaugema riigiga võimaldasid maanteed, ja needki olid läbikäigu edendamiseks liiga viletsal järjel. Kodanik tegi parajal määral tööd, võttis parajal määral sisse, andis parajal määral välja ja kogus parajal määral kapitali. Kaupmehe ja käsitöölise paremad kaubatarvitajad ja töötellijad olid mõisnikud. Just sel ajajärgul hakkas nende majanduslik elu õitsema. Krundihinnad tõusid, sest et produktide hinnad kerkisid; «prii kontrahi» peal elav vabastatud talupoeg oli odavaks tööjõuks ja heaks rendimaksjaks; mõisniku kukkur paisus, ta vajadused rohkenesid, ja sellest sai niihästi kaupmees kui ka käsitööline kasu. Üks kui teine võis õhtul, kui päevatöö lõppenud, rahuliku südamega sigari suhu pista ja

restorani klaasi veini juurde või klubisse groki- ja vistilauda minna.

Sigar ja vein, õlu ja kaardid on kodanikule hea ühendamis-kitt. Aga see kitt ei ühendanud mitte tervet kodanikuselts-konda, vaid ainult selle üksikuid liike. Muidu oli seisus seisu-sest eraldatud, niihästi töös ja tegevuses kui ka lõbus. See vahe ei tulnud nähtavale mitte ainult kinnistes klubides, vaid ka avalikkudes joogimajades. Igal seisusel oma seltsid, igal seisusel oma kõrtsid. Aadlimees «Aktsiaklubis», suurkaupmees «Mustapeades», käsitöoline «Kanuutuses». «Literaadid», kunstnikud, kõrgemad ohvitserid jagunesid, nii kuidas nende tutvuskond oli, esimese ja teise klubi peale. Restoranides sama pilt. Läksid aadlimees ja literaat, nagu vabakutselist intelli-gentsi kutsuti, Intelmanni juurde, siis pööras kaupmees Fahren-holtzi poole ning käsitöoline leppis Hartmuthi ja Koffskiga.

Käsitöölise-klubi Kanuutus sai aga sagedasti, harilikult hilistel öötundidel, kõrgeid külalisi ülematest seisustest. Need tulid kas Aktsiaklubist, naabermajast Mustapeadest või mõnest veinirestoranist ja olid enamasti noored mõisnikud, värvikandjad üliõpilased, suurte kaubahärrade pojad jne. Veinitujus unustab inimene nii mõndagi, vahel ka seisuslikud vahed ja eelarvamised. Nõnda ka räägitavad noorhärnad. Või õigemini: need noorhärnad ei arvanud oma seisuse vastu patus-tavatki, ilmudes muidu nii põlatud «knootide» seltsi, sest nad ei tulnud siia mitte nende lõbu kaasa maitsma, vaid selle üle pilkama või seda üleannetustega rikkuma. See sündis iseäranis pidu- ja tantsuõhtutel. Häda siis eestseisjaile, kes korra järele valvasid, ja kodanikumamslitele, kes kõrgete võõraste tüsedaid naljatusi ei tahtnud mõista! Enamasti lõppes selline külaskäik mõne toore vallatusega, mis sundis kannatlikku ning aupaklikku eestseisust võõrastele ust näitama.

See sündis muidugi kõige viisakusega, sest ülemate selts-konnaliikide vastu püüdis kodanik ikka peen ja respektlik olla, tahtes sellega neile oma haridusest märku anda, ja see oli ka äriliselt tulus. Valjemaid abinõusid tarvitati tava-liselt ainult lihtlabaste raturikkujate vastu. Kaks välja-viskamisviisi oli Kanuti gildis tol ajal pruugil: kas «mit» või «ohne Pomp».¹ Raskemate süüde eest määrati esimene, kergemate eksimuste eest viimane karistus. Oldi patu suuruse ja

¹ Toredusega või ilma toreduseta. — Autori märkus I trükis.

seega karistusliigi kohta kahevahel, siis pandi kaebealusele vahel nelja või kuue silma all küsimus ette, kuidas ta soovib, et teda välja peab visatama: kas «mit» või «ohne Pomp». Vaene patune võis siis oma seisuse või südametunnistuse järgi valida. Isik, kes ilma erilise uhkuseta pidi kaduma, puges vana auväärt pruugi järgi lihtsalt uksest välja. Kes aga toredust taga ajas või kellele seda au eestseisuse poolt taheti üles näidata, pidi enne pikema rongkäigu läbi klubi ruumide tegema. Eestseisus kogunes täiel arvul tema ümber, muusikakoor seati tippu, ja rõkkava pillimänguga marsiti üle terve pidusaali eestuppa, kus nõnda austatud patuoinas üleriided selga tõmbas ja lustliku marsi helidel värske õhu kätte vulpsas.

Oli niisugune süüdlane ilmparandamatu ja kordas oma koerusi või eksis muul raskel viisil kombe ja korra vastu, siis heideti ta klubis käimiselt või liikmete seast kuudeks ja aastateks välja. Kõige pikem trahvimäär oli üheksakümmend üheksa aastat. Nende arv, kes selle karistusaja lõpu suutnud ära oodata, ei olevat mitte suur olnud.

Oli klubidest Kanuutus see, kus seisused vahel kogemata segunesid, siis leidis ka paar joogimaja, kus sellesarnast sündis.

Üks seesugune joogimaja oli Nunne värava taga, Kõismäel, ühe kitsa, prügitamata ja pimedada umbuulitsa otsas. Teda kut-suti ta väikese küüraka omaniku Andersohni pilkenime järgi «Lombakaks Konnaks» («Lahmer Frosch»).

Suured keedu- ja puuvilja-aiad, esimesed enamasti vene «ogorodnikute» käes rendil, katsid tol ajal tervet suurt ala Nunne värava taga — Kõismäelt Telliskopli teeni, muu seas paika, kus praegu Balti raudteejaam ja selle juurde kuuluvad töökojad seisavad. Aedade vahelt kerkisid nägusad alevimaja-kesed, milles Tallinna kodanikud suvitamas käisid. Ja siin asetses ka omal ajal nii kuulus «Lombakas Konn», kaunis liht-labane alevitrahter veeremängu ja mitte väga avarate ning puhaste ruumidega.

Selle joogimaja tavalised külalised olid meremehed, käsi-töölised ja väikekaupmehed. Erilistel päevadel, tavaliselt lau-päeviti, kogunes siia aga ka paremate seisuste liikmeid, välja arvatud aristokraadid. «Lombakas Konnas» nähti siis ülem-kooliõpetajaid, arste ja advokaate joomas, laulmas ja keeglit viskamas. Kuid selle ime teostajad polnud mitte tallinlased, mitte «baltlased», vaid välismaa sakslased.

Tallinna mõlemas kõrgemas koolis, kubermangugümnaa-

siumis ja toomkoolis, olid tol ajal enamasti välismaalased kooliõpetajaiks. Neile ei meeldinud siinse ühiskonna kinnine, seisuseinte ja kombevõrede kaudu kuni narruseni vangistatud elu. Nad otsisid endile lõbukohta, kus lahendam, vabam õhkkond valitseks, ja leidsid Kõismäe alevist «Lombaka Konna». Veeremängu-ühinguks liitudes käisid nad siin koos ja meelitasid aegamööda ka paremaid Tallinna kodanikke enestega kaasa.

Nagu mehed, nii olid muidugi ka naised seisuste järgi üksteisest lahutatud. Mitte ainult, et aadlimehe ja literaadi abikaasad käsitöölise perekonnaga läbi ei käinud — see oli enesest mõista —, vaid ka mõlemad ülemad seisused ei puutunud seltskondlikult palju kokku. Toompea daami ja «all-linna» daami vahel oli oma kindel vahe. Kellel puudus nime ees väike «von», kõrgemaist predikaatidest üsna rääkimata, see seisis alamal astmel kui «võn'iga» proua või preili, ning pidi ennast sagedasti ainult «emandaks» ja «mamsliks» kutsuda laskma.

Kuna aga kumbki seisus ilma ei olnud seisusekohasest iseteadvusest, mis sageli kõrkuseks täienes, siis polnud ka hõõrumistest nende vahel puudust. Üks tundis end teise läbi oma seisuslikus väärtuses alandatud ja oma aus haavatud olevat. Proua või preili «von» ootas ja nõudis, et proua A. või preili B. (kui mitte «emand» ja «mamsel») teda enne teretaks; sedasama ootasid aga proua A. või preili B. proua või preili «von'ilt», kui viimasel mitte just auväärt vanuse poolest erilisi eesõigusi polnud. Ja nõnda mindi teretamata üksteisest mööda — lugu, mis mõlemaid seisusi teineteisele muidugi mitte ligendada ei aidanud. Paruniproua püüdis, kui ta siiski mõne kodanikuprouaga kokku puutus, temale tingimata märku anda, et nad mitte ühel pulgal ei seisa, vaid et ta vastase peale nimekõrguse ka prantsuse keele, välismaareisidel omandatud laiema silmaringi ning kõrgete tutvuste poolest üle lööb. Kodanikuproua jälle katsus igal viisil näidata, et ta paruniprouat sugugi ei karda, ei häbene, ennast sugugi tema all ei tunne olevat. Üks kaebas siis paruniproua kõrkuse, teine kodanikuproua jämeduse ja upsakuse üle. Meeste juures hakkas niisugune vahefanatism aegamööda kahanema, naiste juures aga kasvas see veelgi.¹

¹ Olen kasutanud siin mõnda mõtet Leopold von Petzoldi raamatust «Schattenrisse aus Revals Vergangenheit». See mees elas ise tol ajal Tallinnas ja tundis vastavaid olusid hästi. — Autor.

«Toompea daamid» ja «all-linna daamid» puutusid paar korda aastas heategevail ettevõtteil kui ka kuberner Johann von Grünewaldi ballidel kokku. Küll esitleti neid üksteisele viisakuse ja hea kombe tõttu, aga neid ühendada, seisust seisusele lähendada ei suutnud ka siin ükski võim. Nad olid pidusaaliski täiesti eraldunud ja silmitsesid üksteist vaid eemalt enam-vähem vastikute pilkude ja tunnetega.

Vahet sünnitas daamide vahel üldmõttes veel naise- ja neiupõlv. Tanu oli suur ja kõrge aumärk. Naine tundis end neiust peavõrra kõrgemana. Muidugi vaatas ta siis kahetseva halatsuse või kõrgi põlgusega niisuguse ussikese peale alla, keda mees veel ta madalusest polnud üles aidanud, iseäranis kui see vaeseke mõni küpsemas eas piiga oli. Naise nimi oli püha, ilmpuutumatu; neiu sai alles naisenimega täieliku kaitse ja lugupidamise all elavaks isikuks. Pärastlõunastel kohvipidu- delgi, mis igas kodanikumajas korrapäraseks kombeks olid, tuli see vahetegemine ühel või teisel viisil esile. Mamslile löödi seal varsti suu peale, kui ta oma arvamiste ja otsustega emandatele vahele tükkis või nendega koguni vaidlema julges hakata.

Lõbu eest kandis, kui nimetamata jätta klubides peetavad pidud, mõned vähesed kontserdid, väljasõidud jne., Linna-teater hoolt, mis kirjanik August von Kotzebue agaral eestvõttel oli ellu kutsunud. Paremaid näitlejaid peeti, eriti naisterahvaste poolt, pooljumalateks, neid kanti kätel, ja nii mõnegi ausa ning truud kodanikuemanda hõõguv armastuskiri vedeles säherduse mehe laual, hoopis kõnelemata «hoolsasti kasvatatud» tütrekeste armupoeemidest, ning nii mõnelgi traagilisel kangelasel ja esimesel armastajal tuli Tallinna Potivari emandate hulgas Joosepit mängida, kuigi igakord mitte moraalseil põhjusil.

Virka kirikuskäimist nõudis niihästi hea toon kui ka harjunud komme. Et pühapäeval enne lõunat kirikusse mindi, pärast lõunat naabri poole kohvile ning õhtul — see käib meeste kohta — klubisse ja kõrtsi, see oli programm. Kirikus taevastasid naised osavat jutlustajat samuti, nagu teatris osavat näitlejat. Kuulsamaks kantslikõnelejaks saksa kirikutes peeti tol ajal õpetaja Huhni. See tubli mees oli endale eriliseks ülesandeks teinud hingedele patu koledusi kujutada ja viimset hukatust võimalikult credate värvidega silma ette maalida. Kelle pastor Huhn korra patu-unest üles pörutas, see oli üles pörutatud. Sel

õpetajal oli Tallinnas määratu mõju. Teda võrreldi kõige kuulsamate ajalooliste patustpööramise-apostlite ja kirikuisadega. Teda kardeti ja austati ühtlasi. Vaevast suutis keegi ilma jääda närvikõdist kuue tööpäeva järel jälle kord pastor Huhni tõrva- ja väävlirahe all Oleviste kirikus istuda.

Välisest ilmast kuuldi ja teati Tallinnas vähe. Sõnumid olid visad ja kasinad tulema, sest kohalik ajakirjandus puudus. Küll andis siin keegi isand Luther saksakeelset «Nädalalehte» välja, aga see oli pisuke ja halvasti toimetatud ning sedagi lugesid enamasti üksnes rohkem haritud elanikud. Suurtele sakstele maal ja linnas käisid mõned eksemplarid «St. Petersburger Zeitung'it». Enamik madalamaid kodanikke elas ilma ajaleheta ning leppis sõnumiraasukestega, mis väheste lehelugejate laualt maha puvenesid.

Seetõttu märkas suurem osa tallinlasi Krimmi sõja algust aastal 1854 alles siis, kui Tallinn juba kasakatest, ulaanidest, kürassiiridest ning muudest hiilgavatest väejaagudest kubises, kes kohutavat kuulujuttu kinnitasid, et Inglise ja Prantsuse ühinenud sõjalaevastikud Läänemerre ja Soome lahte on tulemas ning siin vist Vene linnade peale tuld ja rauda hakkavad sülgama. Ning tallinlased märkasid sõda, mis Doonau ääres Türgi pinnal õigupärast juba juulikuust saadik 1853 kestis, alles neist tarvilikest ehitus- ja hävitustöödest, mida Tallinnas ja Tallinna ümber seisva Vene väe ülemjuhataja kindral Berg¹ linna kallal laskis ette võtta.

Palavikusarnase rutuga parandati, kohendati ja kindlustati Tallinna vanu valde, väravaid ja kantse, ehitati hulk kaldapatareisid ja kisti ning lõhuti maha terve linnajagu Kõismäel, Suure Rannavärava ning läänepatarei vahel. Kõik sealsed nägusad majakesed ühes «Lombaka Konnaga», enamasti kõik haljendavad viljapuu- ning keeduvilja-aiad hävinesid. Kardeti vaenlaste pommitamist, mis alevi põlema oleks süüdanud ja seega kogu linnale hukatust toonud. Elanikud pidid enestele peavarju otsima, kust leidsid. Teisel sõja-aastal raiuti ka kenad paju- ja pihlaka-puiesteed, mis vallide ääri suures ringis palistasid, armuta maha. Vaevast suutis rüütelkonna peamees parun Ungern väikest Lasteaeda Harju värava ees seeläbi päästa, et ta kindral Bergile oma isiklikul vastutusel töötuse andis pisukest puiestikku kohe maha võtta lasta, kui vaenlane linna lask-

¹ Pärastine Poolamaa ülemkuberner. — Autor.

misega ähvardab. Mis hädadohtu valli taga ja merest eemal olev Lasteaed laskmise puhul kindlusele ja linnale tegi, see jäi tallinlastele arusaamatuks.

Suur põgenemine algas. Kes vähegi võis, otsis maal või väikestes, merest eemal olevates linnades varjupaika; vähemalt saadeti naised-lapsed ja kallim kodune varandus linnast eemale. Ei olnud enam sõidukeid ega hobuseid küllalt, et kõiki ahastavaid põgenikke ja nende omandust kaitsele kanda. Kirikumõisad, köstrimajad, Paided, Rakvered ja Haapsalud kogunesid hirmunud naise, lapse ja kangest soost argpükse täis. Keda äri ja amet linna sundis jääma, see püüdis oma koda ja vara pommide ja tule eest seeläbi kaitsta, et põõningud ja kuurid liiva täis tuupida laskis. Oösiti ehmatati kodanikke sagedasti asjata häärega süngist: juba pidi pommitamine algama. Nii möödus päev päeva, nädal nädala järel, vaprad kodanikud jõid joogimajades hulga raha «julgusevõtmiseks» ära, aga ikka veel ei tahtnud esimest pommi tulla.

Inglise-Prantsuse laevavägi admiral lord Napier' all oli küll Soome lahte ilmunud, Ahvenasaartel enne seda Bomarsundi kindluse ära hävitanud ja siis mõnele Soome kindlustamata rannalinnale tuld andnud, aga Tallinna, Kroonlinna ja Viaburi peale ei tahtnud ta hammas hakata; vana lord Napier oli selleks liiga ettevaatlik ja tagasihoidlik. Ta ei suutnud mainitud sadamaid kaubanduselegi täiesti sulgeda. Kuigi suuremaid laevu läbi ei lastud, käisid väiksemad purjelaevad õõpimeduses ometi takistamata edasi-tagasi, nõnda iseäranis Tallinna vahet, kus sel puhul salakaubavedu haruldasel määral õitses.

Vaenlane seisis Tallinna all. Seda võis iga lõdisev kodanik pikksilmaga ja ilma selleta näha. Naissaare ümber oli vahel kuni sada inglise ja prantsuse sõjalaeva koos; lasti ka suurtükke müriseda, aga ainult ajaviiteks ja harjutuseks. Rannale, kus vene patareid neile ähvardavalt vastu vahtisid, usaldasid kaks inglise suurtükipaati ainult üks kord niivõrd läheneda, et nende peale kaldalt lasta võidi.

Ka emand Wittelbach oma kahe tütreaga oli tol kurjal kevaldel maal kaitsvat ulualust otsinud. Ta elas Paide pool, ühe tuttava mõisavalitseja majas, ärevusrikast pagulaspõlve. Papa Wittelbach aga, kes oli vahvasti linna kaitsma jäänud, kinnitas «tüvilauas» tuttavatele, et temal olevat nüüd, kus teistel sõda, kõige sügavam rahuaeg.

Sügisel pöördusid kõik põgenejad linna tagasi, sest novembritorjad olid ettevaatliku vaenlase Soome lahest välja ajanud: ohtlikumateks kui kindluste pommid võisid laevadele saada lahe põhjas olevad kivirahnud ja madalikud. Talv saadeti rahus mööda. Tallinna neiud tantsisid ja vahetasid südameid elegantsete kaardiväehvitseridega, klubides ja perekondades peeti pidulikke olenguid ja lasti isamaad elada. Aga rõõmsale, rahulikule talvele järgnes kevad, mis hirmu ja ärevuse kahekordselt tagasi tõi.

Päris sõjateatrist, Krimmist, hakkas tulema halbu sõnumeid. Hoolimata sellest, et sõjatsensuur oli käre ja Lutheri «Nädalaleht» väike, kuuldi ometi, kui mitte muidu, siis erakirjadest, et tsaari sõjaväel kange vaenlasega on tegemist, kes ennast küll lüüa laseb, aga suudab ka vastu lüüa. Venemaa sõjaväeline vägevus keiser Nikolai ajal ning lääneriikide nõrkus olid kõikjal kindla usu soetanud, et Vene väele keegi ei suuda vastu panna, ja olgu vaenlasi veel enam liidus kui kolm. Nagu sõjateated Krimmist tunnistasid, läks lugu teisiti, ja kindlale võidujulgusele järgnes seda suurem argus.

Sevastopoli oli sügisest saadik ümber piiratud, mitmed lahingud vahelduva õnnega lõõdud. Et ümberpiiramine nii kaua kestis ja Vene väe vaprust imejutte räägiti, iseäranis aga, et haigused valju talve jooksul inglaste, prantslaste ja türklaste seas kuuldavasti kohutavat hävitustööd tegid, siis loodeti kindlasti, et vaenlane enne kevadet häbiga taganeb ja rahulipu üles tõmbab. Lootus ei läinud täide. Visa vaenlane kannatas kõik hädad-vaevad välja, muretses endale kevadeks suurel hulgal lisaväge ja leidis veel ühe liitlase: Sardiinia heitis tema kilda ning läkitas maikuus omalt poolt ka 15 000 meest Krimmi. Juba veebruarikuus algasid rasked võitlused talvise vaheaja järel uuesti. Venelased tikkusid Jevpatoorias türklaste kallale, said aga paraku lüüa. Siis äkki lendas sõnum Euroopa vägevama valitseja, tsaar Nikolai I surmast läbi riigi ja tegi kartlikud meeled veelgi argsemaks. Ning varsti järgnesid teated Sevastopoli all peetavatest hirmsatest tormijooksudest ja veristest võitlustest, milles venelastel jällegi hiilgavad võidud raskete kaotustega käsi käes käisid.

Tallinnas algas kevadel 1855 uus ning veel suurem pagemispaanika kui eelmisel aastal. Inglise-Prantsuse laevastik ilmus jälle. Teda juhatas nüüd noorem ja agaram inglane,

admiral Dundas. Ka Tallinnas ja selle ümbruses olev Vene vägi, 30 000 meest, oli saanud uue ülemjuhataja: kindral von Bergi asemele astus kindral von Grabbe. Kuid selgi kevadel ja suvel osutus tallinlaste kartus vaenlase pommide eest asjatuks. Vahetevahel kuuldi küll tumedat kahurimürinat Soome ranna poolt: seal lasti Viaburi kindluse peale. Aga Tallinna patareidele ei lähenenud ükski vaenulik laev. Aegamööda muutus meeleolu julgemaks ning juba enne sügist hakkas jälle redus olnud naisi ja lapsi linna tagasi pöörduma, kelle seas oli ka emand Wittelbach oma mõlema tütreaga — lugu, mis vaprale meistrile põhjust andis soovida, et sõda tulevalgi suvel senisel lõbusal viisil jätkuks.

Ta soov ei läinud täide. Septembri algul jõudis sõnum Sevastopoli langemisest Tallinna ja varsti kuuldus, et keiser Aleksander II olevat rahusoove ilmutanud. See sündis peamiselt majanduslikul survele, sest et pikaline sõda oli riigi rahanduse alused õõnestanud ja vaenlase blokaad kaubanduse hävitanud. Taudid ja näljahädad täiendasid üldist viletsust. Peale inglase olid teisedki liitlased sõjast samuti tüdinenud. Austria sobitusel astutigi järgmise aasta hakatusel Pariisis lepingukongressiks kokku. Paastukuu 30. päeval võis rahuingel Euroopas palmioksa tõsta: lepingule kirjutati alla. —

Pärast sõda tegi Tallinn tähtsa muutuse läbi. Aastal 1857 ilmus keiserlik käsk, mille järgi Tallinn kindluste kirjast kustutati. Sõnum võeti rõõmsal meelel vastu. Vana hansalinn võis oma kitsa mündrikuu laia koduse kuue vastu vahetada. Väravad, peale ühe, võeti maha, üks osa kindluskraave täideti ning vallid tehti suuremalt osalt maatas. Nende asemele asutati aegamööda nägusad puisteed ehk promenaadid, kuna allesjäänud kindlusemägedele Harju- ja Suures Rannaväras tekkisid praegused kenad ilupuistikud, kust hilisem tallinlane kaugelelatuval vabal vaatel uhkusega oma kasvava ja edeneva linna peale võis alla vaadata.

Pärast sõda liikus Tallinna elu endistes rööbastes aeglaselt ja rahulikult edasi. Hulk sõjaväge rikaste ohvitseridega oli linna ohtrasti raha jätnud. Ärimees hõõrus käsi, jõi õhtul klaasi rohkem ja arutas tüvilauas laial lõbul möödunud sündmusi.

Paar aastat hiljem, kui sõjamälestuste korrutamine juba tüütama hakkas, said Tallinna auväärt kodanikud ootamata

kombel uusi ja hoopis eriskummalisi jutuaineid. Juhtus taas midagi, mis ärevust sünnitas, kuigi mitte nii suurt ja üldist kui sõda.

Mitmes paigas maal algasid 1858. aasta kevadel talurahva seas rahutused mõisnikkude vastu. Kauase tegemise ja tagumise järel oli ammuoodatud uus «Eestimaa Talurahva Seadus» nii kaugele valmis saanud, et võidi ta välja kuulutada ning eestikeelses tõlkes talupoegadele kätte anda. See uus seadus pidi mõisnikkude raske orjuse all ägavale maa pärisrahvale peale tema kogukondlikkude olude korraldamise ja uuendamise ka töö- ja maksukoormate kergendust tooma. Niisuguseid kergendusi, vähemalt kirjatähe järgi, leiti uuest seaduseraamatust; nimelt oli nõndanimetatud abitegu senise vastu kahandatud. Aga kuidas kokkusid talupojad, kui nad mõisnikkudelt kuulsid, et need kergendused uues seaduses alles siis peavad maksuma hakkama, kui maad terves kubermangus üle on mõõdetud ning mõisa- ja talumaad teineteisest eraldatud — töö, mis vähemalt kümme aastat aega võtvat! Talupojad ei uskunud seda seletust. Neile ei mahtunud pähe, kuidas seaduses, mis ametlikkude kuulutuste järgi 23. aprillist peale täiel jõul pidi maksuma hakkama ja tõepoolest maksuma hakkaski, just need punktid mitte seadusevõimusse ei astunud, mis orjavale rahvale elukergendusi jagasid. Et talupojad puuduva või puuduliku kirjaoskuse pärast seaduse sisust jagu ei saanud ning mõisnikud, kirikuõpetajad ja ametikohad neile küllalt põhjalikke seletusi ei andnud, siis arvas rahvas, et saksad uut seadust oma tulu pärast ja keisri tahtmise vastu täielikus ulatuses maksuma panna ei taha. See arvamine lagunes üle maa laiali, sünnitades viha sakste vastu, ja tagajärjeks oli, et talupojad paiguti abiteo vastu tõrkuma hakkasid. Mõisnikud aga kutsusid endile sõjaväe appi, et vastupanekut võimsalt maha suruda ja tõrkujaid karistada.

Kuna talupoegade vastupanek mõisnikkudele muudes paikades ainult abiteo tegemata jätmisega nähtavale tuli ning haagikohtunikkude poolt määratud ihunuhtluse kui ka sõjaväe palja ilmumise tõttu sedamaid jälle käsutäitmisele maad tegi, paisus talurahva tõrkumine abiteo vastu ühes Harjumaa vallas, Juuru kihelkonnas, tõsiseks rahutuseks. Mahtra mõisa talupojad said kuulda, kuidas üks liiga vali ja liiga agar haagikohtunik Kose kihelkonnas mehi vastupaneku pärast armuheitmatul viisil peksta oli lasknud. Et neid tõrkumise

pärast sellesama haagikohtuniku juurde oli kutsutud, siis otsustasid nad sinna minemata jääda ja hoidsid endid metsas ja rabas varjul. Aga teades, et neile sõjavägi kaela saadetakse, kutsusid nad teiste valdade mehi enestele seks puhuks appi.

Kutse võeti vastu. Mahtra mõisa ilmus salk sõjaväge, et vastupanijaid vitsade ja keppidega karistada, ent suurte hulkadena voolas siia ka oma ja naabervaldade talupoegi kokku, et karistust mitte ette võtta lasta. Talupoegade ja sõjaväe vahel tekkis päris lahing, mis rohkesti ohvreid nõudis. Et talupoegade ülevõim oli suur, siis löödi soldatid põgenema ja Mahtra mõis sattus viinastunud võitjate võimu alla. Joobnud mehed lõhkusid ja riisusid mõisas niikaua, kui hooned selgitamata põhjusel põlema läksid ning enamasti kõik tuha-hunnikuks said.

See sündmus andis ümbruskonna mõisnikkudele asja kartuseks, et talupoegadel nõu on suuremat mässu tõsta ja kihelkonnas veel rohkem mõisu maha põletada. Suure ärevusega hakati linna põgenema. Olid linnasaksad kolme ja nelja aasta eest sõjatonti kartes maal varjupaika otsinud, siis otsisid maasaksad nüüd linnamüüride vahel kaitset. Aga nagu sõda jättis Tallinna puutumata, jäi ka maal talupoegade mäss tulemata. Suurendatud sõjaväe ilmumine summutas liikumise igal pool. Talupojad, kes nõndanimetatud Mahtra sõjast olid osa võtnud, otsiti kõik kätte, toodi soldatite vahel Tallinna, pandi siin vangi ning seati sõjakohtu alla. Pika ülekuulamise järel mõistis kohus peasüüdlased surmanuhtlusele, see otsus muudeti aga hiljem raskeks ihunuhtluseks ning Siberisse sunnitööle või asumisele saatmiseks.¹

Tallinna kodanikkude ringkondades arutati neid sündmusi muidugi suure elevusega — küll seltskonnas, küll perekonnas, küll õlletauas. Kodanikkude olek ja arvamine kohaliku aadliseisuse kohta ei olnud mitte kõige sõbralikum. Selle eest kandsid aristokraadid ise hoolt. Nad teadsid endid valitseva seisuse olevat nii maal kui linnas — seal poliitiliselt ja sotsiaalselt, siin majanduslikult. Ja seda seisuseuhkust, mis tihtipealegi kõrkuseks ja upsakuseks paisus, ei andnud nad mitte ainult talupojale maitsta, vaid ka kodanikule. See haa-

¹ Lähemalt kõigist neist asjadest ja sündmustest minu romaanis «Mahtra sõda». — Autor.

vas viimast ja soetas ta põues aristokraadi vastu vaenulikkust.

Sel asjaolul ei olnud ime, et kodanikud räägitud rahutuste suhtes endid enamasti talupoegade poole seadsid. See oli ka inimlikult arusaadav, sest kodanikkudele polnud teadmata, kui valjusti mõisniku käsi armetu, väljaimetud talupoja turjale rõhus. Linna turul võisid kodanikud oma silmaga talurahva vaesusest märku saada — nende viletsatest hobusekontidest ja sõiduriistadest, nende armetuist ihukat-teist, nende poolnälginud nägudest, nende harimatusest. Pealegi toodi maalt sõnumeid, kui halastamatult haagikohtunikud talupoegi rahutuste puhul ning enne seda peksta lasknud — sagedasti ainult sellepärast, et nad julgesid uut seadust teisiti mõista kui saksad ja selle kohta seletust pärisid.

Aga kodanik oli ainult seljataga, õllelauas, mõisniku vastane, ta käsi läks ainult taskus rusikasse. Astus aga niisugune mees ta ärisse, siis kummardas ta tema ees maani ja ta suu jooksis mett. Kodanikul, eriti ärimehel, oli mõisnikku vaja — see oli ta parim «kunde». Ja aineeline tulu määrab seltskonnale teatavasti ta moraali, mentaliteedi ja elutaktika. Mahtra sündmustest, Juuru mõisnikkude ärevusest ja põgenemisest räägiti linnas kahjurõõmsalt; nii mõnigi pilkav ja parastav sõna lendas nende kohta suust suhu. Puututi aga isiklikult mõne saksaga kokku, kes oma häda kaebas ja nurjatuid talupoegi põrgu põhja siunas, siis jaatati aiva taga ja siunati aupaklikult kaasa.

Kõrgema haridusega kodanikkude, «literaatide» seas oli aga siiski vabameelseid mehi, kes rahva häda ja temale alatasa sündivat ülekohut tundsid ning seeüle oma arvamisi seltskonnas kui ka ametlikes paigus avaldamata ei jätnud. Juba hakkasid Lääne-Euroopas vägevasti luhtavad demokraatlikud vabaduseaated ja kultuurilise valguse nõuded meiegi maa terasemais, rohkem haritud peades idanema; juba hakati leidma, et junkru ülemealikus ja üleannetus, karedast, vägivaldsest minevikust päritud, enam ajakohane ei ole; et kodanikul ka oma seisuslik iseteadvus on, olla tohib ja olema peab. Aga neid mehi oli vähe ja nendegi seas jälle mitmed, kes majanduslikult või seltskondlikult niivõrd rüütli mõju all seisid või temast otse sõltusid, et nad tema vastu avalikult ja tegelikult välja ei usaldanud astuda. Pealegi oli vaimne võitlus avaliku arvamise kohtulaua ees võimatu või vähemalt väga raskenda-

tud. Ajakirjandus puudus, eriti iseseisev vabameelne ajakirjandus. Teiseks oli kogu kirjandus saksa ning kaudselt rüütlike kui valitseva seisuse kõva tsensuuri all. Rüütli vastu ei pääsenud ainustki laitvat sõna ajalehte või raamatusse, ning juhtus välismaal midagi sellist trükimusta nägema, siis keelati niisuguse toote müük meie maal varsti ära. Mainitud vabameelsed literaadid püüdsidki ainult piiri taga oma pakitsevaid südameid veidi välja puistata, olgugi et nende karjatusi ja kirjutusi loeti ainult seal. Vähemalt kuulsid meie rüütliid ka ise sel kaudsel kombel veidi, kuidas õiglased ja inimlikud rahvasõbrad, kes nende seas elasid, neist mõtlesid.

Veristele Mahtra sündmustele järgnes mõni nädal hiljem Tallinnas õudne kurbmäng, mis terves linnas kirjeldamatut ärevust ja unustamatut jälkust sünnitas.

LIIVAPALU LEENA ROMAAN.

See oli märtsikuus 1858, kui Berta Wittelbach vanematele tunnistas, mis tõugu uss tema südame kallal närib. Mamma ja papa olid enestele paar nädalat mõtlemisaega võtnud, sest tütre ilmutus oli neil raske tarida. Aga paarist nädalast sai paar kuud ja vanemate lõppotsus jäi siiski tulemata.

Nimelt ei andnud emand ja isand Wittelbach armastavale paarile kavaluse poolest palju järele. Oieti olid nad endile ainult sellepärast mõtlemis- ja tarimisaega võtnud, et ähvardava «õnnetuse» vastu kõiki veel iganes meeldetulevaid abinõusid tarvitusele võtta.

Kõigepealt ilmutasid nad kurja saladuse lähemaile omastele ja kutsusid neid enestele võitluses appi. Sepitseti ühine sõjaplaan. Teine tütar, emand Emiilie Sternfeld, selle mees, paar vana tädi ja üks lugupeetud onu pidid Bertasse mõjuda püüdma, et ta oma «haiglasest kirest» loobuks ja ennast ning tervet suguseltsi kaaskodanikkude naeru alla ei heidaks. Aga kui Berta kõigile sõbralikele nõuannetele, noomitustele ja isegi hårdaile palveile kurdiks ja kivikõvaks jäi, peeti uus perekonnakongress — vist küll neljas või viies paari kuu jooksul — ja jõuti otsusele veel järgmist, viimast vahendit katsuda.

Bertal oli Peterburis üks onutütar mehel. Selle abikaasa oli rikas kaupmees, kes suurel jalal elas. Ehk leiduks selle lõbusas majas, kus nii palju külalisi käib, vaesele Bertakesele ühel või teisel viisil rohtu — mõtlesid vanemad ja nende nõuandjad. Kui õnn hea, kaotab neiu oma eksiteele sattunud südame mõnele seisusekohasele pealinna-isandale; ei sünni seda, siis on ta vähemalt oma siinse paleuse kardetavast lähedusest eemal, Peterburi mühavad lõbud lahutavad ta meelt ja tunded jahtuvad ehk sedavõrd, et vanemate ja suguseltsi hoiatused ning õpetused paremini mõjuma hakkavad. Asi tehti pealinna onu-

tütrelle salakirjade kaudu selgeks; ta pidi Berta endale külla kutsuma ja soovitud sihis ka enda poolt kõik tegema, mis võimalik. Peterburi emand oli õnneks kohe nõus. Ta arvas murelikkudele vanematele heatujulises kirjas koguni töötada võivat, et Berta juba paari nädala pärast kihlakaardid välja võib saata, millel Matias Lutzi nime asemel mõni palju kõlavam seisab.

Berta pani reisile esmalt vastu, andis aga viimaks järele. Ta taipas vanemate ja sugulaste nõu väga hästi ja mõtles: Lähem maitsen pealinna-lõbud ära, tulen aga muutumatul meelel tagasi, siis on nende viimne lootus otsas ning kauem vastupanek murtud.

Ja Berta reisis. Maikuu lõpul, kui teed tahenenud, võttis mamsel suuremas reisiseltskonnas, milles tal mõned head tuttavad olid, tol ajal nii pika ja tüütava teekonna suures reisivankris Peterburi poole ette. Muidugi oli ta enne oma armsamaga hella jumalagajätmist pühitsenud, talle hauani kestvat truudust vandunud ning võimalikult pea töötanud tagasi tulla.

Kihlakaarte paari nädala pärast küll veel ei tulnud, ka nelja nädala pärast mitte, kuid Peterburi sugulase kirjad olid Wittelbachi abielupaarile siiski üsna trööstivad, sest suurlinna elu meeldivat tütrekesele väga ja ta ei põlgavat enam mingisugust lõbu. Aga ka Matias võis rahul olla. Niipalju kui peigmees pruudi kirju iganes võib uskuda, oli Berta truudus kõigutamatult; ta oleks juba ammugi koju lennanud, kui hea ja armas onutütar teda oleks lasknud.

Ühel pühapäeval pärastlõunal peale jaanipäeva istus lesk peigmees odavat sigarit popsides Harjuvärava kõrval Lasteaias ja mõtles oma praeguse ja tulevase elu ning võõrsil viibiva Berta peale. Tema ümber, liiva sees ja murul, kilkasid mängivad lapsed, pinkidel tukkusid tüdinenud hoidjad, kuna puude lopsakaid lehti, milles varblased rõõmsat kontserti andsid, kerge suvine tuuleõhk libistas, pehme ja mahe nagu rõõsk piim. Niguliste kiriku kellad helisesid; vist kanti sealt mõnd väsinud rändajat viimse puhkepaiga poole.

Matias tahtis parajasti istmelt tõusta, et pikkamisi koju jalutada, kui talle mõned sõnad kõrvu puutusid, mis tema tähelepanekut äratasid. Mõni samm temast eemal, kolme mängiva lapse juures, küsis nende hoidja käest keegi teed. Küsija nimetas seejuures tislmeister Wittelbachi nime. Lapsehoidja, vanaldane tusane tüdruk, kehtas õlgu ja näis kostvat, et ta seda meistrit ei tunne või et ta ei tea, kus ta elab.

Matias astus ligemale. Ta oli koju minemas ja võis siis võõra paigale viia.

Teeküsiija oli noor naisterahvas. Riiete järgi arvates ei olnud ta linnainimene, ei ka päris talutüdruk, vaid midagi nende vahepealt. Ta ei kandnud pärga, vaid sinist siidrätti, mitte käiseid ega lühikest seelikut, vaid halli pikka jakki kodukootud riidest ja tähnulist sitsalust. Jalas olid tal soome kingad, mida kattev paks tolmutüdruk märku andis, et noor tüdruk kauge-malt teelt tuleb; veel paremini tunnistas seda aga suurem kimp, mida ta käes kandis.

«Teie soovite tislmeister Wittelbachi juurde minna?» küsis Lutz.

Tüdruk pöördus küsiija poole. Matias otsa vaatasid kaks suurt sinist silma ja nägu, mis oma õrnroosa jumega noormehe pilku köitis.

«Jaa, aga ma ei tea, kus ta elab,» vastas tütarlaps, kelle vanust umbes kaheksateistkümnemele aastale võis hinnata.

«Seda võin mina teile juhatada. Tulge minuga ühes.»

Võõrast isandat tunnistades viivitas neiuke veidi. Siis vaatas nagu nõu küsides lapsehoidja poole. Matias pidi naera-tama: sel lapsel oli kangema soo vastu nähtavasti vähe usaldust.

«Mina olen meister Wittelbachi sell ja lähen praegu koju,» ütles ta siis. «Kui te minuga ühes ei taha minna, siis võin teile ka kae ja suuga juhatada, kus Rataskaevu uulits on. Pange aga tähele! Lähete sealt väravast sisse. See on Harju värav. Siis kõnnite mööda Harju uulitsat otsejoont edasi, kuni —»

«Ma lähen juba teiega,» ütles tüdruk korraka vahele, silmis helgike ruttu kogutud julgust, «muidu eksin viimati ära. Eks ole nii?» lisas ta lapsehoidja poole ja nokutas jumalagajät-miseks pead.

Nad läksid. Teel küsis Matias, kas neiuke esimest korda linnas on, ja sai jaatava vastuse.

«Kas teenib Wittelbachi-isanda juures veel üks tüdruk, kelle nimi on Tiina?» päris tütarlaps seepeale teatava põnevusega.

«Tiina on veel meil,» kinnitas sell. «Kus vana tubli Tiina mujal võib ollagi kui meister Wittelbachi juures. Ma usun, ta teenib meil juba paarkümmend aastat.»

Rõõmus läige lendas üle tütarlapse näo. Ta oli seni enam Matias järel kui kõrval käinud; nüüd tõttas ta nii, et teejuhist peaaegu ette jõudis.

«Teie lähete siis meie Tiina juurde?»

«Jaa.»

«Vist sugulane teile?»

«Minu tädi.»

«Te tulete maalt?»

«Jaa.»

Noore neiu näos tuksus midagi, mis nagu seesmisest ärevu-sesst tunnistust andis. Enam rahutult kui argset vaatas ta uulitsal ringi, tõstis pead üles kõrgete majade poole ja tunnistas kiiresti vastutulevaid inimesi. Ta jalg ruttas nii, et Matias talle vaevalt järele jõudis. Nad käänasid Niguliste uulitsast üles ja seisis paari minuti pärast Wittelbachi maja ees Rataskaevu uulitsal.

«Kas saksad on kodus?» küsis teekäija veidi kartlikult, kui nad avarasse eeskotta astusid, millest jämedate treitunud postidega kulunud trepp teisele korrale viis, kuna seinte ääres vanamoe-lised nikerdatud ustega suured kapid seisis, mille kõrvale ning nurkadesse tarbepuud riita olid laotud.

«Kas nad praegu kodus on, seda ma ei tea,» vastas sell. «Aga te võite julgesti sisse astuda. Tiinal ja Liisal on köögi kõrval väike tuba, nii et te meistri ja ta emandaga kokku ei puutugi, kui te seda ei soovi.»

Ta läks eel trepist üles, tegi köögiukse lahti ja hüüdis valju häälega sisse:

«Tiina, sulle tuleb võõras! Katsu, et saad kohvikatla tulele!»

Elatanud köögitüdruk luges valgeksküüritud köögilaul parajasti piiblit, sest tillukeses kambris köögi kõrval ehtis toa-tüdruk Liisa, mehetugevune noor inimene, end väljaminekuks riidesse. Selli äkilise hüüde peale kahmas Tiina prillid kähku ninalt. Tema nõrkuseks oli, et ta ennast nii elatanuks ei tahtnud pidada lasta, kui ta tõesti oli; eriti häbenes ta näidata, et ta juba prillidega peab lugema. Tol heal ajal tarvitasid ainult väga vanad inimesed silmaklaase; tegi seda sunnitult keegi noorem, siis öeldi temast kahetsedes, ta olevat vigane. Olla aga vigane — kus selle häbi ots, eriti kui veel naissoost valla-line oled!

Kui Matias külalise tulekut oli teatanud ja võõra neiu köögi-uksest sisse lasknud, läks ta ise alla töökotta, et Bertale ta viimase kirja peale võimalikult pikk vastus kirjutada.

Töötuba oli inimestest tühi. Kõik töölised viimase õpipoi-sini olid läinud pühapäevast priiust ja suviseid lõbusid nautima.

Suur pearuum oli hoolega koristatud, laastud ja puru välja pühitud, tööriistad korralikult pinkidele seatud või seintele riputatud ning pooleliolevad tööd ja materjalid nurkadesse nihutatud. Aknail seisis pikad read suuremaid ja väiksemaid pudelikesi ja liimipotikesi; põranda värvisid peitsi-, laki- ja polituuriplekid kirjuks. Lae all, partel, iseäranis aga kõrvalolevas väiksemas ruumis kuivasid lauad mitut liiki puust ning kõrged riidad muid tarbepuid.

Suure töökoja kõrval, teisel pool, oli veel üks väiksem ruum — tilluke kambrike, kus vanasell Brandt magas, mida aga päeval ka teised sellid tarvitada võisid. Siin seisis Matiiase raamatud ja kirjutusnõud ja siin hakkaski ta pruudile kirja sepitsema, sest õnneks oli ka isand Brandt kodust ära.

Matiiasel polnud aga pikast kirjast pooltki valmis, kui teda eksitati.

Köögitüdruk Tiina ilmus ärevalt punetavate põskede, keerlevate silmade ja ristis kätega. Ta oli nähtavasti endast üsna ära.

«Lutzu-isand! Lutzu-isand!» hakkas ta juba töökoja ukse juurest hüüdma. «Lutzu-isand, kas olete kodus?»

Matiias vastas talle pisukesest toast, et ta kodus olevat. Juba ilmuski vanatüdruk lävele, ning ilmega, kui oleks ta praegu vanasarvikut ennast näinud.

«Kas oleksite nii lahke ja tuleksite üles meie tuppa,» algas ta käsi tõstes ja jälle vajuda lastes. «Meil oleks hädasti teie nõu ja abi tarvis.»

«No-noh, mis teil siis viga on? Kas pistsite köögi põlema või?»

«Oh ei, hoopis hirmsam asil! Et siisuguseid asju ülepea võib sündida, et inimestel häbi pole, et nad põrmugi jumalat ei karda! — Aga küll ta teile seda kõike ise räägib!»

«Ta? Kes ta?»

«Eks Leena! See vaene laps, kelle te uulitsalt leidsite ja minu juurde tõite.»

«Sinu sugulane?»

«Seesama.»

«Ja mis ta peab mulle siis rääkima?»

«Tulge, kuulake seda ise! Te ei või ju arvatagi, kui kuri on maailm!... Teie üksi võite teda ja mind natuke aidata, sellepärast jooksiingi otsekohe teie palvele.»

Niisugusele tungile ei suutnud Matiias kauemini vastu

panna; ta pistis poolelijäänud kirja põuetaskusse, korkis tindipoti kinni ja läks vana Tiinaga tüdrukute tuppa.

Seal istus toa-Liisa pühapäeva-riides võõra tüdruku juures ja näis sügavas jutuajamises väljamineku hoopis unustanud olevat. Võõras neiu oli võtnud jaki seljast ja rätiku peast ning pühkis parajasti pisaraid silmist, kui Matiias Tiinaga sisse astus. Ta tuksatas nende ilmumisel pisut tagasi ja sügav puna tõusis talle palgesse.

Tiina muretses selli-isandale silmapilk tooli, millelt ta põllega enne tolmu pühkis, kui lugupeetud külaline maha istus. Matiias oli majas kõigi usaldusmees, välja arvatud muidugi Oskar Brandt ja viimasel ajal ka emand Wittelbach. Teda usaldati ta õiglase, avala ja lihtsa loomu pärast, millesse niisama vähe ninakat kõrkust kui küürutavat alandlikkust mahtus. Ta pidas igaühe vastu sõna ja aitas, keda võis. Ilma uhkuse ja valjuseta võitis see sell endale õpipoiste ja teenijate poolt rohkem respekti ja lugupidamist kui mõned teised sellid nende vahenditega. Matiias valitses töökoja ja tööliste üle õigupärast palju enam kui Oskar Brandt, olles seejuures ei kellegi ülem, vaid igaühe sõber.

Kui noormees võõra tüdruku vastas istet oli võtnud ja pilgu tema peale heitnud, pidi ta enesele tunnistama, et ta harva nii sümpaatset, otse soojust sünnitavat neiunägu on näinud. Kui ta kehalt nii arenenud ja täidlane poleks olnud, oleks teda ta näo pärast otse lapsukeseks võinud pidada. Seda arvamist aitasid ta silmad ja suu soetada. Just siisuguse laia, põhjani läbipaistva, põhjani loetava pilguga vaatab lapsuke inimese peale, ning just siisugune puhkev, pakatav, igast mõtlevast, uurivast joonest vaba suuke on lapsukesel, keda veel elumõrudused ega elukavalused pole mõjustanud. Ning selle suu ja nende silmade ümber oli näoke, mille õrnus piima ja verd meelde tuletas.

«Mõelge ometi, isand Lutz, see tütarlaps seal on linna redusse jooksnud — oma lihase ema juurest põgenenud, — sama noor inimene, kes teie ees istub, minu kadund venna viimane laps!»

Nõnda algas vana Tiina oma seletusi sel pühalikul jutlusetoonil, mida ta ikka tarvitas, kui mõni jõle sündmus sessinatses kurjas ilmas tema vaga südant erutas. Kõneldes vaatas ta ühe pealt teise peale ja ta päranaetud keerlevaist silmist paistsid ehmatust, jätkus ja kõlbeline viha.

«Ja miks on ta redusse jooksnud?» kõneles ta edasi. «Mispärast on ta minu, oma tädi juurest, keda ta elus üksainus kord on näinud — see oli umbes kuue aasta eest, kui nelipühis maal käisin —, mispärast on ta minu juurest tulnud pelgupaika otsima — kuuekümne versta tagant minu juurest tulnud varju ja pelgupaika otsima? Kas võite seda arvata, isand Lutz? Kas oskab niisugune hirmus asi teile mõttesse tulla? ... Halastaja taervas, ja seda peab meiesugune ühest saksast kuulma, suurest saksast, kes kõik maailma koolid on läbi teind ning jumalat ja tema püha sõna peaks paremini tundma kui meiesugused kõik kokku! Ja seda peame kuulma ühest emast, kes minu kadund venna Siimu laulatatud naine oli, kellega minu vaene vend kakskümmend viis aastat abielus elas! Kui ma selle peale mõtlen, hakkab mul pea ringi käima ja süda jääb tuksust seisma! ... Siis reagi ometi, Leena! Reagi kõik üles, ää häbene ühti! Isand Lutz on aus mees ja tal on hea süda, ta võib meile nõu anda ja meid ehk aidata. Ära häbene, laps!»

Sügav puna õhetas Leena palgel; ta vaatas maha ja kostis nagu kinnipitsitatud kurgust:

«Tädi, sa tead ju nüüd, kuidas kõik oli, — räägi isel!»

«Ei mina oska sihukest koledat asja reaktida,» hüüdis Tiina. «Ma tahan seda ühe sõnaga ära öelda, aga sa ise pead paremini seletama, kuidas kõik tuli ja oli, ja isand Lutz peab ütleva, kas oli neil jumala ja kroonu seaduse ees õigus nõnda teha! ... Kuulge siis, isand Lutz! See vaene tütarlaps on linna redusse jooksnud, sest et mõisahärra on tema au kallale kip-pund! Ja ema olnud härraga ühes nõus ja vallatalitaja ka veel...»

Leena silmad heitsid pilguks ajaks uurivalt noormehe näole, nagu kardaks ta, et seal mingi ülbe imestus või nilbe naeratus nähtavale tuleb. Kui ta aga märkas, et selli nägu, hoopis vastuoksa, tõsiseks, sügavtõsiseks läks ja ta kulm kortsu tõmbus, näis neiu nagu lahendust tundvat.

«Missugune mõisahärra see oli?» küsis Matias Leena poole pöördudes.

«Parun Riesenthal.»

Noormehe tool nõksatas, sest istuja pidi kähku tõusma. Ta jäi aga, käsi põlvedele toetades ja keha ülaosa õieli ajades paigale ning küsis häälega, milles vägisi summutatud ärevus värises:

«Missugune parun Riesenthal? Kas R. oma Läänemaal?»

«Seesama.»

«Kuidas? See vana inimene?»

«Mitte vana parun, vaid noor,» vastas tüdruk. «Mõis on nüüd noore käes.»

«Noor Riesenthal, — Gotthard on ta ristinimi?»

«Jaa... Teie tunnete siis neid saksu?» küsis Leena.

Matias Lutz toetas selja toolitoe vastu, nii et see pidemes nagises. Ta silmades oli isevärki läige, ta näol kummaline värv, mis ta vanemaks tegi... Kas ta neid saksu tundis? Oo jah! Tal oli nendega kord tegemist olnud. Nad olid temale verelt sugulasedki... Tallinnas oli ta neid mõnikord uulitsal näinud: vana parunit kord märtsikuus Krediitkassa ees, noort toomkooli õpilasena Pikal uulitsal jalutamas ning teine kord roheline värvimütsiga suurel väljasõiduvankril, mis «Estonia» korporatsiooni Tiskresse «kommersile» viis. Mait Luts oli neid küll tundnud, aga nemad Mait Lutsu mitte.

«Ma olen neist sakstest kuulnud,» vastas Matias tütarlapsele ta küsimuse peale. «Meie Tiina on siis R. vallast pärit, mida ma ei teadnudki... Aga jutustage oma lugu ära. Kui ma teile nõu oskan anda, siis teen seda hea meelega.»

Leena näis julgust ja usaldust kogunud olevat, sest ta hakkas kõnelema. Puna ja kahvatus vaheldusid ta põsil, vahel tikkusid talle suured säravad pisarad silma ning siin ja seal ei tahtnud tal sõna mingil viisil üle huulte tulla. Siis tõttas Tiina talle appi ning heietas jutulõnga niikaua edasi, kuni ta isegi kitsikusse jäi ja Leenalt seletust pidi pärima.

Lugu aga, mis need kaks suud Matiasile jutustasid, oli sisu poolest järgmine.

Liivapalu Siim, Leena kadunud isa, oli R. vallas väikest kohta pidanud. Et tal kolm tütart oli, siis andis ta kõige noorema, väikese Leena, mõisniku loal juba üheksa-aastasena teenima — kohalikule köstriemandale lapsehoidjaks. Leenake oli erk ja terane tütarlaps; ta ei õppinud köstri suuremate laste hulgas mitte ainult saksa keelt kõnelema, vaid köstri kõige vanem tütar, kes kahele väikesele vennale ning ühele õekesele kodust kooliõpetust andis ja Leenikese õpihimu märkas, õpetas tedagi lugema ja kirjutama ning peale selle mõnesuguseid näputöid tegema. Et võõras neiu hariduseta ep olnud, seda märkas Matias tema jutust varsti.

Tütarlaps aga oli köstrimajas aja jooksul nii tarvilikuks saanud, et teda lahti ei lastud, kui hoitav laps enam hoidjat

ei vajanudki. Pealegi läks köstri vanim tütar mehele. Nüüd oli emandal majas tuge seda enam tarvis. Nii jäi Leena, osalt tüdrukuna, osalt õmblejana, veel peale leeriaega köstrimajasse teenima ja oleks veel praegugi paigal olnud, kui teda sealt mitte vägivaldselt poleks sunnitud lahkuma.

Vaheaegu oli tütarlapse perekonda tabanud üks raske löök teise järel. Surm viis isa ja varsti peale seda mõlemad õed hauda. Ema pidi talu käest andma ja võoraste juurde teenima minema.

Kahe aasta eest andis parun Riesenthal R. mõisa oma ainuma poja ning peapärija kätte ja asus ise kas Tallinnas, kus tal oli Toompeal suur maja, või välismaal, kus ta jooksvatõve vastu, mis talle jalgadesse oli löönud, abi otsis. Paruni vanem tütar oli ühele mõisnikule mehele saanud, noorem aga, kes ka juba mõrja öeldi olevat, elas vanemate juures. R. mõisas valitses ja viibis siis noor parun üsna üksinda, ja ainult lühikeseks ajaks tulid isa, ema või õed talle külla. Tartus oli ta paar aastat enam kombe kui teaduse pärast üliõpilaspõlve maitnud, siis isa juures põllul veidi ringi vaadanud ning tänas nüüd vist südamepõhjas jumalat, et vana paruni haigus talle peremeheõigused mõne aasta varemini kätte toimetas, kui ta oli lootnud. Kuulu järgi nautis ta, nagu noor, rikas parun tol ajal kunagi, elurõõmusid ikka ääreni täidetud karikast ning kosis ühte krahvipreilit naabrusest, kes talle peale rohke kaasaraaha ka suure mõisa pidi kaasa tooma...

Siinkohal leidis vana Tiina jälle asja käsi risti lüüa ja taeva poole vaadates hüüda:

«Mõelge ometi, isand Lutz, ta patuori on ise veel peigmees! Noore krahvipreili peigmees! Aga mis ta teeb! Kuulake aga!»

Noor parun oli kord mingi asja pärast köstri juures käinud ja seal Leenat näinud. «Vahtis mu peale» — tähendas tütarlaps lapseliku õudusega toonis — «nagu tahaks ta mind silmatega neelata.» Köstrilt oli ta kohe järele pärinud, kes tütarlaps olevat ja kust pärit. «Minu vallast?» hüüdnud ta siis. «Seda ma ei teadnudki. See on ju väga heal!»

Mõne aja pärast tuleb Leena ema köstri juurde ja teatab, et parun tütarlast valda tagasi nõudvat. Mis pagana lugu see olevat, et noored terved inimesed väljaspool valda teenivad, kuna omal härral töötegijaist puudus! Tüdruk olgu sedamaid kodus!

„Tädi, sa tead ju nüüd, kuidas kõik oli — räägi ise!”

Köstriemand vastu. Leena tulnud vana paruni loaga juba lapsena tema juurde, kasvanud siin üles, saanud siin kooli-hariduse, käinud siit leeris — mis õigus olevat siis noorel parunil teda külasse tagasi nõuda ja raskele, jämedale mõisa-tööle sundida? Ema mingi õelgu parunile, et Leena on köstri-emanda kasvandik ja jääb oma kasuvanemate juurde... Köster ise poleks Liivapalu eite selle vastuhakkava otsusega vist mitte paruni juurde saatnud, selleks oli ta mõisasakstele liiga aland-lik käsualune; aga teda polnud sel ajal kodus.

Leena ema läks. Aga paar päeva hiljem oli R. valla talitaja köstri juures. Ta tõi paruni ametliku, vastuvaidlematu käsu: Leena Paju, Liivapalu Siimu tütar, seitseteistkümme aastat vana, R. vallast pärit, tulgu viibimata valda tagasi ja hakaku saksa teenima. Kui vana parun temale vallast välja-minemiseks luba andnud, siis andvat nüüd noor parun kui R. mõisa ja valla praegune omanik talle käsu sinna jälle tagasi tulla. Vastupaneku puhul tuleb Leena Paju vägisi sinna kogukonda viia, mille hingekirjas ta seisab.

Jah, niisuguse käsu vastu polnud enam midagi parata. Mõisnikul on vägi ja tal on võimus. Köstriemand püüdis veelgi küüsi näidata, aga köstri-isand langes kohe lossi. Tule jumal appi, pidi ta siis koha kaotama! Ta küsis õpetajalt nõu. See kahetses lugu, aga tähendas, et tema aidata ei võivat — mõisnikul olevat õigus oma inimesi valda tagasi nõuda.

Ja nõnda sõitis Leena talitaja seltsis veel samal päeval oma kodukohta, kust ta kaheksa aastat, oma parema lapsepõlve, ära oli olnud, tema järele suuremat igatsust tundmata.

Teel algas talitaja magusat juttu. Ega asi nii hull olevatki, kui tütarlaps arvavat. Parun tahtvat ainult Leena ema aidata, kes vana ning põdur olevat ja enam peremeest orjata ei suutvat. Emale lubanud saks Hüübakaevu sauna anda — üsna väheste päevade eest — ja sealt pidavat tütar mõisas härrale triikimas, pesu õmblemas ja kangrul abiks käima; rasket põllu- ja korratööd või muud sellesarnast temale ju peale ei pandavat. Parun teadvat väga hästi, et Leena enam «prostoi» talutüdruk pole, vaid koolitatud mamsel, kellel saksa keelgi suus. Niisugust inimest lihtlabaseks vaimuks või pesu-tüdrukukski panna olevat ju helde südamega paruni meelest päris patt. Seda öelnud saks temale ise.

Talitaja sõnad läksid täide. Mõisa lähedal olevast saunast aeti vaene vabadiku-perékond välja ja pandi lesknaine tütrega

sinna elama. Leena sai käsu mõisa õmblema tulla, sest noorel parunil olevat hädasti uut pesu vaja.

Küllalt varsti hakkas aga tütarlaps märkama, mis Gotthard Riesenthali õige nõu ja tahtmine oli. Leena töötas üksikus kambris, mõisa ülemisel korral, ja seal käis teda parun, kõike oma uhkust unustades, sageli vaatamas. Ta kiitis meelitavate sõnadega Leenakese jumekust ja tikkus talle iga päevaga ligemale. Tütarlapse südi tõrjumine näis talle ainult nalja tegevut ja teda veel tagagi ergutavat, nii et ta temale julges kättki külge panna. Paruni tülitamised läksid viimaks nii liiale, et Leena kodus emale seletas, ta ei minevat enam mingil tingimusel mõisa, tehtagu temaga mis tahes. Ja nii sündis.

Ema kutsuti paruni juurde. Mõisast tagasi tulles teadis see vaesusest ja raskest tööst murtud inimene noorest saksast aiva head rääkida. Leena olevat rumal tüdruk, pannes paruni naljatusi pahaks. Parun tahtvat temale ja ta vanale emale heldest südamest üksnes head teha. Ta lubanud neile mõisa aidast nii palju moonu anda, et nad muretult elada võivad. Emalt ei nõudvat ta enam kindlaid päevigi; kui tervis lubab, siis võivat eit kibedamal heina- ja lõikuseajal ehk natuke abiks olla. Sest Leena töö tasuvat kõik, ta võivat oma palgast mõne hea kopika tallelegi panna. Mingu ta aga jälle tööle ja ärgu olgu paruni vastu nii turtsakas. Noor inimene vajavat ju lõbu. Eks kõik ole kord noored olnud. Vihastavat ta aga saksa, siis võivat see neid suurde viletsusse tõugata. Saun võetakse neil käest ja sunnitakse neid mõlemaid jälle raskele tööle. «Mõtlemine, vana põdura inimese peale!» lõpetas eit, pühkides pisaraid.

Lapsearmastus sundis Leenat jälle mõisa minema. Nüüd hakkas parun veidi muudetud kava järgi tööle. Ta katsus õnne kingitustega. Mitte ainult, et õmbleja päevapalk haruldaselt rohke määrati, vaid juba pisteti talle põlleriie, juba siidrätt, juba seelikutäis poolvillast pihku ning viimaks järgnesid kuldsõrmus ja kõrvarõngadki. Leena tõrjus küll igale kingitusele vastu, aga need sunniti talle niisugusel viisil peale, et midagi parata polnud. Ta pidi ju ema peale mõtlema ega tohtinud saksa vihas-tada.

Kui parun tütarlapse südame rohkete annetuste tõttu küllalt pehme arvas olevat, tüüris ta otsekohe eesmärgile. Ta seletas Leenale lihtsalt, mis nõu tal temaga on, ning kujutas tütarlapsele silma ette, mis temal ja ta emal ühel või teisel puhul

valida jääb: kas kerge, lõbus elu külluses, või raske, madal töö ja puudus.

Kes teab, kuidas lugu oleks läinud, kui Leena selle mehe vastu ühe hoiatava sündmuse pärast, mis vallas samal ajal juhtus, äravõitmatut õudu poleks tundnud. Üks noor ilus tüdruk suri nurgavoodisse hirmsa valu kätte. Ta oli, nagu üldiselt tuttav, noore paruni ohver. Õnnetu hingelõhestav valukisa, mis üle küla kostis, jäi Leenale unustamatult meelde; see helises tal alati kõrvus, kui võrgutaja talle lähenes, see alles tegi ta vastupaneku raudseks.

Leenale tikkusid häbipisarad silma, kui vana Tiina teda sellest jutukohast üle aidata katsus, aga teda näis varsti vaigistavat nähtus, et kuulatav noormees ainsagi silmapilgutusega muist tundeist märku ei andnud kui vihast. Matiiase mõtlik vaade oli sissepoole pöördunud, nagu kahvatanud, suunurgad tuksatasid taoti närvlikult.

Leena mõisaskäimine sai võimatuks, kui ta õnnetusest tahtis pääseda, mille õudust ta nooruslikult liialdav kujutlusvõime suurendas. Ta seletas emale kõige kindlusega, et ta läheb ennemini väljale sõnnikut laotama kui mõisa õmblema, ja ennemini ka, kui tarvis, nälga sureb. Ema lepitama. Missugune rumalus head elu ja rohkeid kingitusi ära põlata! Ega parun neid edaspidigi hätta jätvat, ta kandvat nende eest surmani hoolt. Seda olevat ta mitmel korral töötanud. Ja enamgi veel: ta lubanud Leenale hea kaasaraha anda, nii et see igatahes mehele võivat saada, olgu juhtunud mis tahes.

Leenal ei olnud enam ema. See inimene, keda ta oli emaks pidanud, müüs ta ära. Lõhkeva südamega pidi tütarlaps endale tunnistama, et ta üksinda ilmas on, abita ja kaitseta. Kui pääsu veel oli, siis pidi ta enda ise päästma. Aga kuidas? Selles ei jõudnud ta, hoolimata kõigest peamurdmisest, mingile otsusele. Mõte põgeneda, kuhugi redusse joosta tuli talle loomulikult sunnil küll kohe. Aga kui ta seda kainemalt kaalutles, pidi ta enesele tunnistama, et mõisniku käsi kaugemale ulatub kui põgeneva taluinimese jalg. Kuhu minna ilma saksa loata? Kus sallitakse sind ilma tunnistuseta?

Ema sundimisest ja taplemisest hoolimata jäi Leena järgmisel paaril päeval mõisa minemata. Juba talitaja järel! See mees näis osalt roomava kartuse pärast, osalt hea jootraha eest paruni eraasju ajavat. Ta ilmus väga ametliku näoga ja kuulutas lühidalt parunihärra viimast käsku: Leena Paju

hakaku sedamaid jälle mõisas tööl käima, või teda ootavad vit-sad; ühtlasi võetakse ema käest saun ära — muudest tagajär-gedest kõnelemata.

Siis oli talitajal emaga pikem ja näilikult üsna sõbralik sala-jutt, ja kui ta läinud oli, algas eit tütre kallal vanas suunas uut pinnimist ja muhendamist, mida ta taoti pisaratega roh-kesti niisutas. Leena ei vastanud talle musta ega valget. Paruni ähvardus oli ta otsuse korraga kindlaks karastanud. Ennemini surma kui mõisatalli vahimehe hoopide alla! Et parun oma töötuse kestva vastupaneku puhul täide saadab, selles ei või-nud kahtlust olla. Muidu oleks ju saks tema alla andnud, ja seda ei lubanud saksa autoriteet.

Leena põgenes veel sama päeva ööl. Kui ema õhtul magama oli jäänud, kahmas ta mõned tarvilikumad hilbud kimpu, tõm-bas endale paremad riided selga ja kadus.

Ta teadis, kuhu ta läks: linna. Pääsemise üle aru pidades oli talle ta tädi meelde tulnud. Leena õnnis isa oli oma õest, kes kord sakste tüdrukuna Tallinna sattunud ja sinna jää-nudki, ikka suure armastusega kõnelnud, ja Leena ise oli teda mitme aasta eest, kui tädi maal käies oli ka teda kõstri juurde vaatama tulnud, isiklikult tundma õppinud. Tiina teenistuskohht meister Wittelbachi juures oli tal sellepärast mälus püsinud, et kõstri vanem tütar, Leena koolitaja, Wittelbachisid tundis ja sagedasti meistri tütardest kõneles. Leena arvates oli linn ka ainus koht, kus ta kaitset võis saada, kui seda üldse saada oli. Ei suutnud teda tädi ise aidata, siis ehk teadis ta võimsaid inimesi, kes seda suutsid. Kõigepealt vajab põgeneja pelgu-paika.

Kui Leena oma kurva loo oli lõpetanud, ei lausunud Matias Lutz tükil ajal sõnagi. Ta mõtles Riesenthalide, oma ema, ise-enese ning nendega ühenduses selle võõra tütarlapse peale. Vana Tiina ahastav hüüd helises kajana tal kõrvus: Kas siis niisugused asjad jumala ja ilmaliku seaduse ees sündida toh-tisid? Kas võis siis inimene teist murda, ilma et kedagi oleks olnud seda keelamas? Ja ta pidas vihast paisuval südamel aru, mida tuleks selle tagasihutatud jahilooma päästmiseks teoksile võtta, kes hirmust ja häbist värisedes tema ees seisis ja oma abiotsiva pilgu ühelt näolt teisele laskis käia.

«Kas keegi kodus võib aimata, et te linna tulite?» küsis Matias viimaks nagu unest ärgates.

«Seda ma ei usu,» vastas noor tüdruk, «sest ma pole enne

linnas käinud. Et mul siin tädi on, seda ehk peale ema veel mõni mäletab, aga üldiselt tuttav pole see mitte. Pealegi ei arva keegi, ka ema mitte, et ma tean, kus tädi linnas elab. Kui nad mind otsima hakkavad, siis kõigepealt küll kõstri juurest.»

«Nii on sedapuhku üsna hea,» vastas Lutz mõtiskledes. «Te võite end mõni aeg linnas varjul hoida. Aga tuleb küsida: kus? Kes võtab teid ilma tunnistusteta korterisse?»

«Mul on leeritähht kaasas.»

«Sellest ei ole küllalt,» naeratas noormees. «Teid peab linna-jao-ülema juures üles antama, ja see nõuab passi või mõisniku lubakirja. Ei aita siin muu asi, kui et teid keegi peab korter-isse võtma, kes teid politseile üles ei annagi, vaid teid enda juures peidab.»

«Just selle asja pärast tulingi teie nõu ja abi paluma, isand Lutz,» võttis Tiina suure innuga sõna. «Ma mõtlen, Leena võiks meie majasse jääda. Ta, vaene laps, on tulnud tädilt abi ja varju otsima — eks ole minu kohus seda temale muret-seda. Minu mõte oli see: Teie, isand Lutz, räägiksite meist-riga. Ta peab teist suurt lugu, teie sõna maksab tema juures. Paluge teda selle õnnetuma nimel, et ta temale ulualust annaks, nii et ta esiotsagi varjul oleks. Mina ise tahan emanda palvele minna. Kui muu ei aita, siis ähvardan kas või ära minna ja lähengi, kui ta vastu paneb. Vaadaku siis, kust ta teise Tiina saab, kes kakskümmend aastat ta juures paigal seisab!»

Matias oli sedamaid nõus.

«Ma tahan asja meistriga kohe läbi rääkida,» ütles ta. «Kas ta on praegu kodus?»

Kuna Leena silmast tänulik pilk noormeest riivas, kostis Tiina, et meister läinud emandaga välja, ent tulevat vististi peatselt koju.

«Kui tädi külaline võite mõne hea päeva täiesti rahus elada,» ütles Lutz Leenale. «Ja kui meister Wittelbach teile oma majas kauemaks ajaks pelgupaika tahab anda — ma loodan kind-lasti, et ta seda teeb —, siis võite paar nädalat, vahest ka kaueminigi üsna julge olla. Otsijaile, kui need on maalt, ütleme lihtsalt, et meie majas niisugust inimest ei ela. Otsigu siis mööda linna, kus Leena Paju on! Ka politsei ei või neile otsust anda. Edaspidi aga saame näha, mis tuleb teha. Ehk teab meister mulle head nõu anda. Ta võib-olla tunneb mõnd kõrgemat inimest, kes teie kiusajale vastu julgeb astuda — olgu heaga või pahaga.»

«Ma teadsin ju, et isand Lutz meid aidata tahab!» hüüdis vana Tiina niiskel silmal. «Leena, löö talle patsi ja täna teda!»

Kui Leena naeratades tädi käsku täitis, punastasid mõlemad — noor neiu ja see suur tugev mees. Pilk, mis nad seejuures vahetasid, tunnistas neile, et nad teineteise kohta täieliku usalduse ja lugupidamise olid saavutanud.

Matias läks alla töötuppa tagasi, aga tal oli võimatu poolelijäänud kirja Bertale valmis kirjutada. Selleks osutus ta ärevus kuulnud loo üle liiga suureks. Ta meelest oli, kui oleks kõik, mis sellele võõrale tütarlapsele tehtud, tema enese lihasele õele juhtunud, ja ta võttis nõuks Leena heaks venna kohusetundega kõik teha, mis iganes võimalik.

Veel samal õhtul läks tal korda meistriga asjast kõnelda. Isand Wittelbach oli abikaasaga kuskilt perekonnast tulnud ja astus pärast õhtusööki töötuppa, et Brandti või Lutzi, kumb juhtuks kodus olema, Kanuti gildi «partiikesele» kutsuda. Ta näis heas tujus olevat, võttis Matiasel, kelle ta üksinda eest leidis, käe alt kinni ja viis ta, ilma vastupanekut leidmata, naljatades minema.

Klubis jutustas Lutz talle Leena Paju põgenemisloo. Ta ei eksinud, lootes meistri kaastundliku südame peale. Wittelbach sattus paruni nurjatusi kuuldes kõigepealt vihasesse ärevusse, tagus rusikaga vastu lauda ja siunas punetaval näol junkrute ülbust ja taeva poole karjuvat vägivalda. Tütarlapse hädade ja kaitsetuse peale mõeldes andis ta endas siis liigutusele maad ja otsustas ilma pikema arupidamiseta temale oma majas pelgupaika lubada.

«Ma tahaksin näha saada, kes temasse minu majas tohib puutuma tulla!» hüüdis ta, klaasist auravat punši rüübates. «Üksnes politsei lasen sisse, kui muu nõu enam ei aita; aga ma olen politseimeistriga tuttav, tema poolt pole mul palju karta.»

Matias arvas, et tütarlapse majasolemist tuleks võimalikult kaua salajas hoida, nii et politseigi teda sealt ei teaks otsima tulla. Pikapeale ehk leidub mingi parem plaan. Sellega oli meister Wittelbach nõus.

«Väga õige,» ütles ta. «Tema pabereid ei hakka keegi nõudma, kui tema põgenemist ei tunta, ja seda katsume salajas hoida. Tütarlaps on minu perekonnas õmblejaks, minu tööline ja palgaline, ja asi sellega... Aga mulle tuleb praegu hea mõte, Lutz! Ma tunnen üht kõrgemat ametnikku, kellel üleval

lossis sõnake ütelda on. Kui see ehk vaest tütarlast võiks aidata! Ta on sooja südamega, aus ja õiglane härra, nagu neid ametnikkude seas mitte palju ei ole. Nii mõnegi alama inimese palve eest on ta kubeneri ja teiste mõjuvate isikute ees kostnud. Selle poolest on ta linnas juba tuttav... Tõepoolest, Lutz, ma tahan sekretär Rutowiga kõnelda!»

Matias pigistas soojalt meistri kätt.

«Tehke seda, isand Wittelbach,» ütles ta. «Kui siin keegi aidata võib, siis on see kubener ise; aga temale peab keegi, kelle sõna kaalub, palve esitama. Meister, see on esimene lootusekiir, mis teie põgenejale annate. Ta saab teile väga tänulik olema!»

«Arvan isegi, et olen õige tee leidnud,» tähendas Wittelbach meelitatult. «Ja kui niisugune asi kubeneri südant ei liiguta, siis polegi ilmas enam inimsust. Kubener on küll ka saksa mõisnik ja elab omasugustega sõpruses, aga ülekohus on ülekohus ja vägivald vägivald — seda ei võiks ta ometi kaitsma hakata.»

«Üks küsimus on aga veel,» ütles sell murelikult. «Kas võtab meistri-emand tütarlapse majja — kas on ta sellega nõus?»

«Noh, selle pärast võite kartuseta olla!» naeris Wittelbach. «Esiteks olen mina peremees majas ja teiseks pole mu emandakesel südame asemel raudkivi põues. Veel täna õhtul saab kõik korras olema.»

Meister Wittelbach pidas sõna.

Kui ta koju jõudis, oli vana Tiina emandale omapoolse palve juba hea mõjuga ette kandnud, ja kui viimasel, kartuse pärast halbade tagajärgede eest, veel tõrklikke mõtteid oli, siis puistas meister Wittelbach need sõnakalt laiali. Põgenejale anti meistri majas varju. Teadjad pidid mitteteadjaile ütleva, et tütarlaps on meistri-emanda õmbleja. Emandal oligi kodust nõelatööd küllalt, ja ta võis varsti rahuldusega tunnistada, et ta usina, osava ja tänuliku tööliste oli leidnud.

KUI ANIJA MEHED TALLINNAS KÄISID.

Helgav õhtupoolik juulikuus. Ei ainust pilvekest taevas. Peenike, põuane udu nagu kõrvetolm ühendab maa ja mere hallilt sinava õhukummiga. Aasadel, puude latvades, katuste harjadel värisev virvendus nagu nägemata lekidest. Tallinna müüridel ja majadel heljub lõõsk, kui peaks kõik üheks tombuks kokku sulama. Mereltki ei imbu vilumat voolu. Lõdvalt lipendavad lehed puude küljes, närtsinult langevad lillede nupud longu. Ja kõikjal roidunud, tüdinenud vaikus. Nagu määratud mustad linnud, pesadel haududes, seisavad neli-viis sõjalaeva reidil. Mõned purjepaadid otsekui luigekesed liiguvad nende ümber. Linna vanad kantsitornid, näod hallid, krobelsed, vahivad tuseselt alla orgu. Lendlev elu nende ümber peab puhkust. Ainult Toompea lossi ja tema pika, sihvaka torni kallal karjuvad süsimustad siiblevad kaarnad ning vangikoja tillukeste trellitatud akende vastu suruvad end higised, kahvatanud näod õhku ahmitsevate suudega.

On pühapäev. Hoolimata hauduvast palavusest, millele päikese madalam seiski kahandust ei too, ja hoolimata tolma-vaist teist liigub linna ja väliste lõbukohtade vahel rohkesti jalutavaid inimesi. Nende seas on ka Matias Lutz, kes oma ametivenna Konrad Huberiga Mustjõe poolt linna tagasi pöördub.

Lutz ja Huber on head sõbrad. Viimane, välismaa sakslane, töötab esimest aastat meister Wittelbachi juures. Mõlemad selle ühendab sõprusliku sidemega nende vaimukam mõttevõime, nende suurem kainus ja nende ühine armastus raamatute vastu. Nad võivad tundide kaupa teineteisega tõsisemat juttu puhuda, elu ja ilma kohta mõtteid vahetada ning üldiste asjade pärast vaidlusi pidada. Huber on kaugel

käinud ja palju näinud. Lutz õpib talt hea meelega. Huber jälle peab ametivenna kutselisest andekusest ning kohalikus elus kogutud teadmistest lugu.

Elaval jutuaajamisel ei pane nad tähelegi, et nad juba Toompea alevisse ja sellestki pea läbi on jõudnud. Mäest üles minnes võtavad mõlemad kübarad peast ja pühivad nägudelt higi.

«Maal peab küll kibe rukkilõikus niisuguse põuaga käsil olema,» tähendab Matias. «See on ju üsna haruldane suvi tänavu.»

«Nah, sa tänad küll vist taevast, et sa enam põllumees ei ole,» naeratab Huber, kes ametivenna minevikku selle enda suust tunneb. «Ma tänan selle eest, niisuguse kõrvetuse käes põllul küürutada!»

«Ja veel kupja malka maitsta saada, kui nõrkusest natuke kükitama jääd,» lisab Lutz mõttelikul muigel.

«Mis pagana olud teil siin siis on!» hüüab sakslane, kelle iga ülekohus ja ebaloolumikkus ruttu ägedusse ajab. «Keskaeg rusikaõiguse ja röövrüütlitega on minu arust ammu möödas, vähemalt meiepoolses ilmakandis.»

«Meie pool ka,» vastab Lutz. «Mis meil sünnib, on kõik seaduslik, ka peksunuhtlus. Ja need on sinu kõrgestisündinud suguvennad, Huber, kes meil seadusi teevad.»

Huber tahab vastata, aga sõna lämbub tal keelele. Nad on kurakätt Toompea turu poole käänanud, et üle mäe Lühikese jala kaudu koju minna, kui korraga trummide vali põrin ja kroonumusika rõkkav helin neid sunnib vaikima ja vahtima. Mis sõjaväelist pidu siis täna kubeneri lossi ees peetakse? Lage plats aiva kubiseb püssidega soldatitest, mustab muust rahvast. Üks väeülem istub hobuse seljas. Käsuhüüded kajaavad. Rong sigineb. Rong hakkab liikuma. Järel ja kõrval palju korratult jooksjaid. Ärevus.

Lutz ja Huber tõttavad ligi, tungivad jooksvast rahvast läbi ja näevad, et sõjavägi mitte üksnes rongi ei moodusta, vaid et ta suuremat inimsalka enda keskel piirab. Nõnda viiakse vange. Kes aga on need vangid? Miks on nende saatmiseks nii rohket sõjaväge vaja? Miks põrisevad trummid ja hüüavad viled?

Mis liiki inimesed vangid on, seda võib Lutz kohe kindlaks teha, kui ta rongile küllalt ligidale on tikkunud. Need on talupojad. Enamasti noored ja keskealised mehed, ent seas ka paar hallpead. Kaabud, kintspüksid, pikad juuksed. Nad hoiavad kokku, üksteise külge, nagu hirmunud lambakari. Nende kah-

vatuist nägudest, nende päranaetud silmadest paistab ääretu ehmatuse. Nad vahetavad üksteisega küsivaid, aga vastust ning seletust saamata vaateid. Üks või teine pöördub sosistava suuga seltsimehe kõrva poole, aga talle kostetakse ainult lühikesest peaväristusega. Satub mõni reast välja või jääb poole sammu võrra maha, siis tõukab soldat teda püssipäraga. Ja täägid valguvad päikese käes, ja rasked sammud panevad maa müdisema, ja Toompea müüride ning kõrgete majade küljest põrkab trummipõrin ning muusikamürin rõkkava kajaga tagasi nagu marulaine kaljukaldalt.

Kes on need talupojad? Mis on nad kurja teinud? Kuhu neid viiakse?

Rahva seast ei tea kummalegi sellile keegi seletust anda. Kõik on juhtumisi, nagu nemadki, paigale sattunud — sõjaväe tuleku, trummipõrina ja pillihelina avatlusel. Igaüks nägi seda, mida nad isegi näevad: suurt salka talupoegi vangidena mitmesaja soldati keskel. Talumeeste kodukohast liiguvad vastakad oletused: ühed nimetavad ühte, teised teist valda. Suurem hulk usub, et need on Mahtra mehed. Alles mõne nädala eest, 2. juunil, olnud «Mahtra sõda» on kõigil alles värskelt meeles. Ka teatakse, et mehed Toompeal vangis istuvad. Ja need talupojad siin on lossi ees koos. Küll nad toodi siis lossi vangikojast. Kuhu nad viiakse? Eks saa näha. Rong liigub mööda Pikka jalga all-linna poole.

Matias ja Huber hoiavad endid rongi keskpäigale, kus vangid sammuvad, võimalikult lähedale, hoolimata sellest, et soldatitest üks või teine neid karedalt tagasi tõrjub. Neid huvitavad vangide näod, need arastunud, abi ja pääsu otsivad jahilooma-näod. Näib, kui sammuksid need hirmust üllatatud, ehmatusest halvatud inimesed neile sootuks tundmatule saatusele vastu, või kui oleksid nad praegusesse olukorda täiesti juhuslikult sattunud.

Korrage hakkab Matias Lutz kramplikult seltsimehe käsi varrest kinni. Ta jalg peatub. Silmad laienevad.

«Ma tunnen mõnda neist,» sosistab ta Huberile. «Ma ei ole nende nägusid unustanud. See seal ja see seal ja veel üks — need on Anija talupojad. Ja seal kõnnib üks Kurisoo peremees. Need mehed näikse kõik sealt kihelkonnast olevat, kust mina pärit olen ja kus ma üles kasvasin.»

«Siis püüa neile ligemale nihkuda ja küsi, mis nad on teinud,» ütleb Huber.

Matias teeb seda juba isegi. Ta rüseleb rahvast, keda kitsas, kahest kõrgeist müürist piiratud tee kokku liidab, jõuga läbi ning tükib vangidele nii lähedale, et üks soldat ta püssipäraga jälle kõrvale müksab. Aga noormees on küllalt ligidale pääsenud, et talupoegade seas veel üht nägu ära tunda. See pikk, kiuvetu, lohkuspõseline mees seal, vimmas kuklaga, lõdvalt rippuvate kätega, tuhmilt vahtivate vesihallide silmadega ja vedava, lonkiva kõnnakuga — kes see on? Kas see pole — —? Matias taarub seda meest tunnistades lähemale soldatile peaaegu selga, ta vahib ainiti temale otsa, ta näol kujuneb ilme, kui arvaks ta ennast und nägevat — — kas see mees pole tema isa, Konna talu peremees Jaak Lutz?

Ta ei või eksida. Tunneb ta võõraid mehi, siis teda peab ta ammugi tundma.

«Mis sul on?» küsib Huber, kes talle suure vaevaga on järele jõudnud. «Sa näid ju niisama heitunud olevat nagu need vangid seal. Mis on juhtunud?»

«Vangide hulgas kõnnib minu isa,» kostab Lutz ja äigab käega üle näo, nagu tahaks ta oma silmade eest kurja viirastust ära peletada.

Huber vaatleb teda pilguga, nagu arvaks ta sõpra halba nalja heitvat.

«Sinu isa? Kus?»

«Ta on seal teiste talumeeste seas, võid julge olla,» tõukab Lutz nagu kokkulitsunud hammaste vahelt.

Voor jõuab vaheajal läbi kaarvärava Pikale uulitsale, pöörab sealt üle turu raekoja poole ja kääneb siis Viru uulitsasse. Trummid ja pillid meelitavad ikka rohkem rahvast ligi. Uued ärevad suud pärivad seletust, mida aga ainult oletades suudetakse anda. See aimdus pakitseb muidugi igas rinnas, et lugu head ei tähenda, et sel kummalisel näitemängul vaevalt leplik lõpp võib olla.

Nõnda jõutakse Viru väravast läbi Vene turule. Venekeelne komando kajab — väesalk vangidega peatub. Ja nüüd algavad ettevalmistused, mille otstarbes enam ükski nägija kahevahele ei või jääda.

Turul seisab varuks hea virn keppe. Soldatid sätivad endid, püss jala kõrval, laias sõõris vangide ümber. Linnakomandant parun von der Salza, pikk, kõhetu hallpea, seisab, äreval käel vurrusid silitades, väesalga lähedal, näib aga ainult pealtvaataja osa mängivat, sest käsutus on kellegi noore ohvitseri käes.

Ringi sisse vangide juurde ilmuvad varsti mõned tsiviilametnikud, nende seltsis Anija mõisnik parun Ungern-Sternberg, keda Matias näo poolest tunneb, ja üks kirikuõpetaja ametiriides.

Siingi on Matiasel ja Huberil korda läinud rahvapilvest läbi tükides vangidele üsna lähedale pääseda. Kuigi nad kõike ei kuule, mida ringi sees kõneldakse, siis näevad nad seda paremini, mis seal teoksile võetakse.

Üks keskmise kasvuga priskenäoline härra, kelle olek meelekindlust, kõvadust ja valitsushimu avaldab, hüüab välkuvail silmil kellegi nime. Talupoegade seast astub keegi välja, keda Lutz tunneb. See on Anija valla peremees Villem Känd, keskeline mees ergu, avala ja usaldustäratava näoga.

Mida agar ametnik, kes ägedasti käsi laotab, temalt küsib, see ei kosta eemalseisjaile kõrva. Aga asjaolust näib selguvat, et Kändu üheks peasüüdlaseks peetakse, et temalt mingit tõotust nõutakse, või ka, et talle ta süüd ette loetakse ja teda ähvardatakse või noomitakse. Hiljem kuuldus, et Kännult küsitud, «kas ta alla vannub», mispeale see «mässupealik», nagu ta kohtumõistjad teda nimetasid, kindlasti pead raputades kostnud: «Jumalale ja keisrile vannun alla, aga mõisnikkudele mitte!»

Veremäng algab.

Kuna trummid põrisema pannakse ja muusika lõbusat marssi mängib, asuvad soldatid Villem Kännu kallale, kisuvad tal riided seljast ja suruvad ta silmili uulitsatolmu sisse maha. Üks soldat istub õnnetu pea, teine ta jalgade peale. Kaks teist on kepivirnast peksuriistad toonud. Need on veerand tolli jämedused vindunud vitsad, ikka kolm tükki kokku seotud, nii et iga hoop kolme vitsa ehk väga jämeda malga eest mõjub. Peksjad asuvad vastastikku kummalegi poole, ning jäle toiming algab.

See on eesti talupoja põliselt pargitud, raske tööga ja sagedase peksuga kõvaks, vintskeks, tallapaksuseks kasvatatud nahk, mille peale hoobid saavad. Aga seegi ei suuda niisuguste löögiriistadega hirmsale lõhkumisele kaua vastu panna. Veripunased vorbid kerkivad üles, löövad sinama, lõhkevad; tumepunane, peaaegu must veri sööstab ülespoole, nõrgub mööda õnnetu selga alla ja koguneb tolmu sisse järjest laienevaks loiguks.

Iga kahekümne viie hoobi järel uuendatakse lööjaid. Kui sada hoopi on antud, küsitakse Kännult jälle midagi. Ta kos-

tab ja raputab ka seekord pead. Nüüd astub kirikuõpetaja tegevusse. Nuhtlusealusele antakse «jumala-armu» — inimeste sõbra ja ilmalunastaja Jeesus Kristuse nimel. Teda valmistatakse surma vastu, sest tal on veel kakssada hoopi saada. Kuigi ta sakste vastu raskesti on eksinud — teed teise, paremasse ilma ei taheta talle siiski mitte sulgeda. Niipea kui pühalik talitus on lõppenud, astuvad kepimehed jälle ametisse.

Nuheldava karjatused on vaikinud. Soldatite hoopide all tukslev verine lihatomp ägab ainult veel nõrgalt. Viimaks on ta suu täiesti tumm.

Peetakse vaheaega. Pekstavat lastakse pudelist salmiaagi-piiritust nuusutada. Talle pakutakse viina rüübata. Känd lükkab viina nõrga käeliigutusega tagasi. Seepeale karastatakse peksjaid viinaga. Nende töö nõuab jõudu ja erkust ja toorust ning viinaga neelavad tundelised neist jätkuse alla kõhtu. Karastava ja julgustava märjuse eest on niisama ohtrasti hoolt kantud kui malkadegi eest: terve toober viina seisab kepivirna kõrval. Jätkub peksjaile, jätkub pekstuile...

Nuheldav on veidi toibunud, eksekutsioon võib edasi kesta. Villem Känd võtab oma kolmsada — või õigemini kolm korda kolmsada — lööki vastu ja elab veel! Küll ei suuda ta ise enam jalule tõusta, teda peab tõstetama. Aga ta paatjas näos, millest iga verepiisk kadunud, on veel liikumist, ta tuhmides silmades veel nõrgalt hõõguvat elusadet märgata. Seltsimehed tõmbavad tal riided verise, narmendava ihu peale. Ta heidab nende jalge ette tolmu sisse puhkama.

Nüüd kutsutakse ühtaegu neli teist nuhtlusealust nimepidi ette: Raudoja peremees Mikk Jalakas, Mõnipalu peremees Jüri Aguraiuja, Põldmaa peremees Ants Reha ja mõisa metsavaht Ants Kentmann, Ruunoja talu noor rentnik. Kuna esimesed kolm kõik keskealsed mehed on, näib viimane vaevalt kahekümne ühe või kahe aastane olevat.

Sedamaid asuvad soldatid, keda lähedal lõhnav viinattoober agaraks ergutab, meeste kallale. Neilgi kistakse riided vägivaldselt lahti ja nad visatakse niisuguse jõuga vastu maad, et kahel näod vastu kive purunevad ja ühel esimesed hambad suust kukuvad. Pead ja jalad kaovad jälle soldatite istmikkude alla ning neli kepimeest algavad nendegi kallal seaduslikku tapatööd. Sada viiskümmend hoopi igaühele. Neidki mehi loetakse peasüüdlasiks, kuigi mitte nii suurteks, nagu on Villem Känd.

Teised järgnevad. Mehi hakatakse nüüd seitsmekaupaga maha võtma. On neid ju tervelt kuuskümmend koos. Ikka jäledamaks muutub pilt hirmust keeletute pealtvaatajate ees. Taktis tõusevad kepid ja matsatavad maha verest nõretavatele ihudele. Ikka laiemale ujuvad vereojad üle tolmu ja kivide, kuni maapind ringi sees punaseks virtsaks, viimaks verevaks rabaks on muutunud. Südantlõhestav valukisa, ägamine ja oigamine, mis naeratava taeva poole tõuseb, summutatakse trummipõrina ja pillihelinaga, nii et kaugemalseisjad ei teagi, mis ringi sees sünnib. Taoti karastatakse peksjaid ja pekstavaid taas viinaga. Lööjaid vahetatakse. Malku vahetatakse. Ohvreid vahetatakse.

Mis aga lähemalseisvate pealtvaatajate südamed iseäranis keema ajab, on asjaolu, et kohtumõistjate seas mehi leidub, kellele see verepulum veel küllalt verine ei ole. Peksusõõrist kajab nimelt õhutavaid hüüdeid: «Andke tugevamini! Lööge tublisti! Virutage viisipärast!» Uhes peaässitajas tuntakse ära keegi parun Stackelberg, eriliste ülesannete ametnik kohalikus kubermanguvalitsuses.

Nõnda soldatid teevadki. Mitmed lõhuvad vemmalde tüügastega, sest et ladvad liiga ruttu pudenevad. Mõnel mehel, nagu Jaan Lepal, on pärast peksu puusadel, kuhu keppide otsad rapsisid, paljad kondid väljas ning vitsatükid on otseti nii liha sisse tunginud, et selgroo ots linaharjaga sarnaneb. Ja verine pori peksuringis on vaheajal nii sügavaks muutunud, vereojad nii laiali voolanud, et mõned pekstavad oma kuubi maha tahavad laotada, et mitte kõhuli raba sisse heita. Aga seda ei lubata. Nii heidavad nad silmili ilgesse mudasse...

Tardunud rahu, halvatud vaikus on seni ringi ümber seisvas rahvamüüris valitsenud. Silmad, mis seda veremängu näevad, ei suuda nagu uskuda, mida nad näevad. See on viirastus, unenägu, silmamoondus; niisugust koledust ja jätkust ei või ilmsi ette tulla.

Aga aegamööda tuleb elu sellesse tardunud, halvatud, kahvatanud ahastusse. Sinised huuled tuksuvad, kinnipitsitatud kurkudest rabelevad hüüded välja, päranaetud silmist välguvad vihaleegid.

«See on tapminel!» möirgab korraka Konrad Huber, ja ta karjatus kostab kaugele üle turu, üle rahvahulga, tungib ringis seisvate kohtumõistjate kõrvu, hoolimata plekkpillide mängust ja trummipõrinast.

«Seda ei tohiks keset linna sündida!» tõuseb rahva rüpest teine vihast kõmisev hää kuuldavale.

«Seda toorust julgetakse kodanikkude silma all kallil pühapäeval toime panna!» kisendab kolmas.

«Kodanikud, meid peetakse metslasteks! Meie naistele ja tütardele näidatakse, kuidas inimesi pekstakse!»

«Meile mängitakse Pariisi verepulma ette!»

«Ei, härrad junkrud demonstreerivad meile, linna «spiiseritele», oma kõrgemat kultuuri,» arvab üks vana prillitatud isand kulunud kuuks, nähtavasti mõni kooliõpetaja.

«Kui mõisnikud oma talupoegi peksta tahavad, siis peksku neid oma mõisades, mitte linnas avalikul platsil!» pahandatakse edasi.

«See on lihunikku loomatapp!» müristab Konrad Huber uuesti.

Ta on näost tõmmu, silmad tungivad pealuust välja, sooned otsaesisel on pingul, punsunud ja sinavad. Mõlemad käed on ta nagu kallalekargamiseks rusikasse tõmmanud. See välismaalane pole säherdustest asjadest kuulnud, ammuks siis neid oma silmaga näinud.

Protestihüüded, aegamööda suuremaks ja valjemaks paisuv nurin pealtvaatajate seas ei jää võimumeestesse viimati mõjumata. See mõju ei tule aga selles nähtavale, et nuhtlemine lõpetatakse, vaid selles, et seda kiirendatakse. Mitte seitsmekaupaga ei võeta mehi enam maha, vaid kümned, tosinad visatakse vere-loikudesse kummuli ja peksjaid sunnitakse ruttama. Väike mets vuhisevaid, matsuvaid keppe tõuseb ja vajub nüüd. Õnnetute karjatamine, oigamine, rögisemine ühineb koorilauluks, millist siin esindatud inimkõrvad enne pole kuulnud.

Matias Lutz on seni nagu manatuna paigal seisnud. Ta on inimesepeksmist elus ennegi näinud, ta on seda paar korda, poisikesepõlves, enesegi ihu küljes maitsta saanud. Aga pilt, mida ta siin näeb, paneb temagi vere hanguma, halvab temagi ihu- ja hingevoimeid. Alles Huberi möirgavad vihahüüded äratavad ta veidi elule. Ta raputab ennast nagu inimene, kes külma käes raskest unest ärkab.

Äkitselt astub ta tõstetud rusikatega sammu edasi. Ta silmad vahivad ainiti ühe koha peale ringis. Seal tõmmatakse praegu Konna Jaaku maha. Matias kihav pea, ta mässav hing tunneb sel hetkel ainult ühte mõtet, ühte aimdust: See mees seal, keda ühes teistega verise nuhtluse alla heidetakse, oli sinu

vastu kord hea, helde, armulik. Sa ei olnud tema poeg, aga ta pidas sind oma pojaks. Sa olid tema elu ja au häbiplekk, aga ta ei maksnud sulle selle eest kätte, ta ei lasknud sind selle eest kannatada, ta ei heitnud sulle seda ainustki korda ette. Ta ei teinud sinu ega oma pärislaste vahel mingit vahet — ta oli järelikult sinu ainus, sinu päris-isa. Ja nüüd on ta suures hädas! ... Mait, sa pead sellele mehele appi minema!

Ning mõtlemata annab ta sellele äkitselt tulnud tungile järele.

«Konrad, — minu isale appi!» hüüab ta kähisevast rinnast, ning seltsimeest enesega kaasa tõmmates tükib ta rüsinat rahvarindest läbi, soldatite-aheliku vastu.

Ent sellest tekkiv liikumine ei jää tähele panemata. Küll läheb neil korda kaht-kolme püssimeest kõrvale tõugata, teed vabaks raiuda, ainult mõni samm lahutab neid paigast, kus peksjad Konna peremehe riideid seljast rebivad. Aga seal märkab neid üks veltveebel ja pööratab soldatid paremale korrapidamisele. Enne kui mõlemad sellid on saanud jala verisesse porri pista, torgatakse neile kolm läikivat püssitikki vastu ja sunnitakse neid rahva hulka tagasi nihkuma. Kaks nende selja taha jäänud soldatit kisuvad nad kraedpidi tagasi, ning ruttu on raudne väeahelik tapapaiga ümber jälle kinni liidetud.

Matias Lutz aga võib taas vagusa relvastamata kodanikuna, kelle esimene kohus on rahu, pealt vaadata, kuidas tema isaga samuti tehakse nagu enne teistega. Ta kuuleb teda kisendavat, näeb ta verd voolavat, ta ihu mustaks minevat. Ta näeb ka veel, et isa, kui tal hoobid käes on, ise enam üles ei tõuse; teda tõstetakse, nagu mõnda teistki, keda iseäranis tugevad ja armuheitmata lööjad on lõhkunud, või keda vemmalde latvade asemel nende jämedate tüügastega on pekstud.

Huber kiristab hambaid ja peksab rusikaid kokku. Ta nägu moonutab abitu vihanaer.

«Ma ei saa aru, mis inimesed teil siin linnas on!» hüüab ta valju häälega. «Seisavad ja vahivad ja õhkavad, aga keegi ei julge jõledust keelama minna! Oleks meile neli-viiski meest appi tulnud, me oleksime su isa peksjate käest ära toonud!»

«Noormees, polk sõjaväge laetud ja täagistatud püssidega on tugevam kui meie,» võtab üks vanaldane kodanik sõna. «Aga ma panen imeks, et linnavalitsus vahele ei astu ning seda jälkust ei keela. See oleks tema kohus. Kus on meie bürgermeister, kus meie magistraat! Miks rüvetatakse linna maad sedaviisi!»

Bürgermeister ega magistraat ei ilmu protesteerima, aga nende asemel esineb veel üks vihane kodanik. Üsna Huberi ja Lutzi lähedal tekib korraga liikumine. Kellegi nime nimetatakse ja kellelegi tehakse teed või palutakse teed teha.

Läbi rahvavalli nähakse peksupaiga poole keskmise kasvuga vanaldast, aga tugeva, matsaka kehaga isandat tungivat. Ta lai, tüse, jämedajooneline nägu, millest pole raske tema rahvuslikku ja seisuslikku põlvnemist ära tunda, punetab tumedalt ja on higiga üleni kaetud. Ta näib rahva seas hästi tuttav olevat, sest talle tehakse igal pool vastutulelikult teed ja paljud tere-tavad teda.

Kes küll ei tunneks Tallinna kaupmeest ja raehärrat Roter-manni¹, seda lõbusat, joviaalset, tüseda sõnaga meest, kelle head, pihtakäivad naljatused niisama suust suhu käivad kui kentsakad proovid tema eesti laadi saksa keelest. Ta peab Viru uulitsal hästiminevat talurahva-kauplust. Külataat, kes Narva ja Tartu maanteed mööda linna tuleb, ei jäta, kui tal vähegi vajadusi on, Roter-manni-isanda juurde sisse astumata. Ka see suur maja Vene turu ääres, mille ees praegu talupoegi veris-tatakse ja mille alumist korda pikk rida pisuke si pudukauba-poode täidab, on Roter-manni oma. Vene turu ääres hiljem aset-senud juudipoode tol ajal veel ei olnud; pudukauplused Roter-manni majas täitsid nende aset ja olid linnas ja maal hästi populaarsed. Roter-manni maja aga seisis seal, kus praegune tütarlastegümnaasium asetseb, kuna Anija meeste nuht-lemist maja ees, hiljem kõrvaldatud kreeka-katoliku kabelikese paigal toimetati.

Roter-manni-isandal näib suur rutt olevat ja väga tõsine asi südamel pakitsevat, sest ta suu on kõvasti kokku pitsitatud, ta muidu nii lahe nägu tume, peaaegu ähvardav, ning ta silmad kortsutõmmatud kulmude all valguvad nähtavasti suurest ärevusest.

Muusika ja trummipõrin vaikivad parajasti, kui raehärra soldatiringi juurde jõuab, sest nuhtlemises peetakse väikest vaheaega, et pekstuid viinaga toibutada ja mõnd poolsurnut piiritusega äratada. Ka sõjaväe ridades käivad topsid ringi. Seda silmapilku näib Roter-mann tarvitada tahtvat. Ta astub, jäme kepp käes, kahe püssimehe vahele ja hüüab oma tugeva, kaugeleekostva häälega härrade poole, kes tänast hirmuetendust juhatavad:

¹ Pärastise Tallinna suurkaupmehe Chr. Roter-manni isa. — Autor.

«Ma nõuan, et teie siit kohast oma vereteatriga silmapilk lahkute! See seal on minu maja ja see siin on minu krunt. Kellegi pole õigust minu krunti tapapaigaks teha ega minu maja elanikkudele näidata, kuidas elusaid inimesi lõhki kistakse. Mina, Tallinna kodanik ja raehärra Rotermann, protesteerin selle ilmkuulmata omavoli vastu!»

Härrad ringis, aadlisoost kõrgemad ametnikud kubermanguvalitsusest, vaatavad üksteise otsa, pistavad pead kokku, vahevavad sõnu. Üks lööb käega, teine lööb samuti käega. Nende näod naeratavad. Nad ei võta vaevaks protesteerijale vastatagi. Keegi pöördub ohvitseri poole mingi ülesandega. See kamaandab. Puhkeaeg on lõppenud, peksusoldatid lahkuvad viinatobri ümbert, haaravad kepid jälle kätte ja kargavad viimaste veel peksmata talupoegade kallale, keda on umbes viisteistkümmend meest. Aga enne kui trummid rääkimise võimatuks teevad, võtab Rotermann vihast vabiseval häälel veel kord sõna:

«Ma nõuan oma õiguse nimel viimast korda: minge oma kohtuga minu maja eest ära! Kui te seda mitte ei tee, telegrafeerin sedamaid Peterburisse ministrile ja kaeban teie peale!»

See ähvardus näib niivõrd mõjuvat, et üks ametnik, parun Stackelberg, nüüd ometi Rotermanni juurde astub. Ta kutsub tema ringi sisse ja püüab teda nähtavasti vaigistada. Mis nad kõnelevad, jääb rahvamassile suuremalt osalt teadagi kuulmatuks. Need mitmed sajad silmad, mis nende peale vahivad, näevad ainult, et raehärra kätega ägedasti vehkleb ja ametnik kõrgilt tema peale maha vaatab.

«Kui te mitte kohe rahule ei jää, peksame teidki läbil!» karjub parun Stackelberg korraga ärritatult. «Teie heldimus nende mürgeldajate vastu tuleb ju ainult sellest, et nad teie kaubaprahti ostmas käivad... Noh, kas soovite meie vemmaldega tutvust teha?»

«Teie vemblaid ma ei karda, sest Rotermannide orjapõli lõppes minu isa omaga. Tahaksin näha saada, kes julgeb vaba kodanikku puutuda!» vastab kaupmees ja asub oma jämeda kepi ümbert tugevamini kinni.

Nad vahetavad veel mõne ärritatud sõna, siis astub isand Rotermann ringist välja ja hakkab vihast hõõguval näol oma maja poole tüürima. Jälle tehakse talle viisakalt teed ning elavaid kiiduhüüdeid kajab talle järele.

Akki jääb vahva kaupmees seisma. Ta pilk on eemalseisva linnakomandandi parun Salza peale langenud. Selle mehe käsul on tema arvates need kuus- kuni kaheksasada meest Krasnojarski polgust siin mõne mõisniku orje nuhtlemas. Käega komandandi punase mantlivoodri peale näidates hüüab Rotermann tigeda huumoriga:

«Timukas, pööra oma mantel teisipidi!»

See sõna elas kaua veel tallinlaste suus, palju aastaid peale seda, kui parun von der Salza keiserlikul käsul, karistuseks oma ettevaatamatu sammu pärast, Tallinnast mujale oli paigutatud.

Kas Rotermann kaebuse Peterburisse läkitas, on teadmata, kuid mitte võimatu pole oletada, et ta seda tegi. Esipuhku pidi ta aga taganema, ilma et tal korda oleks läinud verisele etendusle otsa teha.

Sellele tuli aga kellegi teise mehe mõjul siiski veidi enne aegne lõpp.

See oli väike, kuivetu, tõmmunahaline mehike halli pea ja kurvalt, peaaegu alandlikult vaatavate silmadega, kes oma sinises mundris kohtumõistjate sekka astus ja õnnetute eest mõne vagusa, soojast südamest tuleva sõna kõneles. «Mässajate» eest kostis siin isevalitsusliku Vene riigi poliitilise politsei asemik, Tallinna sandarmkonna ülem! Ametnik, kelle kohuseks on iga liikumist, iga püüet, iga mõtet, mis maksva seaduse ja korra vastu käib, karistamisele toimetada! Sellele mehele oli talupoegade süütus selge kui päikesevalgus, muudkui need, kelle ainelised tulud nende silmi pimestasid ja südameid kivistasid, talupoegade aadlikud süüdistajad ja nende nõus olevad aadlikud võimumehed, ei tahtnud midagi näha ega midagi mõista.

Sandarmite ülem Gresser, Peterburi pärastise linnapealiku isa, astus vereteatri lavastajate sekka ja nõudis näidendi viimase vaatuse lühendamist. Asja andis talle selleks kahe peksuohvri elukardetav olek: Ants Kadakas ja Jüri Kurg olid meele-mõistusetult nuhtluspaigale maha jäänud, ainult veel nõrku elumärke ilmutades.

Aga rüütli-soost ametnikud olid Rotermanni vaheleastumise pärast niikuinii juba väga pahas tujus. Ja nüüd ilmus veel üks ninatark eksitaja! Kuidas julgeti neid, kelle käes oli valitsusvõim kogu maa ja rahva üle, nii tarvilikus tegevuses tülitama ja keelama tulla! Ooberst Gresseri nõue, õigemini palve leidis siis väga ärritatud vastupanekut.

«Ma pean teie tähelepanu sellele juhtima,» vastas parun Stackelberg teravalt, «et see, mis siin sünnib, ei käi teie ametivoli alla; selle eest vastutame üksnes meie, herra ooberst!»

«Ma ei kõnelnud praegu mitte oma ametivoli nimel, vaid inimliku kaastunde ja jätkuse sunnil,» vastas sandarmite ülem, ja ka tema hääl sai korraga kindla, käskiva kõla. «Teie eksite aga, kui arvate, et see sündmus ka minu ametivolisse ei puutu. Mul on õigus sellest oma kõrgemale ülemusele teatada, ja selle õiguse teen endale kohuseks, kui teie peksmist kohe ei lõpeta — nüüd, kus juba kaks inimest hingetult maas on.»

See ähvardus mõjus ometi. Peksmine lõpetati sedamaid. Ooberst Gresseri käsul pandi mõlemad elutud mehed kummuli vankrisse ja viidi haigemajja.

Eksekutsioon oli aga juba muidugi lõpul. Võib olla, et mõned viimased nuheldavad vähem hoope said, kui neile määratud, aga päris ilma ei jäänud keegi — välja arvatud Jaan Agurauja, kes rahva kõnekäanu järgi «keretäie ära pettis». See kaval talupoeg paljastanud küll oma ihu, aga lipsanud ühel tähelepanematusel-pilgul nende hulka, kes nuhtluse juba kätte olid saanud. Peksmata jäid veel Siim Maasikamäe, Mikk Allik ja Jaan Mäe — kõik Anija vallast pärit. Esimene vabastati ta põdura tervise pärast ihunuhtlusest ja pandi selle asemel kaheks nädalaks vangi. Teine oli küll ühes teistega linna tulnud, aga nendega mitte Toompeale läinud ja pääses seeläbi tapvast karistusest. Kolmandat kaitses peksu eest ta auamet: ta oli kiriku eestseisja. Imelikul viisil ei pääsenud aga talitaja Mätlik, truu mõisaori, kes peremehed saksa soovil linna oli ajanud, ise mitte nuhtlusest. Temagi sai oma sada hoopikätte ja võis pärast seda maailma tänamatusel üle pead murda. Kergendatud karistusega läinud rahva jutu järgi läbi Jaak Muugamäe. Ta nihutanud käega riided paljale ihule ning soldatid, kellel juhuslikult vist heldem süda oli kui teistel ja kelle tegevust ehk nii teraselt ei valvatud, löönud oma hoobid ihukatete peale¹.

¹Järgnegu siin nende Anija (Haniõe) peremeeste nimekirj, kes jäledast kurbmängust kannatavate tegelastena osa võtsid; seitse või kaheksa naabervaldade meest, kes ühes nendega õnnetusse sattusid, pole mulle nimepidi kõik teada. Klambritesse tähendan meeste vanuse üles. — Kolmasada hoopikätte sai: Kuivasita Villem Känd (37 aastat). Sada viiskümmend hoopikätte: Mõnipalu Jüri Agurauja (41 a.), Põldmaa Ants Reha (39 a.), Raudoja Mikk Jalakas (39 a.), Ruunoja Ants Kentmann (21 a.). Sada hoopikätte said: Tiiraja Mikk Kuuskmann (? a.), Sae Jaak Muugamäe (37 a.), Purikapõllu Jüri Kuuskmann (? a.), Vikipalu Mihkel Muu-

Nuhtluspaik pakkus pärast peksu vaadet, mida pakub lahinguväli, kus raske, kirklik käsitsivõitlus on möllanud. Vereloidud kõikjal, porine maa läbi sõtkutud, relvade — siin keppide ja vitsade — purustatud jätised tallermaal laiali ning kuivemad kohad lamavaid, istuvaid või nõrgalt jalgel vankuvaid haavatuid täis. Koltunud ja lõustunud näod, veretud huuled, valust ägavad suud ja läiketa silmad, millesse appikarjув ahastus on tardunud.

Kuid nende haavatute saatus on palju halastamatum kui soldatitel, kes pärast lahingut võitluspaigale jäävad. Viimastele antakse arstiabi, nende haavad seotakse ja nad viiakse laatsaretti. Mida tehakse aga siin? Veristatud poolsurnutele pakutakse ainult haisvat puskarit, mille suurem osa jätkusega tagasi lükkab. Siis aetakse maaslamajad pussipäradega üles; need, kes tõusta ei jaksa, kistakse vägivaldselt püsti, ja kogu haavatud salk kihutatakse mööda Narva maanteed maa poole. Pussipärad ja rusikad tõukavad nõrkevaid mahajääjaid edasi. Vähem purustatud kaashädalised toetavad neid õnnetuid, kelle liikmed liikuda ei taha, asuvad kaenla alt kinni neil, kelle põlved nõtkuda püüavad... Keegi ei küsi selle järele, mis saab suvisel palavusel nende vaeste hirmsasti lõhutud ihudest, kas haavadesse põletik sisse ei löö või ussid ei sigine, nagu seda mõnelgi tõesti sündis. Ja keegi ei küsi, kas need inimesed eluajaks vigaseks ei jää, kas paljud neist enneaegu hauda ei suigu.

gamäe (42 a.), Vikipalu Jüri Agurauja (34 a.), Saupalu Ants Tärt (34 a.), Põtku Jüri Kurg (35 a.), Pirga Härm Kuuskmann (48 a.), Kukevälja Mart Kõlu (30 a.), Loo Jüri Agurauja (44 a.), Vainu Mikk Kamp (29 a.), Kõluhärma Ants Sukk (32 a.), Allepi Siim Maasikamäe (27 a.), Allepirehe Ants Kadakas (35 a.), Kuke Jüri Kana (30 a.), Veskihärma Jaan Lepp (24 a.), Veskihüüba Jaan Ilves (22 a.), Teetsi Hindrek Veerlo (19 a.), Mardi-Jaani Jüri Känd, peategelase Villem Kännu vend (33 a.), Nopa Mait Känd, Villem Kännu teine vend (30 a.), Andrese Ants Kask (59 a.), Liimuka Peeter Kuuskmann (29 a.), Pikakaela Jüri Kuuskmann (33 a.), Välja-Jaani Jaan Lepp (36 a.), Kallepõllu Jüri Kana (34 a.), Vastiku Jaan Jalak (27 a.), Palgiaru Madis Kuuskmann (34 a.), Tampli Kaarel Leemann (31 a.), Arupere Jüri Muugamäe (35 a.), Kuusiku Jüri Lepp (37 a.), Lilli Mikk Looberg (40 a.), Reinu Jaak Mätlik (47 a. — talitaja), Koka Jakob Tanneberg (? a.), Ipsi Jaan Ipsi (22 a.), Allika Mikk Kuuse (37 a.), Videviku Tõnu Ilves (31 a.), Terasemäe Mikk Looberg (44 a.), Kurnekernu Toomas Kuuskmann (32 a.), Ämmapalu Nigulas Looberg (48 a.), Suuraru Siim Maasikamäe (27 a.), Krõõsi Jüri Lepp (44 a.), Lepiku Siim Kuuskmann (? a.), Kitsesilma Tõnu Murakas (36 a. — kõrtsmik) ja Aavere kõrtsi Toomas Evert (? a.). — Autor.

Neile meestele oli surmanuhtlus mõistetud.

Ja millise süü eest?

Selle eest, et nad tulid alandliku palvega maa kõrgema ülemuse juurde nende antud seaduse kohta õpetust küsima. Nad tulid palvega, aga nende palve tehti kuritööks, mida surmanuhtlusega karistati.

Roomates venib seal kurb rong välkuvate püsside vahel maa poole tagasi. Linnale mälestuseks jääb suur verelaik keset avalikku platsi. Päike paneb selle süngelt ruskama, et ta kodanikkudele hästi silma torkaks ja hästi meelde jääks, et ta nende mälust, kellel tundlik süda rinnus on, hauani ei ununeks...

Matias Lutz ja Konrad Huber olid, ilma et kumbki teist oleks kutsunud, peksupaigast äraetavatele talupoegadele Narva maanteed mööda hakanud järele minema. Nad tahtsid näha saada, mis nüüd veel sünnib, kui kaugele vallalilastud inimlik murdja, kes siin võidupidu pidas, oma verehimus ja õgimistuhinas ehk veelgi läheb. Ühtlasi otsis Matias oma isa, kelle ta kurbmängu lõpul silmast oli kaotanud.

Soldatitest, kes haavatud vange vedasid, tõukasid ja edasi kiskusid, olid väga mitmed ohtrasti maitstud viinast joobnud. Aga mitte ainult viin ei joovasta, vaid ka veri. Kuum, punane, voolav veri äratab inimlikus põues elule sama kiskja, mille alkoholgi. Ja nõnda elas väheste hinges see, kes oleks öelnud: Needki siin on inimesed, nad kannatavad valu nagu sinagi; seepärast pead sa nende peale halastama. Need vähesed, kellele nõnda öeldi, hoidsid õnnetute kaenla alt kinni, sammusid nendega pikkamisi ja ettevaatlikult, lasksid neid taoti puhata, hinge tagasi tõmmata, valu kurta, vähemalt vabalt ägadagi... Teised sellevastu, kes verest ja alkoholist joobnud olid, tundsid lõbu langenuile veel jalahoopes anda, nende valu suurendada, nende hädamõõtu ülevoolamiseni täita.

Enam kui üks kord tahtis keevavereline sakslane niisugusel puhul piinaja kallale karata. Aga Matias Lutz oli vaheajal kainemaks saanud ja hoidis teda tagasi. Kas oli siis veel üht ohvrit vaja! Soldatitel olid ju püssid seljas, mille raudne tikk või tinane laeng pealekippuja armutult maha oleks sirutanud. Matias ase ainus tung oli nüüd oma isa teiste seast leida. Vist aga oli see esimeste seas minema viidud, sest nad jõudsid juba Narva uulitsa lõpule, ilma teda kusil silmamata.

Teel püüdsid talupojad umbkeelseile soldatitele härdal palvel selgeks teha, et neil kõigil on hobused linnas, ilma kelleta

nad ju koju ei või minna — lastagu neid ometi korterite juurest hobused tuua. Nende palvet ei pandud miksiki. Kadrioru kaugemal serval, kus meri maantee äärt niisutab, peatusid valjud vahid. Siin visati need, keda ainult toetades ja tõugates oli edasi veetud, lihtsalt maanteele maha. Koristagu neid sealt, kes tahab. Soldatid ise pöördusid linna poole tagasi, kui nad vabakslastud vange enne veel tagasituleku eest naiivselt ruskatega olid ähvardanud.

Siia maantee äärde tekib esipuhku haavatute leer. Nõrgemad langevad, otsekui oleks neil jalad alt võetud, kummuli liivale ja oigavad kaeblikult. Mõnedel jooksevad pisarad üle põskede. Teised toetuvad aia najale ja vahivad tuhmilt eneste ette maha. Kaks-kolm meest on jäänud sinna, kuhu nad visati, — keset teed, tolmu sisse. Ükski ei lausu sõna. Vaevalt vahetavad nad üksteisega ebateadliku, surnud pilgu.

Matias otsib isa. Leiabki viimaks. Jaak Lutz toetub tee ääres rinnuli suurele kivile. Ta ei kuule ega näe midagi, ägab ainult tasakesi omaette. Tema lähedal maas pikutab keegi teine mees ja hoiab mõlema käega pea ümbert kinni, silmad pealuust nagu välja jooksmas.

«Huber, jookse linna poole tagasi ja vilista voorimees!»

«Sa tahad ta enda juurde viia?»

«Jaa. Nõnda ei või teda ometi pikale teele lasta minna.»

Huber panebki joostes minema.

«Isa,» ütleb Matias ja paneb käe ta õlale.

Jaak vaatab aeglaselt ja vaevaliselt üles. Ta tunneb poja peale kauemat tunnistamist ära. Nõrk helkjas läige viirastub ta näo üle.

«Ma viin su enda juurde ja pesen su haavad,» jätkab poeg.

Jaak vastab midagi, aga see on ainult segane, võbisev äga. Selle asemel vaatab ta kindlamalt noormehe otsa, ja ta tui-mad, tõntsid silmad täituvad suurte piiskadega. See kurb ning siiski õnnelik vaade näib ütlevat: Jumalale tänu, siiski veel keegi, kellel kurja nõu pole!

Huber oli kahehobuse-voorimehega varsti paigal.

Kui Matias on isa tugeval käel jalule aidanud ja teda vankri poole hakkab talutama, langeb Jaagu silm ühe kummuli maas oleva kaaslaste peale.

«Mait,» ütleb ta, «vii Mikk koa siit ära! Ta sai rohkem kui mina — ja me tulime seltsis...»

Konrad Huber ei saa ainsastki eestikeelsest sõnast aru ja mõistab siiski, mis Matiiase isa ütleb.

«Tubli seltsimees see sinu vanal!» hüüab ta, asub maasoli ja ümbert kinni, tõstab ta üles ja aitab troskale, kuna Lutz seda sama isaga teeb.

Et haavatute valu mitte rohkendada, sõidetakse sammu ja Matias ei tülita neid küsimustega. Isa seltsimehe tunneb ta ära. See on Raudoja peremees Mikk Jalakas Anijalt, kelle tuttavat nägu ta juba Toompeal oli silmanud.

Teised õnnatud maantee ääres puhkavad ja oigavad esiotsa veel. Siis hakkavad nad linna poole tagasi minema. Minemiseks ei või seda õieti nimetada. Nad longivad, ronivad, roomavad. Ka ei lähe nad koos, mitte väikestes salkadeski — seda nad ei julge —, vaid ükshaaval, mees ja tüki maa takka jälle mees. Nad ei usalda ka suuremaid ning elavamaid uulitsaid mööda oma hobuseid otsima minna, vaid poevad nagu kurjategijad läbi kitsaste tänavate, mööda nurgataguseid ja aiaplanke oma peatuskorterite poole.

Ja need nülitud inimesed võtavad veel täna ette pika tee kodu poole. Rohkem kui kolmkümmend viis versta niisuguste haavadega sõita, põrutust ja vintsutust kannatada, üksnes kummul vankris lamada — nad saavad sellega toime.

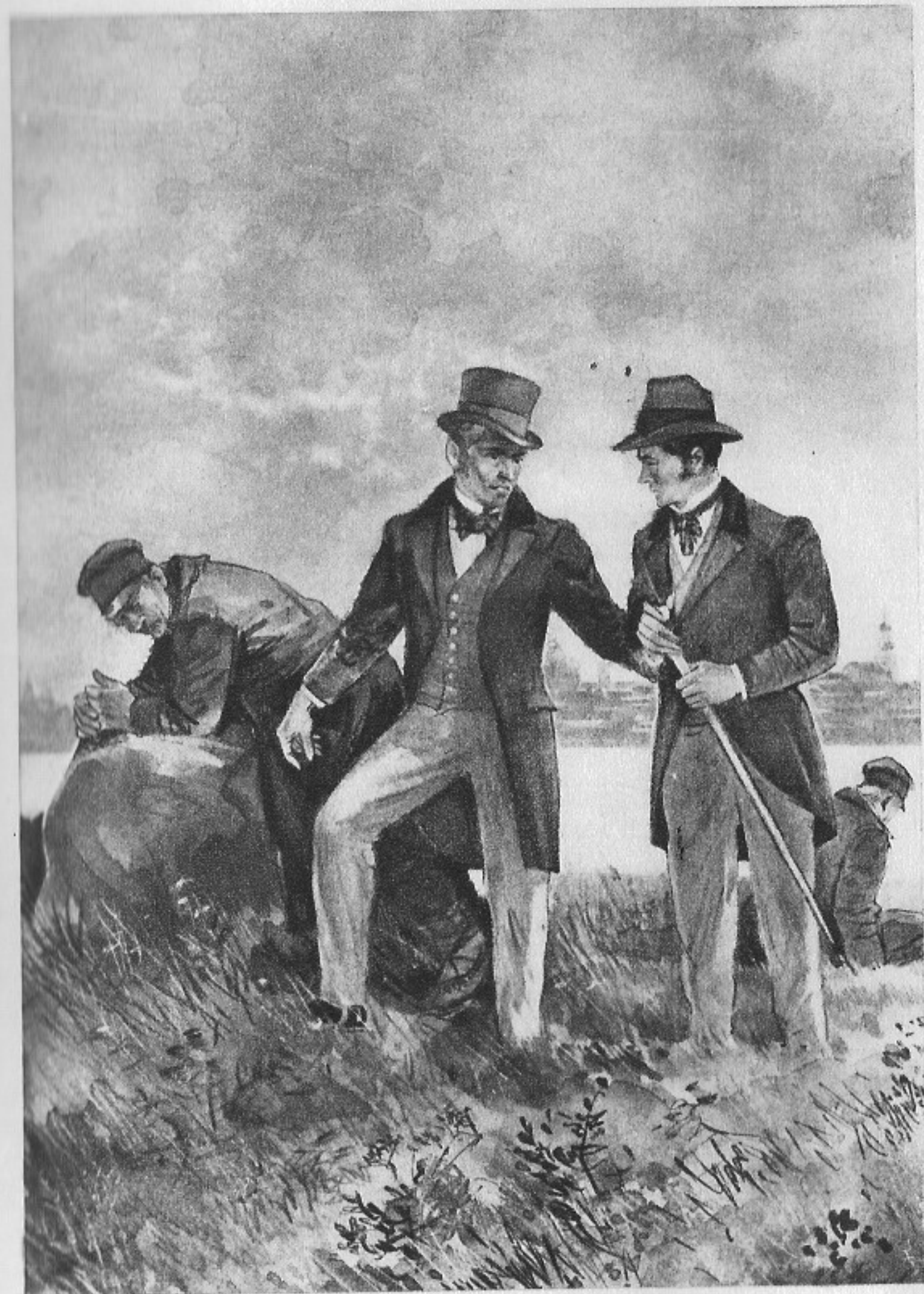
Nende hobused peavad ise teadma, kus kodu on, — ohjahoidjaid seekord ei ole.

Ja kui siis selline vanker hilja öösi talu väravasse saabub, ei ole kedagi, kes värava vallandaks. Haavad on teel kangeks paatunud, liikmed halvatud. Iga liigutus teeb põrguvalu. Värav jääb kinni ja peremees koriseb vankril, kuni päikese tõusu ajal naine, tütar, poeg või sulane välja tuleb.

«Tule jumal appi, mis isal, mis peremehel viga? On ta röövlite käes olnud?»

«Ei,» vastab isa ning peremees, «sakste käes olin.»

Ja varsti algab taas naise ja laste nuuksumisel kurb talitus. Nopitakse isa narmendavast ihust kepikilde ja vitsaraokesi...

„Huber, jookse linna poole tagasi ja vilista voorimees!“

MIS NAD KURJA TEGID?

Kui Jaak ja Mikk noormeeste toetusel Wittelbachi maja eeskotta astusid, tuli neile meistriemanda õmbleja Leena Paju vastu. See jäi suuril silmil vahtima. Esmalt ei saanud ta seisukorrast aru, siis aga nägi mõlema talumehe surnunägusid, nende vankuvat kõndi ning verega määritud riideid, ja ehmatusehüüd tuli tal suust.

«Jaa, jaa, Leena, te ei teagi, mis väljas sünnib,» ütles Matiias ja ta hambad paljastusid hetkeks valuvalt. «Me talutame siia kaht haavatud meest lahinguväljalt. Üks neist on minu isa.»

Leena kohkunud pilk päris seletust.

«Jutustamiseks pole aeg kohane,» tähendas Lutz. «Leppige sellega, kui ütlen, et need mehed said tunni aja eest sada ja sada viiskümmend kepihoopi palja ihu peale. Nüüd tahaksime nende selgasid natuke rohitseda, enne kui nad koju sõidavad.»

Seejuures tegi ta töötoa ukse lahti, nägi seal üht õpipoissi ja hüüdis:

«Wilhelm, pane müts pähe ja mine apteeki! Küsi seal rohtu, millega haavu pestakse. Ma ei tea, kas meie lakk nii suurte haavade tarvis hea on. Säh, siin sulle raha!»

Siis astusid kõik neli sisse ja panid ukse eneste järel kinni.

Leena Paju tahtis vist välja minna, sest ta oli sellekohaselt riides. Ta seisis natuke aega kojas, siis läks trepist üles tuppa tagasi.

Töötoas aga algas pektute ravitsemine. Lutz ja Huber tõmbasid meestel kuued ja särgid ettevaatlikult seljast. Jämedad takused särgid olid verd nii täis imbunud, et nad nüüd, kus see oli paatunud, paiguti nagu kuivanud nahad kobisesid. Nende ärarebimine ihu küljest sünnitas õnnetuile pöörast valu. Siis pandi

mehed otseti koikudesse — üks Matiiase, teine Huberi asemele. Mõlema lõhutud ihu oli nii järele vaadata, et õpipoiss Ernst, kes pidi meestel pastlad jalast võtma, kriitvalge näoga põgenes.

Vaheajal jõudis väike Wilhelm Ficki apteegist karboolveega tagasi. Sellid käärtsid parajasti särgikäiseid üles, et haavade pesemist alustada, ja pidasid aru, kust puhast lõuendit ja sidemeid saada, kui nende selja taga korraga pehme, arglik hääl kuuldavaks sai, mis küsis:

«Kas siin vahest minugi abi tarvis pole?»

Lutz ja Huber — mõlemad vaatasid kähku ümber. Kumbki polnud õmbleja Leena sisseastumist tähele pannud. Neiu seisis ukse juures ning hoidis midagi kaenla all. Ta oli sitskleidi väel, põll ees.

«Tõepoolest, teil oleksid pehmemad käed kui meil,» hüüdis Huber, «aga kas te süda niisugust vaadet välja kannatab, nagu see siin? Astuge ligemale!»

Leena tegi seda. Ta heitis pilgu nuheldud meeste selgadele ja karjatas. Ta käed läksid risti ja lõug hakkas värisema.

«Mu jumal, miks on nõnda tehtud?»

«Nah, ma näen juba, et teist haavatohtrit ei saa,» ütles Huber, märgates neiu kahvatust. «Teie süda läheb halvaks, minge parem ära! Me katsume nendega isegi valmis saada.»

«Ei,» ütles Leena järsku otsustavalt. «Ma tahan teid aidata. Mu süda ei lähe sugugi halvaks, härra Huber; ma pole nii nõrk, nagu arvate.» Ja sedamaid hakkaski ta talitades liikuma.

«Tubli, väga tubli!» hüüdis Huber ja ta ilme väljendas sooja imestust. «Haavasidumise peale on halastajad õed muidugi osavamad kui halastajad vennad.»

«Ja mul on veel endised lapsehoidja-käed,» lisas Leena.

«Kõige enne peaksime aga riidet ja sidemeid muretsema.»

«Tõin juba kaasa. Arvasin kohe, et seda on tarvis. Aga ei tea, kas sellest küllalt saab.»

Ja noor neiu võttis kaenla alt puhta, kuigi kulunud ja osalt lõhkise lina.

«Äärest võime paar pikka sidet lõigata,» ütles ta. «Hoidke otsast kinni, isand Huber.»

Ka käärid olid õmblejal kaasas. Lina servast lõikas ta kaks kämblalaiust riba ära ja seepeale lina pooleks. Kõik see läks nii kärmesti ning osavasti, ja noor neiu valitses korraga niisuguse rahu üle, kui oleks ta praegu haavalaatsaretist tulnud, kus ta kaua teeninud. Siis algas ta vagusi, ilma tunnetele

maad andmata, haavade pesemist tüki lõuendiga, seda apteegist toodud desinfitseeriva vedelikuga niisutades.

«Oo, missugused haavad!» sosistas ta töö juures. «Nagu süri noaga puretud! Luud peaaegu väljas! Ja suured vitsapinnud lihas. Ei, nii ei lähe, kõik pinnud peame enne välja noppima.»

Ja ta hakkas neid noppima. Kui haige, tundes põletavat rohtu haavadel, valu pärast valjemini oigas, vaigistas Leena teda sõnadega: «Oleme varsti valmis! Oleme varsti valmis! Veel natuke kannatust! Rohu kõrvetades jääb valu viimaks vaiki.»

Konrad Huber asus neiu appi. Sellevastu seisis Lutz üleskääritud varrukatega jõude kõrval. Ta silm viibis ainiti «halastaja õe» peal. See tumm-mõtlik pilk näis mitut keelt korraga rääkivat. Mida ta aga rääkis, oli vist noormehetele endalegi veel tume ja segane. Kas teame me siis millalgi õieti öelda, üksikajaliselt seletada, mida me haruldase, hingehaarava, verd kuumendava ja kiiremini liikuma paneva pildi ees tunneme? See sugune omapärane, kõrge ja vapustav pilt seisis siin praegu Matiiase Lutzi silma ees. Seal rahitud, lõhastatud ihudega ägavad mehed kummuli süngides, nende peal halastaval kummardusel noor toimetav tütarlaps, kelle hämmastunud lapsesilmadest ebateadlik heldimus kõneleb, kelle õrnast lapsenäost ebateadlik aitamisagarus, heategemise õhin vastu helgib. Ja kõigele heidab aknaist viiliti sissevoolav ehapunetus värisevat, lepitavat, palvetavat kuma. Ning halastajaõe noore valkja pea ümber virvendab õrnalt, salaja sirbik kullakarva paistet...

Matiiase liigutab end alles siis, kui Huber teda hüüab. Haavad on pestud, neid on vaja siduda. Sidemete ümberpanemine nõuab tugevamat abi, sest haavatuid on vaja tõsta. Matiiase ärkab otsekui sügavaist mõtteist ja läheneb koikule, millel ta isa puhkab. Ta pole aga kätt veel haige külge pannud, kui uks lahti läheb ja mamsel Berta Wittelbach sisse astub.

Ta jõudis täna lõunaks laevaga Peterburist tagasi. Matiiase teadis seda, oli teda ka näinud, aga Berta tundis enda sõidust nii väsinud ja meretõvest nii roidunud olevat, et ta saabudes kohe puhkama heitis, ilma et tal mahti oleks olnud peiuga nelja silma all kokku saada. Nähtavasti tuli ta nüüd vaatama, kas ta kodus on.

Huberit ja võõrast neitut Matiiase seltsis nähes jäi ta ukse ette seisatama ja ta näo üle lendas tusane vine. Siis ahvatles

teda ligemale võõrastav talitus, mis neil käsil näis olevat. Aga vaevalt oli ta pilk kahe verise keha peale langenud, kui ta jalal vankus ja valju häälega kisendama hakkas.

Matias hüppas vaigistades tema juurde.

«Ärge ehmuge, mamsel Berta! Need on kaks vaest talupoega, keda täna keppidega nuheldi.»

«Ja teie olete nad siia toonud!»

«Teine mees on minu isa.»

Mamsel Berta julges veel ühe pilgu haavatutele saata — see pilk avaldas õiglast, varjamata jälkust —, siis kadus ta töötoast, nagu oleks tugev tuulehoog ta välja pühkinud...

Nii tõsine kui silmapilk oli — Huber pidi siiski naerma. «Sellest preilist halastajaõde ei saa, niipalju on kindel,» tähendas ta.

Matias Lutz aga pigistas alumise huule hammaste vahele ja näis pilguga jälgivat teed, mille kaudu mamsel Wittelbach oli pagenud. Ta pani tema järel lahti jäänud ukse kinni ja astus jälle haigete juurde.

Varsti oli Jaagule ja Mikule nende haavatud selgade hoolsa sidumisega sedavõrd kergendust muretsetud, et nad oma haategijate pakitsevaile küsimustele võisid vastust anda.

Mis kurja nad olid teinud, et neid nii koleda karistuse alla oli heidetud?

Nad tulnud linna kubernerilt uut talurahva-seadust «vastu võtma» — ei muud midagi. Ja sedagi teinud nad Anija mõisahärra nõuandel. Siin aga püütud nad äraarvamata kavalusega lõksu ja veetud kui mässajad peksupaigale.

Kes suutis seda uskuda? Konna Jaagu poegki, kes isa tõearmastust tundis, väristas sedapuhku kahtlaselt pead. Nii täiesti ilma süüta ei võinud mehed ometi mitte olla. Niisugune ülekohus oli lihtsalt võimatu, seda ei suutnud pea lihtsalt tarida. Vististi hakkasid nad sakstele, või kubernerile, või mõnele ametnikule, kui mitte muidu, siis vähemalt sõnadega vastu.

Alles meeste lähemad seletused, terve loo ettekandmine hakanutusest otsani, hajutasid pealtkuulajate kahtluse. Ja hiljem said nad linnas, kus sündmus kõik meeled liikuma pani, küllalt kindlusi, et mehed ainult tõtt olid rääkinud. Toompea lossist imbus üks sõnum teise järel kodanikkude sekka, süüdlaste nimed käisid suust suhu, jälelda kurbmängu terve ajalugu oli varsti kõigile tuttav.

1858. aasta suvi oli palav ja põuane. Vili küpses ruttu ja rukkilõikus tuli väga äkitselt kätte. Lõikust oli rohkem kui hiljem vabapõlve aegu, sest põllud olid kolmeks jaotatud. Vana orjaaegse seaduse järgi pidid talupojad kõigi oma tööjõududega mõisa rukki enne lõikama, siis alles tohtisid nad oma lõikuse peale mõelda.

Et nüüd mõisarukki lõikus ohtrasti aega nõudis, vili aga ka talupoegade põldudel enam kui küps oli, siis polnud peremeestel raske ära näha, et nende rukis enne peadest variseb, kui lõikus mõisas lõpeb. Neid ähvardas suur kahju, kuna pääsimine sellest võimatu polnud, kui aga mõisnik tahtis.

Mõned vanemad ja sõnakamad peremehed Anija vallas, Harju-Jaani kihelkonnas, nende seas Villem Känd, Mikk Jalakas ja Ants Reha, võtsid kätte ja läksid mõisahärrat paluma, et see lubaks vähemalt vaimutüdrukud nädalaks ajaks koduse lõikuse kallale jääda, muidugi tingimusel, et päevad järgmisel nädalal tasa tehakse. Härra ei lubanud. Parun Ungern-Sternberg vastas peremeestele: «See jääb teile aga siis moeks — nii tahate iga aasta saada.» Häda sunnil aga läksid peremehed samal päeval veel suuremal hulgal paruni palvele tagasi ja kurtsid talle härdasti oma kitsikust. Kuid mõisnik jäi oma endise otsuse juurde. Ei aidanud seegi, et Villem Känd, peremeeste sõnakas kõnemees, kes «piibli kolm korda läbi lugenud», pühakirja sõnade ja salmikestega saksa südamesse püüdis mõjuda.

Nüüd aga olid ka Anija peremehed kuulnud, et jüripäeval samal aastal ilmunud uus talurahva-seadus rentnikkudele abiteo poolest kergendusi määras. Lähedal olevas Kolga vallas oli krahv Stenbock oma talupoegadele sedamaid kergendusi teinudki. Anija mehed arvasid endil siis seadusliku õigusegi olevat pärida, et saks senisest tööalusest — liati praegusel häda ajal — nii valjusti kinni ei peaks. Sellele õigusele tahtis Villem Känd paruni tähelepanekut juhtida, kui ta temalt nüüd nimetatud talurahva-seaduse raamatut alandlikult lugeda palus, et teada saada, mis seal teoorjuse kohta on öeldud. Et Anija peremehed seda seaduseraamatut veel mitte polnud lugenud, vaid temast ainult kuulnud olid, on tunnistuseks, kui puudulikult rahvast uue seadusega tutvustati.

Parun Ungern-Sternberg vihastus meeste nõudmisest ning kostis lühidalt: Seadust ega kergendusi tema käest ei saa. Kes ei ole rahul, mingi linna kubeneri juurest õigust otsima. Kui

viimane nende nõudmise õige leiab olevat, siis ta võtvat oma käsu tagasi.

Selle vastusega lahkusid peremehed paruni juurest ja pidasid isekeskis nõu, mis nüüd teha — kas paruni nõuandel linna minna või mitte. Nad jõudsid otsusele teekond kubeneri juurde ette võtta, et endale uue seaduse kohta selgust muretseda. See otsus oli seda enam põhjendatud, et paar peremeest, Villem Känd ja Mikk Jalakas, teistele teadsid rääkida, nad olevat Tallinnas hiljuti mahti saanud uut seaduseraamatut pisut lehitsema ja sellest leidnud nad tõesti abiteo kohta kergendavaid paragrahve.

Oli reedene päev, mil peremehed oma otsuse tegid. Lauapäeva hommikul ilmub talitaja Jaak Mätlik ja annab imelikul viisil kindla käsu: Kõik peremehed, kes tegu teevad, peavad pühapäeval linna minema uut seadust vastu võtma. Mõnede tõenduste järgi lisanud ta koguni: kes käsku ei täitvat, saavat «magaskis» viis hoopi ja maksvat rubla trahvi. Kas talitaja selle käsu omapead andis, või ise käsku täitis, või sellekohase näpunäite järgi toimis, see ei saanud kindlaks. Niipalju on teada, et Jaak Mätlik, kes kolmat aega ametis oli, oli mõisale truu, alandlik ja järelikult meelepärane talitaja. Ainult aimata ehk võidi, kellele ja mispärast oli soovitatav, et kõik peremehed linna läheksid.

Mindigi pühapäeva hommikul teele.

Anija meeste kavatsusest olid mitmed peremehed ümberkaudsetes valdades kuulda saanud, ja et neid just sama king pigistas, siis heitsid nad esimeste kilda. Nõnda mõned Kurisoo talupojad, nõnda ka Konna Jaak. Viimane oli pühapäeva hommikul Anijale tulnud oma hea tuttava, Raudoja peremehe Mikk Jalaka käest põrsast ostma. Mikk oli väravas parajasti vankrile istumas, kui Jaak sinna jõudis.

«Kuhu nüüd?»

«Linna uut seadust vasta võtma... Kas teil juba käes?»

«Ei ole. Orjus läheb vanaviisi edasi.»

«Siis tule meiega ühes linna. Meie parun ütles, kuberner andvat meile uue seaduse kohta seletust. Meil kõigil on käsk täna kubeneri juurde minna.»

Jaak oli varsti nõus. Eks ole ju temagi rukis mulda pudenemas, kuna noor ja vana homseks mõisaloikusele on kutsutud.

Veel ei olnud Anija mehed kodust kaugel, kui mõisa opmann neist mööda sõitis. Ta oli teel ranna poole, kus parunil

suvila oli ja kuhu see reedel pärast seda, kui ta peremehed jutule oli võtnud, ära oli sõitnud. Muidugi läks opmann parunile teatama, et peremehed linna rändavad.

Tallinnas mindi kõigepealt sandarmkonna ülema ooberst Gresseri juurde nõu küsima, kus ja kuidas kubeneriga võiks kokku saada; omapead ei teadnud talupojad kuskil esineda. Vaestel inimestel on terav nina neid isikuid üles leidma, kellel nende vastu südant on. Niisugune inimesesõber oli ooberst Gresser. Juba kord varem olid Villem Känd ja Mikk Jalakas oma kitsikuse pärast tema pool käinud.

Vana hallipealine, erksa vaate ja mõistliku ilmega ooberst juhatas neid kubeneri kantseleisse, hoiatas aga mehi tervel hulgalt ja üldse suuremal arvul sinna minemast: sellest võivat eksiarvamine tekkida, nagu tahaksid talupojad arvatavat õigust meelevalduslikult nõuda ning ülemust seega ähvardada. Gresser pani ette, nad valigu enda keskest kolm saadikut, kes kubeneri ette asja ajama läheksid.

Nõnda sündiski. Saadikuteks valiti Villem Känd, Ants Kask ja Jüri Aguraiuja, kes sedamaid Toompeale läksid — nendega ühes ka talitaja Jaak Mätlik.

Saadikud jäid kauaks ära. Peremehed hakkasid juba laiali minema ja pidasid aru koju sõita, kui korraga talitaja Mätlik Toompealt ilmub ja käsu toob: Kõik Anija valla peremehed, kes linna on tulnud, mingu kohe lossi uut seadust kuulama. Et peremeeste saadikud lossis vangi olid võetud, sellest ei lausunud aus mees ülemate käsku täites mitte sõnagi.

Üleval lossis aga oli olukord järgmine.

Kuberner Johann von Grünewaldi polnud koduski. Kus ta oli, selle üle lähevad andmed lahku. Ühed ütlevad, ta viibinud Vormsi saarel, kus talurahva seas uue seaduse pärast samuti rahutused olid tekkinud; teised väidavad, ta olnud puhkusel, kolmandad räägivad koguni, et härra von Grünewald olnud küll Tallinnas, aga et ta Anija asjaga pole tahtnud tegemist teha — ta oli loomuselt lõtv ja pehme mees —, siis hoidunud ta kõrvale. Olgu kuidas on — kubeneri aset täitis sel puhul abikuberner Rosen. See võttis talupoegade saatkonna vastu ja küsis meestelt, kas nad üksipäini linna tulnud või on ka veel teisi peremehi. Saadikud kostsid, Anija parunihärra nõuandel tulnud kõik peremehed linna. Seepeale andis abikuberner talitajale käsu kõik mehed Toompeale kutsuda, kus neile

tahetavat uue seaduse kohta seletust anda. Saadikud, kolm meest, jäeti lossi vahi alla.

Abikuberner parun Rosen kõneles aga liiga puudulikult eesti keelt, kui et ta talupoegadega tõhusalt oleks suutnud asja arutada, ja kubermanguvalitsuse teiste liikmete seas polnud ka kedagi, kellel see keel selge oleks olnud. Juhtus nüüd, et endine valitsusnõunik härra von Schwebs, kes hiljuti Riiga kohtunikuks oli nimetatud, veel mitte oma uude ametisse polnud läinud. See mees kõneles ladusasti eesti keelt ja oli ka maaoludega hästi tuttav. Valitsusnõunik von Schwebs, sel puhul ainus sünnis asjaajaja, kutsuti siis kogu asjaarutamist talupoegadega juhatama. Ta võis oma ülesandest seda paremini jagu saada, et ta loomuselt vali, kõva, kindel ja agar oli. Ametnikkude seas tunti teda kui edasipüüdjat, valitsemishimulist ja kõrki isikut.

Saatiski mees oma ülesande sakste mõttes hiilgavalt täide.

Kui Anija peremehed talitajalt käsu olid saanud kõik Toompeale minna, otsisid nad kaaslased kähku kokku ja läksid teele. Need mehed, kes sandarmkonna ülema juurest tulid, teatasid, ooberst Gresser öelnud neile lõpuks veel: «Kui teie käsi pahasti hakkab käima, siis saatke mulle kellegagi sõna.» Ta, hea mees, ei aimanudki, et meeste käsi varsti nii pahasti käis, et neil võimatu oli kedagi abi järele läkitada.

Toompeal lasti mehed lossi hoovi, kus nad kaks tundi pidid ootama. Siis kutsuti nad kuberner kantseleisse, mille ukse ees püssiga soldat vahil seisis. Kui kõik sees olid, keerati uks lukku. Pika laua ääres istusid kuus või seitse härrat, nende seas abikuberner Rosen, valitsusnõunik von Schwebs ja Anija parun Ungern-Sternberg, kes pärast ka oma talupoegade nuhtlemist Vene turul pealt vaatas.

Härra von Schwebs, ülekuulamise juhataja, silmitses mehi natuke aega vaikides, siis pööras äkitselt:

«Teie olete vastuhakkajad! Teie olete omavoliliselt mõisa tööd seisma jätnud ja linna kaebama tulnud. Teie tahate mässu teha!... Kus on Villem Känd?»

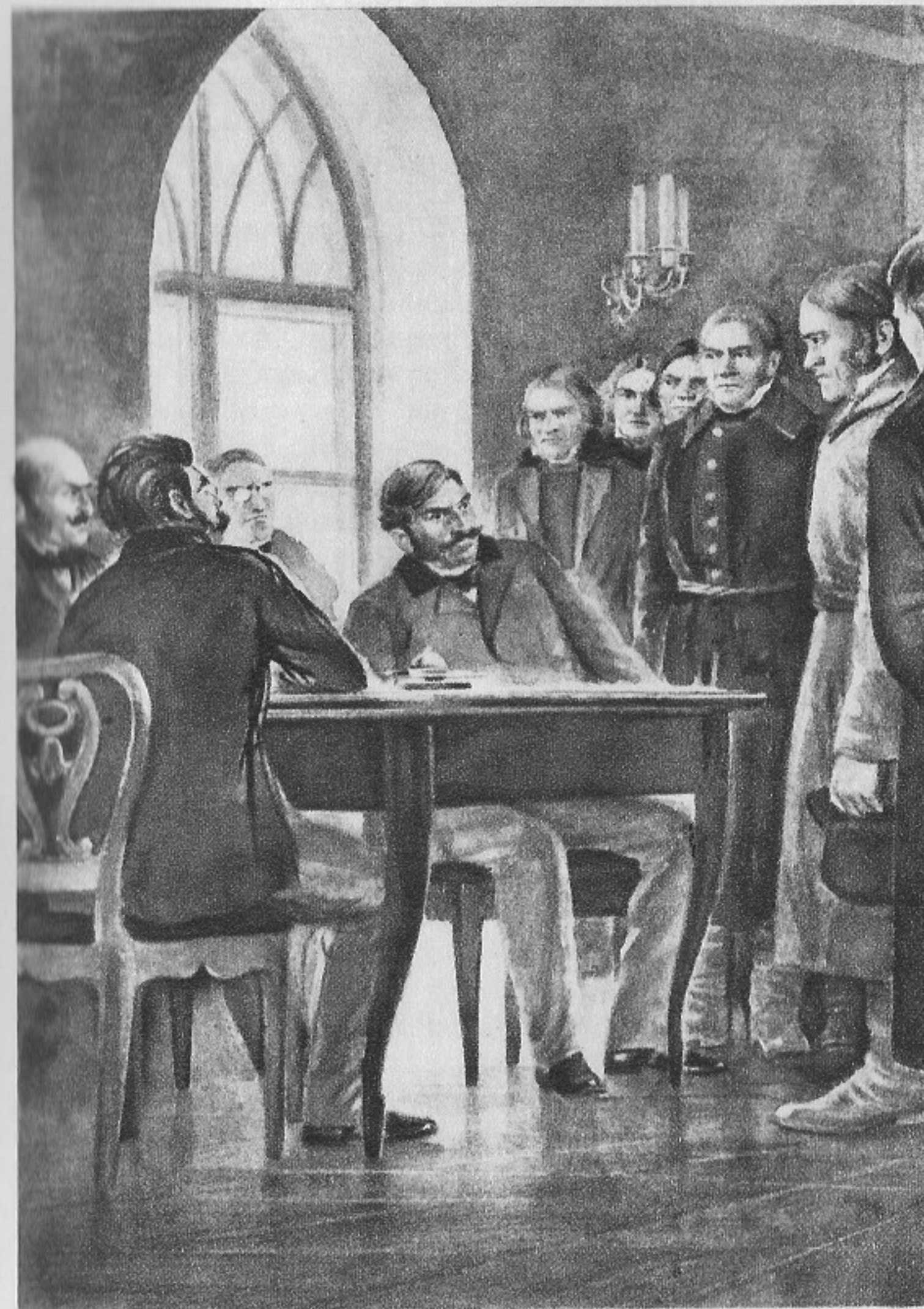
Villem astus ette. Tal läikisid kuue ees vasknööbid, nagu neid tol ajal «piletisoldatid» kandsid.

«Kust sa need nööbid said?» küsis kohtumõistja.

«Poest ostsin.»

«Teener, löika nööbid maha!»

See sündis. Siis otsustas ülekuulaja:

„Teie olete vastuhakkajad! Teie olete omavoliliselt mõisa tööd seisma jätnud ja linna kaebama tulnud.“

«Sina, Villem Känd, oled mässajate ninamees, rahva ässitaja, — sa saad kolmsada hoopiga.»

Mikk Jalakas kutsuti ette.

«Sina oled ka üks neist hakkajatest ja mässu nõuandjatest. Saad sada viiskümmend hoopiga.»

Seesama otsus kuulutati Aguraiujale.

Siis järgnes Ants Reha. See vastas küsimustele oma tõmbi keelega veidi arusaamatult.

«Kas sa paremini ei oska rääkida?» hüüdis härra von Schwebs. «Niisugune laiskus! Ei viitsi suud lahti teha! Ka sulle antakse sada viiskümmend hoopiga.»

Teistele öeldi, nad olevat kõik ühesugused vastuhakkajad; neile igaühele olevat sada hoopiga määratud.

Peremees Ants Kentmann oli veidike ühe kantseleikapi najale toetunud. Temast mööda astudes puutus härra von Schwebs ta külge, kusjuures ta müts lähedal olevalt laualt maha libises.

«Sa hakkad mind kiskuma, lurjus?» hüüdis ametnik. «Saad sinagi sada viiskümmend hoopiga!»

Ülekuulajate erilise viha tõmbas enda peale ka Känd, kes endale harjunud kombel siingi pühakirjast abi ja tuge otsis. Nähes, et uue seaduse «kätteandmisest» või seletamisest juttugi ei tehtud, vaid et sellevastu mehed, kes alandliku palvega, pealegi mõisniku soovil ning talitaja käsul, siia olid tulnud, mässajateks tehti, vastutusele võeti ja raskete nuhtluste alla mõisteti, hüüdis Känd kohtulaua poole piiblisõna:

«Häda teile, teie suurtsugu rahvas, teie vägevate lapsed, kes teie sääski ja kärkseid kurnate, aga elevandid tervelt alla neelate!»

Seda kuuldes hüpati hambaid kiristades püsti ja käratati vihaselt, ta pidagu lõuad, kuni temalt midagi küsitakse.

Kohus oli lõpetatud. Uue seaduse kohta ei kuulnud mehed muud midagi, kui et nad endist viisi saksa peavad orjama ja tema käskusid täitma. Siis lasti mehed kantseleist välja.

Lossi ees oli vahepeal suurem üksus sõjaväge rivisse seatud. Niipea kui peremehed ilmusid, piirati nad ümber. Trummid hakkasid põrisema, muusika mängima ning lõhestusele määratud rong liikus ruttu nuhtluspaiga poole. —

Olid Jaak Luts ja Mikk Jalakas pärast haavade sidumist paar tundi sellide koikus puhunud, ajas neid mure jälle jalule, hoolimata ravitsejate keelust.

«Ei tea, kuidas hobustega on,» ütlesid nad, «ning kodus ootavad naised-lapsed ja homme töö. Hakkame aga pealegi minema.»

«Jääge ometi seks ööksi linna öömajale,» käisid Matias ja Leena neile peale. «Te ei suuda ju sellises olekus pikale teele minnagi, võite vankrisse surra.»

Aga need kepi all kasvatatud igavesed tööorjad kostsid:

«Oi, kullake, ei me seda tohi. Jumal teab, mis meiega veelgi tehakse, kui me homseks kodus pole. Kästi ju siit jalamaid minema kasida. Pärast saks võtab kohad käest ja viskab naised-lapsed lageda taeva alla. Ei, head inimesed, kui me ka ise homme tööle ei jaksa minna, — pere peame mõisaväljale lõikama saatma.»

Ja läksidki teele. Matias ja Huberi toetusel roomasid nad, hambaid valu pärast kokku pigistades, alevi sõbrahoovi oma hobuste juurde. Tõel ostis Matias neile apteegist haavarohtu kaasa ja pistis isale mõne rubla ning teemoonaks kamalutäie saiu taskusse.

Kui nad noormeeste abil vankritele ronisid ja ohjad kätte võtsid, ütles Raudoja peremees haleda naeratusega:

«Kogu me eluga vist veel jõuame, aga kas meist kõigist veel eluloomi ja terveid töötegijaid saab — eks näe.»

Ta aimas õieti.

Nagu Matias hiljem kuulis, põdesid pekstud kodus kuude ja isegi aastate kaupa metsiku nuhtluse tagajärgi. Mõni neist, nagu Ants Kentmann, oli nii ära puretud, et teda asemel pidi linadega pööratama. Kuna õnnetuile vähematki arstlikku abi osaks ei saanud, siis jäidki nad kõik põdema, ja nii mõnegi koristas surm märksa varemalt, kui see rikkumata tervise puhul oleks sündinud. Ent needki, kes kauemini elasid, kurtsid järjest raskemaid ihuvigastusi. Nii olid Hindrek Veerlo sooned seitsaadik puukanged, Jaan Lepale lõi roos jalga ja alumisse kehasse parandamatu haigus. Ants Sukal läksid peksuhaavad mädanema ning ussitama ja ta tervis jäi surmani viletsaks, kuna Jüri Kana ja Jaan Lepp kaebasid, et nende sooned nuhtlusest saadik kokku kisuvad, takistades kõndimist ja töötgemist.

Nõnda siis: kes ei surnud, see jäi sandiks.

Ja mille eest see kõik?

Üldinimliku moraali mõõdul polnud need inimesed vähematki kurja teinud, küll aga junkurliku erimoraali mõõdul, mis

määras: Orjal tuleb isandale sõnakuulelikult alistuda ka siis, kui talle ülekohut sünnib. Hobune veab, härg künnab — piitsa talle, kui ta enam ei viitsi! Ori veab, ori künnab — keppi talle, kui ta enam ei jaksa! Hobune, härg, inimene — kõik olid balti junkru silmas alles veel 19. sajandi teisel poolel üks ja seesama.¹

Pärast peksu oli sõjavägi Anija mõisa valvamas. Mõisnik kartis kas talupoegade kättemaksu või taheti väidetud «mäs-aule» silmakirjaks usutavat nägu anda. Sest oletatavasti oli sandarmivalitsuse ülem Gresser asjast Peterburisse ametlikult teatanud, ja sealt oli soovimata järelepärimisi karta. Mõisa valvamise kulusid aga pidid talupojad aitama kanda: igale peremehele pandi poolteist rubla maksu peale. See, kes arvas enesel kaitset vaja olevat, laskis neid selle eest maksta, keda ta ise oli vihale ärritanud. See künism on vaevalt ületatav.

Kohe peale seda kui Anija mehed olid koju jõudnud, kutsus haagikohtunik F. Tritthof nad mõisa ja trööstis neid sellega, et parun Ungern-Sternberg juhtunud lugu väga kahetsevat, talupoegade ära tahtvat leppida ja neid igaveseks ajaks nende praegustele kohtadele lubavat jätta — ühe sõnaga, kõikepidi nende olukorda püüdvat kergendada. Õiguse pärast ei olevat ju mitte mõisnik peremeeste peale langenud karistuses süüdi, vaid k o h u s. Peale selle manitses haagikohtunik talupoegi, et nad mitte paruni vastu viha ei kannaks, salakavalaid plaane ei sepitseks ega mässama ei hakkaks.

Need kõik olid aga ainult tühjad sõnad, sest varsti ajas parun Ungern-Sternberg paljud peremehed kohtadelt ja andis talud teiste rentnikkude kätte.

¹ Anija meeste peksuloost ilmus vene ajaloolises ajakirjas «Russki Arhiv» a. 1901, nr. 12, pealkirja all «Tallinna verevalamine» endise Tallinna linnavoliniku A. A. Tšumikovi andmetel kirjeldus, milles öeldakse muu seas: «Neid, kes tuttavad pole valitsuskorraga, mis Baltimail enne uuendusi valitses, peab imestama panema, kuidas riigiteenistuses olevad ametnikud ilma kohtuta täiesti süütuud talupoegi — peremehi, perekonna-isasid — võisid karistada, nagu oleksid nad suurimad kurjategijad. Aga niisugust kohtumõistmist loeti terves Baltias üsna igapäevaseks asjaks, sest ametikohad olid baltlaste ja nende sõprade (nagu kindral-kuberner vürst Suworov) käes ning neid juhtisid ainult isiklikud tulud, isearanis siis, kui selliseid vägitegusid, nagu kirjeldatud loos, kõrgema ülemuse ees mässu mahasurumiseks võis tembeldada ja selle eest veel tänugi oodata...» — Autor.

Mikk Jalakale, Villem Kännule, Ants Rehale ja Mart Kanale öeldi kohad juba jaagupipäeval üles ja aeti nad teisel kevadel taludest välja...

Vene turul nähtud verine vaatemäng erutas veel kaua Tallinna kodanikkude meeli. Rüütlite hukkamõistmine selle ilmuksulmata, ilmva bandamata ülekohtu pärast oli üldine. Mahtra sündmusi võis veelgi teist viisi käsitada — seal olid talupojad, kuigi enesekaitseks, ikkagi vägivalda tarvitanud. Siin aga oli tegemist täiesti süütutega, kelle peale mingi kahtlustav vari ei langenud.

Asi ulatus Tallinnast ja Baltimaast kaugemalegi. Tallinn oli tol ajal veel kaunis lugupeetud supelpaik, kus iseäranis palju suurtsugu võõraid Peterburist suvitamas käis. Neist olid mitmed peksmist pealt näinud, teised sündmusega samal päeval tutvaks saanud. Lugu levis pealinna kõrgemais ringkonnas ning ulatus muidugi ka valitsuse tipus olevate isikute kõrvu. Tagajärjeks oli üldine meelepaha ja tõsine nurin Eestimaa rüütlite ning kohaliku ülemuse vastu, mida siinsel rüütelkonnal ainult suure vaevaga ja pikema aja järel korda läks kaotada. Juba sama aasta detsembris astus Eestimaa tsiviilkuberner Johann von Grönewald ametist ära ning tema asemele nimetati viie päeva pärast keegi väeülem, kindralmajor Ulrich. Linnakommandant parun von der Salza lahkus Tallinnast hiljem.

Isegi välismaale tungis sõnum Anija meeste peksmisest ja äratas seal tähelepanekut. Meie saksa rahvusest võimumehed ei leidnud oma endisel kodumaalgi kaitset ega vabandust, ehk olgu siis, et vanameelsetesse lehtedesse loo üle sõnumeid juhiti, milles kõik asjad olid pea peale seatud, niisama kui Mahtra mässuloogagi vagas «Ristilehes» sündis.¹

Tallinna kodanikusoost elanikkude seas valitsevast meeleolust annab märku järgmine looke, mis aasta pärast peksu sündis.²

Kolm noormeest paremast kodaniku-seltskonnast olid merel purjepaadiga lõbusõidu teinud. Oo oli juba käes, kui nad linna

¹ Nõnda nimetatud Preisi Raudristi ordumärgi järgi, mis seisis lehe peal; pärisnimega «Neue Preussische Zeitung», Bismarcki poolt asutatud. — Autor.

² Autorile ühe tolleaegse kõrgema ametniku poolt lahkesti kätte läkitatud. Mainitud rahvasõber ise on jutukeses see tegelane, kes reisis Haapsallu keisri juurde oma noorele sugulasele karistuse kergendust paluma. — Autor.

tagasi jõudsid. Tee kodu poole viis nad üle Toompea, linna-komandandi korterist, praegusest Kaarli kiriku majast mööda. Merel olid nad vist kaasavõetud rootsi punši veidi ohtrasti maitanud, mis nende julgusest selgus, sest korraga hüüab üks neist: «Poisid, täna on talupoegade peksmise aastapäev, seda peame pühitsema!» Ta kahmab kivi maast ja viskab komandandi korteri aknasse. Tema eeskujul järgi teevad teisedki. Mõned kivid lähevad märki, mõned pimeduse pärast mitte, kiluneva klaasi kõlinal on öövaikus kaugel kuulda.

Ruttu peituvad kõik kolm seepeale lähedalolevatesse kindlusejäänustesse. Et paik oli inimestest täiesti tühi, siis oleksid nad nägemata ja leidmata jäänudki; kaks neist pääsesidki ilma pahata koju. Kolmas aga jäi ülemeelikuse ja uudishimu ajel peidupaika maha, et näha saada, mis tagajärjed «pommitamisel» on. Teda nähti aga; vahisoldat võttis ta kinni, ja esimeses ehmatuses andis ta ka oma kaaslased üles. Need võeti veel samal ööl kodust vangi ja viidi Toompea lossi peavahti, kus esimene süüdlane juba istuski.

Teisel päeval mindi noormeeste pärast komandandi parun von der Salza palvele. Asjata. Parun oli nimelt ammugi morganud, et Tallinna elanikud tema peale Anija meeste peksu pärast meelepaha kannavad. Tema eest põigati uulitsal kõrvale või temast mindi meelevalduslikult teretamata mööda. Ja nüüd oli seda vaenu koguni veel vägivaldse tembu kaudu väljendatud. See nõudis eeskujulikku karistust. Et komandant kaebuse tõstmatajätmisest kuuldagi ei tahtnud, siis pidid süüdlased kõva karistust kartma, sest pahateol oli kahtlemata poliitiline iseloom.

Hommikul läheb ametnik R. tavalisel tunnil teenistusse. Seal ütleb talle üks ametivend, et keegi tema lähedane sugulane selle ja selle süü pärast peavahis kinni istub ja et noormeest, nagu tema seltsimehigi, parun Salza järeleandmatuse pärast vali karistus ähvardab.

Päästmiseks peaks midagi sündima, ja nimelt ruttu.

Keiser Aleksander II viibis sel ajal Haapsalus «mereveel» ja tema kaaskonnas olid kindralkuberner vürst Suvorov kui ka Eestimaa uus tsiviilkuberner kindral von Ulrich. Ametnik R. võttis sedamaid nõuks juhtumusest Haapsallu teatada ja keisri käest süüdlastele kuidagi andeksandmist nõutada, enne kui komandant on saanud kaebust tõsta. Ta muretses endale mõneks päevaks jõudeaega, sai ühelt valitsusnõunikult soovitus-

kirja vürst Suvorovile kaasa ja kihutas eripostiga Haapsalu poole, teiseks hommikuks varakult sinna jõudes.

Õnn tuli talle appi. Uulitsal juhtus ta Eestimaa rüütelkonna peamehe parun Konstantin von Ungern-Sternbergiga kokku, kes oma joviaalsuse ja hea huumori poolest tuttav oli. Parun, kes ametnikku tundis, küsis imestades, et mis tema siis Haapsalus tegevat. Muidugi jutustas R. talle halva loo ära, sihilikult rõhutades noormeeste alkoholist mõjustatud meeoleu kui peapõhjuse.

Rüütelkonna peamees naeris ja lubas asja heale lõpule viia, kui R. selle tema õiendada annab. Soovituskirja tahtvat ta ise vürst Suvorovile ära anda, R. pidavat asjast ainult tsiviilkuberneri teatama, ja siis ei jäävat talle enam muud teha, kui loost igauhe vastu paar tundi vaikida. Tema, rüütelkonna peamees, olevat nimelt tänaseks keisri juurde einele kutsutud. Majesteet armastavat einelauas lõbusaid uudiseid kuulda; seepärast tahtvat ta juhtumuse talle sündsals kujul ette kanda. Minevat tal korda keisrit naerma ajada, mida ta lootvat, siis olevat poisid päästetud.

Ettevõtte õnnestuski soovitud suunas. Paari tunni pärast telegrafeeris kuberner von Ulrich Tallinna, et süüdlased keiserlikku määrust mööda lossi-ülevaataja ametikorteris ainult kolm päeva arestis peavad istuma.

KUMB VÕIDAB?

Raske on uskuda, et ükski neist, kes Vene turul jäledat vaatamängu oli juhtunud nägema, järgmisel ööl rahuga magada sai. Vähemalt viskles Matias Lutz kuni hommiku valgeni unetult asemel, ja kui ta silmad kogemata kinni läksid, siis ärataid viirastuse-sarnased kohutavad unenäod ta varsti jälle piinavast poolunest. Ikka ja ikka jälle kerkisid nähtud verepildid ta seesmise silma ette, õnnetute valukisa helises tal alatasa kõrvus ning mõned surnukarvalised näod appikarjüvate silmadega vahtisid talle ööpimedusest otsa, ta võis oma pilgu pöörata kuhu külge tahes.

Mida enam ta asja üle järele mõtles, seda mässavam viha võttis ta hinges nende vastu maad, kes niisuguse koleduse olid toime pannud. Ta tundis neid oma poisikesepõlvest, aga nüüd alles oli ta neid täiesti tundma õppinud. Ta silmad olid selgitud — mitte ainult tänase sündmuse, vaid ka oma muutunud elukorra, küpsenud arusaamise, kogutud teadmiste ja arenenud vaatlemisvõime tõttu. Poisikesena oli ta arvanud, et kõik peab nõnda olema; kõige vanemad inimesed ei mäletanud, et vahekord rüütli ja talupoja vahel kunagi teisem oleks olnud. Üks oli isand, teine ori. Üks käskis, teine kuulas sõna. Ühel olid kõik õigused, teisel mitte ainust. Ühel oli kõik vara, teisel üksnes vaesus. Mõisnik karistas, talupoeg pidi karistust kannatama. Mõisnikule oli valjus omane, talupojale alandus kohane. Nüüd aga mõistis noormees, kui korratu see kord õiguse pärast oli. Talupoeg pidi seaduse järgi vaba olema. Aga kus oli ta vabadus? Milles väljendus ta vabadus? Mis asjas võis talupoeg oma vabadusele toetuda? See vabadus ei kaitsnud teda niigi suure vägivalla ja ülekohtu eest, nagu seda sisaldas sündmus Vene turul. Kuidas võis vaba olla niisugune inimene, kelle

terve saatus, kelle elu ja surm teise isiku piiramata volist ja heaksarvamisest sõltusid. Kuidas võis talupoeg vaba olla, kui ta ainult mõisniku armust elas ja sellest armust elama pidi, sest et tal muud valida polnud. Ja kuidas võis ta vaba olla, kui ta üle mõistsid kohut needsamad, kes tema peale kaebasid, kui talle seadusi tegid needsamad, kes tema üle valitsesid! Seda ei võinud korraks nimetada, ehk olgu siis, et maailmas paremat korda ei tundudki. Aga Matias lugedes raamatuist ja kuulis teistelt, et mujal on maid, kus niisugust «korda» ei tunda, kus seadused ühte seisust teise eest samuti kaitsevad, nagu üksikut inimest teise vägivalla eest.

Kõige selle peale mõeldes kiskusid ta käed end vägisi rusikasse ja ta tundis ohjeldamata tungi mingi vägivaldse teo järele. Ta armastas neid väeseid, rusutud inimesi, keda ta täna oli näinud vereloikudes kisendavat, sest ta oli nende seas üles kasvanud ja isegi nende hädasid maitsta saanud. Kuis oleks ta neid aidanud, kas või vägivallaga, kui see tema võimuses oleks olnud! Matias tundis ka enda põues seda häält helisevat, mis käskis Konna Jaaku maaslamava kaasalise kohta öelda: «Vii Mikk ka ära — me tulime seltsis.»

See sõna tuletas uneta mõtisklejale ka uuesti meelde, mis siinsamas selle süngi juures ta südant oli liigutanud.

Ka too noor tütarlaps teadis, mis on talupoja viletsus. Temagi oli nende keeletute kannatajate seast võrsunud ja selle vägivalla all vingerdanud, mis kõikide peal lasus. Seepärast ta tuligi ja ütles: «Ma tahan teid aidata!» Ta tuli kutsumata, palumata, ainult seismisel sunnil — järele andes sellele häälele, mis Konna Jaagu tuimast suust sõna välja pigistas: Me tulime seltsis — me oleme seltsimehed — ühesugused kannatajad — meid ühendab ühesugune häda, meid pitsitab üks ja seesama vastane — seepärast hoiame kokku ja aitame üksteist! Ja see noor tütarlaps neelas aatelistel tahtel alla loomuliku häbi alasti meheihust, loomuliku ilguse hirmsaist haavust ja aitas — aitas võhivõõraid inimesi. Mait Luts tundis, nad olid seltsimehed — see noor tüdruk, Konna Jaak ja tema ise...

See aga, kes õnnetuid nähes paku pani, kes vihasel võõristusel küsis, miks need siia on toodud, — see, kellest Konrad Huber kibeda pilkega oli öelnud, et ta halastajaõeks ei kõlba, — kes oli see?...

Lutz pööras ruttu teise külje ja peitis pea padjasse, püüdes

vägisi magama uinuda. See läks tal aga alles pool tundi enne ülestõusu-aega korda.

Päeva jooksul sai ta Bertalt Liisa kaudu salakirja. Neiu tahtis temaga õhtul kokku saada. Paigaks oli määratud Peetri majakese esine Kadriorus. Mamsel Berta läks pärast lõunat sõpradele ja sugulastele tagasituleku-visititi tegema: nii võis ta endale tunnikese oma armsama jaoks ära petta.

Paarike kohtuski valitud kohas ja sedamaid algas nõupidamine uuendatava võitluse taktikast.

Berta oli pealinnast muidugi niisama «õnnetuna» tagasi tulnud, nagu ta sinna oli läinud. Selles ei tahtnud ta vanemaid esimesest päevast peale kahevahele jätta. Ta teesklus pidi edasi kestma, pealegi mõjuvama kombel. Ta tahtis jälle nälgida, jälle uneta olla, jälle aknast välja vahtida ja õhata, jälle punaste silmadega ümber hulkuda. Ta naeris seejuures ja surus kerglikult kallima kätt.

Kallim aga oli mõtteis ja nokutas vaid tummalt peaga. Ent ka temale tehti tüsedam, agressiivsem taktika kohuseks.

Uuesti pidavat ta meistrile rändamishimuga lõua alla tonkama, ühtlasi otsejoonelisemalt eesmärgi poole tüürima.

Ta istuvat papaga sagedasti õlleklaasi juures. Lasku ta mõistu mõned sõnad kukkuda. Nii puudutamisi, katsudes, naljatades. Nõnda, et ta vanameest mitte just kindlale otsusele ei tuubi, aga temalt ta arvamise välja meelitab.

Matias mõtles seda kuulates jälle kord, et ta kavala, igikavala naise saab. Ta lubas kõik teha, mida nõuti, aga iseäranis õnnelik ei olnud ta seejuures mitte. Pisut liiga palju kometit. Ei ta olnud niisuguste näiteosadega hästi harjunud. Kui teda ta oma tahte järgi oleks lastud teha — ta oleks seda maid meistri ette astunud ja küsinud: «Kas annate mulle oma tütre naiseks või mitte?»

Selle mõtte avaldas ta ka mõrsjale. See aga ütles:

«Muidu on kõik väga hea, aga kui ta sulle sama avalalt vastu ütleb: «Ei, ma ei anna»? Siis oled endale ja temale kõik teed kinni pannud. Ei, uksega tükis ei või majja kukkuda. Tasakesi peame sisse astuma uksest, mis kogemata lahti on jäänud, ja niisugust ust peame otsima.»

«Peame varitsema ja luurama ja hiilima,» lisas Matias juurde, ja mitte ilma kibeduseta.

«Sinna pole kord midagi parata, kallim! Ainult nõnda võime eesmärgile jõuda.»

Matias ohkas, pidi aga töötama ettemääratud rada käia.

Ta tahtis ka sõna pidada. Aga sõnapidamisega vastikutes asjades on täbar lugu. Matias leidis, et seks on ikka veel aega. Kui mitte täna, siis homme, ja ühomme on ka veel päev. Täna ei ole meister õllelauas küllalt heas tujus, homme polnud seda kosilane ise, ühomme oli aga pealtkuulajaid, ja nõnda edasi. Ja kui siis kannatav mõrja kärsitult järele küsis, mis ta teinud, punastas halb ärimees ja luiskas.

Berta aga mängis oma osa meisterlikult. Ta oskas põhjani luhta ajada vanemate lootused ja Peterburi sugulase töötused, mille järgi pealinnast Tallinna tagasi pidi tulema kas õige mehe õnnelik pruut, või vähemalt parandatud meele ja südamega rõõmus neiu. See Berta, kes papale-mammale majja saab, oli vaene, murtud inimene. Murtud ihult ja hingelt. Vale näis olevat, et ta pealinna lõbudest nii vahvasti oli osa võtnud, nagu onutütar kirjutas. See püüdis küll vanemaid ainult trööstida. Ja kui talle keegi meesterahvas tõesti oli lähenenud, siis ei suutnud ta Bertakese südant sulatada. See õnnetu laps armastas Matias Lutzit, ainult teda, kõigi oma hinge pidematega. Niipalju oli nüüd sõgedalegi selge...

Ses seisukorras pidi sündima, mis sündimata ei võinud jääda. Vanemad olid sunnitud raske sammu astuma, tahes või tahtmata. Nad nägid ära, et neil oma lapse päästmiseks enam muud abinõu ei ole. Aga inimlikul hooletusel lükkasid nemadki vastumeelse, piinliku asja, viimase ranga otsuse ühest päevast teise edasi ning näisid, nagu kitsikuses olevad inimesed kunagi, mõne kogemata juhtumuse, mõne äkilise ime poolt veel viimasel tunnil abi ootavat.

Ja eks näe: korraga torkaski neile nagu ahas lootusekiir pilkkest pimedusest silma. Kui kõik teed jalge alt olid kadunud, silmasid nad äkki eneste ees seni tundmata ja nägemata rada. Kas see eesmärgile viis, polnud mitte täiesti kindel, aga kui muid ei ole, astub eksinu ka tundmatule teele, et aga tihnikust pääseda.

Selle teekese avastas emand Wittelbachi terav naise- ja abiotsiv emasilm.

«Georg,» ütles ta ühel päeval mehele, ja ta silmadel oli kummaline sära, «kas sa arvad, et Matias Lutz meie last armastab, tõsiselt armastab?»

Meister tõstis imetsedes silmi.

«Ta kosib teda ju, ja kui ta teda kosib —»

«Kosib! Nagu ilma armastuseta ei võiks kosida,» hüüdis emand. «Kas sa siis ei tea, mida see kaval inimene peale meie tütre veel kosib?»

«Tean muidugi, et ta Wittelbachi väimeheks ning meistriks tahab saada, ja Berta pärandust ei põlga ta vist ka mitte.»

«Sellepärast! Meil ei ole siis kõige vähematki kindlust, et ta Bertat armastab. Ja see pole iseenesest sugugi halb.»

«Kuidas?»

«See võib meile pääsu tuua.»

«Ma ei saa sinu jutust aru.»

«Kas sa siis midagi pole märganud?»

«Ei. Ehk mis ja kus siis?»

«Meil on see noor tüdruk kolmat nädalat majas, see pagulane...»

«Leena, meie õmbleja? Mis temaga siis on?»

«Kas sa siis pole söömalauas tähele pannud, missuguse pilguga Matias Lutz selle tütarlapse peale vaatab?»

Wittelbach hakkas lõbusalt naerma.

«Sanna, ega sa mult ometi nõua, et ma silma- ja lillekeelt pean mõistma! Selle jätan naiste tarkuseks. Minu arvates vahivad kõik sellid himuralt Leenakese peale, sest tüdruk on musune — pagana musune!» Ja meister laksutas sõrme ja nilpsas keelt, nagu oskaks temagi sääraseist maiustest lugu pidada.

«Georg, ma mõistan vahet teha vaate ja vaate vahel,» kõneles emand edasi. «Teistele sellidele on Leena silmahimu äratav tüdruk, Matias Lutzile — kui ma mitte väga ei eksi —, Matias Lutzile aga rohkem. Teised sellid on kerged tiivaripsutajad, Matias mitte. Tema on seks liiga tõsine, kaine, kaalutlev, kinnine...»

«Aga kui ta seda on — mida, tulise pihta, leiad sa siis tema pilkudest?»

«Jaa, vaata, kui niisugune tõsine inimene armastab, siis ta armastab tõesti. Ta ei mängi. Ta pole liblikas, kes lendab ühelt õielt teisele.»

«Kuule, Sanna, missugusest romaanist sa selle luulelise lause pähe õppisid?» naeris meister end toolil õõtsutades.

«See on kogutud elutarkus,» vastas emand. «Ma ei saa ülepea aru, kuidas sa nii tõsiste asjade üle, nagu on sinu lapse õnn, võid odavat nalja heita.»

«Siis seleta mulle ometi, mida sa oma tähelepanekutest või

oletustest õieti järeldad! Sa loed Matiiase pilkudest välja, et ta liblikas pole —»

«Ma loen tema pilkudest, et ta selle tütarlapse vastu tundeid põues kannab,» parandas emand.

«Hea küll, ta kannab Leena vastu tundeid põues. Aga sa ütlesid ka, et ta pole liblikas, vaid tõsine, kaine, kaalutlev mees. Ja sel mehel on võimalik Georg Wittelbachi väimeheks, meistriks, suure maja, hea äri ning ilusa ümmarguse summakese omanikuks saada. Matiias Lutz poleks mitte tõsine, kaine ega arupidav mees, kui ta selle kõik ühe sileda näokese eest ära annaks, vaid ta oleks liblikas. Ja mina arvan, et ta ei ole liblikas. See on minu kaine ning kaalutud arvamine, ja seega on lood just needsamad, mis nad ennemaltki olid.»

«Sa unustad armastuse, Georg! Armastus teeb imet ja teeb rumalusi.»

«Tõsise ja targa mehe suhtes vaevalt. Matiias Lutz on peale muu ka auahne, väga auahne. Kui see mees endale kord mingi eesmärgi on seadnud, siis ei luba teda paljas auahnus sihilt kõrvale käänata või poolelt teelt tagasi tulla. Ma tunnen teda läbi ja läbi.»

«Armastus moondab inimese sootuks ümber,» jonnis emand Wittelbach naiseliku visadusega. «Me võime ju oma silmadega näha, kuhu armastus inimese õigelt teelt võib vedada. Kas pole meie oma laps seks elav näide? Kas ei taha meister Wittelbachi tütar endise X. valla talupojaga altari ette astuda? Või tahad sa öelda, et Berta mõni edev ja ehakas tuulepea on? Kas ta pole hoolsasti kasvatatud, kõrgesti koolitatud, kombe-pärase eluga vilunud küps tüdruk? Kas temagi pole tõsine, kaine ja tark, aga kuhu see nüüd kõik on jäänud?»

Meister Wittelbach tundis, et ta oli asjalikult löödud, vähemalt välispidiselt. Ja siiski raputas ta uskmatult pead. Matiias Lutz —? Ei, see mees oli kõvast, kuivast puust. Selline puu ei kõmmeldu, ei punsu, ei pragune.

«Sa arvad siis — lühidalt öelda —, et Lutz taganeb Bertast ja võtab Leena — jätab meister Wittelbachi varapärija maha ja kosib vaese toatüdruku?» võttis meister tõsisemalt sõna. «Või ehk arvad, et ta on kelm, kes kosib ühte ning armastab teist, abiellub ühega, rikub aga teisega abielu?»

«Ma ei tea ühte ega teist kindlamini arvata,» vastas mamma. «Kust mina võin teada, mis nõu on Matiiasel Berta või Leena. Võib ju olla, et ta ei tea seda veel isegi. Ma kõnelen

ainult sest lihtsast tõsiasiast, et ta meie õmbleja peale isesuguste silmadega vaatab — silmadega, millest minu arvates rohkem paistab kui paljas pealiskaudne meeldimine või tavaline sõprus. Ja minu soov oleks, et ma oleksin õieti näinud ja et Lutzist ning tütarlapsest peatselt õnnelik paar saaks, sest see teeks Berta õnnetule kirele lõpu ja meie saaksime oma lapse tagasi. Ma ei kahtle sugugi, et Berta selle pöörde pärast esiotsa palju kibedaid pisaraid valaks, aga aeg parandab kõik haavad, ka kõige raskemad, ja ma ei kardagi, et kord tund ei tule, kus ta naeratades oma halva unelma, oma veidra eksimuse peale tagasi vaatab.»

«Sa oled asjale ilusa poleeritud lõpu teinud,» vastas tislmeister mõtteis, «ja mul poleks selle vastu midagi. Aga ma kardan, et sinu hoone on liiga kõikuvale alusele ehitatud ning kukub seepärast ümber. Sinu terased silmad on seekord liiga palju näinud.»

«Seda võime ju järele katsuda, Georg. Et rutemini selgusele jõuda, esitan sulle järgmise kava: Püüa Lutzi kõnelema sundida. Pane ta kuidagiviisi oma hingeolu tunnistama. See võib ju muu jutu seas parajal momendil ning tujul, üsna vabal, sunduseta kombel sündida. Ja kui sa märkad, et ta kahevahel on, oma asjaga kõigub, kitsikusse satub, siis anna talle mõista, et tal Berta kohta lootust ei tohi olla, ja nihuta teda seda tugevamini selle mususe ning mesise õmbleja poole, kes sünni ja seisuse, kasvatus ja hariduse poolest temasugusele kõigiti kohane on. Siis hakkab mina Berta kallal uue meetodi järgi töötama.»

«Ma panen aga imeks,» ütles meister, «et Berta silmad Lutzist mitte sedasama pole märganud mis sina. Harilikult olevat ju armukadedad silmad kõigist kõige teravamad — nad nägevat läbi mitmetollise laua ja ka asju, mida olemaski pole.»

«Sa eksid, et Berta midagi pole märganud. Ta pilk uurib vahetpidamata Lutzi nägu ja valvab alati nende mõlema üle. Olen paar korda tähele pannud, kuidas ta seesmise tusa pärast kulmu kortsu tõmbas ja hambad kokku surus, kui Matiias õmblejaga sõnu ja pilke vahetas. Aga meie tütar on uhke. Ta tunneb oma väärtust. Seepärast ei karda ta selle külaplika poolt hädaohtu. Mis on sellel Lutzile peale oma punaste põskede pakkuda! — mõtleb Berta. Ja peale selle usub ta kaljukindlalt Lutzi ausust ja truudust.»

«Sinule pole ilmas enam saladusi, mamma,» ütles lõbus meister, sattudes jälle naljatujusse. «Sinu silm tungib ligimese

neerudeni ja südamete sügavaimate soppideni, nii et hakka sind üsna kartma... Sinu käsku, Sanna, tahan ma parajal puhul täita. Ma panen poisi tunnistama, võid julge olla!»

Ta tahtis minna, aga emand peatas teda.

«Veel midagi. Leena on jaoskonna-ülemale ikka veel üles andmata. Kas sulle sellest viimaks siiski pahandust ei tule, et me teda siin peidame?»

«Tühja kah,» lõi Wittelbach käega. «Esiotsa ei tea teda siit keegi otsida, ja teiseks, nagu tead, on nii jaoskonna-ohvitser kui ka politseimeister mu head tuttavad. Kahjuks on sekretär Rutow praegu puhkusel, nii et ma asja tema kaudu kubernerile veel ei saanud ette panna. Niipea kui ta tagasi jõuab, muretseme Leenale seadusliku kaitse. Ma arvan, me võime tema pärast üsna mureta olla.»

Mõni päev hiljem oli meister Wittelbachil asja oma teise-poole meeleteravust tõsiselt imestada. Sannalt saadud ülesannet täites meelitas ta Matias Lutzil libedale ja — Matias libises, kuigi ta veel ei kukkunud.

Nad istusid ühel õhtul mõlemad sõbralikus vestluses Hartmuthi juures. Meister oli selli kaasa kutsunud, nagu ta seda sageli tegi. Räägiti ühest, räägiti teisest asjast, kuni Wittelbach parajal kohal kaks lõnga sai kokku siduda. Nad olid ühe noore meistri proovitöö ja äriavamise kohta mõtteid vahetanud, kui Wittelbach nii suudmööda ja poolnaljatades küsis, kuidas siis Matias meistriplaanidega lugu olevat, kas ta neist juba ka und nägevat.

«Maksab nüüd minusugusel niisuguste asjadega pead murda!» püüdis Lutz veidi sunnitud naeratusega puigelda.

«No-noh, miks siis mitte? Säärane tubli ja hakkaja käsitöoline, nagu te olete! Kui Matias Lutzil meistrimõtteid ei ole, kellel siis veel?»

«Mis need paljad mõtted aitavad, kui kõik muu puudub.»

«Raha või?» päris Wittelbach. «See puudus ei või nii suur olla, — olete ju hoidlik poiss. Aga kui teil enesel ei ole — eks siis ole teistel. Ustav mees leiab seda puru igalt poolt.»

«Rahaga olgu veelgi, kuidas on, aga eks te mäleta, meister, et mu õige nimi on Mait Lutz — Lutz ilma saksa sabata,» naeris sell.

«Noh, saba pärast leiduks juba nõu,» vastas Wittelbach, pealtnäha hajaselt oma klaasi vahtides. «Kosige mõni meistritütretke ära — ja saba ongi teil taga!»

Matias nihutas end rahutult toolil, riivates meistrit luurava pilguga. Nähtavasti ei saanud ta aru, mida see õieti tahtis. Et kerget naljatooni alal hoida, kostis ta naeratades:

«Kosige — on kerge öelda. Aga kes sabata Lutsule meistritütretkest annab?»

«Miks mitte?»

Lutz oligi libedal. Need kaks nii süütut sõnakest tõmbasid ta kiilasjääle. Matiasse ainus loomulik vastuküsimus praeguses seisukorras võis olla: Kas näiteks teie, meister Wittelbach, annaksite mulle oma tütretke? ... Meister Wittelbach ootas seda küsimust, tal oli kõrvalepõiklemiseks sünnis naljavastuski valmis, vastus, mis «ei» ega «jaa» ei olnud. Aga Matias Lutz ei küsinud. Ta lõi ainult käega ja tegi ruttu teist juttu.

See oli meistri meelest kahtlane, väga kahtlane. Tal oli ääri hääbi, nii kahtlane oli asi! Sest mis ta oli praegu teinud? Ta oli sellele mehele oma tütart pakkunud — otsekohe pakkunud. Vähemalt pidi teine seda nõnda mõistma. Ja see mees ei võtnud tema tütart vastu! Ta lõi käega ja tegi teist juttu...

Matias Lutz aga mõtles: Veider! Minule anti käsk meistrit silmapilgul ääri-veeri mööda välja uurida, kas ta mulle oma tütart tahaks anda. Ja nüüd uurib meister minult, kas ma tema tütart tahan saada! Ja mina lammastan lõõn käega ja teen teist juttu! Kui Berta seda teaks! Oo, oo, kui Berta seda teaks! ... Aga ta lisas enesele lohutuseks juurde: Aega ju veel on. Teinekord võin seda julgemini välja astuda. Kui ma mitte põhjani ei eksi, on Berta vanemad tõesti juba «muredad»...

«Terviseks!» hüüdis meister Wittelbach.

«Terviseks!» vastas sell Matias.

Ja nad löid klaasid sõbralikult kokku.

Meister Wittelbach ei tahtnud aga poolele teele seisma jääda. Kuna ta klaasi pikkamisi suu peale pani ja aeglase lonksudega jõi, pidas ta aru, kuidas jalga teise sammu astumiseks välja pista. Muidugi ettevaatlikult.

Tükk aega räägiti muist asjust, kui meister Wittelbach korraga ohkas ning tuli uue väitega maha sai, et igal inimesel oma mured olevat. Ühel enda, teisel ka veel võõraste asjadega. Leena Paju lugu näiteks...

«Kui nad nüüd viimaks ometi tulevad ja ta mu majast leiavad,» ütles ta, lauale tuletikuga looklevaid jooni vedades, «siis

ei tea ma tõesti mitte, mis pean tegema. Mõisnikul on õigus oma inimesi taga nõuda ning politseil kohus passita isikuid valda tagasi saata.»

Matias Lutz sai teraseks, väga teraseks.

«Aga te lubasite ju härra Rutowi kaudu —»

«Tean küll, armas Lutz, aga seda härrat pole praegu kodus. Vaheajal võib mõndagi sündida. Teie oskate isegi oletada, et parun kadunud praegu kõikjal, nii maal kui linnas otsida laseb. Mingi kogemata tuul võib politseile haisu ninna viia, nad tulevad minu juurde — ma ei tea siis, mida ma pean neile ütleva.»

«Ega te tütarlast ometi neile kätte ei anna!»

Ahaa — mõtles meister — juba jälle kiilal!

«Mis ma neile siis pean vastama?» küsis ta.

«Et teie majas niisugust inimest pole — iseendast mõista.»

«Aga kui nad mind ei usu ja maja läbi otsivad?»

Jah, siin oli Lutzki nõutu. Ta sõrmed, mis pudelikorgiga mängisid, tuksusid ärevalt.

«Siis peaksite asja otsekohe kubneri ette kandma,» ütles ta väga tõsiselt.

«Teeksin seda meeleldi, kui võiksin sest midagi head loota,» vastas meister. «Aga me teame, et kuberner on ka ainult Eestimaa rüütel, ja kui palju maksab minukese sõna nii kõrge härra ees! Kui kuberner midagi teeb, siis teeb ta seda ainult mõjuva mehe palvel. See mees aga puudub meil praegu.»

«Aga midagi peab ometi sündima!» hüüdis Lutz suurema ägedusega, kui just vaja oleks olnud. «Inimest ei või ju ometi kiskjale küüsi visata! See oleks lihtsalt nurjatu! On siis iga õigus maa pealt lõppenud?»

Meister Wittelbach silitas naeratades lõuahabet.

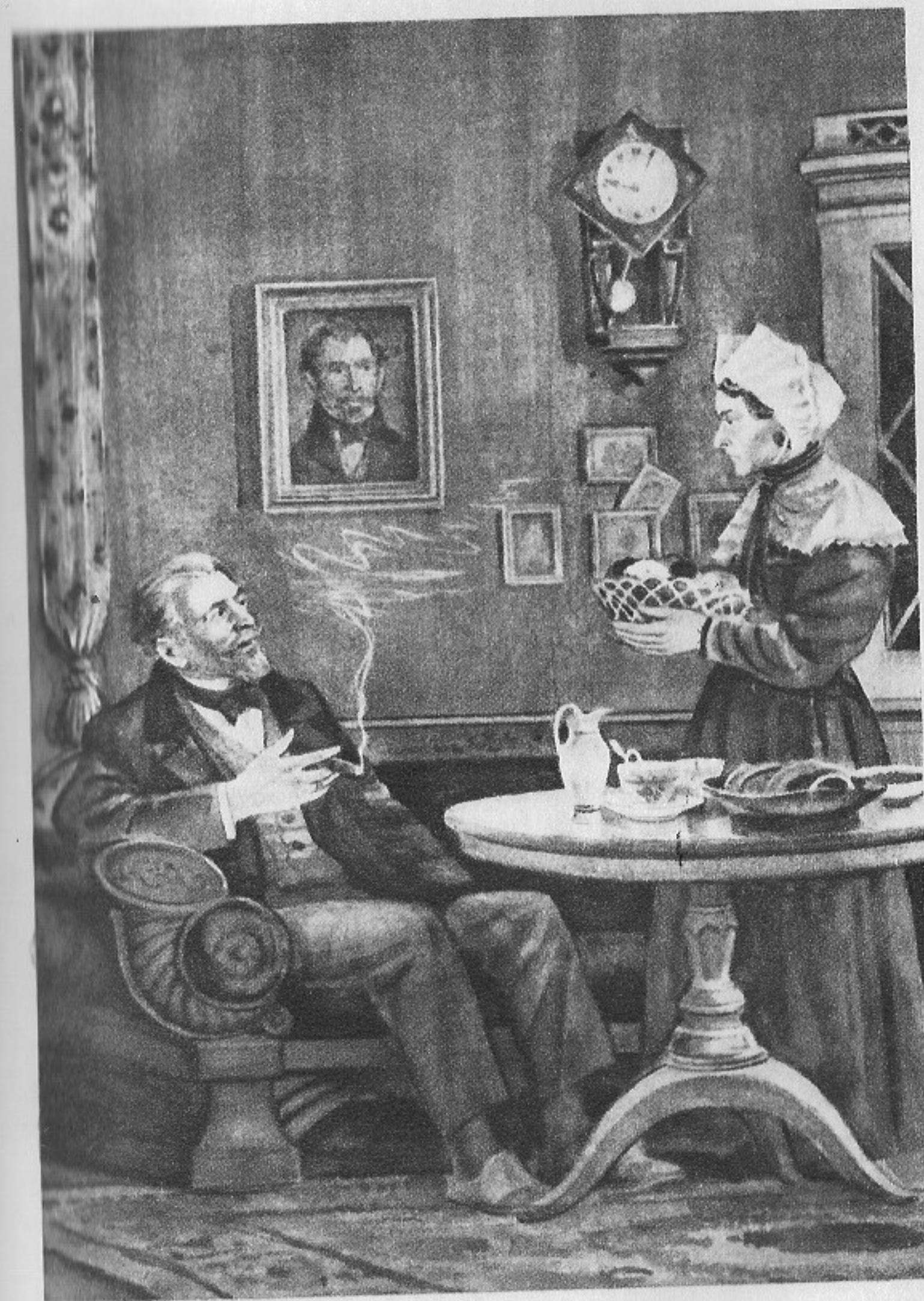
«Na-nah, Lutz, te lähete ju üsna metsikuks!» tähendas ta.

«Aga on ju ka arusaadav, et asi teile nii sügavasti hinge torkab...»

«Minule?»

«Jaa, jaa, teile, just teile,» ning meister Wittelbach pigistas kavalasti itsitades teise silma kinni. «Või arvate, et meie kõik majas pimedad oleme? Hehee, ei, vaid ka meie näeme, et Leenakene kena laps on ja et see kena laps meie Lutzile meeldib — enam kui meeldib!... Aga, kirevase pärast, mis sest siis viga on? Teil pole vaja seda sugugi häbeneda!»

Meistri viimane hüüd oli täiesti põhjendatud. Kui isand Lutz esimeste usutlevate lausete juures näost valgeks lõi, siis

Meister Wittelbach andis oma kordaläinud diplomaaditeost emandale teisel hommikul aru.

tulvas ta palgesse nüüd äkki sügav puna, see vastu tahtmist pealetikkuv puna, millest mõned vilunud kurjategijadki lahti ei saa.

Matias oli meistri kahtlustusest nähtavasti nii ehmunud, et ta eslotsa sõnagi ei lausunud, ei asja poolt ega vastu. Ja kui ta viimaks salgama hakkas — agarasti, peaaegu pahaselt —, oli see juba hilja, ja ta tunnetas isegi, kui vähe see mõjus. Tema suur agarus aitas meistri arvamist pigemini tõendada kui ümber lükata.

Meister aga, kellel noormehe kitsikusest kahju näis olevat, keeras jutu heldesti uuele ainele. Ta võis ju ka suuremeelne olla, — oli ta ju eesmärgile jõudnud, abikaasalt saadud ülesande siledasti sooritanud.

Varsti lahkusid mõlemad restoranist. Teel oli sell mõttes ja sõnakehv. Maja eeskojas, enne kui Wittelbach trepist üles hakkas astuma, lõi ta Lutzile isalikult õlale ja ütles:

«Pole viga ühtigi. Nali jääb naljaks.»

«Löödangi, et see ainult nali oli,» ütles sell, ja ta häälest kuuldus ärritus.

Wittelbach aga astus tasakesi vilistades astmelt astmele...

Sel ööl jäi Matias alles väga hilja magama. Meister Wittelbach oli ta unerahu võtnud. Kuidas tuli see mees selliseile mõtteile? Mis oli Leena ja tema, Matias, vahel sündinud, et säärasele oletusele võidi maad anda? Mitte kõige vähemat. Et neiu Paju meeldiv laps oli — õige küll. Aga ta meeldis ju kõigile majas, mitte temale üksi, ja see paljas meeldimine ei võinud ju arvamistele, nagu neid meister oli ilmutanud, mõistlikku alust anda.

Noormees oli meistri kahtlustusest otse ehmunud. Meistri sõnad kandsid ta hingesse midagi, mis seal enne tundmata oli, panid kihama, mis enne sügavasti uinunud oli. Lutz hakkas mõlema käega pea ümbert kinni ja küsis eneselt: mis tähendab see torm tema põues? Miks sattus ta naljatusest, millega noori inimesi ju ikka nokitakse, nii suurde ärevusse? Kas ei olnud ta Berta Wittelbachiga salaja kihlatud, kas polnud ta temale truudust tõotanud, kas ei tahtnud ta oma töötust mehiselt pidada, kas ei võidelnud ta temaga ühes tuleviku pärast, mis talle kõik rüppe pidi heitma, mida ta elult igatses — au, rikkuse, lõbusa, muretu elu? Tohtis ta teelt selle eesmärgi poole mõtteski kõrvale astuda? Tohtis ta teise ja iseenese vastu mõtteski sõnamurdjaks, äraandjaks saada? Eks ta olnud mees, mitte poisike,

mitte kerglane? Kas tal polnud kaine, kaalutlev aru peas, mis talle nagu hele küünal kord jalge alla võetud rada näitas?

«Tühi lori kõik!» sosistas ta ja tõukas jalaga vihaselt vastu nari otslauda. «Meister, kelm, tahtis mind ainult proovile panna. Ja mina, narr, läksin lõksu! Nähtavasti — tema arvates. Ma punastasin nagu poisike ega saanud sõnagi suust. Rumal kahtlustus tuli liiga äkitselt, ootamatult, ja see oli vihapuna, mis mulle põske voolas. Aga meister arvab nüüd teisiti, ja see on paha, hirmus paha! Seda pahem, et ta mulle mahti andis, meelega mahti andis temalt otsekohe Berta kätt paluda, mille mina aga lollist peast tegemata jätsin... See kõik vaja jälle heaks teha, olgu see mu ülem mure. Ma tahan — jah, t a h a n kõik jälle heaks teha.»

Selle kangelasliku otsusega pööras Matias nii räpakalt teise külje, et nari võbises ning nagises ja ülal, teisel korral magav sell unes urisema hakkas. Lutz kiskus vaiba üle kõrvade ja arvas, et ta nüüd rahuga magama võib jääda. Tühja kah! Kell lõi kaks, lõi kolm, lõi neli — Matias leidis enda ikka veel, ise-enele peaaegu teadmatult, samade mõtete kallal nokitsevat, ikka jälle otsast peale hakates, kui ta juba lõpul arvas olevat. Oleks ta enda vastu otsekohe olnud, poleks tal enese eest midagi varjata, enese vastu võidelda olnud — ta oleks kerge- mini selgusele ja unerahule jõudnud, hoolimata sellest, et ta seisukord täiesti uueks oleks muutunud. Aga ta võitles peidetud vaenlase vastu, ja see ärritas, kurnas, piinas teda. Ta ihu oli võitlushigiga kaetud, kui ta silmad suure valge ajal viimaks kinni läksid.

Meister Wittelbach andis oma kordaläinud diplomaaditeost emandale teisel hommikul aru.

«Sa pole minuga kunagi rahul, Sanna,» algas ta, tossavat pruukosti-sigarit ühest suunurgast teise lükates. «Aga täna pead mulle patsi lööma ja tunnistama, et su vanamees peene, lihvitud kavaluse poolest sinust endast pooltki maha ei jää. Võib olla, et käib sinust ülegi. Kardan nimelt, et sa ei oleks rotti nii ilusti lõksu ajanud kui mina.»

Mamma Wittelbach, kes oma teisepoole süütule huumorile kunagi suuremat mõistmist või lugupidamist polnud vastu kandnud, vaatas talle harilikul pooltususel pilgul küsivalt otsa.

«Ma räägin muidugi Matias Lutzist,» lisas meister, vajudes peale einet hubaselt vägev-suurele biedermeier-diivanile. «Ja et otsekohe olla, tahan sulle kohe oma imestust ja aukartust

tunnistada sinu võime üle teiste inimeste südameid nagu aabitsat lugeda. Sul on õigus, mamma, Matias Lutz vaatab erilise pilguga Leena Paju peale.»

«Ahaa!» Ja mamma Wittelbach võttis ruttu ka istet.

«Kentsakas on selles asjas aga, et poiss ise oma pilgu eripärasusest midagi ei näi teadvat. Ta kukkus nagu pilvedest, kui ma talle oma ilmutusega kopsti pähe löin. Ehmus, jäi mulle lahtise suuga otsa vahtima, tõmbus siis punaseks nagu kärbse- seen... Mis sa sellest arvad, mamma?»

«Väga loomulik,» arvas mamma, «ta ei olnud ise veel otsu- sele jõudnud, et ta Leenat armastab. Ta elas mõttes, et ta süda Berta päralt on, või vähemalt oli tal kindlaks kavatsuseks võe- tud Bertaga ühineda, et oma auahneid plaane teostada. Senini kõneles ainult ta pea, aga nüüd korraga astus süda vahele.»

«Sul näib õigus olevat, Sanna, sest ega ta muidu oleks Berta Wittelbachi kätt, mida mina talle pakkusin, tagasi lükanud. Püü, kurat — mul on praegu veel häbi!»

«Sina pakkusid temale Berta kätt?»

«Muidugi. Pakkusin otsejoont, ja tema ei võtnud vastu.»

«Või see oligi sinu «lihvitud kavalus»?»

Wittelbach naeris.

«Seda oli see siiski. Muul viisil poleks ma iganes nii kind- lalt selgusele jõudnud. Sa ära karda, et ma talle suu sisse ütlesin: Lutz, ma annan sulle oma tütre naiseks, aga ma panin talle sõna suhu, millega ta mu tütart oleks võinud küsida, aga temake neelas selle saatusliku sõna kõhtu.»

«Ta ei küsinud mitte?»

«Vait oli nagu mutt.»

«Siis oli mu oletus õige — kolm korda õigel!»

«Kahtlemata õige,» kinnitas meister ning jutustas nüüd mam- male terve loo viimase kui täpini.

Aga tal oli asja olla üllatatud mõjust, mis emandas lõpuks nähtavale tuli. Mäherdused vastandlikud tunded küll niisuguses emasüdames rahulikult üksteise kõrval elavad! Emand Wittel- bach oli senini oma lapse päästmiseks pidanud, kui Lutz Ber- tast taganeb, ja ta oli sellest suurt rõõmu tundnud. Nüüd aga, kus see lootus oli täitumas, sai ta pahaseks.

«Vaata mul külapoissi!» pigistas emand sapise kibedusega oma kitsaste huulte vahelt. «Tema põlgab Wittelbachi tütre ära, ja kelle pärast? Selle — selle toatüdruku pärast! Aga ma olen ju ikka öelnud — mis talupoeg on, see talupojaks

jääb!... Jumala pärast, Georg, sellest ei tohi linnas keegi kuulda saada! See oleks ju veel hirmsam, kui et me temale oma tütre oleksime andnud!»

Meister puhkes uuesti suure häälega naerma.

«No nüüd on vaene Lutz ka veel süüdi, et ta su tütrele kosja ei tule! Teeks ta seda, siis saaks ta selle häbematus eest sõimata!... Ütle ise: mis ta õnnetu peaks õieti peale hakkama, et sinu rahulolemist teenida?»

«Ma mõistan ju, see kõik on Berta süü,» vabastas emand enda kitsikusest. «Jumal andku talle ometi nüüd õiget aru, et ta asjale lühikese lõpu teeks! Ma hakkaksin siis nagu uuesti elama.»

Meistri nägu vidunes korraga tõsiseks.

«Sina küll, aga kas ka Berta?» ütles ta. «Sa ise kõneled armastuse võimust ja vägevusest imejutte; kas sa ei karda, kui sinu laps seda meest tõesti armastab, milles kahtlust pole, et ta temast ilma jäädes õnnetuks saab?»

«See jäta minu mureks!»

«Jaa, jaa, sinu mureks!» osatas Wittelbach ja tõusis pikkamisi istmelt. «Minu meelest on lugu ühte- ja teistpidi okslik. Tühi teab, see poiss on mulle südame külge kasvanud, ja kui siin pagana Tallinnas nii palju lõugu poleks, ta oleks ammugi rahuga võinud mu tütrele kosja tulla...»

Ta viskas sigariotsa ägeda käeliigutusega tuhatooi ja läks ruttu uksest välja.

Mõni minut hiljem ilmus Berta mamma juurde. Oma helkjas hommikurõivas, hooletult ülespistatud juustega, diskreetselt puuderdatud — emand Wittelbach oli muide lühinägelik —, näis ta tõesti kahvatuna ning haiglasena, ja ta mõistis oma silmavaatele, liikumisele, kogu olekule nii väsinud ja roidunud paiste anda, et kaastundlikku emasüdant valus piste läbistas. Haruldase õrnusega süleles ning suudles emand Wittelbach teda.

«Halb öö jälle seljataga?»

Tüdinenud käelöök oli vastuseks.

«Papa saadab varsti teatripiletite järele. «Orleani neitsi» on täna...»

«Ma tean, mamma.»

«Kas vaatasid kleidiriide-proovid juba järele? Mul on pärast lõunat aega —»

«Sellega pole häda. Ma ei ole veel midagi valinud.»

«Kas tead ka uudist, Berta? Heinrich Müller kläutanud eile õhtul oma noorikut. Riid majas! Juba nii vara riid ja tüli lahtil! Kas ma ei öelnud kohe, et see abielu ei saa iialgi õnnelik olema! Niisugune toores, harimata inimene, nagu see Müller! Jah, nüüd võtaksid vanemad tütre tagasi, aga —»

«Mamma, see ei huvita mind sugugi,» ütles Berta tusase tüdimusega. «Ütle mulle parem, kui kauaks jääb veel see võõras tüdruk meie majja?»

«Leena?»

«See nõndanimetatud õmbleja, kellel midagi õmmelda pole.»

«Kuidas? Leenal on ju iga päev tööd!»

«Mida vägisi otsitakse.»

Ahaa, mõtles mamma, juba tuli takus! Kas ma ei märganud õieti!

«Aga, armas laps, sa tead ju, kuidas lugu selle tütarlapsel on! Me peame teda eneste juures pelgus ega või teda ometi uulitsale visata, kus ta politsei näppu satuks.»

«Aga teie jääte tema pärast ise viimaks kimpu! Mis siis, kui papa jooksku varjamise pärast paariks nädalaks kinni pannakse?»

Emand Wittelbachi seesmine inimene naeratas.

«Küllap papa teab, mida ta teeb,» vastas ta vaigistades. «Ta ei näi midagi kartvat. Ta ei varja ju kedagi kurjategijat, vaid süüta inimest, keda taga kiusatakse.»

«Süüta inimest!» hüüdis Berta, ja ta nägu avaldas kasvavat ärevust. «Kust te võite teada, et ta süüta on? On teil vähemat kui tunnistust tema süütuse kohta? Te usute ju ainult, mida ta teile kõneleb, ja see võib väga hästi vale olla. Kust te teate, et te mitte mõnd varast ei varja, kes karistuse eest pakku pani?»

«Berta, sa ei usu vist isegi, mida sa kõneled! Kas on siis sel tütarlapsel kurjategija nägu? Ta tõi ainult pisukese kompsu kaasa — vargasaaki selles vististi ei olnud...»

«Teie otsustate siis palja näo järgi!» naeris mamsel Berta lõikavalt. «Nagu ei oleks kelmidel tihti kõige siledam nägu! Mul on kindel aimdus, et selle tüdrukuga kõik asjad küll õiged pole. Selle eest vastutavad mulle tema kavalad silmad.»

«Ma leian, et Leenal on ilusad ja seejuures haruldased vagad, armsad silmad,» õhutas mamma takka, sest tema «töö» tütrekese kallal oli nähtavasti varemini alanud, kui ta oli eeldanud. «Ja seda on ka kõik teised majas tähele pannud. Iseäranis meie sellidele näivad Leena silmad väga meeldivat.»

Emand Wittelbach märkas selgesti, kuidas tütre pihast tuksatust läbi käis, kuidas ta pilk korraga kiirgava läike sai.

«Seda pole imeks panna, sest see väga tuvike mõistab oma silmi üliosavasti klõpsutada. Päriskäbi on seda juba vaadata! Ta püüab ju meelega meeste tähelepanekut endale juhtida, nii suu kui silmadega. Ja seda kõike sallitakse meie ausas majas!»

«Ma pole mitte märganud, et Leena alp ja edev oleks,» tähendas emand kannatliku rahuga. «Ütle mulle parem, mis sul selle tütarlapse vastu õieti on? Minu arust otsid sa talle sihilikult süüd.»

Vihane inimene on vahel kogemata avameelne. Berta Wittelbach käratas:

«Ma ei salli teda! Ta oli mulle esimesest pilgust saadik vastumeelt!»

«Aga seks peab sul ometi põhjusi olema!»

«Neid põhjusi mainisin ju praegu. Leena pole see karske tütarlaps, kelleks sina teda pead. Ma nägin ometi eile õhtul, kuidas ta all kojas ühe selliga salaja vestles.»

«See sell pidi vist küll isand Matias Lutz olema,» torkas mamma kõige süütumal näol. «Temasse näikse nimelt Leena ilusad silmad kõige sügavamini mõjunud olevat, kui ma õieti olen tähele pannud.»

Piste tungis Bertale otsekohe südamesse. Seda tunnistas sinakas vari, mis ta näost äkitselt üle põgenes, ta sõrmede kramplik värin ja ta silmad, mida ehmatuse oli laiali kiskunud. Asjata püüdis ta oma rahu alal hoida, asjata ükskõikset nägu näidata.

«Sina oled seda tähele pannud?» lipsas tal hüüe suust, kusjuures ta ainult sõna «ka» sai alla neelata. Aga sedamaid ära nähes, et ta oli ettevaatamatu olnud, ruttas ta roojale liiva peale raputama.

«Härra Lutzile ei saa tüdruku edevus häda teha, seks on ta liiga tõsine ja mõistlik mees,» ütles ta isevärki piiksuva häälega. «Sell, kellega Leena pimedas kojas kudistas, ei olnud mitte Lutz. Ma arvan aga, et sinu ja isa kohus oleks selle järele vaadata, et meie maja puhtust ja au ei rikutaks. Ma ei saa näiteks aru, miks sööb Leena meie üldises lauas, sellide seas, lõunat ja õhtust. Kas ta ei võiks väga hästi Liisa ja Tiinaga kõõgis süüa?»

«Aga ta pole ju mitte meie tüdruk, vaid õmblusmamsel,

armas Berta, sest ta kõneleb ju saksa keelt. Teda kõõki tüdruku tegu sööma panna — see ei lähe. Iseäranis nüüd mitte, kus ta juba üldises lauas on hakanud sööma. Kuidas tahaksime sõberdust muutust põhjendada?»

«Põhjendada? Mis põhjendust siin vaja on? Kas ei või perevanemad majas käskida, kuidas tahavad? Ja kas ei anna selle tüdruku edevus põhjust küllalt teda sellidest eraldada?»

Emand Wittelbach väristas pead, näoilme täis tarka õiglust.

«Papa ei lubaks seda iialgi, sest ta pole Leenast midagi paha märganud. Küll aga kiidab ta sagedasti tema tasast, alandlikku iseloomu ja ta virkust. Ma ei mõista ka, mis kasu ainult sest oleks, kui Leena mitte üldises lauas ei sööks, vaid kõõgis. Niikaua kui ta meie majas on, puutuvad sellid temaga ikka kokku, nende seas ka — Matias Lutz... Sinust kõneleb ainult armukadedus, kulla laps, sõge armukadedus!»

Berta valgete põskede üle lendas äkiline palavikupuna. Ta litsus huuled kõvasti kokku, sest ta märkas kahetsedes, et ta tuhinas oma tõsiseist tundeist juba liiga palju oli ilmutanud.

«Armukadedus?» hüüdis ta naeruga, mis piiritult põlastav püüdis olla. «Sellele taluplikale peaksin mina kade olema? Seda ei suuda sa ju isegi uskuda!»

Emand Wittelbach pidas endamisi aru, kas ta ei peaks tütrele ilmutama, mis ta Lutzi hingeolust Leena suhtes mehe käest praegu oli kuulnud. Aga ta jõudis otsusele seda mitte teha. Paremini oli, et Berta ise tõe kätte saab, milleni ju palju aega ei võinud minna, kui sellekohased tähelepanekud õiged olid. Muidu oleks tütar võinud arvata, et vanemad tühje kahtlustusi otsivad või tagaselja kavaluse ja kiusuga teda armastatud mehest lahku püüavad ajada. Berta parandamiseks oli mõjuis, et ta silmad iseenesest lahti läheksid.

Ühe naabriemanda ilmumine tõi ema ja tütre vaidlusele lõpu. Külalist teretanud, leidis Berta varsti põhjuse võõrastetoast oma pisukesse kambrisse kaduda, mille ukse ta enda järel lukutas.

Ta vajas rahu, tahtes oma mõtteid koguda, tundeid korraldada. Ta peas ja põues oli kõik segi aetud. Ja seda oli üksainus tähendus ema suust teinud. Matias Lutz ja Leena — ema oli mõlemat nime ühenduses maininud. Või juba temagi märkas midagi! Märkas sedasama, mida Berta isegi. Kinnitas, mida Berta oli kartnud, tõendas taga, mida Berta meeleldi vaele oleks pidanud.

Mamsel Wittelbach oli emale õigust tunnistanud: ta vaatas esimesest hetkest alates vaenuliku pilguga selle tütarlapse peale. Kui nad esimest korda vastastikku seisid ja Berta silm neiu saledast, aga täidlasest kujust, ta kõrge, puhkevast rinnast, ta lapselik-rõõsast õitsvast näost üle lihvas, karjatas äkilise aimdus ta rinnas: See isik on sulle kardetav! Sinu ees seisab su vaenlane, kelle eest sa pead hoiduma! Selle inimese noorus ja ilu teevad ta kardetavaks; kuid veel midagi: see armsus, mis paistab tal silmist, ja see mõnu, mis kuulub ta kõnest. See peab igasse mehesse mõjuma, ja Matias Lutz on ka ainult mees.

Nõnda oligi. Kardetud mõju tuli paraku peagi esile. Kõigi meeste juures. Ja Matias Lutz oli ka ainult mees. Näis pealegi, kui oleks tema kõigist kõige nõrgem olnud — tema, keda Berta oli kõige tugevamaks pidanud. Või oskas ta end vaid vähem valitseda kui teised? Vähem varjata, sest et ta oli säärase asjadega vähem vilunud? Või leidis ta Leena juurest veel midagi, mis teistele nägematuks jäi?

Olgu, kuidas on — Berta kahtlus oli äratatud ja kasvas iga päevaga. Põhjused seks olid ju õieti üsna väetikesed. Söögilauas mõni äraandlik pilk, mõni soojaks vääratav sõna või kogemata punastus. Või mis süüdistav tunnistus oli seegi, et Berta neid eile õhtul all eeskojas oli kuulnud mõnd ükskõikset sõna vahetavat ja näinud teineteisele vastu naeratavat? Või see, et nad läinud pühapäeval, kui Leena kirikust tuli, Rataskaevu uulitsa otsas arvatavasti kogemata kokku said ja seltsis koju tulid — lugu, mida Berta palkonilt nägema juhtus? ... Aga kiivuse kaalul saab udusulest tinatomp. Kiivane silm teeb igast varjust tondi, kiivane kõrv igast sõnast truudusemurdmise ja äraandmise.

Nõnda sai ka väike sõnavahetus, mis Bertal Matiasega paar päeva pärast Anija meeste peksmist Leena pärast oli olnud, tema meelest tagantjärele iseäraliku tähenduse. Berta oli seeütle oma võõristust avaldanud, et noorel tütarlapsel häbi polnud töötuppa poolalasti meeste juurde ilmuda ja et tal niisugune lihunikusüda olnud nende verist ihu näha võida. Muidugi tahis mamsel Wittelbach selle etteheite kaudu oma tundepeenu- sest ja hingeelu õrnusest, mille kõrgem kultuur ning haridus soetanud, peigmehele märku anda ja ühtlasi ärkava kadeduse tõttu Leena peale tooruse ning harimatuse varju heita. Aga ta sõnadel oli Matiasega kohta hoopis vastupidine mõju.

«Häbi?» küsis viimane. «Inimesel peaks häbi olema hädalisi aidata?»

«Naisterahval sel puhul vististi,» kinnitas Berta kindla rõhuga.

«Aga mind liigutas see häbitus ja mind liigutas ka selle noore, õrna tütarlapse meelekindlus ja endavalitsus, mis teda lubas veriseid haavu pesta ja siduda — vaade, mis minule ja teisele kõvale mehele närvivapustuse peale ajas.»

«Maitseasi!» kehtas Berta põlastavalt õlgu.

«Mitte maitse-, vaid tundeasi,» tähendas Matias kaunis- teravalt. «Minu süda vähemalt tunneb nõnda. Ja et ka Leena «lihunikusüdamel» tunded ei puudu, osutas sellest, et haavatu- tute valu teda hinge põhjani haaras. Ainult tundmuste sunnil tuligi ta hädalistele appi.»

Kui mamsel Wittelbach praegu nende sõnade peale mõtles, arvas ta enesel kindla tunnistuse käes olevat, et Matias kõige paremal teel on temale — vähemalt südame poolest — kaotsi minema. Mitte ainult vastase noorus, ilu ja armsus ei kõida teda, vaid ka selle seesmine inimene, tema hingeomadused, ta meelelaad. Mis võis kardetavam olla kui see!

Oma armukadedusest polnud Berta tänini veel kellelegi selgemat märku andnud, ka Matiasega mitte. Mammal oli õigus, kui ta ütles, et Berta uhkus, iseteadvus ja kõrge endahinnang teda keelasid kohe kõige pahemat kartmast. Meister Wittelbachi tütar kaalus mõistliku mehe silmis ikka veel rohkem kui keegi külatüdruk kõige oma nooruse, ilu ning armsusega, ja «mõistlikuks» meheks pidas mamsel Wittelbach Matias Lutz- siiski veel. Sest ta tundis tema auahnust, nagu papa ja mam- magi, tundis tema püüet elus kõrgemale tõusta, tema himu täht- suse, võimu, rikkuse järele. Matias Lutz võib vaesest neiu- st meelehead tunda, temale südamegi kaotada — seletas Berta endale —, aga nii narr ei ole ta ometi, et ta temaga eluliitu sobitab ja kõik maha jätab, mida ta hing nii väga oli ihalda- nud. See oleks ebaloomulik — vähemalt Matiasega-taolise mehe kohta. Ja see oleks autu — Matias aga ei ole mitte autu. Ta pole veel kellelegi sõna murdnud — tahaks ta seda siis esimest korda oma mõrsjale teha?

See oli Berta lohutus. Paraku poolik lohutus. Sest missugune mõrsja, armastav mõrsja kannatab siis, et keegi teine peigmehe südame ära varastab, kuigi ainult möödaminevalt, sekssamaks korra, ilma tõsisemate tagajärgedeta? Ja see hädasõht oli siin

ähvardamas, niikaua kui kahtlane tütarlaps majja ja — samasse linna jäi. Jah — samasse linna — ka see oli kardetav. Oleks igaks puhuks parem, julgem, mõnusam, kui ta jälle maale tagasi läheks... Maale, kus parun teda igatsusega ootab...

Rumal politsei, et ta teda ikka veel ei leia!... Aga kuidas võib politsei teda leida, kui tal aimugi pole, kus ta on?... Kui keegi politseile ninna pistaks, kus linnuke peidus on?... Kui seda ometi keegi teeks?... Aga kes?... Kes?...

Berta Wittelbach hüppab toolilt ja kõnnib suure rutuga üle toa mitu korda edasi-tagasi. Ta kahvatuks puuderdatud näole ilmuvad heitlevad punatäpid. Ta kitsas, madal rind tõuseb ja vajub. Korraga sirgub ta pikk, helevalge kõhetu käsi sule järele kirjutuslaua, paberi järele, tindi järele... Ta vajub toolile ja hakkab kärmesti kirjutama.

See ei ole vist mitte kerge ja lihtne kiri, mida mamsel Berta kirjutab, sest ta kriipsutab sõnu ühtepuhku maha, loobub kirjutatust, rebib lehe katki ja võtab uue, mis korduvalt sünnib. Ja vist ka ilus ei ole see kiri, sest et mamsel Berta nägu ei ole kirjutades ilus. Hoopis inetu on aga muie, mis ta kitsaste huulte ümber mängib, kui ta valmis kirja viimaks ümbriku paneb ja sosistab:

«Saame näha, kumb võidab!»

POLITSEI.

«Meistri-isand, teid palutakse üles tulla.»

«Kes palub?»

«Vartal¹ on üleval.»

Meister Wittelbach vaatas vilksti Liisa otsa. See mehesuurune ja mehetugevune tüdruk, päris Simson seelikus, värises kõigest kehast ja ta heitunud nägu tuletas värvilt tohletanud kaalikat meelde.

«Mida ta tahab?» päris Wittelbach.

«Ei mina tea, mind kästi aga meistrit kutsuda.»

«Kus on Leena?»

«Leena saime sahvrisse peita.»

«Ma tulen kohe.»

Meistril läks arupidamiseks veidi aega tarvis. Mida võis politseiametnik temast soovida? Peale Leena asja ei tulnud talle ühtegi muud meelde. Olid nad sellele siiski viimaks jälile saanud? Arusaamatu ainult, kuidas.

Matias Lutz lähenes töötavate sellide seast meistrile. Ta oli kõige lähemal seisnud ja Liisa sosinast sõna «vartal» välja kuulnud.

«Mis viga, meister?» küsis ta tasahiljukesi.

«Jaoskonna-ohvitser olevat majas.»

Mis selli näovärvi puutus, siis ei andnud see kolletuses Liisa omale palju järele.

«Kas teate, mispäras ta tuli?»

«Mitte põrmugi. Ainus põhjus võib see olla, mida te isegi tunnete.»

«Ja mis te talle vastate?»

¹ Linna jaoskonna-ülem (sõnast Quartaloffizier). — Autor.

«Selle üle pean praegu nõu.»

«Kas ta on Leenat juba näinud?»

«Ei.»

«Siis laske Leena uksest välja ja öelge, et teda majas ei ole.»

See nõu näis Wittelbachile esimesel silmapilgul kõlblik olevat. Siis aga raputas ta pead.

«Enne vaatame järele, kas meie majaust mitte ei valvata.»

Nad astusid teineteise järel töökojast välja eeskotta. Sellid ja õpipoisid vahtisid neile imetsedes järele. Meister käskis Lutzi ukse vahelt ettevaatlikult uulitsale luurata.

Õige! Ühe vastasseisva maja hoovivärava vahel seisis politseisoldat, vööl päratu pikk «juustunuga», nagu säherdust mõõka nimetati. Ta näis hoolega Wittelbachi ärisilti uurivat.

«Ei ole midagi parata,» ütles meister, näpp otsaesisel. «Kõige parem on, ma jutustan talle loo ära ja püüan heaga saavutada, mis iganes võimalik.»

«Meister, päästke tütarlaps ära! Muidu tarvitan ma vägi-valda!»

Kõige härdam, tungivam palve ja kõige vihasem ähvardus olid selli hääles nii mõjuvalt ühendatud, et see Wittelbachile hinge põhjani tungis. Meister isegi tundis tütarlapse vastu halastust ning Leenat ootav saatus täitis ka teda õudse tundega. Aga see, mida Matiiase suu ilmutas, oli enam kui ligimese-armastus, see oli juba hõõguv mehe kirg, mille lähem tuulehoog lõkkele puhus.

Wittelbach pani käe selli õlale.

«Ma olen aus mees, Lutz. Ma teen kõik, mis minu võimuses. Selle peale võite igatahes julge olla.»

«Ma tänan teid, meister!»

Ja Matiias pigistas tal kramplikult kätt.

Üleval leidis Wittelbach temale tuttava politseiametniku üksinda võõrastetoas istuvat. Arvatavasti hoidusid Sanna ja Berta kardetavast külalisest, iga viisakuse vastu, hoolsasti eemale. Toolilt tõusis suur sõduri laadi, hallide vurrude ning pikkade võitnud käharjuustega mees aeglaselt üles ja astus kätt sirutades meistrile vastu.

«Suur au saab mulle osaks, tõesti suur ning haruldane au,» algas Wittelbach oma rõõmsal, lõbusal viisil ning viisaka ilma naeratusega, kuna ta kummardades ametniku kätt surus. «Olen ainult uudishimulik, millega ma püha hermandaadi võiksin

teenida. Et ma seda meelsasti teen, härra Maiwald, selles ei või teil kahtlust olla... Olge nii lahkel!»

Ta tähendas aupaklikult tooli poole ja võttis krabinal ühe seni puutumata sigarikasti lahti.

«Võtke heaks! Loodan, see mark leiab teie kiitust. Sünnipäeva-kingitus. Salakaup hollandi laevalt, kui seda politseile tohib ilmutada.»

«Politsei kõrvad on kurdid, kui ta saagist osa saab,» naljatas jaoskonna-ülem vastu, kuna ta kastist ühe kullakarvalise ja punasevöölise tubakarulli tänades välja võttis. «Ma tulen väikese ametliku asja pärast,» algas ta siis, kui Wittelbach talle oli tuld andnud ja mõned sinised rõngad juba õhku lasknud.

«Ametliku asja pärast?» küsis meister kerge imestusega. «Ega ometi mõni võistleja äris või kaardilauas mu peale pettusekaebust ole tõstnud?»

«Ei, sest vist pole nende enestegi südametunnistused mitte puhtad,» naeris härra Maiwald. «Mul on teine asi. Teie juures töötab üks õmbleja, nimega Leena Paju?»

Ahaa — mõtles Wittelbach ja hakkas korraka kangesti kõhima, nagu oleks havanna suits talle kurku läinud.

«Leena Paju?» kordas ta tüki aja pärast. «Ma'p teagi õieti, mis ta liignimi on. Üks õmbleja, keda Leenaks kutsutakse, on mul aga tõesti majas.»

«Kaua juba?»

«Kolm nädalat on vist täis.»

«Ja ta pole minu juures veel mitte üles antud? Mitte majaraamatusse kirjutatud?»

«Ei.»

«Miks mitte, kui tohin küsida?»

«Kolmel tähtsal põhjusel, härra Maiwald. Esiteks elab Leena Paju minu majas üksnes ajutiselt; teiseks on ta siin oma tädi, minu kõõgitüdruku Tiina juures ainult külaliseks; kolmandaks ei ole tal peale leeritunnistuse mingit paberit kaasas, millega teda oleks võinud politseile üles anda.»

«Aga see on väga halb, härra Wittelbach! Te teate ometi, et võõras inimene ei tohi nii kaua, peale kolme nädala, majas elada, ilma et teda politseisse üles oleks antud, olgu tunnistustega või ilma nendeta.»

«Halb vahest minule — tüdrukule oli see väga hea,» vastas meister rahuga. «Ja nüüd palun minu alandlikule küsimusele

nii ausalt vastata, kui see politseil võimalik: Kust te teadsite, et keegi Leena Paju minu katuse all viibib?»

«Seda tüdrukut otsib maapolitsei juba ammugi taga ning meie kaudu ka linnast.»

«Aga see ei seleta veel mitte, kust maa- ja linnapolitsei nüüd viimaks teada said, et otsitav meister Wittelbachi juures õmb-
lejaks on.»

«Ametisaladus,» naeratas jaoskonna-ohvitser. «Ma võin teile ainult niipalju tähendada, et meile on teada antud, kus Leena Paju praegu elab.»

«Kas teate, härra Maiwald,» ütles meister Wittelbach ja tõstis oma suuri tislari-rusikaid, «kui ma teaksin, kes see ära-
andja on, ma läheksin ja kägistaksin ta sedamaid teise ilma!»

«Paraku ei või ma teile tema nime mitte nimetada, sest ma ei tea seda isegi; äraandjale on see muidugi tuluks,» vastas Maiwald naerdes. «Aga minule oleks palju tähtsam teada saada, miks teie seda tüdrukut siin varjate. Nõnda võin teie teguviisi ometi nimetada?»

«Julge rahuga! Aga enne kui ma teile suurima meeleheaga seletust annan, sooviksin teada saada, mispärast seda tütarlast otsitakse, — kas ta on midagi paha teinud?»

«Ta on mõisniku loata oma vallast välja läinud, mõisa tööst põgenenud.»

«Ei muud midagi?»

«Muid süüsid pole vähemalt meile teada antud.»

«Seda võib arvata,» itsitas meister pilkamisi. «Mõisnikul on oma põhjused, miks ta mitte kõiki süüsid teatavaks ei tee. Neid võite aga minult teada saada, minult, kes ma seda roimariit oma ausas majas varjan.»

«See raskendab ainult teie pattu, meister.»

«Minugipärast, mul on tugev turi. Aga kui ilmas veel õigust on, siis jätate teie, härra Maiwald, selle tütarlapse sedamaid rahule, kui minu seletust olete kuulnud. Mis nõu teil temaga ülepea on?»

«Minu nõu on väga kuri,» vastas politseiametnik. «Ma tahan ta siit kaasa võtta ja vangitapiga ta kogukonda tagasi saata.»

«Ei midagi pahemat? See on ju väga armulik! Aga ega sellega nii suurt ruttu ole. Enne võiksime veel mõne sõna juttu puhuda, kuid jumala pärast mitte kuiva suuga... Liisa!»

Meister eksis aga, kui ta arvas, et toatüdruk selle hüüde

peale varsti ilmub. Ta hüüdis veel kord, ja kui siiski kedagi ei tulnud, astus ta urades väikesesse vahekotta ja sealt kõõki.

Siit leidis ta viimaks inimesi. Aga missuguseid! Vaevalt oli ta pilk Liisast ja Tiinast üle libisenud, kui ta tahtmata naerma pahvatas. Pilt oli üliveider. Mõlemad tüdrukud olid luuks ja lihaks muutunud ehmatusekujud. Mitte ainult nende juuksed ei seisnud hirmust püsti, vaid ka nende silmad, kõrvad, käed ilmutasid seda tundmust ühel või teisel loomuvastasel viisil. Seejuures varjas Liisa oma hiiglakerega sahvri ust, mille taga vaene Leena peidus oli, kuna Tiina tema kõrval käsi laotas ja aru näis pidavat, kas ta peab moosikatla või ahjuroobi sõjariis-
taks valima, kui politsei kõõki tungib vaest redu ahelasse panema...

«Liisa, ruttu too keldrist pudel kuldkirjaga valget veini ja kaks klaasi,» käskis meister, kui ta kõht enam ei vabisenud. «Ja Leena laske sahvrist välja — seal pole tal julgem olla kui kuskil mujal.»

Ta astus jälle tagasi, enne kui keeletud tüdrukud talt midagi said küsida. Vein toodi varsti, aga Wittelbachi imestav pilk märkas, et tooja polnud mitte toatüdruk Liisa, vaid — tema käsu ja maksva korra vastu — köögitüdruk Tiina. Arvatavasti oli tugevam ikka veel sahvriust kaitsma jäänud. Või tahtis Leena vahva tädi majasse tunginud vaenlast silmast silma näha saada, tema kardetavust tundma õppida?... Meistrile tükki jälle naer peale, nähes, kui suures kaares vanapiiga politseiisandast mööda õõtsus, et veiniga laua juurde jõuda, ja missuguse õgiva pilguga ta Maiwaldi-isanda võitnud pead neelas. Ka tagasi minnes, mis haruldase rutuga sündis, hoidus Tiina külalisest nagu katkust eemale, kusjuures ta hallinevad juukse-
uidud pealael kentsakalt kõikusid.

Wittelbach täitis klaasid.

«Vist ka mõne välismaa laeva pealt?» küsis Maiwald kelmi naeratusena, kuna ta klaasi valguse poole hoidis ja teise silma maialt kinni pigistas.

«Ametisaladus,» muheles Wittelbach osatades, kuna klaasid rõõmsa heliga kokku kõlasid. «Ei ma õieti teagi, kumb amet mind enam huvitab — salakaubitsemine või mööbliklopsimine.»

«Loodetavasti on esimene ainult teie kõrval-amet, viimane ikka veel teie pea-amet,» naljatas härra Maiwald vastu.

Jaoskonna-ülem oli nüüd valmis meistri seletust kuulda võtma. Ta nägu tunnistas, et ta nii helde südamega, kui politseil või-

malik, majaisanda ilmutustele vastu tahab astuda. Naeratus, mis ta huultel viibis, oleks suuremalegi roimarile, kui Wittelbach oli, julgust teinud.

Meister jutustas talle siis Leena loo tõsiselt ja võimalikult räigete värvidega maha. Tõsiseks jäi ka Maiwald, mida kaugele ta kuulatas. Ta oli nähtavasti neid ametnikke, kelle mundrikuue all veel mitte kõik külm ja surnud polnud, nagu tema vastuvõtlikkus huumorigi kohta tunnistas. Teda võis veel mõni ametiasi huvitada, vahel koguni soojendada.

«Teil endal, härra Maiwald, on neitsinoored tütre kodu,» lõpetas Wittelbach väga mõjusalt. «Ütelge nüüd ise, mis tunded elaksid teil põues, kui üht neist säärane hädaoht ähvardaks, nagu seda vaest tütarlast, kes minu kaitse alla põgenes. Ma oleksin ju metslane, kui ma ta uulitsale oleksin heitnud, ja kivine oleks igaüks, kes seda nüüdki tahaks teha, sest selle tütarlapse kogu süü on ainult see, et ta oma au südametunnistusega vägivaldlast eest kaitsta püüab... Ja nüüd öelge veel, härra Maiwald, et teie teda tahate kinni võtta ja vangitapiga maale saata!»

«Ma ei või teisiti, meister Wittelbach,» vastas ametnik tõsiselt, «sest ma täidan ainult kindlat käsku. Kui tohiksin oma südame järgi teha, siis jätaaksin teie kaitsealuse sedamaid rahule.»

«Seda ma mõistan. Minu palve on ainult see: jätke talle veel mõni päev aega, viivitage oma käsu täidesaatmisega. Siis saaksin mina mahti asja kubernerile ette kanda. Mul on seejuures mõjuvalt poolt toetust loota.»

Jaoskonna-ülem pidas aru.

«Ilma politseimeistri teadmata ei või ma seda teha,» ütles ta siis kindlasti.

«Siis teatage seda politseimeistrile.»

«Kas teate, härra Wittelbach,» ütles Maiwald ja tõusis üles. «Kõige parem on, teie lähete minuga ühes otsekohe politseimeistri juurde, tutvustate teda tütarlapse looga ja panete talle oma palve isiklikult ette. Ainult politseimeister ise võib siin otsustada.»

«Hea meelega, härra Maiwald.»

«Minule peate aga oma mehesõna andma, et Leena Paju vaheajal majast ei kao.»

«Siin minu käsi. Te tahate siis alt ukse eest vahi ära saata?»

«Kas te seda ka juba nägite?» hakkas politseinik naerma.

«Tõesti, teil on peaaegu terasemad silmad kui politseil!... Ettevaatuse pärast tahaksin vahi vähemalt siia uulitsasse jätta, sest kuigi ma teie sõna peale kindel olen, ei või ometi mitte teada, mis mõtted teie kaitsealusele vaheaegu võivad tulla.»

«Soldat jäägu minugi pärast vahti pidama, kui see teid rahustab,» vastas Wittelbach, «aga öelge talle vähemalt, et ta mitte üksisilmi minu maja ust ei tunnistaks, muidu arvavad üleaedsed, et Wittelbachi juurest röövlipesa on leitud... Leena aga peab teile ja ühtlasi minule töötama, et ta mitte uisapäisa soldati mõõga sisse ei hakka jooksuma... Liisa, kutsu mamsel Leena siia!»

Ta hüüdis seda, toa-ust enese järel lahti jättes, eeskojast köögi poole. Seal tõusis sedamaid ulumine. Muidugi arvasid köögielanikud, et juba hakatakse viima! Et kedagi ei ilmunud, lükkas meister köögiukse valla. Ta nägi ainult veel, kuidas keegi Liisa ja Tiina tõukel sahvriukse taha kadus, kuid mitte nii ruttu, et ta seelikusabast otsake ukse vahele poleks jäänud. Muidu oli pilt endine: Liisa kaitses ust oma laia seljaga, Tiina seisis ähvardavalt tema kõrval.

«Leena tulgu kohe võõrastetuppa,» käskis Wittelbach kindlal toonil.

«Ütelge vartalile, et Leenat enam majas ei ole,» vastas Tiina tudiseva mokaga.

«Jätke oma tembutamine! — Leena tulgu sahvrist välja, talle ei tehta midagi paha!»

Leena väljatulek oli aga alles siis võimalik, kui Liisa ukse eest ära oli astunud, mis meister Wittelbachi nihutusel väga aeglaselt ja tõrkuvalt sündis.

Pelgur ise oli võrdlemisi veel kõige rahulikum. Ta nägu oli küll kahvatu ja silmad suured, aga vagusi ning viivitamata astus ta majahärra järel üle vahekoja saali kardetava külalise ette.

See silmitses teda nähtava osavõtuga ja esitas talle mõned küsimused ta nime, vanuse, kodukoha ning põgenemise põhjuste kohta, millele Leena lühidalt ja täpselt vastas. Meister seletas talle siis, mis nad tema heaks tahavad praegu ette võtta, ning avaldas talle kõva käsu majast mitte välja minna, enne kui talle selleks luba on antud.

Kui härrad olid veini otsa joonud ja meister parema kuue selga tõmmanud, läksid mõlemad koos politseisse, majaelanikke suurimasse ärevusse maha jättes.

Tiina ja Liisa olid nagu peata kanad; nad ei märganud ühegi töö külge kätt panna ega teineteisega õiget sõnagi vahetada, kuna Leena nuttes tüdrukute väikeses kambris istus... Nüüd viimaks ilmus ka majaemand nähtavale, kes, et mitte politseiülemale pärimiste alla sattuda, kohe hakatuses peitu oli läinud. Ja viimaks tuli alt töötoast Matias Lutz mureliku näoga üles. Nägematuks jäi ainult mamsel Berta Wittelbach.

Leena seletas parajasti meistriemandale, mis politseiülem ja meister temaga olid kõnelnud, kui Matias lahtise ukse vahele astus ning juttu pealt kuulama jäi, ilma emanda sealolekust välja tegemata.

«Teil on Leenale midagi ütelda?» küsis meistri abikaasa viimaks.

«Jaa. Ma tahtsin Leenale öelda, et ta mitte enam Liisa ja Tiina nõu ei kuulaks ja majast uuesti välja ei püüaks pääseda, sest politseisoldat kuukab ikka veel meie uulitsas ja peab meie maja silmas.»

Leena oli nimelt mõlema tüdruku sunnil tõesti kord ette-kavatsemata katsenud hoovivärava kaudu sel ajal tänavale pääseda, kui meister härra Maiwaldiga saalis asja arutas. Õnneks silmas neid Lutz läbi töötoa akna ja käskis neid valjult sedamaid jälle üles minna, teatades, et soldat väljas vahil seisab. Tema sõna kuulates oli põgeneja jälle tagasi viidud ja uuesti sahvrisse varjule pandud.

«Ei, ma ei lähe enam kuhugi,» vaigistas Leena hoiatajat, kuna ta pilk tänulikult noormehe nägu puudutas. «Meister läks politseimeistri juurde minu eest paluma, ja mulle öeldi, et mul sedapuhku midagi karta ei ole.»

Kuna emand Wittelbach, asja seisukorrast teada saanud, jälle tuppa läks, jäi Matias Leenaga oodatavate sündmuste üle mõtteid vahetama. Nad olid nii sügavasti oma arutuste sees, et tähelegi ei pannud, kuidas köögiukse vahele üks vahakarva nägu ilmus ja kaks hõõguvat silma sellest moonutatud näost hammustades nende kõrdest kinni naksasid.

VEEL ON HÄID INIMESI.

Meister Wittelbach jäi ootamata kombel mitmeks tunniks ära. Aga kui ta viimaks tuli, näitas ta nägu, et ta mitte kõige pahemaid sõnumeid ei toonud. Ta kutsus Leena kohe enda juurde.

«Teie võite kolm päeva täiesti julge olla, keegi ei puutu teisse,» ütles ta, kirju rätikuga otsaesiselt higi kuivatades. «Mul läks korda politseimeistri südant sulatada, kusjuures ma ka paari tagavaral olevat pisaratki ei jätnud kulutamata. Ta tahab oma käsu, teid vangitapiga maale tagasi saata, niikauaks täitmata jätta, kuni asi kubernerile on ette pandud ja temale sellest otsus tulnud. Loota tohib, et kuberner seniks, kui ta asja üle otsusele jõuab, politseile käsu annab teile kahe nädala peale ajutine elamistäht välja kirjutada. Selle tähega võime teid siis jaoskonna-ülemale juures üles anda ja majaraamatusse kirjutada lasta. Aega võidetud, palju võidetud. Te tohite siis jälle kergemini hinge tõmmata, armas laps.»

Leena tahtis meistri käele tänulikult suud anda, Wittelbach tõrjus ta aga naljatades tagasi.

«Teil näikse üldse hea õnn olevat, Leena,» kõneles ta edasi. «Sest vaevalt olen politseist välja astunud, kui mulle uulitsal vastu tuleb — kes? See hea härra, kes teie asja kubeneri juures peab kostma. Just täna hommikul oli ta Tallinna tagasi jõudnud. Muidugi ei lasknud ma teda tülitamata mööda. Viisin ta käistpidi Kanuutusesse ja jutustasin talle teie loo ära. Kas teate, Leena, see oli tänase päeva kohta juba kolmas inimene, kellele ma teie romaani ette jahvatasin, kolmas süda, mille ma pehmeks tegin! Esmalt jaoskonna-ülem, siis politseimeister ja lõpuks sekretär Rutow. Kolme ametnikku, nende seas kaht politseimeest liigutada — kas arvate, Leena, et see

kerge töö on? Kui ma noorem oleksin, või ka — kui mu auväärt õrnem pool seal ei istuks, siis peaksite mulle selle vaeva eest kolm musu andma... Mamma, ega sa midagi ei kuulnud?»

Mamma ainult pruntis põlglik-üleolevalt suud. Kahtlemata oli talle vastumeelt, et majahärra teenijaga nõnda naljatas, pealegi tema kuuldes. Kuid Wittelbach, kes ülemeelikus tujus näis olevat, ei teinud sellest välja.

«Sügavaim mõju oli minu liigutusekõnel härra Rutowisse. Te oleksite pidanud nägema, Leena, kuidas see tubli mees nagu takukoonal põlema lõi paruni nurjatusist kuuldes. Ilma minu küsimata oli mees valmis lugu kubernerile teada andma. «Ma tahan näha saada, kas junkrute vägivallal on piire või mittel!» hüüdis ta... Te võite julge olla, Leena, juba homme on teie asi kuberneril teada. Ja siis ootame ära, mis edasi sünnib. Teil on nüüd agar ja mõjukas eestkostja — see olgu teile rahustuseks ja lohutuseks.»

Leena ütles mõne kogeleva tänusõna ja võis siis kergendatud rinnal lootusriikast uudist teistele minna teatama. Öhtul kuulis ka Matias Lutz meistri suust asja uuest pöördest. Mamsel Berta oli seda juba ennemalt kuulnud. Ühe kui teise silmad löid läikima, kuigi väga vastandlikul ajal. Leena kõrval oli majas nüüd veel üks inimene, keda mamsel Berta sel puhul vihkas, ja see oli ta lihane isa.

Juba teise päeva öhtul toodi teade, et Leena asi on kubernerile soovitud tagajärjega ette pandud. Teate tooja oli sekretär Rutow ise, veel kaunis noor, pika, sihvaka kasvu ja mõnusa jutuga härra, kelle elavatest silmadest kõneles mõtleval vaim ja erk huvi kõige kohta, mis temale käsitlusainena või isikuna lähenes. Ta oli põgenenud tüdruku avantüürid kuberner von Grünewaldile sündsalt hetkel teatavaks teinud, hädalisele õigluse ja humaansuse nimel kaitset paludes. Mitte kerge ei olewat härra von Grünewaldil olnud palve täitmist lubada; see paistnud ta kulmukortsutamistest ja kõhklemisest. Pidi ta ju oma klassikaaslase, ühe rüütli, ühe valitseva kihi liikme vastu välja astuma, kellega ta ehk lähemalt tuttavgi oli või kelle sõprade ja sugulastega ta läbi käis. Tal polnud mitte ainult üksikute, vaid kogu aadliseltskonna meelepaha karta, ja see ei tähendanud vähe. Aga ta oli ometi ära näinud, et siin midagi pidi sündima, sest asi ähvardas haisu tekitada, ja nii otsustanud ta selle arupidamisele ja lähemale järelekuulamisele võtta. Polit-

selle läinud aga käsk tüdrukule kaheks nädalaks ajutine elamistäht välja anda. Juba paari päeva pärast võivat Leena Paju selle tunnistuse jaoskonna-ülemalt kätte saada.

Avitaja himustas siis tütarlast isiklikult näha, et temale mõnd asjaomast küsimust ette panna. Soov täideti kohe, ja härra Rutow oli seletustega, mis ta Leenalt sai, sama rahul kui viimase usaldustähtsuse olemise ja välimusega. Tänu ei tahtnud ametnik midagi teada; ta aitavat meeleldi just talurahvast, kelle vaevapõlv talle hästi tuttav olevat. —

Leena Paju võis asja arenguga sedapuhku rahul olla. Ta sai politsei ajutise elamistähe jaoskonna-ülemalt varsti kätte ja võis end kaheks nädalaks Tallinna õiguslikuks elanikuks lugeda. Meister Wittelbachi, kes pagulast seni oli varjanud, ei võetud kuberneril määrusel selle eest mitte vastutusele. Nüüd aga algas kibe võitlus mõisniku ja ülemuse vahel, millest Wittelbachi-isand osalt sekretär Rutowi, osalt jaoskonnaohvitser Maiwaldi käest põnevusega oodatud teateid sai.

Kõigepealt kuuldus, et parun Riesenthal ähvardanud linna-politsei peale kaebuse tõsta, sest et see vallast ärajooksnud inimest tema nõudel tagasi ei saada, vaid sellele linnas koguni veel asumisloa oli andnud. Noor parun oli isiklikult politseis käinud ja seal politseimeistriga asja pärast ägedasti riidu läinud.

Siis tuli sõnum, kuberner olevat parun Riesenthali — kuuldes, et see linnas viibib — eraviisil ühe temasse puutuva asja pärast enda jutule kutsunud. Ja mida vastanud kõrk rüütel kuberneril käskjalale, ühele kubermanguvalitsuse ametnikule? Ta aimas muidugi, mis asja pärast härra von Grünewald teda kutsus, sest ta teadis, et politsei just kuberneril käsul oli põgenenud tüdrukule linnas pelgupaiga muretsenud. Pidades härra von Grünewaldi seetõttu oma vastaseks, ütelnud parun Riesenthal kutse toojale ninakalt: «Kui kuberneril minuga rääkimist on, siis tulgu ta minu juurde. Tee on mõlemale ühepikkune.»

Tolleaegne kubermanguülem oli mees, kes püüdis igas asjas heaga läbi saada, iseäranis, kui tal oma klassivendadega tege-mist oli. Parun Riesenthali jäme vastus ajas aga selle leplikugi mehe kopsu üle maksa — seda enam, et isik, kes teda, elatanud hallpead, nõnda julges haavata, aastatelt tema noorim poeg võis olla, hoopis vaatamata seltskondlikkudele viisakus-nõuetele, mida ju aadlikud läbikäimises omasugustega piinliku hoolega armastavad tähele panna, ja vaatamata ka sellele, et

noor parun selle vastuse kubermangu kõrgeimale riigiametnikule julges anda!

Kuberner nägi ära, et ta sõbraliku pehmusega siin kaugele ei saa. Seepärast läkitas ta nüüd parun Riesenthalile külma ametliku kutse, määratud tunnil Leena Paju asja pärast tema ette ilmuda; muidu pidavat ta R. mõisa omaniku vägivalla tarvitamise pärast kohtu kätte andma.

See mõjus. Küll võis noorel mõisnikul kindel lootus olla protsessi alt karistusest pääseda — olgu sellepärast, et kohtumõistjad tol ajal aadlikku talupoja asjus naljalt süüdi ei mõistnud, või sellepärast, et inimesi ei leidunud, kes mõisniku vastu oleksid julgenud tunnistada, või lõpuks sellepärast, et tema teguviisi maksvate seaduste järgi lihtsalt ei võidud karistusvääriliseks pidada. Mida aga parun Riesenthal kartis, oli see, et asi üldse kohtu kätte ning seega teatava määrani avalikkuse ette läheb, olgugi et kohut kinniste uste taga peeti. Selleks aga oli lugu liiga must ja ülbe. Enda ja oma perekonna nime ei tahtnud ta rüvetada lasta.

Nõnda neelas noor mõisnik viha ja kõrkuse alla ning ilmus kubernerile ette. Mis nad nelja silma all kõnelesid, jäi muidugi saladuseks. Ametnikud nägid ainult, et parun Riesenthal punetava pea ja välkuvate silmadega kubernerile kabinetist väljus ning ukse mürtsti kinni tõukas. Niipalju aga saadi hiljem teada, et kuberner esitanud mõisnikule nõude Leena Paju vallast välja lasta. Muidugi punninud parun vastu, kuni ta endale viimaks mõtlemisaega palunud või, nagu mõned arvasid, nõude koguni täita töötanud. Kuberner ise tähendas härra Rutowi vastu ainult niipalju, et Leena Paju võivat muretu olla, tema asi lähenevat rahuldavale lõpule.

Ühel päeval ilmus meister Wittelbachi juurde keegi isik, kes ütles, ta olevat parun Riesenthali opmann R. mõisast. Tugeva, keskealise isanda päevitanud nägu, ta ülikond ja kogu välimus ei lasknud kahelda, et ta põllumees on. Ta küsis Leena Paju järele, kellega tal paruni ülesandel kõnelda olevat. Wittelbachi isand silmitses võõrast veidi umbusklikult, laskis aga noore neiu sedamaid kutsuda.

«Ma tohin ometi pealt kuulata, mis te mu teenijaga räägite?» küsis meister.

Selle vastu ei olnud parun Riesenthali opmannil midagi.

«Mis mul teie teenijale rääkida on, pole saladus,» ütles ta, «ja Leena Pajule teeb see ainult rõõmu.»

Wittelbachi õmblusmamsel ilmus. Ta tundis R. mõisa valitseja Salbergi kohe ära ning kartlikult vaatas ta temale otsa. Võõras aga astus talle sõbraliku näoga sammu lähemale.

«Mul on teile parunihärra nimel teada anda, et teie linna võite elama jääda, kui soovite,» algas valitseja saksa keeli. «Parun laseb teid mõisa alt välja kirjutada, kui te temale minu kaudu selle palve ette panete.»

Wittelbachi nägu hingas rõõmlikku imestust. Vaata, mõtles ta, juba annab mees alla! Leena näis aga umbusklik olevat. Ta pilk lendas nõutult paruni saadiku pealt meistri peale.

«Mis te veel ootatel?» hüüdis meister julgustavalt. «Minu teada meeldib linna elu teile ju väga. Või arvate, et see härra teiega nalja heidab?»

«Ei tea — see sõnum on nii imelik,» kogeles tütarlaps, kuna talle sügav puna põske tõusis.

«Te võite üsna julge olla, kõik on õige,» tähendas härra Salberg tõsiselt ja aumehelikult. «Teid petma või nõokama mind siia ei saadetud. Parunihärrat on teie siia jäämise pärast palutud, ja ta tahab palve täita, kui te sellega ise nõus olete. Ütelge mulle aga oma heaksarvamine üsna kartuseta.»

Kes parunihärrat Leena pärast oli «palunud», seda opmann ei seletanud. Wittelbach aga muigas endale habemesse, kui talpas, et kubernerile nõudest palve ja paruni alistumisest selle palve lahke täitmine tehti.

«Ütelge parunihärrale, et ma teda helduse eest tänan ja südamest nõus olen,» vastas Leena viimaks häälega, mis tänu-likku liigutust ilmutas, ilma et see aga umbusust veelgi täiesti vaba oleks olnud.

«Soo, nii kaugel oleksime siis juba,» naeratas valitseja, kuna ta pakutud sigari Wittelbachi karbist tänades vastu võttis. «Parun teeb aga väikese tingimuse, mida teil raske ei ole täita.»

«Missuguse tingimuse?» küsis Wittelbach, kuna ta käe, mis opmannile tuld tahtis anda, tagasi tõmbas.

«Üsna kerge ja neitsi Leena Pajule vist üsna soovitava tingimuse,» kõneles Salberg rahulikult edasi. «Parun Riesenthali noorem õde, Brigita-preili, keda Leena vististi tunneb, sai nädala eest mehele ja elab Tallinnas. Tema mees, parun von Reckenitz, on siin kohtuhärraks. Noorpaar pole veel sündsat peremamslit leidnud. Parun Riesenthal soovib nüüd, et Leena tema õe juurde teenima läheks, sest köstriemand, kelle juures noor neiu üles kasvas, on temast palju head rääkinud...

Teie palk ei saa mitte halb olema, mamsel Paju,» pöördus opmann taas Leena poole, «sest teie härrased on rikkad, ilma et nad ihned oleksid.»

«Ma võtan härra tingimuse vastu,» ütles Leena ilma pikema arupidamiseta, «sest ma olen kuulnud, et paruni mõlemad õed on head ja lahked inimesed.»

Arimees Wittelbach arvas aga tarvilikuks küsida, kas parun oma tingimuses on määranud, kui kauaks Leena tema õe juurde peab teenima jääma.

«Nii kauaks, kui see temale meeldib,» vastas isand Salberg kergelt. «On Leena nüüd mõisa alt kord prii, siis ei või teda ju keegi sundida mingit peremeest kauemini teenima, kui ta ise tahab. Parun ei nõua mingit vormilist lepet. Õieti ei olegi see mõni kohustav tingimus, vaid paljas soov paruni poolt, väike tasu selle lahkuse eest, et ta Leena mõisa orjusest priiks annab.»

Seega oli asi korras. Wittelbach ei teadnud enam midagi vahele rääkida. Arvatavasti olid kuberner ja parun asja sel kombel leplikult korraldanud. Leenal jäi üksnes küsida, kus parun Reckenitz Tallinnas elab ja millal noor proua teenijat kohale soovib.

«Niipea kui teil võimalik on,» vastas valitseja. «Proua on, nagu te ehk teate, veel üsna noor, majapidamisega vilumata, ja talle oleks nagu julgustuseks kohe ustavaid teenijaid enda ümber näha. Noorpaar elab Toompeal» — ta nimetas maja numbri. «Elamistunnistuse saate, kui teie palve ametikohtadest läbi on käinud, politseist edaspidi kätte.»

Muu jutu seas tähendas opmann Salberg siis veel, et ka Gotthard von Riesenthal ise lähemal ajal abiellu heitvat. Juba olevat mõisas ettevalmistused noore proua vastuvõtmiseks käsil. Ja lõpuks tuli valitsejale Leena emagi meelde, kellest ta teadis öelda, et vanainimene terve olevat ja ühe peremehe juures endiselt vabadikupõlve pidavat.

Kui opmann läinud oli, ei teadnud Leena, mida rõõmu pärast õieti teha. Nii head lõppu poleks ta oma asjale uneski võinud oodata. Ta polnud mitte ainult jõhkra pealetükkija käest päästetud, vaid ka veel kammitsast vabastatud, mis prii talupoja ikkagi mõisa õigusega orjaks tegi. Ta võis nüüd minna, kuhu tahtis — teenida, keda tahtis! Missugune õnnestav tundmus, mäherdune uhkus asus senise vangistatu rinda! Ta nägi end kaasinimeste seas kõrgendatuna, tema isikule oli kallim väärtus määratud, tema inimlik hinnang oli märksa kerki-

nud! Selle eest ei suutnud ta Wittelbachi küllalt tänada, ning seekord pidi meister sündida laskma, et Leena huuled ta kätt suudlesid.

Juba järgmisel hommikul läks noor neiu proua von Reckenitzi jutule ning tuli tagasi teatega, et ta veel samal päeval teenistusse võivat astuda, kui teda senises töökohas midagi ei takista. Noor, lahke proua oli talle kõigiti meeldinud. Ja et Leenat Wittelbachi majas miski kinni ei pidanud — talle oli tõesti juba tööd otsitud, nagu Berta tähendas —, siis lahkuski ta sealt juba mõne tunni pärast oma kerge kompsuga.

Mamsel Berta oli võitnud, kuigi paraku poolikult. Majast oli vastane kadunud, mitte aga linnast. Seda valjema valve all oli nüüd vaja kallimat pidada, mida neiu Wittelbach endale ka ülimaks ülesandeks tegi.

SEESMISED VÕITLUSED.

Matias Lutzil oli veel palju uneta öid pärast seda, kui meister Wittelbach teda teatud öhtul Kanuti gildis oma «kahtlustusega» nii väga oli erutanud. Noormees tundis, et talle mingi võõras asi põue oli pistetud, mis seal rõhus ning pakitses ja millest ta enam lahti ei saanud, ta võis selleks teha, mis tahtis. Ta oli hingeliselt nagu seotud. Ei saanud sammu edasi ega tagasi, kogu teovõime tundus halvatuna.

Kas ta polnud kindlaks otsuseks teinud oma tookordset «vääratust» meistri juures parandada? Kas ta polnud pruudile sõna andnud eesmärgile juba lähenema hakata, meistri arvamisi targu välja pingutades? Ja kas ta polnud lõpuks enam kui üks kord endale ette võtnud Berta nõuandest hoolimata täielikku selgust muretseda, et sellest piinlikust vaakumisest lootuse ja kartuse vahel vabaneda? ... Aga mida oli ta korda saatnud? Ei ühte ega teist.

See tähendas midagi. Ja sõber Huber ütles talle ühel päeval, mis see tähendas.

«Kuule, vennas,» algas ta, kui nad kord öhtul pärast Leena äraminekut kahekesi häärberis istusid, «sinuga ei saa enam kõige paremast ainest mõistlikku juttu soetada. Kõnelen mina hobusest, siis räägid sina lambast; küsin mina tuld, siis annad sina mulle vett. Mis sa ennast asjata vaevad! Sa ei suuda seda tütarlast unustada, kes hiljuti meie keskelt lahkus. Siis mine, kuradi pihta, ja kosi ta ära! Selleks on ju tütarlapsed maailmas! Minu arust ei ole ükski asi lihtsam kui see.»

Matias vahtis talle laial silmal otsa. Tema meelest ei näinud asi sugugi nii lihtne olevat.

«Ma mõistan ju arvata, mida sa mulle vastad,» naeris Huber. «Aga kahte naist ei või sa ometi võtta. Ühe kummastki pead siiski valima.»

«Aga kumma?»

«Ahah — juba hakkad kõnelema! Siis pole viga.» Ja Huber patautas talle julgustavalt õlale. «Telli uut kesvavett, ja siis püüame mõistlikule otsusele jõuda. Mul on ju sinust üsna hale meel. Sa vingerdad nagu tallatud madu öösiti koikus ja eksitad mind mu unerahus. See peab kord lõppema... Kumb meeldib sulle enam — Berta või Leena?»

«Leena.»

«Mulle ka. Aga mis on sulle armsam — rikkus või vaesus.»

«Rikkus.»

«Mulle ka. Aga kui sul nüüd mõlemad juba oleksid — Leena ja raha, ja röövel tuleks ja nõuaks emba-kumba saagiks: kumma annaksid sa kergema südamega? Kujuta see endale võimalikult elavalt silma ette ja vasta siis.»

Aga see'p see sõlm oligi, mille lahtipäästmise kallal Matias ise nii palju vaeva ja piina nägi! See'p see võitlus pea ja südame vahel oligi, mis mehe öösiti vingerdama pani nagu tallatud mao! Seisis tal see õitsev tütarlaps terve oma noorusliku lõhnaga, oma neitsiliku rõõskuse ning värskusega silma ees, siis hüüdis ta süda: Missugune varandus sinule! Ära seda käest lasel! ... Juba hetkel, kui ta teda esimest korda nägi, vilksas tal mõte peast läbi: Küll saaks sellest kena naine! ... Aga kui ta siis teinekord Wittelbachi kolmekordset maja vaatles või silmad selle mürina ja kärina üle laskis käia, mis suures õitsvas äris valitses, siis hakkas ta pea sumisema ning helisema ja võrgutav hääli viuldas sekka: Rikkus on kallid asi, rikkus on võim, rikkus on au, rikkus on õnn! Iludus kaob, rikkus jääb... Ja ta seisis jälle endisel paigal ja võitlus võis uuesti otsast peale alata...

«Konrad,» ütles Lutz käsipõsakil, «kumma sina röövlile annaksid?»

«Kumb mulle vähem armas oleks.»

«Aga kui sulle mõlemad ühel määral armsad oleksid?»

«Siis annaksin tüdruku röövlile.»

«Tüdruku? Miks siis tüdruku?»

«Sellepärast, et raha mulle sel puhul armsam on kui tüdruk.»

«Aga ma ütlesin ju —»

«Jaa, sa ütlesid, et nad sulle ühel määral armsad on. Aga see on lollus, armas vend, — usu mind ja ära pane pahaks! Ühel määral ei või nad sulle mitte armsad olla, või sa ei armasta ühte neist õieti, ja see üks on siin tüdruk... Kas tead,

Mati, kui sulle üks tüdruk tõesti südame külge on kasvanud, nii kõvasti, et seda armastuseks võib nimetada, siis jätaksid sa oma teise armastuse kus tühi, viskaksid ta kerjajale kübarasse ja jääksid oma tüdruku juurde... Mulle meeldis Reini ääres üks tüdruk. See oli ise rikas. Sellepärast ei tahtud teda mulle anda. Läksin siis ta vanemate poole ja ütlesin: «Andke mulle oma tütar särgiväel ja siin maksan teile ta särgigi välja. Kõik muu on mulle põhk»... Nad viskasid mu uksest välja... Sama sõnaga astuksin veel praegugi nende ette, kui mu tüdruk mitte hauas ei puhkaks... Minule, Mati, oli tüdruk armsam kui villad, milles ta istus. Sinu juures aga on lugu ümberpöördud. Sina soovid villu. Tähendab: tüdruk pole sulle nii armas, et sa villadest suudaksid ilma jääda. Võta siis villad. Ma ei mõista sind sellepärast hukka. Oled koguni õigel teel. Paremini juba rikkus kui poolik armastus. Sel puhul on esimene viimasest palju enam väärt. Mina teeksin sinu asemel just niisama. Ainult otsusele peaksid kord jõudma, rahu leidma, et öösiti jälle magada saaksid ja teisi magada laseksid.»

Huber ootas vastust; Lutz aga uuris vaikides oma õlleklaasi, mille põhjast pisukesti pärleid üles vahu poole tõusis. Korraga välgatas ere läik Huberi silmadest.

«Mati,» võttis ta uuesti sõna, ja järsku oli ta nägu sügavtõsine, ta häälel peaaegu pühalik kõla. «Et ma nüüd näen, kuidas lood sinu südames kujunevad, siis tahan sulle midagi tunnistada. Ma pean sulle saladuse ilmutama, mis mind seni raskesti rõhus, sest et sa mu sõber oled... Mati, mina armastan Leenat — mina ise.»

Lutz lõi pilgu sõbra peale; ta arvas selle näolt kelmi naljatuse tunnuseid leidvat. Aga eksis. Huber vahtis talle kindla, põneva tõsidusega silma.

«Sa võid julge olla, et ma tõtt kõnelen,» ütles ta, «ja kui sa sellest siinamaani midagi ei teadnud, midagi ei aimanud, siis võid isegi oletada, mis mind vaikima, saladust peitma sundis. Ma ei tahtnud sind eksitada, sest sa oled mu parim sõber. Ja sinul oli eesõigus. Ma mõtlesin: Oled ühe armastuse juba maha matnud, võid teisega sedasama teha. Nurjatu oleks sinust oma sõbra õnne järele ahnitseda. Nüüd aga, kus ma näen, et minu armastus suurem on kui sinu oma —»

«Konrad, ütle mulle, mis see tähendab?» hüüdis Lutz äkki, ja käsi, mille ta lauale laskis langeda, oli rusikas.

«Mis see tähendab? Ma arvan, minu sõnad olid selged ja

arusaadavad küllalt. Ma nõuan endale vaba rada selle naise poole, kellele sinul seda pakkuda pole, mis minul on. See tütarlaps on nüüd vaba. Ja et ta minu ülim õnn on, et ma teda esimesest tunnist saadik tõsise, mehise südamega armastan, siis on mul nõu teda endale võita. Sinule kui oma sõbrale annan ma, et iga eksiarvamist kõrvaldada, seda avameelselt teada. Ma loodan, et sa mind nüüd mõistad ja teed, mis antud puhul sinu kohus on.»

Lutz vahtis sõbrale näkku, otsekui kipuks see talle äkitselt kõri kallale.

«Sina, Konrad, — sina?» kogeles ta pärani silmil.

«Jaa, mina,» kostis Huber peaaegu vaenuliku teravusega. «Ma annan sulle natuke aega oma üllatusest võitu saada. Siis aga pead mulle kinnitama, oma ausõnaga kinnitama, et sinu ja selle tütarlapse vahel on praegusest silmapilgust peale kõik otsas, kõik surnud ja maetud.»

«Seda ma ei tee!» pörutas Matias korraga; ta käed värisesid ja silmade ümber tekkisid punakad rõngad. «Seda ma ei tee kunagi! See on sinust alatu, et sa salaja, minu selja taga, niisugusele ihale maad oled andnud! Seda poleks ma sinust mitte lootnud! Sa pole mitte mu sõber, vaid vilets äraandja! See tüdruk on minu — kas kuuled? Kellelgi muul ei ole tema kohta õigust. Ja kellelgi muul ei ole talle rohkem pakkuda kui minul!»

Huber puhkes korraga laginal naerma.

«Braavo, Mati, braavo!» hüüdis ta ja kaapas tal nagu vihasel lõvil mõlema käega üle laka. «See oli mõirgamine, mis mulle meeldib! Ma näen, sa oled murdja, keda ei tohi ärritada. Ja et mulle mu luud-kondid armsad on, siis jäta selle teine kord tegemata. Olen nõndagi eesmärgile jõudnud... Mati, nüüd ei aita midagi, sa pead mammona rivaalidele jätma ja puupaljale Leenale kosja minema!»

Lutz uuris mõne aja Huberi naervat suud, äigas siis käega üle nõi ja urises häälega, millest kuuldus nagu raageva kõue kauge kaja:

«Sa heitsid siis minuga nalja, Konrad?»

«Näib peaaegu nii olevat,» irvitas Huber. «Mis ma sinuga siis pidin peale hakkama, kui sa kahte tüdrukut korraga ütlesid armastavat! Sa oled sääraseis asjus poisike, ja poisikestega võib ometi nalja heita, iseäranis, kui sel tulus otstarve on. Ja tulus otstarve oli sel kahel sihil — sinu kui ka minu kohta.»

«Kuidas sinu kohta?»

«Nüüd aga ära arva, et ma taas nalja heidan. Nüüd räägib sinuga tõsine mees ja õiglane sõber, kes sind aidata tahab, ilma et ta iseennast unustaks. Ma tunnen neid raskusi, mis Bertast taganemine sulle kaasa toob. Tüdrukul saab sinust kahju olema, ta saab palju nutma ja kaua õnnetu olema — mis sa arvad?»

«Väga võimalik,» vastas Lutz rõhutult. «Ja mis siis?»

«See muidugi vaevab sinu head südant. Kaastundest sooviksid sa vististi, et ka Berta õnnelik oleks. Kas ma eksin?»

«Ei.»

«No vaata, siis võin mina abi anda. Ma kosin sinu maha-jäetud pruudi.»

«Sina, Konrad?»

«Miks mitte? Armastusest ei tee ma seda mitte — ma mat-sin oma esimese ning viimase armastuse Reini ääres maha. Aga jõukaks meistriks tahaksin meeleldi saada. Ja et see nüüd, kus sina taganed, võimalikuks saab — miks ei peaks ma kuld-villaku-oina sarvist kinni hakkama? Iseäranis veel, kui ma seega sinule head võin teha... Või arvad, et Berta mind vastu ei võta? Sest et ma vähem sile poiss olen kui sina? Ära kardal Bertal pole enam palju valida, ja ma meeldin ta vanadele. Ka pole mu vana ja ausa kodanikuseisuse kohta laimust leida. Sa näed, kõik on korras. Ainult sinu luba puudub veel. Ja nagu lood praegu seisavad, ei karda ma, et sa mulle seda keelad.»

«Kuule, Konrad, see on vist uus tembutus.»

«Mitte põrmugi. Minu käsi selle peale.»

Lutz tunnistas sõpra nüüd jälle tükk aega, aga see võllanägu jäi tõsiseks nagu apostel altarpildil. Ta pilgust ja palgest polnud muud lugeda kui seda, mida ta suu väitis.

Õigupärast polnud lugu ka nii tõevastane. Miks ei pidanud Huber sedasama ihaldusvääriliseks pidama, mis Lutzki? Miks mitte sama eesmärgi poole sõudma nagu temagi? Ta oli ennast seni tagasi hoidnud, sest et ta nägi teise ees olevat. Nüüd aga märkas ta, et teine teelt ära pöördub; ta võitis lootust. Et teist rutemini otsusele tuupida, mõtles ta tänase kavala tuleproovi välja. See läks korda — rada ta ees oli korraga vaba... Et teda vastu võetaks, selle peale võis ta kaunis julge olla. Huberist peeti äris ja meistri perekonnas palju lugu. Teda tunti kui usinat ja osavat töolist ning kainet ja korralikku inimest. Et ta oli põline kodanik ja välismaa sakslane, see aitas kaalu aiva tema tuluks rõhuda.

«Minugipärast, kui see mitte jälle ogar nali pole,» urises Matias viimaks, kuna ta parem käsi lõdvalt põlvele vajus.

«Sa ei tee mulle mingisuguseid takistusi?»

«Ei.»

«Sa lõpetad oma endise pruudiga varsti kõik vanad arved?»

«Jaa.»

«Ning hakkad uuega sama peatselt selget lepingut tegema?»

«Ega mulle muud nõu jää.»

Nüüd ei silitanud Huber enam lõvi kollast lakka, nüüd asus ta tema kaela ümbert kinni ja istutas talle niiske musu nina-otsale.

«Isa Peterson, kuus pudelit õlut!» karjus Huber. «Meie Lutziga võitsime suure loosi!»

Nad istusid mõlemad suure häärberitoa otsas olevas tillu-keses kambris, kus ainult üks laud oli, üksinda kinnise ukse taga. Seepärast jäi Huberi õlletellimine kuulmata, seda enam, et häärberi-isa einelaud ühes alumisel korral olevas ruumis asus, kuhu suurest söögi- ja joogitoast madal trepp viis. Aga sellidel oli hüüdmise kõrval veel muu tellimisvahend. Huber tonkis saapakannaga kuus korda tugevasti ja pikkamisi vastu põran-dat. Mõne aja pärast avanes uks ning sisse astus väike, vim-masturjaline mehike, värviline topsuga öömüts peas, puust kin-gad jalas, sinine lakaga põll ees ja suureruuduline voodrita kuub seljas. Kummaski käes kandis ta kolme õllepudelit. Nähes, et lauas ainult kaks selli istuvad, ajas häärberi-isa suu kentsaka hämmastusega pärani lahti.

«Kas siis teie mõlemad tahate veel kuus nuiat laket pintslistse pista?» küsis ta tüsedal kõneviisil, mis igale häärberi-külalisele nii tuttav oli.

«Miks mitte?» vastas Huber.

«Teie mõlemad — Huber ja Lutz? — Püha ristike, siis pean ju töövoorimehe tellima, kes teid pärast koju veab!»

«Ole mureta, isa,» naeris Huber, «me joome sinugi laua alla, kui me kord õieti peale hakkame. Vaata parem järele, kui palju sul all seda laket veel tagavaraks on, ja kanna hoolt, et meid siia vagusasse nurka keegi tülitama ei tule. Me peame nimelt sõjanõu.»

Kuna vanamees pead vangutades jälle minema läks, kallas Konrad klaasid uuesti täis, lõi Matiasega kokku ja hüüdis rõõmsalt:

«Härira Oskar Brandti terviseks!»

Lutz võttis klaasi suu pealt tagasi.

«Mis see tähendab?»

«See tähendab, et härra Oskar Brandt kord meie meistriks saab, kui jumal talle meelt ning mõistust ja natuke õnne annab.»

Lutz pani klaasi puutumata lauale.

«Nüüd lõpeb aga hobusegi kannatus!» hüüdis ta. «Praegu tahtsid ju sina meistriks saada!»

«Tahan veelgi, kulla Mati, aga ma ei taha mamsel Berta Wittelbachi... Sel hetkel, kui isa Peterson õlut tõi, ilmus mulle mu Gusteli vaim Reini äärest, hoiatas mind oma kooljanäpuga ja ütles: «Konrad, ää ole eesel, et selle vintske ning tige da tüdruku pärast minule truudust murrad!»... Ja ma ei tahagi eesel olla, Mati.»

Mati sülitas.

«Sa vedasid mind siis veel kord ninapidi, ja mina lammas uskusin jälle!»

«Tegin ju ainult vastuproovi, armas sõber,» vastas Huber kuivalt. «Tahtsin näha saada, kui sügavad juured su tunnetel Berta vastu on. Täielikule selgusele tahtsime ju täna õhtul jõuda, ja ma rõõmustan, et see meil korda on läinud. Ja kas tead, millest ma veel saadanlikku meelehead tunnen? Sellest karistusest, mis Oskar Brandti abielus ootab. Selle on ta ausasti ära teeninud — niisugune salakoi, niisugune kahepaikne ilalakkuja, niisugune töölistekoorija!... Ma usun, nüüd võime tema ja ta tulevase terviseks juua?»

«Kust sa siis nii kindlasti tead, et Berta tema tulevaseks saab?» küsis Lutz, kui nad olid klaasid tühjendanud. «Seni pole ta mamsel Wittelbachi ees mitte armu leidnud.»

«Ma ei tea midagi, aga ma aian seda,» vastas Konrad, «sest ma tunnen Oskar Brandti. See mees sööb enese nagu tõuk puust läbi — pikkamisi, aga kindlalt.»

Jutule tuli nüüd vaheaeg. Kummagi oli oma mõtetega tege- mist. Viimaks ohkas Lutz nii sügavasti, et Konrad kõrvasid kikki ajas.

«Jaa, jaa, sul seisavad nüüd tõsised tunnid ees,» ütles ta heatahtliku pilkega. «Esmalt palav lahing lendmaoga ja siis midagi, mis sinusugusele käpardile veel raskem on — tuvikese püüdmine. Kahju, et ma sind seejuures kuidagi aidata ei saa! Pulma-peataie eest teeksin seda heameelega.»

«Olen ma nüüd käpard või mitte,» ütles Mati selle õiglase, südamest tuleva häälega, mis Huberile nii väga meeldis, «aga

minu naha sees ei tahaks sina ega keegi teine praegu naljalt olla. Mõtle ometi järele, Konrad! Ma murran oma mehesõna, ilma pooltki teadmata, kas see, kelle pärast ma seda teen, mind silma otsaski sallib. See on ju arvetegemine ilma pere- meheta. Veel enam: see on murdvargus ilma mingi kindlama saagilootuseta — vargileminek võimalikul viisil tühja tupp!»

«Kuule, Mati,» vastas sõber, «sa kas oled kavalam äri- mees või veel tottram kosilane, kui ma arvasin. Esimesel puhul mõtled sa: Parema varblane pihus kui tuvike katusel — muidu ehk jään mõlemast ilma —»

«Ei, nii ei mõtle ma mitte,» hüüdis Lutz elavalt vahele. «Mul on ainult raske ilma sundiva põhjusega varblasele häda teha, ja see sundiv põhjus puudub, kui tuvike minu lähenemisel katuselt lendab.»

«No kui sa seda kardad, Mati, siis on minu teine oletus õige: Sa oled veel tottram kosilane, kui arvasin. Inimene, kas sul siis silmi peas ei ole? Kas sina ise siis vähem nägid, kui meie teised majas, kes me ainult kõrvalt vaatasime? Ma tahan kolm nädalat aiva hõõvlilaaste ja saepuru süüa, kui su tuvike sulle hõlma ei lenda, niipea kui sa aga näpud suhu ajad ja vilistad.»

«Sa loodad seda tõesti, Konrad?»

«Ma tean seda, ma annan oma pea selle eest! Tüdruk, kes on kõigi vastu jääpurikas, aga sedamaid hõõguma lööb, kui ta ühe paljast varju näeb — see tüdruk on noppimiseks küps — muidugi sellele ühele... Ma tohin ometi eeldada, et sa mõistad, kes see üks on?»

«Sa teed mu südame natuke kergemaks,» vastas Lutz mõt- tes. «Aga hirm on mul siiski, Konrad, suur hirm lendmao kui ka tuvikese ees! Sul on õigus, ma olen niisuguseis asjus poisike... Ole ometi hea mees ja anna mulle nõu, kuidas pean seda kõike peale hakkama, mis mul teha on.» Ja Huber märkas, kuidas Mati seejuures punastas nagu noor neitsi.

Huber püüdis, kuigi see tal kerge ei olnud, tõsise näoga aru pidada.

«Sa ei julge siis avalikult kummagi ette astuda ja oma südant, nagu kord ja kohus, välja puistata?» küsis ta.

«Nende ette astuda ehk julgeksin, aga ma ei tea, missuguste sõnadega ma neid kõige paremini võiksin muhendada.»

«Siis kirjuta neile,» pani Huber ette. «Astu esimene samm kirjaga, siis on kõnelemine pärast lihtsam. Muidu on peaaegu karta, et Berta oma sõnade, kõigepealt aga pisaratega sinu

pehmeks teeb, ja seda ei tohi sündida. Kirjutada sa, argpüks, ometi julged?»

«Ma loodan,» naeratas Matias, «ja ma mõtlesin juba isegi selle peale... Sa tead, Konrad, et mind tuleval nädalal kolmeks kuni neljaks nädalaks mõisadesse tööle saadetakse. Mis sa arvad, kui kirjutaksin neile maalt?»

«Tore!» hüüdis Konrad. «Sa oled siis tormide eest, mida su ilmutused sünnitavad, ise pelgus, ja kui tagasi jõuad, on marutuuled sedavõrd raugenud, et nad sind enam ümber ei puhu. Tõesti, sinusugune kosilane peab armastuseasju ikka saja versta tagant toimetama!... Ja nüüd lase endale selleks õnne soovida, et kõik hästi läheks. Terviseks, sa õpipoois kosilaste seas!»

Nad jõid oma kuus pudelit õlut aegamööda ära ja sattusid üsna ülevasse meeleollu. Lutz tundis rinna korraga nii imekerge olevat. Kõik, mis seal oli rõhunud ja pakitsenud ja torkinud, oli kadunud. Nad seltsisid viimaks veel suures toas teiste sellide hulka ning Lutz naeris südamest ühe ja teise hambamehe naljade üle. Niisuguseid hambamehi ja vigurivänti leidis igas häärberis. Enamasti olid nad kõvad joojad ja elus panetanud rändajad. Oma naljade ja peiarijuttudega püüdsid nad teistelt keelekastet teenida, sest nende eneste taskud olid tavaliselt tühjad.

Suures häärberitoas oli kõiksuguseid nägusid ning kujusid näha — algupäraseid ja igapäevaseid, meeldivaid ja mitte-meeldivaid, kaastunnet äratavaid ja ilgust tekitavaid. Ruumis, mida ainult paar rasvaküünalt valgustasid ja mille üle paks, kibe suitsupilv heljus, istusid söögi ja joogi või ka tühjade, katmata laudade juures kas rändamiselt tulnud reisisellid, kellel rõivaste asemel ainult veel räbalad seljas ja jalanõude asemel nende ülemised jätised jalas olid, või kestvas töös olevad korralikud mehed, kelle välimus teatava määrani peenust ja uhkustki avaldas. Seal oli nälginud, kurnatud nägusid aukuvajunud silmade, sugemata juuste ja vanunud habemetega, kui ka priskeid poisse punaste põskede ja viksitud vurrudega. Siin ajas mõni nokastanud suu jämedaid, nilbeid sõnu välja; seal puhusid teised salgakestes tõsist ja mõistlikku juttu. Üks naeris hirnudes, teine vandus ropusti, kolmas sumistas tasakesi laulda, neljas haigutas või tukkus laua ääres. Riidu ei tulnud palju ette. Kõige tooremagi hinge külge oli otsake seda sidet sõlmunud, mida ühised tulud inimeste vahele heietavad; pahu-

raimagi meele peale mõjus ühtsuse- ja ühenduseaade nagu nägemata vajutis ja tõmbas vennastades kokku sakslase lätlaste ja eestlastega, katoliiklaste protestandiga, riiukuke rahuarmastajaga.

Lutz ja Huber lahkusid häärberist üsna hilisel tunnil. All eeskojas lugesid nad mustadelt tahvlitelt tikutule abil meistrite ja sellide nimesid, kellest esimesed töölisi, teised aga tööd otsisid. Niisugused kuulutustahvlid, mis tol ajal tööturгу tööandja ja töövõtja vahel aitasid korraldada, rippusid igas häärberi-eeskojas. Jõudis teisest linnast tulnud sell häärberisse, siis pandi ta nimi kohe tahvlile, ja meister, kellel selli vaja oli, võis seda sealt lugeda; ei leidnud meister endale häärberis olevaist sellidest soovitud töolist, siis kirjutas ta oma nime tahvlile, ja tööta sell, kes peale seda häärberisse tuli, võis ennast pakkuma minna.

«Ahah, Wittelbach otsib veel kahte selli,» ütles Huber, kuna ta tiku oma meistri nime peal hoidis. «Selle mehe äri lööb tugevasti õitsema, ja seejuures pole sina, Lutz, mitte süüta. Nadikael oleks ta, kui ta sind kord kuninglikult meeles ei peaks! Ta võtab ju nüüd sülega sisse, kus ta enne pihuga võttis... Ptüi, kurat, et see kõik kord säärasele libahundile peab saama! Kui ma mitte see narr ei oleks, kes ma olen, ma kisuksin tal saagi veel lõugade vahelt ära...»

Lutz ei lausunud sõnagi.

Tunnistas ta ehk salaja ka ennast narriks? Sülitas ka tema sügavas südamepõhjas sappi, et rasvane saak, mis tal juba kõvasti küünte vahel oli olnud, selle kavala varitseja lõugade vahele pidi kaduma?

Põhjust tal selleks oli.

Mees, kes praegu häärberist välja astus, oli sinna varanduse maha matnud, mille suurus iga selli pea kihama pidi ajama. Ja rahaga ühes oli ta maha matnud kõik kuldsed unenäod aust ja kuulsusest ning kergest, lõbusast põlvest. Mis teda ootas, oli töö, ainult töö, ning hall mure.

Mis sai ta vastu sel vahetusel?

Seda ei teadnud ta veel õieti.

Ta vahetas hea õnne peale.

LÖPPARVE.

Matias Lutzi lootus piinlikku taganemist Bertast kirjalikult sooritada, võitlust varjatud paigast ja kaugelt eemalt pidada, läks paraku luhta. Päev enne seda, kui ta maale sõitis, ühel pühapäeva-hommikul, sai ta Liisa kaudu mamsel Wittelbachi käest kutse üles meistri elukorterisse ilmuda. Isand ja emand olid kirikusse läinud, jättes tütre, kes ennast peavaluga vabandas, üksinda koju.

Selli südames tärkas kohe paha aimdus. Ta oli tänast päeva juba ette kartnud, sest Berta jäi viimasel ajal sagedasti kirikusse minemata, et peiuga vanemate äraolekul kokku saada. Pealegi teadis ta seekord, et Matias pidi homme pikemaks ajaks ära sõitma. Lutz oli just uksest välja astumas, et kodust põgeneda, kui Liisa selle salateatega ta kinni püüdis. Üürikeseks kaalus ta kavatsust tüdrukut valetada lasta, et teda kodus pole; aga ta tundis Liisa ees selle üle häbi ning otsustas vastu võtta, mis saatus talle oli määratud.

Mamsel Berta teretas teda võõrastetoas oma võluvaima naerusega. Neiu oli silmapaistvalt elegantse pühapäeva-ehes, juuksed moodsaks soenguks tehtud ning nägu, millest silmad haruldase läikega loitsid, kergelt roosatunud ja puuderdatud. Kes teda nõnda nägi, pidi tunnistama, et Berta Wittelbach välimuselt veel sugugi viimasesse liiki Tallinna kodanikutütarde seas ei kuulu. Maitsekamalt riides käia oskas ta kahtlemata kui nii mõnedki teised.

Mamsel Wittelbach sirutas peigmehele sooja, tugevasti pigistava käe vastu, ja ta elavad silmad langesid sügava, usutleva vaatega noormehe rahutule näole. Terve pilveke magusat lõhna lõi Matiassele meistritütrel riideist vastu. See lõhn ärritas teda, ent siiski hingas ta seda himuralt.

«Mati, oma sõna ei ole sa siiamaani veel ikka lunastanud,» algas mamsel Berta sõbralikult nokkiva etteheitega.

«Missugust sõna?»

«Seda sa enam ei mäletagi?» ja neitsi Wittelbach ähvardas näpuga. «Sa tahtsid ju papalt välja uurida, kuidas tema meie asjast nüüd mõtleb.»

«Seda ma tegini — alles paari päeva eest,» valetas Matias mehiselt.

«Ja sellest ei tea mina midagi?»

«Ma ei tahtnud sind kurvastada...»

«Kurvastada?»

«Jaa, sest sinu isa väljendused ei jätnud mind kahevahele, et meil kummalgi midagi loota ei ole.»

«Kas tõesti?» küsis Berta imeliku rahuga. «Minu isa andis sulle märku, et ta sind mitte vastu ei võtaks, kui sa minu kätt läheksid paluma?»

«Jaa, Berta. Üksnes nõnda oli tema veidi keerulisi sõnu mõista. Ja ma arvan, et me hästi teeksime, kui endid mõttega hakkaksime harjutama, et kõik on otsas, et me peame oma plaanid ja unenäod maha matma. Sinu vanemad on praegu sama kindlasti meie ühenduse vastu kui ennegi.»

«Mati, sa valetad!»

Läige, mis Berta silmadel nüüd oli, polnud enam nõiduv, vaid kõrvetav, põletav.

«Miks sa seda arvad?»

«Sest et ma tean, et minu vanemad teisiti mõtlevad. Ma lasksin sinu just sellepärast üles kutsuda, et seda rõõmusõnumit sulle teatada...»

«Kuidas?»

«Meie ühinemise vastu ei olnud mitte nii väga papa kui mamma. Ja mamma andis mulle eile õhtul selgesti märku, et nad oma vastupaneku nüüd jätavad. Kas tead, mis mamma mulle ütles? Ta ütles sõna-sõnalt: «Tule jumal appi, ega me või oma tütart Lutzile pakkuma minna, kui ta teda küsima ei tule! Ta pole meile oma kosjanõust veel sõnagi lausunud, ei otsekohe ega mõistu. Kui me teaksime, et ta sind tõesti armastab, ja kui ta meile ise seda tunnistaks — vahest jõuaksime siis viimaks teisele otsusele kui seni...» Mis sa selle kohta ütled, Mati?»

«Imelik meelemuutus!» ohkas Mati sügavast südamest, kuna ta silmad põrandat mööda ringi jooksid.

«Imelik? Minu meelest väga loomulik,» seletas mõrsja lõikavalt. «Me lootsime ju kindlasti seda meele muutust, see oli meie troost ja julgus kogu võitluses... Vististi tead nüüd, mis sul teha on...»

Matias nägi, ta ei pääsenud enam otsustava sõna eest. Lõpparve tegemine senise mõrsjaga oli varem tulnud, kui ta oli mõelnud ja soovinud. Veel pidas ta lühikese sisemise võitluse, vaatas siis neiule kindlasti silma ja ütles:

«Anna mulle andeks, Berta, aga ma ei või sinu vanemate ette ilmuda, et sinu kätt paluda. Ka minu meel on vaheajal muutunud.»

Neiu Wittelbach jäi talle otsa vahtima, nagu poleks ta tema sõnadest õieti aru saanud. Ainult kolletu kahvatus, mis pikka-misi üle ta näo levis, ja ta kitsaste huulte vaevalt märgatav värin ilmutasid, et ta teda siiski oli mõistnud.

«Mati!» karjatas ta siis äkitselt ja hüppas püsti, nagu oleks teda noaga torgatud.

Ka Matias tõusis istmelt. Ta astus neiu juurde, võttis ta kitsa, jääkülma käe pihku ja sosistas alandlikult ning paluvalt:

«Ma tean, see on halb minust, mis ma teen, ma tunnen enese süüdlase olevat, aga ma ei või teisiti. Ma tahan sinu vastu ennem nüüd valelikuks jääda, seda tunnistades, kui terve elu-aja salaja valetada. Meie abielu ei kujuneks mitte õnnelikuks, seepärast astun ma tagasi. Nimeta mind sõnamurdjaks, aga anna mulle mu sõna tagasi.»

«Mispärast?» tuli teine lühike karjatus neiu suust.

«Sellepärast, et meie vahel abiellumiseks vastastikune armastus puudub,» kostis Lutz rahuga, mille üle ta isegi imestas; nüüd, kus ta keset võitlust seisis, kardetud hetkele otsekohe-selt silma vaatas, leidis ta korraga julgust ja sündsaid sõnu rohkem, kui ta oli uskuda võinud.

Vihase tõukega virutas Berta ta käe tagasi. Nägu ja silmad, millesse Matias nüüd vaatas, tuletasid meelde kurja ingliti pil-dil, mis seal akna vastas seinal rippus.

«Nurjatu kelm!» tungis mamsil nagu kinnipitsitatud kurgust. «Alles nüüd leiad sa, et meie vahel vastastikune armastus puu-dub! Terve aasta, mis me pruut ja peigmees oleme, ei teadnud sa seda mitte. Kust tuli sulle see teadmine siis nüüd korraga?»

«Ma olen ennast proovinud, Berta. Ma võin sulle kinnitada, alles peale rasket võitlust jõudsin ma sellele otsusele, mida sa praegu kuuled. Kui ma olen sõnamurdjaks ja äraandjaks saa-

nud, siis tuli see sellest, et ma ennast varem küllalt ei tundnud. Mida ma armastasin, oli sinu vara, mitte sina ise. Alatu kelm oleksin aga just siis, kui sinu ainult su vara pärast võtaksin ja sulle siis mehearmastust iga päev ette valetaksin.»

Berta hakkas naerma. See oli isevärki roostetanud ja sapi-sisse kastetud naer, mis kõrva põletas ning haavas.

«Tislerisell kõneleb sellest nõndanimetatud «kõrgemast» armastusest, endine külapoiss mängib idealisti ja romantikut, nagu neid klassikalises luules kirjeldatakse, — see ajab ju ees-ligi suure häälega naerma!... Kui sa juba õiglane tahad olla, siis ole seda vähemalt täiesti! Tunnista omelti üles, et sa paljas narts oled meeste seas, et sa kohe meele ja mõistuse kaotad, au ja häbi unustad, kui sulle keegi naisolend võrgutades vastu naeratab! See võõras tüdruk täis kavalust ja kiimalust, kes paar nädalat meie katuse all elas, on su pea segamini ajanud, sest et sa iseloomult nii nõrk ja väeti oled, ja nüüd püüad sa mulle selgeks teha, et su meele muutus eneseproovimisest on tulnud! Sa vaene ei ole muud, kui selle viletsa võrgutaja halat-semiseväärt ohver, tema saak!»

Berta suu äärde oli peen viir rohekasvalget vahtu korjunud, kuna ta nõnda oma sappi vaese patuse peale välja kallas. Aga just Berta ülemäärane viha, mis talle ikka teotavamaid, haava-vamaid sõnu suhu pani, aitas Matiasse vastupanekut kinnitada, ta rahu alal hoida. Palju nõrgem oleks ta arvatavasti olnud, kui neiu pisarate, kurbuse ja ahastuse ning härraste palvetega oleks võidelnud.

«Selle võõra inimese jätame asjast hoopis kõrvale,» vastas noormees rõhuga, «sest tema pole omalt poolt minu meele muut-miseks midagi teinud, tal pole kõigest sellest aimugi. Sa võid julge olla, et tema ja minu vahel ainustki sõna pole kukkunud, mis kuidagi õrnemate asjade poole oleks sihitud olnud, ja et meie vahel pole praegu veel mingit ühendust, ei salajas ega avalikult, ja et iseäranis Leena kõige vähematki pole teinud, et mind meelega enda poole tõmmata. Sa teed temale suurt ülekohut, kui sa teda nii raskelt ja nii inetult süüdistad. Kaeba minu peale, jätka see süütu inimene rahule!»

«Sa armastad teda?» litsus Berta nähtava vaevaga huulte vahelt välja, ja ta hää oli nagu summutatud ägamine.

«Jaa,» vastas Matias selgelt ja kindlalt.

«Ning tahad teda kosida?»

«Jaa.»

«Aga sa oled minu! Ma ei anna sind priiks!»

«Sa ei anna mind priiks, teades, et ma sind mitte ei armasta —?»

«Ma ei nõua sinu armastust, ma suudan ilma selletagi läbi saada!»

«Ka siis, kui tead, et armastan teist?»

Berta surus mõlemad käed oma kitsa rinna vastu, otsekui tahaks ta praegu saadud lahtist haava varjata.

«Ka siis!» hüüdis ta imekitsaks tõmbunud näost.

Selline visadus tegi Matiiase ometi veidi kohmetuks. Ta ei teadnud sedapuhku tõesti mitte, mida vastata. Ta hää avaldas juba tõusvat ärritust, kui ta viimaks lausus:

«Aga niisuguse abielu eest ei või ma vastutust enda peale võtta, sest ma ei taha meelega kurjategijaks saada. Ja vägisi ei võida mind ju ometi midagi tegema sundida, kõige vähem nii tõsist sammu astuma panna... Ma pean imestades küsima: kas see on meister Wittelbachi uhke tütar, kes minuga nõnda kõneleb?»

Viimase lause mõju oli suurem, kui Matiias oli teadnud arvata. Berta nõksatas sammu tagasi. Ta silmade eest langes nagu kae, ta nägi korraga, kui kaugele ta kirglikus ärevuses oma seisusliku, kõigepealt aga oma naiseliku uhkuse oli unustanud. Seda pidi talle juba meelde tuletatama! Ja et mässav viha ja näriv kiivus kõik õrned, pehmemad tunded ta põues maha oli surunud, siis sünnitas see uus haav, mille ta uhkus oli saanud, seal ka ainult mürgist, tulvavat mõrudust.

«Ma tänan teid selle meeldetuletuse eest,» hüüdis neiu end sirgeks ajades ja kõrgilt, põlastavalt tema peale maha vaadates, «aga seda polnud tarvis. Berta Wittelbach võib ennast silmapilguks unustada, aga ta toibub ise jälle meelemõistusele. Ja nüüd on ta toibunud!... Isand Luts, ma kahetsen südamest, et ma seda mitte varem ei teinud, mis ma täna teen ja mis teiesugusele külast tulnud elukale ainult kohane on: seal on uks, isand Luts!... Pidage meeles, et Berta Wittelbachil ei ole tarvis teie kätt ega armastust kerjata; selleks on ta ikka veel Berta Wittelbach, ja mitte mõni toatüdruk, mitte mõni saunaeide tütar, mitte säherdune kaup, keda ema sitsrätiku ja vaka vilja eest noortele elumeestele müüb. Teie olete endale õige naise välja valinud, — ainult niisugune võib teile kohane olla!... Ja nüüd veel kord: seal on uks, isand Luts!»

Ta pööras selja ja vuhises uhkelt nagu paabulind teise tuppa.

Matiias seisis kahvatanud näoga paigal. Rasked sõnad, mis teda ennast olid puutunud, jätsid ta kaunis külmaks; aga kuuldes musta laimu, mis Leena peale maha sadas, tundis ta, kuidas kuum veri talle pähe tõusis, ja ainult vaevaga suutis ta endas süttivat ägedust talitseda ning meeles pidada, et tal on tegemist vihase, tasuhimulise naisterahvaga, kelle plahvatuses ta teatud määral ise süüdi oli. Nõnda siis kehtas ta viimaks õlgu ja pöördus sõna lausumata ukse poole. Ta võis ju õieti rõõmustada, et lugu nii lühidalt oli lõpule jõudnud, olgugi pigi- ja väävlirahe all.

Vaevalt oli Lutz aga üle läve astunud, kui toast hele karjatus kostis:

«Mati!»

Selles hüüdes polnud enam sappi ega mürki; see oli armastavast südamest pigistatud palve. Aga Mati ei pannud seda meelega tähele. Pidi ta nüüd ka veel pisaratevihma alla jääma? Seal oli ta seisukord, nagu võis aimata, palju piinlikum. See pärast lükkas ta ukse enese järel tugevasti kinni ja astus ruttu trepist alla.

«Mati!» kajas toast veel teine hüüe, aga põgeneja ei kuulnud seda enam; ta ei näinud ka, et uks tema järel lahti kisti ja kaks ahastavat silma teda eeskojast, trepilt asjata otsisid.

Berta Wittelbach vankus sohva juurde ja langes nuuksudes sellele kummuli. Ta nuttis mõned minutid kirgliku inimese ägedusega, kramplikult värisedes. Siis kargas ta äkitselt üles ja ruttu, nagu oleks nägematu leek ta pisarad imenud, kuivasid ta märjad silmad jälle. Ta pikk, kõhn käsivars sirgus rusikat raputades ukse poole ja ta kitsaste, veretute huulte vahelt tuli hääleta kahin kuuldavale.

Keegi ei kuulnud, mis ta ütles.

Vahest ei kuulnud ta seda isegi.

Järgmisel hommikul vara sõitis Matiias Lutz ühe vanema õpipoisiga maale, ilma et ta Bertaga veel kord oleks kokku puutunud.

KONRAD HUBER VALEPROHVET?

Matias Lutzi töö maal võttis rohkem aega, kui ette oli arvatud. Tal tuli esmalt ühes hiljuti valmis saanud uues härrasmajas Lõuna-Harjumaal peenemaid dekoratiivseid nikerdustöid teha ja siis kahes naabermõisas antiikseid mööbleid parandada ning üle poleerida. Hakatuses ülesantud tellimistele lisati aga kõikjal uusi juurde, sest selli osav ja maitsekas töö kutsus üldise kiituse esile, ja nõnda jõudis Lutz alles poolteise kuu pärast Tallinna tagasi.

Head tuju ja karastatud tervist ei toonud ta maalt mitte kaasa, seda märkas sõber Huber kohe. Mati oli kõhnemaks läinud, ta silmade ümber seisid uneta öid ilmutavad varjud ja otsaesist kattis taoti nagu nägematu pilv. See nähtus pani sõbra võõrastama. Mis asi võis talle tuska teha, missugune mure ta südant muljuda? Kahetses ta vahest sündmust, mis siin majas kuue nädala eest tema ja meistri tütre vahel oli aset leidnud?

Huber otsustas kohe endale selgust muretseda. Pika lahusoleku tõttu oli sõber talle veel armsamaks saanud kui enne. Pärast õhtusööki hakkas ta Lutzi käe alt kinni ja viis ta välja värske õhu kätte.

«Sul on midagi pihtida, Mati,» algas ta.

«Miks sa seda arvad?»

«Sinu loojaläinud nägu ilmutab sellesarnast.»

«Sul võib õigus olla,» ohkas Lutz. «Mu nägu on sellepärast looja läinud, et ka kõik muu looja on läinud.»

«Ka kõik muu? Seda ma ei mõista. Või vaevab su hinge, et sa Berta Wittelbachi looja lasksid minna?»

«Ei. See on unustatud. Meie vahe on selge, ja sellest on mul hea meel... Aga me peame kuhugi sisse astuma, kus tule-

valgust on, siis võid ise mu hingeolu üle otsustada. Sedapuhku ütlen sulle ainult, et sa oma pea oled kaotanud...»

«Mina oma pea? Seda ei tunne ma sugugi. Küll aga arvan märkavat, et sinu pea jälle kord kadunud on... Astume siia sisse.»

Nad olid mööda Dunkri uulitsat alla minnes Kullassepa uulitsa nurgale jõudnud ja seisid siin väikese madalamat liiki joogimaja ees. Teades, et selles on suurema joogitoa kõrval veel kaks pisukest, päeval pimedat kambrikest, kus eksitamata võis istuda, astusid nad sedamaid sisse ning leidsid õnneks teise tühja olevat. Istet võtnud ja õlut tellinud, tõmbas Lutz põuetaskust ühe kirjapoogna välja, ulatas sõbra kätte ja ütles häälega, mis oli ainult allaneelatud ohe:

«Loel!»

Konrad vaatas ruttu alguslauset ja niisama ruttu allkirja ning hüüdis:

«Leena Paju käest! See on huvitav!»

«Väga huvitav!» kordas Matias niisugusel toonil, et sõber talle hämmastunult otsa pidi vaatama.

Konrad Huber aga luges:

«Armas sõber! Vabandage, et ma Teie viimasele kirjale nii hilja vastan. Aga ma pidin enesega kaua võitlema, enne kui sule tohtisin võtta. Seda kindlam on aga nüüd otsus, mis ma Teile võin ette panna. Andke mulle armulikult andeks, kui see otsus Teid pahandab või haavab — ma ei või teisiti! Ma olen kõik läbi mõtelnud, kõik kaalutlenud ning jõudsin selgusele, et ma raskesti ülekohut teeksin, kui ma Teie kosja vastu võtaksin. Uskuge mind, meie elu ei oleks õnnelik. Minu süda, mis mind iialgi pole petnud, ütleb mulle seda. Armas sõber, leppige sellega ja püüdke oma nõu unustada. Ärge mõistke mind hukka, ärge vaevake oma südant, vaadake kaine pilguga ringi, ja küll Te siis leiate, et õnn Teile mujalt vastu naeratab. Ainult ühte kirja julgen Teilt veel paluda, nimelt seda, milles mulle mu tänamatu vastuse andeks annate ja mulle kinnitate, et Te oma eksliku kavatsuse õnnelikult olete unustanud.

Oma kõige kallima sõbra kätt pigistades

Leena Paju.»

Huberi nägu oli kirja lugedes pikaks ja ikka pikemaks veninud. Ta hoidis paberilehte tulele nii lähedal, nagu ei suudaks ta uskuda, et ta silmad õieti loevad. Ja kui ta oli lugemise lõpetanud, hakkas ta uuesti otsast peale ning luges nüüd poolvalju häälega, et ka kõrv kuuleks, mis paberil seisab.

«Nüüd söögu mind aga rotid elusalt ära!» hüüdis ta siis punetaval näol, kuna ta käsi kirjaga lõdvalt põlvele vajus. «On siis seda ilmas enne kuulnud! See tüdruk on lihtsalt mõistuse kaotanud!»

«Tema kirjast kõneleb minu arvates väga selge mõistus,» heitis Lutz norus peaga vahele.

«Siis pole see kiri tema kirjutatud!»

«Seda arvasin minagi esiotsa. Aga mul on temalt veel üks kiri, mis varemalt tuli, ja nii nägin mõlemaid võrreldes, et neid üks ja sama käsi on kirjutanud.»

«Mis ütleb ta sulle siis esimeses kirjas?»

«See on tühine sõbrakiri — vastus minu esimesele samasugusele kirjale, milles ma oma südameasja veel ei ilmutanud. Ma tahtsin temaga esimese täiesti süütu kirjakesega ainult ühendusse astuda, teda ette valmistada. Väga kahtlane oli mu meelest juba seegi, et ta vastused mõlema kirja peale tulid nii hilja, alles paari nädala pärast. Viimase vastuse sain vaevalt paar päeva enne kojusõitu... Sa näed nüüd, Konrad, et oled mulle valeprohvetiks olnud. Poolteise kuu eest andsid sa oma pea pandiks selle eest, et tuvike tuleb, kui ma aga vilistan. Nii põhjalikult võisid sinagi eksida, sina, kes sa mind sääraseis asjus õpipoisiks nimetasid, ise aga meister tahtsid olla.»

Huber hüppas püsti ja kavatses nähtavasti ärevuse pärast edasi-tagasi hakata jooksmas. Aga ära nähes, et ruum selleks liiga kitsas on — ta oleks igal sammul vastu seinu tõuganud —, vajus ta ägades toolile tagasi.

«Ja ma ütlen sulle — ta armastab sind siiski!» hüüdis ta ja lõi rusikaga lauale. «Ma lõikan oma nina näost ja annan veel kord pea pandiks, kui ma mitte õieti ei näinud. Vaheajal peab midagi juhtunud olema. Ta on kas kellegi teise poole lõonud või seisab ta mingi salajase mõju all, mis teda sunnib sinust taganema. Õige asi see ei ole, või ma peaksin ju sõge olema — veel sõgedam kui sina ise.»

«Sa tahad vägisi ilmeksimatu olla, Konrad,» ütles Lutz.

«Sa usud oma silmi rohkem kui tõde ennast, ehk küll viimane sul nüüd must valge peal käes on.»

Huber luges kirja veel kord pikkamisi ja uurides läbi, nagu püüdes ridade vahelt seda välja otsida, mida ta ridade seest ei leidnud. Viimaks hüüdis ta, nagu oleks ta tõesti ühe lootusekiire tabanud:

«Aga siin pole poole sõnagagi öeldud, et ta sinu vastu midagi ei tunne, et ta südamekalkusest sinu kosja tagasi lükkab. See on minu arust kahtlane.»

Aga Matias naeratas nukralt ja vastas:

«Minu arust on see üsna loomulik. Ta ei taha mind niisuguse otsekohese, kareda tunnistusega haavata, selleks on ta liiga õrna loomuga inimene. Aga kirja terve sisu annab ju selgesti märku, et just puuduv vastuarmastus ta sulge on juhtinud. Jätame kõik mõistatamise, sõber, — asi on otsas.»

Sõna «otsas» tõi Huberile uue ärevusehoo.

«Sa tahad siis selle otsusega lihtsalt leppida ja vagusalt nurka pugeda?» hüüdis ta. «Kas tead, mina ei teeks seda mittel!»

«Mida sina siis veel teeksid?»

«Vähemalt astuksin temaga sedamaid ühendusse ja püüaksin teda suuga seda tunnistama panna, mis ta kirjas ütlemata on jätanud. Naistel on ju vahel pentsikud tujud ning arvamisid, mille ajal ja mõjul nad raskeid otsuseid teevad, mida nad pärast kahetsevad. Sul ehk läheb kord tema põhjus ümber puhuda. Vähemalt katset peaksid tegema, ja mina tahan hoolt kanda, et see sünnib.»

«Ma kuulan sinu sõna, sest mul on kahju tast ilma jääda,» vastas Lutz nii kurvalt, et see Konradil südamest läbi lõi. «Mis nõu sa mulle annad?»

Huber mõtles järele.

«Ülehomme on pühapäev. Kirjuta talle veel täna õhtul ja kutsu teda pühapäevaks jalutama. Te võiksite teha pikema käigu linnast välja, sest vabas looduses olevat niisuguseid asju kõige kohasem arutada, ütlevad asjatundjad... Kas tal peaks pühapäeviti prii aega olema?»

«Vististi, sest oma esimeses kirjas mainis ta, et tema häärsed olevat praegu välismaareisil ega jõudvat enne selle kuu lõppu tagasi.»

«Väga hea. Minu esimene käsk on siis, et sa temaga ülehomme püüad kokku saada. Ei jõua sa ise hästi joonele, siis

võid minu nõu ja abi peale julge olla. Ja nüüd — pea püstil Minu arvates pole veel kõik kadunud.»

Nad tegid minekut. Alles teel andis Lutz sõbra viimase avalduse peale vastuse.

«Minu lootused on väga kokku kuivanud,» ütles ta, «ja kas tead, mis otsusele ma seepärast olen jõudnud? Ma tahan peatselt oma pambu siduda. Minu töökoht ja kogu see linn ei meeldi mulle enam. Majas on mul vaenlane, kes minuga ühes lauas enam süüagi ei taha — täna vähemalt oli ta iste tühi —, ja sest saadik, kui mul see kiri taskus põleb, vihkan ma tervet Tallinna; ta on mulle nagu kõrbeks saanud, kus ma nälga ja janu kannatan. Välja siit siis, ja võimalikult ruttu!»

Huber ei kostnud midagi. Ta võis ju arvata, et tal endal praegusel puhul needsamad tunded oleksid. Enne kui nad Wittelbachi maja uksest sisse astusid, küsis ta ainult:

«Berta pole sinuga pärast suurt kokkupõrget enam mõtteid vahetanud, ei suusõnal ega kirjalikult?»

«Ei. Ta uhkus ei luba seda. Ja nõnda on ka kõige parem. Ma sooviksin ainult, et ta mind nii väga ei vihkaks. See rõhub mu südant, sest mul pole senini vihamehi olnud.» —

Matias hakkas, kui ta kirja neiu Pajule ära oli saatnud, pakitseva südamega pühapäeva ootama. Ühtlasi kartis ta tervel laupäeval päeval äraütlevat vastust, mis aga õnneks tulemata jäi. Nad pidid Kadriorus kohtuma ja, kui sügisene ilm vähegi lubab, jala Kosele luitama.

Noor neiu ei jäänud il mumata. Matias tundis ta kogust ja käigust juba kaugelt eemalt ära, ning valjusti tuksuv süda tõusis tal kurku.

Noor neiu oli välimuselt ruttu linnaliseks arenenud. Ta kandis kübarat, moekohast soengut, kindaid ja päevavarju. Ta ei tuletanud enam kuigi palju seda tütarlast meelde, kes, rätik peas, soome kingad jalas, komps käes, ligi kolme kuu eest oli Lasteaias Matiasse ees seisnud ja meister Wittelbachi juurde teed küsinud. Noormees pidi imeks panema, kui vabalt ta ses uues laadis liikus. Noorest daamist, kes temale praegu kergel, väledal sammul lähenes, ei võinud enam naljalt oletada, et ta kusagil popsihurtsikus oli lapsepõlve mööda saatnud ja senini alaliselt maal elanud, vaid see oli ilus, peen, parema kodaniku-seltskonna neiu, kes talle väikese käe mustas, kitsas kindas vastu sirutas.

Nad teretasid teineteist tummalt, ja et neil mõlemal kuum

puna pöske tõusis, siis pöörasid nad näodki kõrvale. Nad vahetasid mõne sisuta sõna alles siis, kui nad, suunda valimata, juba paarsada sammu teineteise kõrval olid kõndinud. Siis aga tuli nende üle see elavus, millega kohmetud inimesed endid kitsikusest püüavad aidata; nad leidsid korraga nii palju jutuaineid, et nad ilma vaheta ja üleminekuta ühe pealt teise peale hüppasid, kusjuures nad vaevakski ei võtnud teineteise küsimustest ja vastustest selgesti aru saada. Muidugi kõneldi ainult igapäevaseist, ükskõikseist asjust, aga toonil, nagu oleks neil kes-teab kui suur tähtsus.

Vahel harva vaatasid nad kõrvalt teineteise peale, võimalikult hoidudes sellest, et nende vaated vastastikku ei juhtuks. Matias pani tähele, et neiu nüüd, kus ta oli rahu kogunud ja esialgne puna ta palgelt tagasi valgunud, nagu vanemana ja küpsemana näis kui siis, mil ta teda viimast korda oli näinud. Ta suu ümber ilmus taoti väike värisev jooneke, mis ta huulte pehmet õrnust rikkus, ja ta vaates oli midagi, mis nagu sügava tõsiduse ja salajase rahunuse vahel edasi-tagasi vaakus.

«Kas tulite hea meelega, mamsel Paju?» küsis Lutz äkki muu jutu seas.

«Väga hea meelega,» vastas Leena üsna rahulikult. «Ma istun ju alati kodus, pealegi tööta, ja see on igav.»

Ta kõneles siis härraste kojutulekust, mida paari nädala pärast olevat oodata, ja juhtis jutu varsti Matiasse möödunud maaelule, misjuures ta põhjalikult järele päris, kus mõisades ta töötanud, kui kaugel need olevat, kust sinna sõidetavat, kes nende omanikud olevat ja missuguseid töid Matias seal teinud.

See otsitud ja siiski nii elavalt nauditud jutulõbu kestis kogu tee. Küll pakitses neil tänase kokkutuleku õige põhjus südames, aga nad mõlemad näisid seda sündsamale hetkele edasi lükkavat, endid seega lohutades, et selleks ju aega veel on. Paistis, kui leiaksid nad paljast koosolemisest, teineteise lähedusest sedapuhku lõbu küllalt ning kardaksid seda tõsisema jutuaine läbi ainult rikkuda. Teineteiselt küsimata, kuhu õieti minna, olid nad alla Kadrioru merekaldale sattunud ja mõne aja pärast leidsid nad endid Pirita jõe äärest.

«Kas läheme üle?» küsis Matias.

«Minugipärast,» naeratas Leena.

«Kuidas meeldiks teile sõit jõel?»

«Ma olen kõigega rahul ja kõige eest tänulik.»

Rahutu agarusega valis Lutz, kui nad parvega teisele kaldale

olid jõudnud, jõe äärest väiksema lootsiku ja muretses trahterist söödavat ning joodavat teemoonaks kaasa. Kuna neiu tüüri juures istet võttis, pani noormees aerud tugevate löökidega tegevusse, ja ruttu liikus kerge vene vastu jõge üles Kose metsatukkade poole.

Oli soe ja selge septembri-ilm. Veidi hõreda, pilutleva, loiu paistega suudles päike rohekalt virvendavat merd, mustjashalli jõepeeglit ja väikeste vere- ning roosteplekidega tähnitud metsa mõlemal kaldal. Ohk oli uduta, tolmuta, taevaservani nii läbipaistev, et kõige kaugemad kujud ja kogud tugevate äärjoontega nähtavaks said; Pirita kõdunevate kloostrivaremete küljes võis peaaegu üksikuid kive lugeda ja Kose mõisake vahtis puude vahelt nagu käegakatsutavalt pildilt alla jõkke. Mida kaugemale lootsik jõudis, seda kõrgemaks ja kaunimaks läksid metsaga kaetud kaldad, seda rahutumaks ka jõe vool kividega palistatud sängis.

Mõlemad sõitjad vaikisid. Nende senine kerge jutt oli nagu magama uinunud, nende näod tõsiseks lõõnud. Nad vaatasid ringi, nende pilgud riivasid teineteise palet, aga mõlemad püsisid sedavõrd mõttes, et kõnelemisvajadus tunduvaks ei saanud. Nende suid sulges teadmine, et tulekul oli, mis tulema pidi, ja nad valmistusid selle vastu ette.

Mida enam kohmetusekammitas nende ümber lõdvenes, seda vabamalt ja seda kauemini hakkas nende pilk teineteise näol viibima. Matiiasele tükis seejuures äkitselt tundmus peale, mis teda juba kord ennemalt oli erutanud — siis, kui ta esimest korda selle tütarlapse ees oli istunud ja tema põgenemislugu pealt kuulanud. See vägisi ülevoolav, verd kuumalt jooksmat panev tundmus, osalt hingeline, osalt ihuline, pigistas ta südamest ka nüüd salahüüde välja: Missugune kena naine saaks sellest lapsest! Ja nüüdki jäi ta kahevahele, millised omadused neiu juures selle õnnestava ihalduse peasünnitajad olid, kas ta avalalt allikselged, rääkivad lapsesilmad, ta rõõsk ning värske nägu selle elu ja õnne pakuva suukesega, või ta meelierutav, kõrgelt kummuv naiserind. Matiiase meelest oli korraga, nagu poleks ta hing küllalt kallis, et see inimene seal vastas enesele, üksnes enesele lunastada...

Ta tõmbas aerud äkitselt lootsikusse.

«Leena, miks te ei taha mulle naiseks tulla?»

Ta ehmus peaaegu isegi selle järsu küsimuse üle. Leena aga jäi talle keeletult otsa vahtima.

Üleval metsas algas rõõmus pidu pehmel, haljal samblal.

«Ma tahan teada saada, mis teil minu vastu on,» jätkas Lutz enda teada pehmemalt ja rahulikumalt, aga ta häälel oli siiski nii kare kõla, nagu pitsitaks salaviha ta südant.

«Minul teie vastu?» kordas neiu, kuna ta käed tüürist vallandusid; ta tahtis veel midagi lisada, aga mingi seesmine võim näis ta keelt halvavat, ja noormees pani tähele, kuidas ta näost nii valgeks lõi, nagu ta teda veel kunagi polnud näinud.

«Teil peab minu vastu viimasel ajal midagi olema,» tõukas Matias katkestatud lausete kaupa välja, kuna ta silm kindlalt neiu näol viibis, «sest me saime hakatuses teineteisega väga hästi läbi, — me olime minu teada kõige paremad sõbrad, — ma arvasin, et teie mind sallite, — ma ei suutnud arvatagi, et te mulle niisuguse vastuse annaksite, — mis on teiega vaheajal sündinud?»

«Ma sallin teid praegugi veel, — me oleme praegu veel sõbrad,» vastas Leena tasa, kuna ta häälel niisama paluv ja lepitav oli nagu ta pilk.

«See on aga sõprus, mis mulle ei meeldi! Ma lootsin ja soovisin rohkem. Selle sõprusega jään ma nälga... Leena, keda te armastate? Kellega te olete viimasel ajal tuttavaks saanud?»

Noor neiu raputas kähku pead.

«Ma pole kellegagi tuttavaks saanud, vähemalt mitte inimesega, keda armastaksin.»

«On see tõsi?»

«Jaa.»

See «jaa» tuli nii kindlasti ja usutavalt Leena huultelt, et Matias rind nagu kergendaval ohkel tõusis.

«Siis peate mulle seletama, mispärast te minuga ei arva õnnelikuks saavat. Ma usun, et ma ammugi mitte kõige pahem mees pole. Mul on tugevad käed ja hea tervis. Tige ei ole ma enda teada ka mitte...»

«Aga te olete peigmees, härra Lutz, te pole enam vaba!»

See hüüd vedas Matias näost nagu laia valgusejoome üle.

«Kas see on teie ainus põhjus?» küsis ta rõõmsa põnevusega. «Te ei tea veel, et ma pole enam peigmees? — Ei, Leena, ma olen vaba, täiesti vaba. See asi on ammugi lõpetatud.»

Leena väristas pead.

«Seda ei suuda ma uskuda. Pruudi ja peigmehe vahel võib nägelusi ette tulla, aga see ei aja neid veel igaveseks lahku.»

Kumb neist suudaks teist õnnetuks teha? Mamsel Wittelbach armastab teid, isand Lutz, ta armastab teid kõigest hingest, ma tean seda — ma olen seda ise näinud...»

«Aga nüüd mitte enam — nüüd vihkab ta mind, ja seda pole te mitte näinud,» vastas noormees.

«Ja kas arvate, et ta ses vihkamises õnnelik on? Ta vihkab teid, sest et teie temast taganesite. See viha muutuks aga kohe armastuseks, kui te tema juurde tagasi pöördusite... Isand Lutz, ma ei või mitte oma hinge peale võtta, et keegi minu pärast eluajaks oma õnne kaotab. See on üks minu põhjustest.»

«Ja teine?» küsis Matiias, kuna ta lootsiku põhja vahtis.

«Teine on see, et ma ka teie eluõnne ei taha varastada. Mul ei ole teile midagi pakkuda, mitte kui midagi. Aga mõelge, mis te minu pärast peaksite kaotama. Terve oma suure tuleviku! Ka seda pattu ei suuda ma teha. Ma ei jõuaks välja kannatada teie kahetsemist, mis teile pärast kindlasti südamesse asuks. Ma peaksin eluaja enese peale kaebama: Vaata, seda oled siin a teinud! Mis oleks see mees, kui ta sind mitte poleks võtnud, ja kui sa õiglane ja mõistlik oleksid olnud tema pakumist tagasi lükkama!... Inimene ju ei tea, mis ta tuhinas teeb. Seda kibedam on pärast kahju kanda...»

Kuuldus peaaegu, nagu oleks neiu kodus päheõpitud sõnu üles öelnud, nii ladusasti, hoolimata kõneleja ärevusest, vee-resid need tal üle huulte. Aga selle eest oli nende mõju ka nõrk, nad puutusid kuulaja kõrva ainult leigelt, vilult, usku äratamata. Või oli viimane oma tuhinas kõige muu kohta mõistmise kaotanud?

«Minu kahetsemist ei ole teil iialgi karta, selle peale annan teile oma hinge pandiks,» vastas Matiias. «Ma ei tee kunagi midagi tuhinas, kõige vähem olen Berta Wittelbachist tuhinas taganenud või teile tuhinas lähenenud. See kõik sündis pärast pikka võitlust ja kainet kaalutlemist. Mis ma teiega ühelt poolt kaotan, seda võidan teiselt poolt sajavõrra tagasi. Et ma nii palju tahan kaotada, näitab teile ainult, kui palju ma loodan võita. Kui teie minu eluõnnest räägite, siis teadke, et see mitte neiu Wittelbachi käes ei ole, vaid üksnes teie käes... Aga teie tahate mind mu eluõnnest ilma jätta.»

«Ja neiu Wittelbachi õnn?» hüüdis Leena tasahiljakesi, kuna ta liikvele läinud rind ja tuksuvad huuled elavat seesmist võitlust ilmutasid.

Matiias Lutz vajutas aerud vette ja juhtis lootsiku mõne tugeva tõmbega jälle keset jõge.

«Neiu Wittelbachi õnn? Kas arvate, et see on mehe käes, kes teda ei armasta?»

«Aga tema armastab meest.»

«Ja teie nimetate õnneks, kui armastav naine eluaja peab nägema, et teda ei sallita, või koguni veel, et tema asemel teist armastatakse? Kas teie, Leena, oleksite sel viisil õnnelik?»

Neiu Paju vaikis. Matiiasele asus kindel tundmus rinda, et ta on võitnud, kui need Leena ainsaiks põhjusteks jäid. Ta tahtis talle mahti anda aru pidada, mõtteid koguda, otsusele jõuda; seepärast vaikis ta ka ise ja hakkas varmalt edasi sõudma. Ta pani lootsiku niisuguse jõuga liikuma, et voolas vesi vene külgedel vahutama löi.

Aga Leena ei võtnud enam sõna. Ta käed hoidsid jälle tüüri, ta pilk viibis laialt ja tühjalt mõõtmatus kauguses. Uuesti torkas Matiiasele silma tema näo võõras kahvatus ning see kibekas lootusetusejoon ta suu ümber.

«Ma ootan ikka veel teie seletust,» tähendas sõudja viimaks, pühkides rätikuga higi näolt.

Leena lõi silmad tema poole. See pilk väljendas piina, kannatust ja ühtlasi härrast palvet: Vali mees, halasta mu peale ja jätta mind rahule!

Aga sel mehel ei olnud halastust, nagu ei ole halastust uppupal neelavates voogudes. Ta päris edasi, ta sundis, tuupis, pitsitas, pinnis. Ta vajus vastust, mida ta suudaks uskuda, millest ta vaidluseta mööda pääseks.

Ja selle vastuse andis talle piinatud neiu viimaks.

«Isand Lutz, ma ei armasta teid...»

Hoolimata sellest, et Matiias niisuguse vastuse vastu ette valmistatud pidi olema ning oligi, mõjusid Leena poolsoisitatud sõnad temasse siiski nagu ootamatud haamrilöögid pähe. Aerud libisesid tal käte vahelt, ta tugev kogu vajus lõdvalt kokku, ta silmad vaatasid nagu kustuva läikega üle paadi ääre vette, mis ta pilkude ees punakaks, virvendavaks uduks muutus.

Kumbki ei lausunud tükil ajal sõna. Ja kuigi neiu veel midagi oleks öelnud — Matiias poleks seda vist kuulnud, sest ta ei kuulnud ega näinud sedagi, et Leena tüüri juurest äkitselt tema põlvede ees olevale pingile istus ja käe tema käisele pani.

«Isand Lutz, andke mulle andeks!»

Ta pidi oma sõnu kordama ja tema käest pigistades kinni hakkama.

See oli nagu kaugel udus hääbiv pilk, millega Matias temale nüüd otsa vaatas. Ta nokutas ainult peaga ja püüdis naeratada, aga see oli nagu surija naeratus — väsinud ja tüdinenud.

Korraka hakkasid ta kaela ümbert kaks värisevat käsivart kinni, kuum põsk puutus ta palet ja ta rinna vastu surus end raskesti töötav pehme rind, millest tõukamisi, nuuksuvalt, katkestatud sõnad tungisid:

«See kõik pole ju tõsi, mis mu suu rääkis, — ma ei uskunud seda ju isegi, — miks ma ei peaks sind — sind — üksnes sind —»

Hääl lämbus sosinaks, mida kumbki ei mõistnud, ja Matias tundis, kuidas ta kättele langesid suured palavad piisad. Need piisad ja hõõguv hingeõhk, mis ta põse vastu käis, äratasid ta elule. Tal tungis kurgust mingi hüüd, enam ehmatuse kui rõõmuhüüd, siis hakkas ta mõlema käega selle ilusa helkja pea ümbert kinni, mis praegu temale oli andunud, surus teda oma rinna vastu, oma põse vastu, ning sosistas naeratades, õnnelikult naeratades, nagu veest tõmmatud uppuja:

«Nii on õige, Leena, nii on hea...!»

Vaheaegu oli jõevool lootsiku tagurpidi pärivett kandnud ja ühe kaldakäänaku ning vettelangenud puu vahele kinni viinud. Sealt püüdis sõiduk ise sel viisil vabaneda, et ta nina jõe poole hakkas käänama. Kuid seda ei lastud sündida. Kaldalt kahmas tugev käsi vene pardast kinni ja tõmbas selle peaaegu kuivale.

«Nõnda ei sõideta vee peal! Või arvate, et mul himu on teid külmast veest välja õngitsema tulla! Aerud sisse, muidu olete neist ilma!»

Sõnad öeldi nii valjul ja käredal käsutoonil, et lootsikus istuiad kohkudes lahku võpatasid ja laiul silmil ümber vaatasid.

Kaldal seisis Konrad Huber.

Ta nagu polnud muud kui üksainus suur ja lai irvitus.

«Küll oli kena pealt vaadata!» ütles ta ja tegi, nagu pühiks silmist pisaraid. «Süda hakkas sees sulama ja suu vett jooksuma... Mati, seda tegid sa hästi! Selles oli elu ja luulet ja väge! Justament nagu näitelaval!... Mati, ma ütlen su siinsamas meistriks. Õpipoisist kohe meistriks! Ja nüüd ei kahetse ma enam sugugi, et ma teile kallast mööda järele vantsisin, teid varitsesin ja luurasin nagu salakuulaja ja kaks korda

käändude üle käpuli kukkusin. Meister Mati — ta elagu, kolm korda elagu!»

Ja Huber hakkas oma kübarat õhku pilduma. Ei puudunud palju, siis oleks ta kaabu viimasel viskel jõkke kukkunud.

«Nüüd aga kuivale kihlust pühitsema,» hüüdis ta siis, «sest teie pähklikoore sisse ei julge ma niisugusel pidutujul astuda. Kihlusejoogi eest on muretsesetud, Mati; ma teadsin ju, kuidas niisugused laulud lõpevad, ja pistsin trahteris midagi põue... Aulik preili, ilus mõrsja, tohin ma teie sihvakat pihta oma karedate käte vahele võtta ja teid maale aidata?»

Ja ilma vastust ootamata asus ta neiu ümbert kinni, tõstis ta kõrgele õhku ja «joodeldas» saksa mäestikupoiste kombel, nii et mets ja kaldad lajatasid. Matias aga pidi kannatama, et pöörane poiss ta küljeluud kolm korda raginal kokku pigistas.

Uleval metsas algas, kui lootsik kinni seotud ja söök ning jook kaasa võetud, rõõmus pidu pehmel, haljal samblal. Huberi veinipudelist ei piisanud kauaks, Matiasse õlu ja mõdu järgnesid, kuna Leena nobedad käed mune koorisid ja võileibu jagasid.

«Sa tulid meile siis linnast saadik salaja järel?» pöördus Lutz, kelle põsed hõõgusid ja silmad särasid, sõbra poole.

«Ma ei kaotanud teid, kardetavaid isikuid, viieks minutikski silmast,» naeris Konrad. «Et te mind ei näinud, pole ka ime, sest te ei näinud tervet ilma — otse kui tedrepaar kevadisel armumängul püssimeest ega muud vaenlast ei näe. Tõepoolest, niisuguseid kuutõbiseid pole ma veel enne näinud! Panin imeks, et te suisa Pirita jõkke ei astunud, kui vesi vastu tuli.»

«Meil oli aga ka tõsiseid asju läbi rääkida,» tähendas Matias, kuna ta pilk ärarääkimata õrnusega Leena näole langes. «Ei puudunud palju, ja ma oleksin homme hommikul murtud südamega Tallinnast välja rännanud. See kuri inimene siin torkas mu peadpidi põrgutulle, enne kui ta mulle paradiisi jälgvärava avas. Ma ei mõista, kuidas inimest nõnda võidakse piinata!»

«See on ju tuttav naiste riugas,» tähendas Huber. «Nad annavad enne pipart, et suhkur pärast seda magusamini maitseks. Tunneme juba! Aga teie poolt, mamsel Leena, poleks ma seda siiski uskunud. Ainsat karistuse pehmendamist võite ainult selle eest nõuda, et oma õeluse täna nii lühidalt lõpetasite. Oma riivatu kirja eest aga — jaa, jaa, armas laps, seda olen minagi lugenud, sest meil mõlemal pole teineteise

ees saladusi —, oma kirja eest valige enesele nuhtlus poomisurma või saja musu vahel.»

Leena ei vastanud, ta naeratas ainult. Ta silmadel oli vaade, nagu elaks ja liiguks ta unenäos. Ja umbes sarnane lummutus valdas ka Matiiast, kuid selle vahega, et tema õnn ja rõõm sagedasti valjul, tulvaval kombel kõne ja naeru kaudu kuuldavale tuli, kuna mõrjsja seesmine elu magusasse, väsinud uindusesse kadus.

Kolm õnnelikku inimest rändasid ehapunal mööda merekallast linna poole. Meri kohas salapäraselt ja Konrad Huber vilistas. Tal oli asja vilistada, sest ta oli täna oma pandiks pandud pea tagasi võitnud ja ükski ei tohtinud teda enam valeprohvetiks nimetada...

MATIIAS LUTZ EHITAB ENDALE PESA.

Meister Georg Wittelbach ei ilmutanud mingit imetust, kui sell Matiias Lutz ühel õhtul talle teatas, et ta naist soovivat võtta. Ta ei küsinud pruudi nimegi järele. Soojalt surus ta selli kätt ja soovis talle õnne. Ta tegi seda, oma hariliku viisi vastu, tõsiselt, ilma naljatamata, ja ta silmade vahele ilmus väike pilvitav kortsiki.

«Te jääte muidugi Tallinna ja minu töösse edasi?» küsis ta. Matiias jaatas. Meister Wittelbach maksis talle head palka, ja sedapuhku oli ta rändamishimu üldse soiku jäänud. Tuli siis edaspidi, mis tuli.

«Millal on teie pulmad?»

«Arvasin jõulus. Tahaksin endale, kui meister luba annab, parema mööbli õhtuti ja pühapäeviti ise teha, ja see võtab aega.»

«Minu luba on teil,» vastas Wittelbach sõbralikult. «Te võite ka julgesti minu puud ja muud materjali maksuta tarvitada — olete ju siin töökojas minu töö kallal küllalt higistanud. Tehke endale kas või niisugune mööbel, mille üle mõni krahv võiks kadedaks saada, ja võtke ka, kui vaja, mõni õpi-poiss appi.»

Matiias tänas. Ta oli julge, et meister teda edaspidi ka ilma sularahalise pulmakingitusega ei jäta. Nad korraldasid siis veel tema kui meistri lauast ning korterist lahkuva selli palga-asja, misjuures Lutzil midagi tingida polnud, ning lahkusid teineteisest kui mehed, kes lepingu olid teinud, mis mõlemaid rahuldas.

Viisakuse nõudel teatas Lutz oma kihlusest ka emand Wittelbachile ja Bertale. Kuna esimené mõne tavalise lahkusesõna kulutas, tähendas mamsel Berta, ilma peiule kätt andmata,

üksnes lühidalt, külmalt ja kõrgilt: «Soovin õnnel!» ning püüdis seejuures paista lasta, nagu ei puutuks asi temasse enam sugugi. Leena eest, kes meistrimajas hiljem viisakusekäigu tegi, hoidus ta hoopis eemale. Kui teda otsiti, oli ta välja läinud.

See oli õnnelik, kõigest hingest õnnelik mees, kes nüüd meister Wittelbachi töökojas õhtuti küünlatule juures ja püüa-päevaseil pärastlõunail endale hakkas pesa tarvis esemeid ehitama. Ta ei tundnud und ega väsimust. Ööd läbi oleks ta võinud hõõvlit ja saagi, peitlit ja haamrit lennata lasta, kui ta mitte töökojas magavate sellide ja õpipoiste öörahu peale poleks pidanud mõtlema. Esimeste head tuju püüdis ta rohkete liikude varal alal hoida. Huber aitas teda töö juures sagedasti, ehk küll Lutz teda vahel-vägisi tagasi tõrjus. Ja nõnda tekkisid nende käte vahelt aegamööda tõesti majariistad, mis mõnele aristokraadikorterile mitte häbi poleks teinud.

Et ka mõrsjal oma rohked ettevalmistused käsil olid, siis nappis nende prii aeg nii ära, et nende kohtamised ainult lühikesed olid. Aga neil polnud ka muud vajagi, kui teineteisele kord jälle silma vaadata, teineteise häält kuulda, kätt pigistada; siis lahkus kumbki õnnest valgustatud südamega, et mõtteis seda kauemini teise juures viibida.

Matiiasel polnud ammu enam vähematki kahtlust, et mõrsja teda õrnalt ja ustavalt armastab. See osutus neiu silmade särast, kogu ta ennastsalgavast anduvusest ja alistuvusest. Neiu polnud enam muud soovi kui peiu soov, ei muud tahet kui tema tahe, ega muud tungi kui see, mis temal oli — nende varstine ühinemine... Nagu mõistatuslik unelm oli Matiiase meelest, et sama inimene kord katset oli teinud tema kosivat kätt tagasi tõrjuda. Mil põhjusel see oli sündinud, oli talle praegugi veel arusaamatu, kuid selle küsimuse uurimiseks polnud tal enam asja ega mahti — ta elas ainult õnnelikule olevikule.

Matiias oli kõik unustanud, mis ta südant enne seda armastust oli täitnud: raha, vara, au ja kuulsus — kõik oli uduks, tolmuks saanud; ta viskas kõik rahulikult meelel ja naeratava näoga kerjajale kübarasse, nagu Konrad Huber õieti oli ennustanud. Ta oli selle vara eest tõesti kümme korda suurema võitnud.

Ja nõnda jõudis pulmapäev viimaks kätte.

Noorpaari pesake, mida Matiias armastusega oli ehtinud, oli

valmis: kaks väikest kambrikest köögiga Lühikese jala all, peigmehe enese tehtud tuliuue mööbli ja tema valitud ning ostetud ilu- ja tarbeasjadega varustatud ja ehitud. Tal saab siin lõbus ja vaikne elada olema — mõtles Lutz kõige selle toreduse üle pilku heites — ja minul hea puhata! Ja ta silm naeratas ning põu täitus päikesepaistega. Ta luges ennast õnnelikumaks meheks terves linnas. Ta oli nüüd õnnelik, sest et ta anda võis; varemalt oli ta arvanud, et võtmine õnnelikuks teeb. Kui ekslik oli see mõte praegu ta meelest...

Laulatus oli Niguliste kirikus, kus Matiias leeris oli käinud, ning see sooritati muidugi saksa keeles.

Pulmad pidas Lutz iseenda väikeses korteris. Temal ega mõrsjal polnud ju palju külalisi — Wittelbachi sellid, enamasti poissmehed, mõned noored neiu Leena või Tiina tutvuskonnast, meister Wittelbach, kelle abikaasa ja tütar ära jäid, peiu isa, ema, vend ja õde, ja lõpuks — Leena ema. Jah, ka see. Tütar oli temaga ära leppinud. Ta mõtles: Eks ta ole ikkagi mu ema, pealegi vana inimene, kes varsti hauda suigub. Saanite juhtus jõuluks ka just hea olema, ja nii laskis ta eide linna küütida.

Pulmaseltskond oli tolleaegsete linlaste mõttes teadagi «kirju» — saksa käsitöölised, nõndanimetatud antvärgid, ja eesti talupojad, saksa keelt rääkivad mamslid ja «maakeelega» toa- ja köögitudrukud koos! Kuid sellest saadi hea tahtmise ja lõbusa tujuga üle. Iseäranis oskas Konrad Huber, kes seisuslikku uhkust kitsarinnalises mõttes ei tundnud, upsakust ja kõrkust aga otse vihkas, oma suurte käitlemisosavuste ja lakkamatu naljaga üksikute isikute ja kihtide vahele sildu lüüa, nii et saks ja mats teineteist mitte ainult ei sallinud, vaid varsti ka mõistsid.

Elavat uhkusekõdi oma lastest tundsid pruudi ema ja peigmehe vanemad, eriti viimased. Konna Jaak, kelle selg raske peksu tagajärjel kõverasse kiskus, vahtis nurgast, tossav sigar suus, nagu naerul, vahetpidamata selle suure, ilusa, uhke herra peale, kes ennast tema pojaks julges tunnistada. Temal, va Konna Jaagul, oli linnas sihuke poeg! Oh, et seda terve vald, kogu kihelkond näeks! Ja et nad ka näeksid, kui ilusas korteris ta elab ja kui tore kapp ja kummut tal on ja missugune kell seinal — kell, milles, kui lööma hakkab, väike uks klõpsti lahti läheb, kust kägu noka välja pistab ja valju häälega kukub, justament nagu eluski kägu kuuse otsas kukub!

Mitte vähem uhke polnud Konna Liisu poja üle. Tal oleks vististi asja olnud südamepõhjas kahetseda, et ta selle lapse vastu kord nii kuri ning ülekohtune oli olnud ja tema linnakippumise vastu nii karedasti oli võidelnud. Aga et poeg mineviku näis unustanud olevat, ema vastu mingit paha südames ei kandnud, ta vastu niisama lahke oli nagu oma hea isa ja kõigi teiste vastu, siis nautis Liisugi segamata tundmustega seda õnne ja uhkust, et tal oli linnas «meistrimees» pojaks, kellel «saksa keel selge nagu vesi» ja «raha kui raba», sõnad, mida ta kodus, külarahva ees kiideldes, juba ammugi oli harjunud tarvitama. Ning tihti lisas ta, käsi puusas, sel puhul juurde: «Jah, haukusite ta kallal ikka: parun ja parun — näe nüüd, mis parunist sai! Ei puudu palju, ja ongi parun!»

Kui suur oleks Jaagu ja Liisu uhkus aga veel siis olnud, kui nende Mait meistri väimeheks oleks saanud! Nad ei aimanudki, kui ligidal see õnn neile kord juba oli olnud!

Ka Leena ema, väike mustaverd eideke, tõmmuka näo ja voldika suuga, näis täiesti unustanud olevat, mis paha nõu tal kord oma lihase tütreaga oli olnud. Ta oli tütre vastu mesimagus, käis vahetevahel tema põski silitamas, ta valget pulmakleit katsumas ning kohendamas ja püüdis pulmalistele võimalikult tihti näidata ning seletada, et tema selle uhke noore emanda ema on. Konna Liisuga oli ta varsti selle magushapu, poolvaenuliku sõpruse sobitanud, mis ämmade vahel enamasti valitseb. Kumbki hindas oma lapse, seega ka iseenese väärtust võimalikult kõrgeks. Ärgu teine ometi arvaku, et tema laps parem või kõrgem või ilusam on! Hoopis vastupidi. See, kes võidab, on sinu laps; minu laps oleks veel palju parema võinud saada. See mõte keerles alatasa ka nende jutus teineteisega. Kumbki ei väsinud oma lapse hiilgavaid omadusi, nende ületrumpamata voorusi kiitmast. Nõnda istusid nad, kõrgeid villased munamütsid peas, näod poolhaledad, pooltõsised, suud pühalikes voltides, teineteise juures ning korrutasid üht ja sedasama juttu kaks, kolm ja veel rohkem kordi. Muidugi jättis Liisu Leena emale ilmutamata, et tema ja Jaak ennevanasti samast vallast pärit olid, kust viimanegi, ja missugustel põhjustel nad sealt välja rännanud. Oli siis sel vanamooril, kes vana asja õnneks ei mäletanud, vaja teada saada, et tema väimehel kord nii halb sõimunimi oli olnud...

Matiiase vend ja õde olid häbelikud, kohmakad külainimesed, kes vagusi nurgas istusid ja nagu mõne suure härras-

mehe ees punastasid, kui nende vanem vend nendega mõne sõna vahetas.

Vaheajal kasvas pidutuju noorte inimeste seas järjest. Hoolimata kitsast ruumist katsuti tantsidagi. Muusika eest kandis üks Wittelbachi sell, osav lõõtspilli-tõmbaja, tüdimata hoolt. Kui meister Wittelbach Oskar Brandtiga — ka see härra austas ametivenna pidu lahke osavõtuga ja pealegi väga heas tujus —, kui need mõlemad härrad kella kaheteistkümnelt eel, pärast õhtusööki, olid koju läinud, algatasid Wittelbachi sellid sellide kombel suure joomingu. Nende seas oli paar kuulsat trimpajat. Ent mitte need ei olnud seekord ninamehed ja õhutajad, vaid Konrad Huber, see muidu nii kaine mees, keda joojad häärberis «vesiprussakaks» sõimasid.

Huber oli nimelt sõbra õnne üle määratu heas tujus. Oli ju osalt tema seda õnne aidanud septseda. Niisugune ülev meeleolu on aga liia joomise ema. Kui Huber oli küllalt naernud, naljatanud, tantsinud, laulnud, otsis ta rõõmukarikast midagi, mis lõbutundeid mitmekordselt kasvataks, ja selleks oli alkohol kahtlemata kõige kohasem.

Ka peigmeest sunniti nüüd algavast märjast peost osa võtma — teda just nimelt. Sest mis peigmees see on, kellel pulmaõhtul korrapärast kilki peas pole! See oli sellide seas üldine arvamine. Ja Matiias Lutz ei pannud palju vastugi. Ta oli ju nii õnnelik. Ja miks ei pidanud ta oma õnnetundeid ka veidi kasvatama ja kõrgendama, erutatud meeli klaasist tulevate luulele veel rohkem avama? Peigmees jõi kaasa, jõi tublisti kaasa. Et tal nooriku poolt nurinat poleks karta, selle eest muretsesid Huber ja teised sellid. Nad panid alles rõõsa emanda abikaasale pühalikult kinnitama, et tal midagi selle vastu ei ole, kui Mati täna öösi ühes teistega pea natuke põhja pistab. Ja noorik kinnitas seda meeleldi. Millise palve või soovi oleks ta täna küll võinud täitmata jätta!

Hommikul kella viie ajal olid kõik sellid osalt «lõdvad», osalt «kanged», nagu nad säherdusi olekuid ise nimetasid. Nad olid nii kaugel, et Konrad Huber hakkas neid üksikhaaval välja viskama. Sest imelikul viisil oli see isand, teiste ninamees ja õhutaja, ise kõige kainem, vähemalt selgel arusaamisel ja kindlal jalal, kuigi ka tema nägu ja keel märja lõbu tulemusi ilmutasid. Konrad Huber kandis joobnud selle otsekui kassipoegi nurkadest välja värske õhu kätte, kuni korter neist tühjaks sai. Naisterahvad olid enamasti juba varem ära läinud, osa läks

nüüd, nii et ainult Lutzi vanemad, õde ja vend ning nooriku ema noorpaari juurde jäid.

Kui Huber oma kasimistöõ õnnelikult ja parimas tujus oli sooritanud, kandis ta, nooriku vastuseisust hoolimata, sahvrisse valmistoodud õled ja vaibad tuppa ning valmistas maavõõras-tele eestoa põrandale toreda aseme. Siis pööras ta oma isaliku hoolekande noorpaari enese poole.

Matiasel oli teist korda elus nii raske pea — esimene kord oli ta seda olekut oma sellipeol maitsta saanud. Tema kohta ei mõjunud kanged joogid mitte uinutavalt, vaid erutavalt. Ta kõnd oli kindel ja liigutused elavad; ainult ta silmade võõras, tardunud läige, näo õhetav puna ning liiga rohke jutt avaldasid ta seesmise korra muutust.

Ta ei tahtnud Huberit mingil viisil ära minna lasta. Ta kaelustas ja suudles teda noorikuga vaheldumisi ja kallas ikka jälle klaasid täis. Sõbra tõsist nõu, nüüd ka kord puhkuse peale mõelda, ei pannud mees mikski. Ikka ja ikka jälle kordas ta sügava liigutusega, mis talle peaaegu pisarad silma tõi, kui väga õnnelik ta olevat, ning palus sõpra sellest õnnest pealt-nägijana ikka veel osa võtta...

Seal tegi Huber asjale viimaks lühikese lõpu.

Ta hakkas Mati ümbert tugevasti kinni, jalutas temaga tagumisse kambrisse, lükkas tagasi astudes ka nooriku sisse ning käänas ukse nende taga kähku lukku.

«Kui te endid välja ei puhka, nii et võiksite lõunaks pead parandama tulla, siis ilmun piitsagal!» hüüdis ta neile järele.

Paar minutit hiljem oli ta ise juba uulitsal ja sammus rõõmsasti vilistades Wittelbachi maja poole.

RUSUD.

Nädalad täis päikesepaistet, täis sooja, vaikset rahu järgnesid noorpaarile pärast pulmi.

Matias oli ehitanud pesakese, milles oli hea elada.

Nende südamed olid soovideta. Kumbki sai teiselt, mis tal olemiseks vaja oli. Neil ei olnud elult midagi enam nõuda.

Matiasel asus töö juures nüüd sootuks uus tunne põues, tunne, mis ta elule alles sisu ja tuuma andis. Tal oli midagi igatseda, midagi oodata. Hommikul tööle hakates mõtles ta: Millal tuleb lõuna! Ja pärast lõunat tööle hakates mõtles ta: Millal tuleb õhtu! Ja kui ta siis lõunale ja õhtule läks, tuksus ta rind ja ta mõtles: Veel mõni samm, ja ta astub mulle teretades, naeratades, punastades vastu!

Tõesti, rohkemat Matias elult sedapuhku ei pärinud. Ta soovis ainult, et see nõnda jääks. Ikka ja igavesti.

Nooriku perenaise-omadusi ei panda abielu esimestel nädalatel tähele. See tuleb alles hiljem. Iseäranis puudusi ega vigu ei märka mehe armastav silm kaua. Matiasele hakkasid aga tema nooriku perenaise-omadused varakult silma paistma, sest need olid head. Leenal oli eriline anne pesa ehtida, teda soojaks ja mugavaks teha. Ikka mõistis ta mehe meelt millegi uuega rõõmustada, midagi toime saata, mis silmale meeldis, või midagi lauale kanda, mis suule maitset. Ta näis oma ainsaks ülesandeks ja otstarbeks pidavat mehele rõõmuks ning lõbuks olla ja töötada.

Noorpaari õnn oli siis täielik.

Ja see õnn pidi rusudeks pudenema.

Kui seda Matiasele keegi oleks ennustanud, ta oleks nüüsguse narri välja naernud.

Mida ligemale kevad nihkus, seda sagedamini hakkas

Matiiasele nooriku hingelises olekus midagi silma torkama. See oli ajuti, äkitselt tema üle tulev rahutus. Ta võis keset elavat juttu korraga mõttesse jääda ja nagu tagurpidi vaatava tühja pilguga tema otsa või maha vahtida. Ta ärkas siis iga kord nagu unest — ehmudes, tagasi tuksatades. Matiias ei mõistnud endale seda rahutust seletada ja Leena ise püüdis seda maha salata. Et aga niisugusele olekule ikka jälle harilik seisukord järgnes, et nooriku rõõmus, lõbus tuju ikka jälle nagu naerata-
v päike pilve tagant nähtavale tuli, siis polnud Matiiasel asja abikaasa pärast tõsisemalt mures olla. Võib ju olla — mõtles ta —, et see olek, mida mina ei tundnud, Leena loomuses ikka on peitunud, nüüd aga minu meelest selgemini ja sagedamini esineb, sest et ta järjest mu silma all elab. Ta ei pannud suuremat rõhku ka sellele, et ta öösel ärgates Leena enese kõrval mõnikord unetuna leidis.

Aprillikuus hakkas noorik korraga maale kippuma. Talle toodud sõnum, et ta ema tervis väga vilets olevat. Ema võivat silmad kinni panna, ilma et ta ainus laps teda veel kord näeks.

Matiiasel ei olnud midagi abikaasa maalesõitmise vastu; ta lootis temale sellest pealegi meelelahutust ja kosutust. Ta palus teda ainult niikaua kannatada, kui teed on rohkem tahenenud ja ilmad soemaks läinud, — ettepanek, millega Leena ka rahul oli.

Nooriku maalesõit tuli aga siiski veidi varem, kui Matiias soovinud, ja pealegi üsna ootamata kombel.

Kui noor naisemees ühel lõunal töölt koju jõudis, leidis ta toa-ukse lukustatuna. Ta teadis aga, kus säärasel puhul võti ripub — neil oli selleks eeskojas peidupaik. Toas leidis Matiias lõunasöögi laualt. Supp tirinas, millele käterätik oli ümber mässitud, oli veel soe. Lastes pilku üle laua käia, jäi ta silm korraga paberilehele peatuma, mis tema taldrikule oli pandud ja mida täitsid mõned read pliiatsikirja.

Leena teatas mehele ruttava käega, et temale tulnud maalt hobusega järele, sest ema haigus olevat korraga väga raskeks läinud. Et küüdimehel sugugi aega ei olevat, siis ei võivat tema, noorik, mehe tulekut ära oodata ja sõitvat kohe minema. Ta lubas võimalikult peatselt jälle tagasi pöörduda, või olgu siis, et ema surm ja matus teda kauemini kinni peavad, misülegi ta mehele lubas kirjutada. Siis järgnesid mõned hellad, trööstivad sõnad, paar juhatust koduseis asjus ning teade, et ta paarkümmend rubla oma kasurahast ühes võtnud.

Lutz ei teadnud naise äkilise ärasõidu üle suurt imestada ega võõrastada. Võis ju olla, et küüdimehele iga minut mingil põhjusel kallis oli. Et Leenale ema saatus südamesse läks, tundus loomulikuna, sest mineviku vari nende vahel oli Leena hella südame tõttu ununenud.

Nukralt hakkas ajutine lesk oma päevi ja õhtuid mööda saatma. Igavus ja igatsus tikkusid talle varsti kallale. Toad olid nii tühjad. Paaril õhtul kutsus ta juba Huberi endale seltsiks, nii harjumata oli talle kodune üksiolek. Lõunat käis ta hääberis söömas, õhtusöögi valmistas enesele ajaviiteks ise; üks kui teine ei tahtnud talle maitsta. Ta trööstis end üksnes mõttega, et see «näljaaeg» varsti möödub, ja õhinaga ootas ta noorikult kirja, et teada saada, millal see mõtleb saabuda.

Aga nädal nihkus lõpule, ilma et mingit teatust oleks tulnud. Kui post ka mõnel järgmisel päeval kirja ei toonud, asus kipitav rahutus noore naisemehe rinda. Siis tuli ühel päeval kiri, aga mitte Leena käest ja ka mitte maalt.

Paberilehele, mille Matiias Lutz ümbrikust kiskus, oli tundmatu käsi suurte, jämedate tähtedega ainult järgmised read kirjutanud:

«Aulik isand Lutz! Kui Teie oma noore, ilusa abikaasa järele peaksite igatsema, siis võite teda kerge vaevaga leida. Ta pole mitte maale läinud, vaid elab Sauna uulitsas nr. 17, emand Brink'i juures. Õnnelikküllast jälle nägemist temaga ja veel suuremat erirõõmu, mis Teid ootab, soovib Teile õiglasest südamest keegi hea sõber.»

Saatekohaks oli Tallinn ja postitempel näitas eilset päeva. Mõni naljahammas, keegi tuttav, kes mind mu lesepõlve pärast nokib — mõtles Matiias. Ta võrukael tahab mind vist aprilli saata, ehk küll täna esimene ega viimane aprill pole. Rumal nali ülepea!

Ja ta hakkas käekirja uurima, et välja saada, kes tema tuttavaist võiks tembu toimesaatja olla.

Ta ei jõudnud aga mingile tõenäolisele otsusele. Kiri võis olla nii meeste- kui naisterahva seipitsetud, hoolimata tähtede tugevusest ja tusedusest. See oli saksakeelne, aga tähed tavalise pruugi vastu ladinakeelsed. Nähtavasti oli kirjutaja oma kätt osavasti muutnud.

Matiias viskas paberilehe kõrvale ja magas järgmise ning

veel ühe öö üsna rahulikult. Ta püüdis end Leena vaikimise pärast mitme põhjuse najal trööstida. Esmalt oli juba postitalitus maal, iseäranis külarahvale, lõpmata vilets ja kirjade kõik pikaldane. Võib olla, et Leena ei saanud ema raske haiguse pärast esimesel nädalal kirjutama hakatagi; ja kui ta viimaks kirjutas — kes teab, kui kaua kiri nüüd ühes või teises kohas vedeleb. Küll ta aga viimaks ikka linna jõuab. Võimalik on aga ka, et Leena mõtleb: Mis ma ilmaaegu enne kirjutatan, kui tean, millal koju võin minna. Ta võib ju arvata, et mul siin, oma kodukohas, midagi häda pole...

Aga Lutz võis mõelda ja teha, mis tahtis — ta rahunus kasvav siiski iga päevaga, viimaks iga tunniga. Tahtmata kahmas ta vahetevahel «aprillikirja» jälle kätte ja luges selle tõlbi sisu veel kord üle.

«Proua Brink,» mõtles ta, «on see nüüd mõni elav inimene või paljas väljamõeldud nimi? Sauna uulitsat ma tean. Kas seal maja nr. 17 peaks olema, seda sünniks kord vaatama minna... Mis siis suurt olekski, kui aprilli läheksin!»

Ja ühel õhtul võttiski mees nõuks aprilli minna — vähemalt Sauna uulitsas järele vaadata, kas seal ülesantud maja olemas on ja, kui võimalik, järele kuulata, kas seal keegi emand Brink elab.

Ta leidis Sauna uulitsast tõesti ühe vana kolmekordse, viilkatusega maja, mis sildikesel 17. numbrit kandis. Ta silmitses hoonet räästast vundamendini, ilma selle küljest midagi kummalist leidmata, kui ta silm korraga nikerdatud keskaegsele kaaruksele peatuma jäi, mille mõlemat poolt vasksed lõvipead lõugade vahelt rippuvate rõngastega ehtisid. Rõngad olid liikuvad, sest neid tarvitati ukse vastu kloppimiseks, kui see lukustatud oli. Säärased «kloppijad» olid muide Tallinna siselinna majadel enamasti kõigil kojauste küljes, sest kellatraadid ei olnud veel üldiselt tarvitusel. Kloppijatega võis kärsitu sisse tahtja niisugust müra teha, et terve uulits vastu rõkkas ja kõik magajad mitmes majas unest ärkasid. Häda neile magajaile, kelle tänavas kahte või kolme kloppijat korraga põmmutati, kusjuures ka veel kogu linnajao koerad haukuma ja ulguma kukkusid.

Kuid mitte maja nr. 17 kloppijad ei äratanud Matiiase tähelepanekut, vaid teisel uksepoolel valendav kumer sildike, mille peal seisis mustade tähtedega: «Johanna Brink, ämmaemand.»

Nii elas siis keegi proua Brink tõesti majas. Ja see proua Brink oli ämmaemand.

Matiias vaatas mõtlikult maha, luges uuesti silti ja vaatas jälle mõtlikult maha.

Nagu näha, oli aprillinaljal, mis temaga tehtud, ka veel erinev haavav tähendus. Haavav ja — õigust öelda — toores tähendus: tema pidavat oma äsjanaitud noorikut ämmaemanda juurest otsima!... Lutzil tõusis vihapuna põske, ta käsi läks rusikasse. Kui ta lurjuse, kes teda nõnda pilgata julges, praegu kätte oleks saanud, ta oleks ta vaeseomaks tüminud.

Juba tahtis mees kanda pöörata ja koju minna, kui ta peast mõte läbi vilksatas, mis ta jalga peataks.

Kuidas oleks, kui astuksid naljapärast sisse ja — kõneleksid emand Brinkiga paar sõna? ... Ehk saad tema kaudu kuidagi selle jälile, kes sinuga niisugust läilat nalja heitis...

See oli paljas uid, aga sai pikema arupidamiseta otsuseks, sest Matiias tundis põues salasundi, mis teda vägisi edasi tõukas.

Ta astus maja suurde, kivipõrandaga eeskotta, mille ühe seinä ääres seisis raudkividega täidetud pesurull. Kitsas, pruuniks värvitud või vanadusest tõmmuks läinud trepp viis teisele korrale. Vastasele seinale, alumisel korral, oli kahekordne uks ja sellel läikis valgevast nimesilt. Matiias astus ligemale ja luges sellelt veel kord emand Brinki nime. Korter oli siis leitud.

Ta kõhkles veel sisseastumisega ja kõndis paar lühikest sammu edasi-tagasi, kui korraga kojauksest väike, umbes kümneaastane tütarlaps ruttu sisse ja otsekohe emand Brinki korteri poole kõpsis, ilma kajas kõndivat meest suuremat tähele panemata. Ta koputas, kui ta välise ukse oli lahti tõmmanud, sisemisele uksele. Alles tüki aja pärast tehti talle lahti.

Matiias astus lapsele ruttu järele, et mitte uuesti koputama hakata, kuna uks juba kord valla oli. Ta jõudis väikesesse lahtise uksega eesruumi, mille pruunide eesriiete vahelt võis vabalt avarasse võõrastetuppa vaadata. Ukse avaja oli teine, veidi vanem tütarlaps, kes kiiresti jälle tagasi astus, ilma võõrast meest ukse vahel tähele panemata, kuna noorem eesruumis kübarat hakkas peast võtma.

Matiias tahtis parajasti küsida, kas emand Brinkiga võiks kokku saada, kui üks toas kõnelev hääl nii väga ta meeli val-

lutas, et ta eesriiete vahele astus ja pilgu üle ruumi heitis... Lähema sammuga oli ta juba eluruumi sees.

Saalitaolisel toal oli kaks ust, üks pahemal, teine paremal pool, mis teistesse tubadesse näisid viivat. Üks neist udest seisis lahti ning piitade vahele ilmus praegu noor naisterahvas kerges koduses riides, kes kätel mähkmeis lapsukest õõtsutas ning tütarlapsena, kes välise ukse oli avanud, tasasel toonil kõneles.

Matias ei tundnud esimesel pilgul seda naisterahvast, aga ta tundis tema häält. Seepärast astus ta veel paar pikka, komistavat sammu edasi. Nüüd alles nähti teda. Hingest läbilõikav kiljatus tungis noore naise suust; ei puudunud palju, siis oleks lapsuke ta käelt kukkunud. Tuge otsides vaarus ühe kummuti najale Leena Lutz...

Mees ei võinudki teda esimese pealiskaudse vaatega ära tunda, sest noorik oli näost ja kehast päris surmavarjaks jäänud. Tema lohkuvajunud põskedelt oli iga puna kadunud, suurelt ja sügavalt vaatasid ta silmad mustjate õõnte seest välja. Näis, kui oleks ta praegu pooleaastasest tõvevoodist tõusnud.

Kumbki ei saanud tükil ajal sõna suust. Noor naine vahtis ainiti, nagu näeks ta silm sünget viirastust, mis äkitselt maa alt kerkinud, enda ees seisva inimese peale. Ta näis kivikujuks tardunud olevat, ükski liige tema küljes ei avaldanud elumärki, ta silmad unustasid pilgutamise... Siis korraga hakkas ta keha nõtkuma, ja ta vajus põlvili, nagu oleks keegi ta jalult maha löönud...

Ka Matias arvas petlikku kummitust nägevat. See võis ju ainult unes olla, mida ta silmad väitsid. Kuidas sattus tema naine siia võõraste majja, kuna ta oli ju maal ema juures? Kuidas oli õitsvast inimesest see veretu kooljakuju saanud? Ja kelle laps see oli, keda ta rinna vastu muljus?

«Leena!» sosistas Matias, kuna ta isegi ei teadnud, mida ta tahtis öelda. Ta kummardas maha, võttis ta käsivartest kinni ning hakkas teda pikkamisi üles tõstma. Siis talutas ta teda oma käte vahel nagu jalutat natuke maad edasi ja laskis ta toolile vajuda, ise tema ette poolkummargile püsima jäädes.

Mõned sammud neist eemal seisis mõlemad tütarlapsed koos ja vahtisid tummalt ning imestusest päranaetud silmil sündmust pealt.

«Kes juhatas su siia?» küsis viimaks noor naine, ja ta hää tuli nagu maa alt.

Matias raputas pead, raputas veel kord pead, ilma küsimust kuulmata.

«Leena, mis sa siin teed?» päris ta omalt poolt vastu; ta kõneles sosistades, nagu suremisel oleva haigega, ja ta vaadegi, mis naise lubivalget, peaaegu läbipaistvat nagu uuris, ilmutas seda murelikku hoolt ja ettevaatust, mida raskesti haige kohta tarvitatakse. «Vasta, miks sa siin oled?» kordas ta.

Ta ei saanud vastust. Leena huuled liikusid, tuksusid, aga ei kõnelnud. Korraga lõi magav lapsuke silmakesed lahti ja tegi häält. Matias pilk langes sedamaid lapse pisukele, lihapunasele näokesele, millest kaks helesinist silmakest talle vastu pilutlesid.

«Kelle last sa hoiad, Leena?»

Aga noor naine vahtis talle ainult näkku, tühjalt, taipamatult, nagu sonimistujus olev palavikuhaige, ning kordas järsku, peaaegu ägedalt oma endist küsimust:

«Kes juhatas su siia?»

«Ei tea, kes juhatas. Aga see on ju ükskõik. Peaasi on, et ma su siit leian. Ma ei teadnud, et sa siin oled... Nüüd tule minuga koju, Leena!»

Ta kõneles vagusalt, poolmeelitamisi, otsekui väikese põdura lapsega. Leena aga raputas pead.

«Kuju? Ma ei lähegi enam koju.»

«Kuidas? Sa ei lähe enam koju?»

«Ei.»

«Leena, kas sa näed siis und?» ütles Matias ja puudutas teda õlast. «Kas sa mind ei tunne? Ma olen ju sinu mees! Miks sa ei taha minu juurde koju tulla?»

«Ma ei või... Nüüd mitte enam... nüüd mitte... nüüd on — kõik otsas...»

Tal tungis äkki nii metsik nuuksumine kurgust, et ta kogu keha vabises ja rind nagu lõhkeda püüdis. Seejuures vaatas ta täiesti kuival silmal mehe poole üles, ja ta pilgus oli midagi, mis pani Matias südame tarduma. Matias luges sellest vaatest, mida ta ei suutnud mõelda, ei julgenud aimata, ei tohtinud uskuda — ta luges neist armu ja halastust kerjavaist silmist oma naise süütunnistust...

«See — laps — siin,» algas ta kogeldes, kuna õhk ta ümber lõi mustaks, «see laps on — sinu — ja — ja mitte minu...!»

Noore naise ilus, helkjas pea langes lapsukele peale maha, nagu oleks teda raske käega vajutatud. Siis libises ta keha pik-

kamisi toolilt alamale, kuni põlved põrandaga kokku puutusid. Nõnda jäi ta rinnale vajunud peaga mehe jalge ette surmavat hoopi ootama.

«Mati, tapa mind!»

Kas ta nõnda ütles — Matias ei teadnud seda, aga pilt ise rääkis keelt, mis mehe kõrvale kuuldavaks sai. Ja Mati käsi tõusis — tõusis raske, kõva töömehe-rusikana, mis selle kauni peakese küll oleks võinud uinutada. Ent see rusikas vajus poolelt teelt lõdvalt jälle tagasi. Väike valkjas naisepea seal maas oli liiga nukk, ta oli sellele vaesele mehele liiga kallid, ta oli kogu tema senine varandus olnud, ta oleks selle pea eest igatahes enda oma andnud. Niisugust varandust ei hävitata ühe rusikahoobiga...

Sügav vaikus valitses ruumis.

Kuulda oli ainult, kuidas Leena rind töötas.

Korrage hakkas Matias naerma.

Ega see siis ilmsi olnud, mida ta nägi ja kuulis! Ta oleks pidanud ju narr olema, kui ta seda uskus. Terve lugu polnud muud kui üksainus suur, pöörane, nurjatu — aprillinali. Jumal teab, kelle korraldatud, ning jumal teab, miks tema naine selles kaastegev oli. Ja kui see mitte nali ei olnud, siis oli see silmamoondus, lummutus, palaviku-unelm, ja tema, kes seda nägi, pidi olema haige sonija, kes süngist putku oli pannud.

Matias hakkas mõlema käega pea ümbert kinni, surus sõrmed silmadele ja mõtles: Kui ma nüüd silmad natukese aja pärast jälle avan, siis on kõik kadunud! Ma olen kodus oma soojas pesas ja minu armas naine on maal ema juures. Ja tema hinge peal ei lasu mingit süüd, sest ta on kõige puhtam ja karskem ja truum naine jumala päikese all, ja ma kargan igaühele kõrisse, kes muud julgeb väita...

Ta naeris veel kord ja tegi silmad taas lahti.

Nähtus aga oli alles. See oli endine. Midagi polnud kadunud. Selle ilusa peakese ta ees rõhus maha raske süü, ja need valged, värisevad käed, mis nii sagedasti hellitsevalt mehe kaela ümbert kinni olid hakanud, surusid praegu selle süü nähtavat vilja hingeldava rinna vastu.

Ja siiski — siiski raputas Matias Lutz uskumatult pead! Tema üle valitses korrage imelik sügav rahu. Ta nägu oli kahvatu, aga külm ja tasakaalukas.

«Leena, tõuse üles,» ütles ta ja hakkas teda teist korda

aitama. «Tõuse üles ja lähme koju. Seal võid mulle jutustada, mis see kõik tähendab. Sa oled haige ja mina — minagi olen vist haige... Tule koju, Leena.»

Korrage koputati välise ukse pihta. Üks tütarlastest, kes senini kõrvaltoa ukse vahel oli pielnud, jooksis tulijaile vastu, kuna uks oli lukust lahti. Sisse astusid kaks naisterahvast. Üks oli vanaldane, paks, punetava näoga emand, teine, sugu noorem ja saledam, näis olevat küpsemaealine neiu. Nad sarnanesid teineteisega nii väga, et neid raske polnud õdedeks pidada.

«Mamma!» hüüdis väike tütarlaps, ja kuna ta enda varvas-tele püsti ajas, näis ta temale midagi kõrva sosistavat.

Ilma üleriiet ja kübarat ära panemata astus emand Brink ukse-eesriiete vahelt ruttu tuppa ja jäi hämmastudes seisatama ning vahtima.

Emand Lutz tõusis parajasti mehe abil maast üles ja vajus nõrgalt toolile tagasi, kuna lapsuke ta käe peal paar korda kaeblikult häälitsetes.

«Kes on see härra? Kuidas ta siia sisse sai?»

Nende võõrastavate ja väga valjude küsimustega astus ämmaemand raskel, tätsaval sammul ligemale, kuna ta silmad ärkavas vihas välkuma löid.

«See on minu mees,» vastas Leena tasa, aga hirmsa rõhuga.

Emand Brink astus sammu tagasi. Ta rasvane, lõkendav nägu avaldas suurt ehmust.

«Teie mees? Kuidas — kuidas tuleb teie mees —» Ta jättis sõna pooleli ja ta pilk käis ähvardavalt ühe lapse pealt teise peale, kes kohkunud silmadega tema kõrval seisis. «Milli ja Hedda, kes teist tegi sellele isandale ukse lahti? Ja teie, emand Lutz, kes andis teile luba siia tuppa tulla?»

Mõlemad süüdlased vaikisid. Väike Hedda nilpas viimaks keelt ja tahtis nähtavasti oma süütust seletama hakata, kui võõras sissetökkija talle ise appi tõttas.

«Minu sissetulemise pärast pole siin kellelgi süüd,» ütles Lutz. «Ma astusin teie tütrele järele, kui ta väljast tulles ukse avas, ja see oli mul teada, et minu naine siin teie juures elab.»

«See oli teil teada?»

«Jaa, emand Brink. Kui te seda salajas pidasite, siis olete oma saladust halvasti hoidnud.»

«Kes andis teile seda teada?» hüüdis majaemand ärevusega, mis ta näo päris tõmmuks muutis.

«Selle inimese nime tahaksin ma isegi teada saada,» vastas Matias litsutud häälel. «Sähke, emand, siin on teade, millega mind teie majja juhatati. Ja nüüd lubage, et ma oma naise siit ära viin. Mis on sündinud, seda tahan ma tema enda suust kuulda... Kui see laps tõesti temale kuulub, siis võib ta tema kaasa võtta.»

«Kuulmatu nurjatus! Tõesti, ilmkuulmatu nurjatus!» kukkus ämmaemand sajatama ja põhjama, kui ta Matiasse «aprilli-kirja» oli läbi lugenud. «Ma tahaksin teada saada, kes on see häbematu, see pesematu, see ilge äraandja minu majas! Kus selle kahju ots, mida minu kutse selle juudaliku teo läbi saab! Mathilde, loe ometi ja ütle, mis sa sellest jõledusest arvad!»

Mathilde luges ja sai kuumavad põsed. Ta näis nii kohmetu olevat, et ei teadnud, kuhu silmi lüüa. Vististi oli talle õnneks, et teda nii väga tähele ei pandud. Kõigil oli piinliku seisukorra enesega tegemist.

Kõige õnnetum näis praegusel pilgul olevat emand Brink. Talle ei tahtnud kuidagi hingesse mahtuda, et üks tema ameti- ja ärisaladustest kõige näotumal kombel ilmsiks oli saanud. Oma ärevuses läks ta nii kaugele, et ta vahekorra oma patsiendi ja selle mehe vahel unustas ning viimasele kentsakas naiivsuses küsimuse esitas, kas ta siis ise ei võivat aimata, kes tema tuttavatest selle alatu kirja võis kirjutanud olla — just kui oleks saladuse ilmutaja kättesaamine praegusel puhul ka emand Lutz mehele tähtsaim küsimus.

«Emand Brink,» vastas Matias, ilma tema juhmi pärimist märgatavaks võtmata, «ma viin oma naise teie juurest seda- maid koju. Mis ma teile peaksin võlgnema, seda maksan teile homme. Palun selle eest hoolt kanda, et tema üleriided kohe siia toodaks.»

«Aga see on võimatu!» hüüdis ämmaemand. «Te näete ju, kui nõrk on see vaene noor inimene raskest haigusest! Mis teil temaga veel kõnelda on, seda võite lühidalt siinsamas teha.»

«Mis mul temaga kõnelda on, seda kõnelen kodus. Siin sünnib minu tahtmine, emand Brink, mitte kellegi muu oma. Ma palun veel kord oma naise riideid!»

Härä Lutz ütles seda kaunis vagusasti, aga ta hääles ja pilgus oli midagi, mis iga tõrkumise, iga vasturääkimise maha löi. Emand Brink taganes temast mitu sammu eemale, kuni ta oma õe juurde jõudis. Selle tõmbas ta kättpidi kõrvalolevasse tuppa ja sosistas talle värisedes näkku:

«Mathilde, ma kardan, ta tapab tema kodus ära!»

Mispeale Mathilde hakkas hirmu pärast nutma...

Vältas mõne hea minuti, enne kui peata naisterahvad isand Lutz soovi täita jõudsid. Kindlal käel aitas Matias ise naist väljaminekuks rõivastada. Lapselegi heitis ta villase rätiku üle, mis talle kuskilt kätte puutus. Siis asus ta toetades Leena piha ümbert kinni ja viis ta hoidlikult uksest välja. Õnneks peatus vagusalt uulitsas ühe maja ees voorimees, kellel oli aega. Lutz tõstis naise vankrile ja nad sõitsid koju. Kogu teel ei lausunud kumbki ainust sõna. Ka lapsuke ema rinnal oli vait, nagu suleks temagi suukese halvav hirm lähema hetke eest.

Väljas oli eha vaheajal kustunud. Nad astusid kodus pimedasse tuppa. Matias talutas naise, kelle nõrkus iga sammuga suurenes, peaaegu kandes sohva juurde, pani ta sinna istuma ja vabastas ta mantlist ja kübarast. Siis süütas ta mõlemad laual seisvad küünlad.

Mida heledamaks edenes tuli, seda selgemalt valgustas ta helk ümbrust, seda täidlasema pildina kerkis neile silma ette nende pesake, see ilus, armas, soe ja karske pesa, milles nad teineteisega neli nii magusat, nii õnnelikku kuud olid mööda saatnud.

Ja nüüd ei olnud see pesa mitte enam ilus ja armas, sest ta ei olnud enam karske!

See teadmine langes äkki nii määratu rõhuga Matiasse hinge, et ta kokkumuljutud rinnast kaeblik ägamine tükis ning ilmet tume haletsus varjutas. Nüüd viimaks lõppes ta ebaloomulik rahu, mis talle eneselegi võõras oli. Ta oli nagu inimene, kellele oli kuul ihusse tunginud ja kes siiski veel, valu tundmata, mõne sammu edasi jookseb, kuni nõrkus ta viimaks maha sirutab.

«Miks sa mulle seda tegid, Leena?»

Selles hüüdes oli koos kõik, mida ta murdunud süda praegusel pilgul tundis: valu, viha ja piiritu kahetsus hirmsa õnnetuse üle, mis neid mõlemaid oli tabanud... Ta nõrkus sohva ees seisvale pehmele toolile, ta vilajas kogu vaju kokku ning kurdu ja noore naise ees istus nüüd elatanud mees, murtud inimene.

Noorik ajas enese vaevaga püsti ja vankus teise tuppa. Seal tuli ta ilma lapseta tagasi ja lükkas vaheukse enda järel kinni. Ta istus jälle sohvale, aga mehest võõralt eemale.

«Mati, meie vahel on nüüd kõik otsas,» algas ta selle rahuga, mille annab meelega oma viimsele tipul. «Meie lahkume teine-

teisest. Sa oled jälle vaba. Sa võid oma õnne mujalt otsida. Ma lähen homme hommikul õpetaja juurde ja tunnistan, mis on sündinud. Sa võid julge olla — ta laseb sind minust varsti päästa...»

Kuid lahkumineku suhtes näis õnnetul mehel iga taip puuduvat. Ta hing võitles alles asja enesega, selle tagajärgi ei jaksanud ta enesele veel kujutada.

«Kõnele, Leena,» tungis ta peaaegu paluvalt, «räägi ära, millise süü pärast sa mind nõnda oled karistanud! Tunnista üles, mil põhjusel sa mu õnne hukkasid...»

See vagune, leinav kurbus mõjus noorikusse sügavamalt, kui rõve valjus seda iganes oleks suutnud. Leena kahmas mehe käest kinni, surus selle mitu ja mitu korda enda huulte vastu ning niisutas seda pisaratega, mis tal alles nüüd esimest korda silma tungisid.

«Sinul pole süüd, Mati, sa oled kõige parem mees maailmas,» sosistas ta, «süü on üksnes minu peal: mina kiskusin su enesega hukatusse kaasa, sest et ma sind armastasin ja liiga nõrk olin oma armastust salgama... Aga usu mind, Mati, peasüüdlane pole mitte mina, vaid keegi teine, ja mina olen ainult selle ohver, nagu sina oled minu ohver... Kannata silmapilk, Mati, — lase mu mõistust natuke selgida, ja ma tahan sulle kõik üles tunnistada...»

Ta nuttis natuke aega mahavajunud peaga endale käte sisse, siis hakkas ta häälega, mida taoti rinnapõhjast kerkivad nuuksatused takistasid, oma kurba lugu jutustama.

«Sa mäletad, Mati, et parun Riesenhal lubas mu sel tingimusel mõisa alt lahti anda, kui ma läheksin tema õe, paruniproua von Reckenitzi juurde teenima. Seda ma tegin, nagu sa tead. Tunnistuse, mis lubas mind vallast välja elama jääda, pidin hiljem kätte saama... Ma olin vaevalt kaks nädalat parun Reckenitzi juures teeninud, kui saksad välismaale reisisid, see oli noorpaari hiljaksjäänud pulmameis, sest ettenägematud ametitalitused olid parunit Tallinnas peale pulmi kinni pidanud... Kuna paruniproua oma neitsi ja toatüdruku teele kaasa võttis, jäin mina elatanud toapoisiga üksinda koju.

Mõni päev pärast härraste ärareisimist tuli korraga parun Riesenhal maalt meile. Ka õe ja õemehe kodusoleku ajal oli ta meil kord paar päeva võõrsil olnud. Ta seletas toapoisile ja mulle, et tal olevat linnas äriasju õiendada ja ta tahtvat niikaua õemehe korteris elada, sest tema vanemad, kelle juures ta muidu

peatus, olevat ühes teenijatega maal. Kutsari hobustega saatis ta koju tagasi...»

Jutustaja märkas, kuidas pealtkuulaja silmad laienesid, kuidas ta ninasõõrmed tuksuma hakkasid, niipea kui ta kõrv Riesenhali nime oli kuulnud.

«Esimesest tunnist saadik kipitses mul salajane rahutus südames,» kõneles Leena edasi. «Ma lugesin selle inimese silmist midagi, mis mu juba siis, kui ma temaga maal ta mõisas kokku puutusin, kartuses värisema pani. Aga ta oli mu vastu väga tagasihoidlik, väga viisakas, rääkis, et ta olevat peigmees, astuvat paari nädala pärast abiellu, ja näitas mulle oma kihlasõrmust. Nõnda vältas see mitu päeva, ja ma jäin juba üsna rahulikuks. Ta oli kodust palju ära, jõi meil ainult hommikust kohvi ja tuli enamasti hilja õhtul koju — sageli rõõmsal veinijutujul.

Ühel hommikul tegi ta juttu minu priikslaskmisest. Ma tänasin teda ta lahkuse eest. Tema aga vastas naerdes:

«Ära nii vara täna, kulla laps, võib-olla mõtlen asja veel ümber ega anna sulle seda tunnistust; mul on nimelt hirmus kahju nii kena ja viksi tüdrukut vallast välja lasta...»

«Aga parunihärra on ju kindlasti töötanud mulle tunnistuse anda,» tähendasin ma ehmudes.

«No jaa, inimene töötab haleda südamega paljugi, millest tal pärast kahju on,» vastas tema ühtelugu naeratades.

Ma ei teadnud, mis ma sellest pidin arvama. Heitis ta minuga ainult nalja, tahtis mind üleannetusest aga nii muidu hirmutada, või peitis ta oma irvitamise taga tõesti kurja nõu? Ma otsustasin julge olla ja ta sõnu ainult nokkimiseks pidada.

«Ma võin ju arvata, et parunihärral ja kogu vallal on oma viksimast tüdrukust kahju,» naljatasin ma vastu, «aga nüüd ei ole enam midagi parata, parunihärra on oma mehesõna pandiks pannud, ja seda ei jäta ükski parun välja lunastamata.»

«Mehesõna, hm,» muigutas tema. «Ega siis mees naisterahva vastu tarvitse sõna pidada. Mehesõna antakse mehele.»

«Kas siis kubernerihärra mees ei ole?»

«Kubernerihärra? Kubernerihärrale ei ole ma sõna andnud.»

«Kuidas, parunihärra? See on ju teada, et teie kubeneri vastu olete töötanud mind mõisa alt lahti anda!»

«Tühi lori! Kes seda räägib, luiskab. Kuberner palus seda minult küll kord, sest et seda temalt eneselt oli palutud — sul,

Leena, on pagana head sõbrad linnas —, aga ma ei andnud kubernerile mingit töotust, vaid lubasin asja üle ainult järele mõelda. See arupidamine kestab mul praegu veel edasi. Mil-lisele otsusele ma jõuan — eks saa kord näha...»

Need sõnad kukkusid otsekui põletavad tilgad mu südamele. Ma kaotasin rahu ja hüüdsin:

«Aga kuberner võib kohtuga nõuda, et parunihärra mulle lubatud tunnistuse annaks!»

«Soo, või arvad?» vastas tema ja hakkas laia suuga naerma. «Niisugust seadust pole olemas, et kohus mõisnikult ta talu-pojad ära tohiks võtta, ja seda nõuda pole ka ühelgi kuberneril õigust. Siis võiksid ju kuberner ja kohus sama hästi mu mõisa, või mõne muu talukoha, või mu tõlla ja hobused ära võtta! Ega sa ometi niisugune laps pole, et sa seda usud!... Ainus inimene, kes sulle luba võib anda linna elama jääda, olen mina, ning ainus inimene, kellel võim on sind valda tagasi saata, olen ka mina. Ja kas tead, Leena, mul on suur himu sind jälle maale mõisateenistusse viia.»

«Aga ma teenin ju parunihärra õde ja proua on minuga rahul; ta ei taha mind vististi mitte ära lasta!»

«Minu õde teeb, mis mina soovin. Ma sain paruniproualt alles eile kirja, kus ta ütleb, ma võivat sinuga peale hakata, mida heaks arvan... Vaata siia, Leena, sa võid seda ise lugeda. Ja ta võttis taskuraamatu vahelt kirja, näitas näpuga ühele kohale ja ma lugesin umbes järgmised read: «Armas vend, sa võid Leena sedamaid oma teenistusse tagasi võtta, kui ma sulle selle soovi täitmise meelehead teen. Aga palu minu nimel mammat või ka tuttavaid, et nad mulle aegamööda uue tubli mamsli püüaksid kuulata.»

Mulle tungisid pisarad silma.

«Miks ei taha parunihärra mind siis praegusse teenistusse jätta?» hüüdsin ma. «Parunihärra saab ju teenijaid küllalt. Ma töotaksin proua von Reckenitzi kas või eluaja teenida!»

«Niisama hästi võid ju mind eluaja teenida,» naeris tema. «Minu juures saab sul küll raskem olema kui siin, aga maal on noortel tüdrukutel palju parem elada, sest linnas lähevad nad kergesti hukka... Minu otsus ei ole aga veel mitte kindel, pean selle üle täna ja homme veel aru. Sind tahtsin ainult natuke ette valmistada.»

«Kas parunihärra mind siis nüüd kohe sooviks maale viia?»

«Muidugi kohe. Sul pole siin ju midagi teha, ja mul on kodus tööd küllalt, sest, nagu sa kuulsid, on minu pulmad lähedal. Võib-olla panen su ka välise töö peale.»

Ma lahkusin tema juurest valutava südame ja kumiseva peaga. Kui mitte kõik kuri vale polnud, mis ta kubernerist oli rääkinud, siis olin ma tema küüsis nagu ennegi. Ja minu arust oli väga võimalik, et ta kubernerile omal ajal kindlat töotust ei andnud, vaid endale ainult mõtlemisaega võttis, sest keegi ei teadnud ju selgesti, mis nad kahekesi olid kõnelnud, ka see härra mitte, kes minu eest kubeneri ees oli kostnud. Niisama võimalik oli mu meelest, et ükski võim ei võinud teda sundida mind vallast välja laskma. Kes on vägevam kui mõisnik! Kui üks saks kõik oma peremehed linnas ilma mingi süüta võis lasta vaeseomaks peksta, siis võis teine ka oma ärajooksnud teenija lasta valda tagasi viia.

Ma teadsin juba arvata, mispärast ta seda tahtis teha. See oli kius, kättemaks selle eest, et olin salaja linna tulnud ja et mu asi siin kubeneri ette kanti. See määris tema nime, seda enam, et ta arvata võis, kui palju inimesi nüüd linnas tema tegu tunnevad. Sel lool ei tarvitsenud ta ju kohutki nii väga karta — asi oli juba muidugi küllalt laiali levinud. Mind aga tahtis ta selle eest kannatada lasta. Ta nägi, kui väga mulle elu ja teenistus linnas meeldisid, võis ka oletada, kui kallid on mulle vallast väljasaamine, priius, ja külma rahuga võttis ta oma sõna, mille ta mulle opmanni kaudu oli andnud, tagasi, jättis mu ilma elamistunnistusest, viis mu uuesti oma võimuse alla.

See oli mu esimene arvamine. Mida rohkem ma aga asja üle järele mõtlesin, seda enam läksid mu silmad lahti, seda kaugemale ulatus mu vaade. Ma ütlesin enesele: Tal pole iialgi nõu olnud sulle priiust anda, sind oma meelevaldalt lahti lasta. Tema töotus oli väljamõeldud kelmus. Ta soovitas sind ainult silmakirjaks oma õele teenijaks, ta kavatsus oli seejuures kohe kindel: sind varsti jälle tagasi nõuda. Ta tahtis sind vaid pisut julgeks teha, et sa linnas kauemini lärmi ei lööks. Tal oli ette teada, et ta õde ja õemes pikale reisile lähevad, nii et sa nendeltki abi ega toetust ei leia. Kui tal mitte enam endist kurja nõu ei peaks olema, mida sa aga teada ei või, siis teeb ta su vähemalt eluajaks oma orjaks ja piinab sind, kuidas aga tahab, sest kättemaks olevat magus...

Mati, mu süda tahtis lõhkeda, kui ma sellele selgusele jõudsin. Mõte linnast lahkuda oleks mulle ka siis hirmus olnud, kui

mind maal meeldiv teenistus ja hea elu oleksid oodanud ja kui mul paruni poolt midagi poleks karta olnud. Ma armastasin sind, Mati. Ma armastasin sind sellest silmapilgust saadik, kus sa, minu põgenemislugu pealt kuulates, oma helde, kaastundliku silmaga mu otsa vaatasid ja mind aidata lubasid. See armastus kasvas mu südames iga päevaga, ta täitis mind varsti nii väga, et ma ilma sinuta ei arvanud elu ega maailma olevat. Ja ometi teadsin, et sa teise oma oled, et ma sinuta elama pidin. Sa olid Berta Wittelbachiga niihästi kui kihlatud. See naine võis sulle palju pakkuda, minult polnud sul midagi loota. Sa olid mulle kadunud, minu armastus oli asjatu. Ja siiski ei mahtunud mulle mõte pähe Tallinnast lahkuda. Ma tahtsin sind vahetevahel nähagi, sulle ainult lähedal olla, sinuga ühes paigas elada...»

«Ja minu tundeid sinu vastu ei märganud sa mitte?» küsis Matias vahele.

«Ma arvasin midagi märkavat, aga kindel ei olnud ma selles mitte,» kõneles Leena edasi. «Ma nägin ju, et ma sulle meeldisin, aga kuidas võisin ma oletada, et sa oma kindla ühenduse neiu Wittelbachiga murraksid, et sa minu väetikeste pärast kõik jätaksid, mis sind temaga liidab. Seda ma ei soovinud, seda ma ei julgenud nõuda ega mõeldagi. Ma arvasin, et see, mis sa valinud olid, teeb su õnnelikuks, ja ma soovisin ainult, et sa õnnelik oleksid...»

Nagu öeldud — paruni nõu, mind jälle maale viia, täitis mind ahastuse ja meeleheitiga. Pool päeva piinasin oma pead mõttega, kust ja kuidas abi leida. Sind, Mati, ei olnud Tallinnas, sa olid mõne päeva eest maale sõitnud. Pidin ma jälle meister Wittelbachi tülitama? Ma kartsin, et tema kaudu tuleb abi liiga hilja, ta oleks asja enne Rutowi-härrale pidanud ette panema. Ma oleksin meeleldi ise selle hea härra juurde jooksnud, kes minu eest kubernerit juures juba oli seisnud, aga ma ei teadnud, kus ta teenistuses on ja kus ta elab. Nõnda tuli mulle viimaks julge nõu katset teha, kas ma mitte ise otsekohe kubernerit ette ei pääse, ja nimelt veel samal päeval. Üksnes tema võis mind aidata, ja kui ta seda mitte ei võinud, siis teadis ta mulle vähemalt öelda, mis vastuse parun temale oli andnud, mida mul karta või loota on.

Nii võtsingi südame rindu ja läksin lõuna ajal Toompea lossi; see oli ju meie majast ainult mõnisada sammu eemal. Paraku pidin seal kuulma, et kubernerit kodus ei ole; ta reisi-

nud ametiasjus teadmata ajaks Peterburisse... Mind juhutati mu palvel abikubernerit ette. See ei teadnud aga minu asjast midagi; ta seletas lühidalt, see ei puutuvat temasse, ma pidavat ootama, kuni kubernerihärra koju jõuab, ja siis tema enese jutule ilmuma...

Sa võid arvata, mis mu süda nüüd ütles! Teadmata ajaks olin vähema kui abilootuseta! Minu heaks ei võinud nüüd, kus kuberner kodust kaugel, keegi midagi teha, ei meister Wittelbach ega Rutowi-härra. Paruni vanemad, kes mulle ka meelde tulid, teadsin maal nende vanema väimehe mõisas viibivat. Minu ajutine elamistäht, mille ma politseist olin saanud, oli juba aegunud ning uue võis politseimeister mulle, nagu ma juba olin näinud, ainult kubernerit käsul anda. Siiski võtsin nõuks järgmisel päeval veel politseimeistri palvele minna. Enne tahtsin paruni lõpliku otsuse ära oodata ja, kui vaja, tema südant palvetega liigutada püüda. Ma mõtlesin kas või põlvili ta ette maha lasta ja ta kätele sada korda suud anda...

Järgmisel hommikul ei rääkinud parun Riesenthal minu asjast sõnagi. Ka mina ise ei julgenud peale hakata, kartes tema otsust, et ta mu viimase lootuselõnga korraga katki lõikab. Ta oli mu vastu lahke nagu kunagi ja palus mind endale lõunaoodeid valmistada, sest tal ei olevat täna aega klubisse sööma minna. Lõunasöögi aga pidavat ma talle Aktsiaklubist koju tooma. Seda oli kord ennemalt, kui parunil peavalu oli olnud, toapoiss Jents toimetanud, ja ma panin imeks, miks parun täna minule niisuguse käsu andis. Aga Jentsiga kokku saades kuulsin talt, ta sõitvat tunni aja pärast maale. Parun saatvat linnast teomeestega mööbleid ja kõiksuguseid õrnu asju oma mõisa, ja teda kästud kaasa sõita, et veo üle valvata; muidu võivat mehed endid täis juua, koormad ümber ajada ja asju purustada. Jents oli temale kaelasunnitud teekonna üle väga tusane.

Minu toimingud pidasid mind nii kinni, et ma kella kuueni pärast lõunat mõeldagi ei võinud politseimeistri poole minna. Klubist lõunasöögiga tagasi jõudnud, leidsin ma köögis ühe külamehe istuvat. Ma tundsin ta sedamaid ära — see polnud keegi muu kui R. valla talitaja Mats Rüütel, parun Riesenthali alandlik ja sõnakuulelik ori.

Ma küsisin, mis asja pärast ta meil on. Tema kostis lühidalt, et ootavat parunihärra käske. Missuguseid käske? Seda tema ei teadvat.

Mul käis kuum hoog üle ihu. Kas see mees mitte sinu pärast linnas ei ole? torkas mul mõte peast läbi.

Väriseval käel tegin lõunalaua valmis ja kutsusin paruni, kes kirjutuskambris sulega töös oli, sööma.

«Kas parunihärra teab, et R. talitaja köögis ootab?»

«Tean küll. Anna talle pärast õlleklaasi-täis viina ja midagi süüa!»

«Mis ta siit tahab?»

«Kui uudishimulik sa oled!» naeratas parun ja lisas salalikult juurde: «Võib olla, et mul teda tarvis on!»

Ta sõi lõuna ära ja andis mulle uusi käske, millest ma järel-dada võisin, et ta täna tahab koju jääda. Tunni aja pärast pidavat ma tooma kohvi likööri-ga, hiljem keldrist kolm pudelit vahuveini üles muretsema ja jäänõusse panema. Ka õhtust soovis ta täna kodus süüa. Jents olevat temale selleks mõndagi sisse ostnud, mida ma sahvrist võivat leida.

Nõnda möödus pärastlõuna, ilma et oleksin majast välja pääsenud, ja õhtu jõudis kätte. Talitaja Rüütel istus ikka veel köögis. Ma tuletasin teda härrale jälle meelde. Parun lõi käega ja ütles, et eks ta võivat istuda ja öösekski jääda — Jentsi toas olevat süng ju prii.

Pärast õhtusööki laskis parun veini jääriistas lauale tuua ja kapist kaks klaasi anda. Ta kallas mõlemad klaasid täis ja käskis mind enda juures istet võtta — tal olevat minuga pike-malt kõnelda. Tõrkusin esipuhku vastu, pidin aga, et teda mitte pahandada, viimaks järele andma, temaga klaasid kokku lööma ja jooma. Siis ta ütles, et ta olevat minu asjus nüüd otsusele jõudnud. Ta ei raatsivat minust mitte ilma jääda...

«Parunihärra tahab mind siis ikka tõesti maale tagasi saata?» hüüdsin ma võpatades ja tundsin, kuidas ehmatus mul pealaest kuumalt juustesse tõusis.

Ta vaatas mulle naeratades otsa.

«Nii kuidas kaupa saame, armas laps. Minu otsus on küll kindel sind taas oma teenistusse võtta. Aga ma võin su ka linna jätta ja sulle selleks eluaegse tunnistuse anda. Sa peaksid siis aga mõistlik olema. Tead isegi, mis ma sellega mõtlen.»

Nuttes ja värisedes hakkasin teda nüüd paluma. Püüdsin talle kõige ilusamad sõnad anda, ta südant haledaks teha, tema halastust ja kaastunnet äratada. Ta kuulas vagusasti pealt, jäi aga kõvaks. Viimaks langesin tõesti ta ette põlvili ja suudlesin

ta kätt. Ta tõstis mu üles, käskis mind rahulikult jälle maha istuda ja kuulata, mis ta minule kõneleb.

Ta kõneles minuga terve õhtu kuni poole ööni. See julm ja kaval inimene ähvardas ja palus, meelitas ja noomis, hoiatas ja hirmutas läbisegi. Ta tüütas, väsitas, uimastas mind sõn-dega, kuni ma viimaks enam ei teadnud, kus mu pea on. Ta visadus käis üle igast inimesejõust, igast kannatusest ja vastu-panekust. Mis ta mulle rääkis, seda ei jaksa ma sulle kõik jutustada...

Ta algas sellega, et mulle seletas, talitaja olevat tema käsul tulnud mind maale viima, kui me teineteisega kokkuleppele ei jõua. Et ma teist korda ei saaks põgenema pista, selle eest olevat hoolt kantud: kõik ukсед lukus, võtmed tema käes, talitaja valvamas. Iga vastupanek jäävat asjatuks, mind võida-vat siduda; mul ei maksvat ka karjuda, sest maja olevat ini-mestest tühi ja uulitsal topitavat mul suu kinni. Pealegi oma-vat talitaja seaduslikku voli mind vangina maale viia ja selleks politseilt, kui tarvis, abi nõuda.

Siis ta seletas, kui häbistav see mulle oleks, kui mind van-gina läbi maa veetaks ja mu kodukohta viidaks. Seal ootavat mind jäme, kare talupoja-töö, sest paremasse teenistusse ta mind jäädavalt ei asetavat.

Seda kõike ei tegevat ta aga mitte meeleldi — ta ei olevat pooltki nii vali ja kuri mees, kui mina ehk arvavat. Aga ta ei võivat teisiti, kui ma tema omaks ei saavat. Sest ta armastavat mind. Ta ei suutvat lahti saada kirest, mis tal minu vastu südames põlevat. Ta olevat enesele vandunud mind võita, ükskõik kuidas. Oma mõrsjat ta ei armastavat. Selle kosivat ta osalt vanemate sunnil, osalt ta rikkuse pärast. Kui mina kõrgemast seisusest oleksin, ei peaks ta silmapilkugi aru mind altari ette viia. Seejuures sai ta pehmeks ning haledaks ja palus mind ometi mõista püüda, kuidas on lood tema hingega. Kuidas ma võivat nii külm ja kõva ja halastamatu olla? Ma võivat ju näha, kui väga ta kannatab. See olevat ehk haigus, mis tema peale on tulnud, aga ta ei suutvat sellest terveneda, ta olevat seda küllalt juba püüdnud...

Siis hakkas ta tootama, lubama, trööstima. Tal olevat juba kiri valmis, mis läbi ta mulle luba annab eluajaks valla-st välja elama jääda. Ta näitas mulle seda kirja, luges selle mulle ette. Ma võivat sedamaid prii inimene olla, kui ma aga tahtyat. Ta ei saavat mind edaspidi enam mingil viisil tülitama. Siis kõne-

les ta kingitustest. Ta tahtvat mulle vara kaudu võimalikuga teha igatahes mehele minna. Ma ei kaotavat ju midagi, mitte midagi. Kõik jäävat saladuseks, kõik olevat nagu ennegi. Kaa ma siis sõge olevat, et valida ei oska! Maal ootavat mind raske töö, jäme riie, kehv toit, vilets korter; linn pakkuvat mulle kõike, mis haritud inimesele kohane. Ma püüdku seeütle ometi natuke järele mõelda...

Ja ma püüdsin järele mõelda, Mati. Mul ei olnud enam vähematki kahtlust, et ta mu kavalasti lõksu on püüdnud, et ma tema vang olin, et ta oma ähvardused täide võis saata. Mul polnud kuskilt abi loota. Ja ma ei tahtnud maale tagasi minna, ei vabalt ega vangina. Mind hirmutas sealne elu. Ma olin harjunud kergema põlvega, puhtama tööga, linn oli mulle armsaks saanud. Kuid see kõik polnud peaasi. Peaasi oli minu armastus sinu vastu. Mõte sind täiesti silmast kaotada oli mulle väljakannatamatu. Ja ma teadsin, et mul ei tohtinud sinu kohta mingit lootust olla. Ma ei teadnud midagi sellest, et sa ühenduse Bertaga enne maalesõitmist olid lõpetanud. Ka oma esimeses kirjas ei rääkinud sa sellest. Sinu teine kiri tuli liiga, liiga hilja. Just teadmine, et sa mulle kadunud olid, et meie vahel midagi tekkida ei võinud, mõjus kaaluvalt minu otsusele. Ma mõtlesin endast nõnda, Mati: Sa oled vaene tütarlaps, seisad omal jalal, toidad ennast oma käte tööga. Sul pole kellelegi vastust anda, sul pole kellegi vastu kohustusi, sa pole oma puutumatust ega puhtust kellelegi pantinud. See, kellele sa kõik hoiaksid, kelle pärast sa oma täisväärtust kas või noaga kaitseksid, — see on teise oma, seda sa kätte ei saa. Kuigi ta silm lahkesti su peale vaatab, siis on sidemed, mis teda teisega ühendavad, ometi nii tugevad, et sina neid ei suuda katkestada. Ilma temata on sulle aga kõik ükspuha. Ja sinu patt ei keela sind tema lähedal elamast, teda vahel nägemast. Sinu patt alles võimaldab sulle seda.

Minu vastupanek oli nõrkemas. Ja kiusaja piinas mind edasi, kuni olin poolsurnud, ja sundis mind jooma, kuni ma enam mõistusega mõelda ei jaksanud. Mul oli tunne, kui oleksin ma ihult ja hingelt halvatud, kui oleks minus kõik kustunud ning tardunud. Ainult niipalju leidsin veel jõudu ja taipu, et talt priiusekirja ära võtsin ja varjule viisin — siis olin kadunud...»

Matias Lutz tõusis istmelt. Nägu, mis õnnetu naise peale maha vaatas, oli surnu nägu. Ainult silmad, mille ääred olid

"Ta kõneles minuga terve õhtu kuni poole ööni. See julm ja kaval inimene ähvardas ja palus, meelitas ja noomis, hoiatas ja hirmutas läbisegi."

veripunaseks tõmbunud, avaldasid elu. Kes selle mehe pilku praegu oleks näinud, oleks värisedes kõrvale võpatanud. Selles pilgus janunes, nälgis, varitses vahtunud suul saaki verehimuline murdja.

Ainust sõna ei tulnud Matiasel suust. Ta vajus toolile tagasi, nagu tahaks ta edasi kuulatada.

«Ta elas veel nädalapäevad meil,» lisas Leena nõrgalt juurde. «Varsti peale seda, kui ta oli lahkunud, sain politseist kohtuliku elamistunnistuse kätte, ilma et ma tema kirja kuskil oleksin tarvitsenud ette näidata. Ma arvan, see tunnistus oli muidugi tulekul, tema teadis seda, mina aga mitte. Minu ohver oli ülearune olnud. Ta oli mind petnud.

Siis tuli sinu teine kiri, Mati. Sa tunnistasid mulle oma tundeid, soovisid minu kätt; ma nägin, et sa olid oma endise ühenduse lõpetanud. Kuis oskan väljendada, mis mu süda nüüd tundis! Ma olin mitu päeva peaaegu nõrgameelne, mu peas liikus mõte kätt enese elu külge panna... Kestis kaua, enne kui sulle vastuse suutsin kirjutada. Sa tead, mis ma sulle vastasin. Oh, et sa sellega rahule oleksid jäänud!

Mul oli kindel nõu sinu soovile järeleandmatult vastu panna. Ma ei olnud enam väärt, et sa minu peale vaataksid. Ma ei võinud ega tohtinud sinu usaldust kurjasti tarvitada... Seal tuli sinu kolmas kiri. Sa soovisid minuga kokku saada. Terve päeva ja öö võitlesin ma endaga, kas sinu kutset täita või mitte. Minu igatsus sind näha saada võitis. Ma lohutasin ja julgustasin end sellega, et mu vastupanek on ju kõikumatu. Ma ei tundnud oma nõtrust. Nähes sind nii hingeni kurvana, nii maharõhutuna, ei suutnud ma ennast enam talitseda, kaastunne ja enesearmastus olid mõistusest vägevamad — ma unustasin oma süü ja tegin uue kuriteo...»

«Miks sa mulle kõike üles ei tunnistanud, Leena?» tuli karmilt pealtkuulaja suust. «Kõige hiljem oleksid sa seda enne laulatust pidanud tegema. Ma oleksin sulle andeks andnud...»

«See nõu oli mul sada korda, aga sõna ei tulnud kurgust. Mõte, et sa mind põlgama hakkaksid, et sa mind enam täiesti ei usuks ega usaldaks, et ma su silmas alaneksin ja langeksin, et ma ainult häbiga sulle näkku peaksin vaatama — see sulges mu suu mõrsjapõlves. Ma lootsin esiotsa pooleldi ebausklikult, et mu süü kuidagi kogemata saladuseks jääb. Hiljemini, kui ma oma isiklikust olekust aru sain, tükkis hirmus ahastus mulle

peale, ja jälle lähenesin sulle enam kui üks kord raudse otsusega oma saladus ilmutada. Asjata. Mul puudus julgus sulle niisugust valu ja endale niisugust häbi teha. Mu nõtrus sai mu kiusajaks ja ütles mulle: Teie õnn saab niikuinii üürrike olema — miks seda siis enneaegu lühendama hakata. Ots on ju käes, kui ta sinu süüd märkab. Tahab ta seda sulle andeks anda — seda parem... Veel päev enne laulatust tahtsin üles tunnistada. Mul oli kiri mitmendat päeva valmis. Ta jäi saatmata. Veel tund aega enne kirikusse minekut pidasin endaga meeletlikku võitlust. Mu otsus kadus nagu tuulde, kui sinu õnnest ja rõõmust läikivaid silmi nägin. Mul polnud julgust sulle nuga rindu tõugata...

Õnn ja kavalus aitasid mind nii pärast kui enne. Pulmaöö möödus sinu joobumuse tõttu kahtlust äratamata. Sa olid vilumata inimene, usaldasid mind pimesi, ei märganud pärastki midagi. Mina aga õppisin kavalaks oma saladust varjates, ja just selleks, et seda varjata. Ma võisin endale ju ennustada, et kord hirmus päev tuleb, mil enam midagi varjata pole, aga ma püüdsin seda päeva edasi lükata, ikka edasi lükata. Ma ei põlanud mingit abinõu, selle eest hoides, et su kahtlus ei ärkaks. Ma mõtlesin ise niisuguseid abinõusid välja ja otsisin neid mujalt. Meeletlik hirm teritas mu pead ja aitas ka muidu korda saata, mis võimatu näis olevat. Ma hoidusin kõigist eemale, kes sinuga lähemalt kokku puutusid. Ja kui ma viimasel ajal arvasin, et su silmad lõpuks ometi lahti lähevad, siis andsin sulle märku, mis sind rahustas, sest ma teadsin juba, kui kerge on sind seesuguseis asjus uskuma panna.

Ning lõpuks, kui kardetud päev hakkas lähenema, mõtlesin vale välja, mis sinu enese kaudu nüüd ilmsiks on saanud. Ma teadsin, kui hädahohtlik see vale on, kui nõrkadel jalgadel ta seisab, aga ma lootsin jälle hea õnne peale. Mul oli nõu sulle kirju kätte toimetada, mis sind uskuma paneksid, et ma tõesti maal haigena ema juures olen. Paraku jäin aga kohe pärast põgenemist nii raskesti haigeks, et see kavatsus teostamata pidi jääma. Lapsukese tahtsin niikauaks peitu jätta, kui mul korda läheks teda ämmaemanda abil ja soovitusel võõrastele ära anda. Sina olid mulle kallim kui mu laps. Ise mõtlesin su juurde pärast tervenemist tagasi minna, et oma süüd mitmekordse armastusega vähegi lepitada. Jumal tahtis teisiti ja saatis äraandja välja minu lootusi nurja ajama.

Aga ma mõtlesin ikka ja alati ka mingi õnnetu lõpu peale. Mu nõu seks puhuks oli kindel: sulle vabadus keelamata tagasi anda. Ma olin sinu kõrval õnne maitanud — selle piskuga tahtsin leppida. Sina aga — sa võisid mind unustada ja mujalt parema õnne leida. Sul pidi ju kerge olema mind unustada, sest ma olin sind nurjatult petnud. Ja ma kordan sulle siin praegugi: ma lahkun oma lapsega silmapilk sinu majast, kui sa seda soovid. Ja ma võingi arvata, et sul muud soovi ei ole. Meid lahutatakse takistusega, kui mina enese süüdlaseks tunnistan. Ainult üks palve oleks mul: Anna mulle andeks, Mati, et ma sind petsin, ära põlga mind nii väga, kergenda minu süüd, silmas pidades, et ma mitte üleannetusest pole eksinud. Ma tahan kõik kannatada, igale karistusele alistuda, ainult sinu põlgust ei suuda ma siit majast mitte kaasa võtta... Mati, halasta mu peale!»

Kuivad, kõrbevad nuuksatused lämmatasid ta hääle. Ta oli ärevusest ja kõnelemisest nii närbunud, et ta rinna ja peaga sohva ees seisvale lauale langes, kuna kramplikud tuksatused kogu ta keha raputasid.

Matias vaikis.

Ta oli endasse tardunud, elutusse vaibunud.

Käed, lõug, põsed rippusid lõdvalt maha, nagu väljendas hämarduvat tühjust. Ta oli nagu inimene, kes nii raske õnnetuse alla on sattunud, et ta seda mõista ja kanda ei püüagi. Talle näis ükskõik olevat, mis tast saab.

Ja polnud muud midagi sündinud, kui et tema naine üheksa kuud varem nädal aega teisele mehele oli kuulunud...

«Leena, mine puhkama, me räägime õnnetusest homme edasi,» ütles ta häälel pika tumma vaheaja järel nagu kaugelt kolmandast ruumist.

Leena tõusis sõnakuulelikult üles ja kadus tuikuva varjuna teise kambrisse.

SILM SILMA VASTU.

Sel ööl ei mõelnud Matias Lutz magamise peale. Ta pani vaheukse kinni ja hakkas eestois edasi-tagasi sammuma. Kestis kaua, kuni ta oma uimastusest niikaugele toibus, et ta põues kindlama kujuga tundmused võisid targata, ja veel kauemini, kuni ta aju jälle jaksas mõtet soetada, mõttest kinni pidada, mõtteid pikemaks loogiliseks reaks lükkida.

Tema esimene valitsev tundmus, mis ta rinda nagu plahvatusõhuga täitis, oli viha. Viha mõlema vastu. See suur, masendav, hävitav viha, mis tasu järele januneb, mis silma silma vastu, hammast hamba vastu nõuab, mis süüle kõige raskema karistuse peale paneb. Ja tema esimene kujukam mõte oli see — kaaluda, otsusele jõuda, mil kombel tuleks kättemaks kõige mõjuvamalt teostada.

Kõigepealt võttis ta vägivaldse võrgutaja käsile.

See mees oli täiendanud, mis ta isa alustanud.

Need mõlemad mehed, isa ja poeg, olid mitme kaasinimese elu nõnda-öelda põliselt maha tallanud, neil kõik purustanud, mis neile kallis oli olnud, kuni nad ihualasti roojastatud rusudel istusid.

Matias mõtles ema peale. Sellelt oli vanem vägivaldlane peremehe-õigusega võtnud viimase vara, mis on vaesel teenijal. Ja ta oli võtnud ka selle mehe hea nime, kellele ta oma kõrvaleheidetud ohvri sama vägivalla-õigusega eluajaks külge sidus, nii et inimesed ta viletsakese peale hakkasid irvitades näpuga näitama. Siis oli vägivaldlane oma lapse ilma jätnud lapseõigusest ja pojanimest. Ta veri oli külm ja meel rahulik, teades, et ta ka oma lihasel pojal kõik, mis noorele hingele inimliku iseteadvusena kallis ja puhas on, oli porri sõtkunud, et ta tema lindpriilt inimeste naeru ja pilke piina alla oli heitnud,

ta lapsearmastusest ja vanema-austamisest ilma jätnud, et ta teda ainult põlgama ja häbi tundma oli õpetanud iseenese, oma soetajate ja kasvatajate üle.

Ja nüüd tuli poeg ja aitas teises põlves lõpetada, mida isa esimeses nii tõhusalt oli peale hakanud.

Poeg kiskus soppa veel sellegi aunatukese, mida ta äratõugatud vend ilmas iseenda jõust, laitmatu elu ja vahva tööga oli suutnud omandada. Poeg parandas vennale oma äraheidetud armukese, et ta sellega abielu asutaks, mida kogu linn irvitada saaks. Ta läkitas vennale oma lapse majja toita ja katta. Ta nõudis vennalt, et see elus sama narriosa mängiks, mida Konna Jaak ta isa käsul oli mänginud. Ta tegi tähtselt sedasama, mis ta isa ees oli teinud, ja nende mõlema ühine ohver, peale teiste, oli tema, Matias Lutz.

Aga Matias Lutz ei ole mitte Konna Jaak.

Matias Lutz ei kaapa mitte parunihärra kintsu ega täna mitte küürutades sellise au ning armu eest. Ta ei tao ka, nagu Konna Jaak joobnud peaga, võimetust vihas rusikat uksepiida vastu ega lepi paljaste sinisesse õhku lastud vandesõnadega. Matias Lutz maksab kätte. Kes Matias Lutzi lööb, seda lööb ta vastu. Silm silma vastu, hammas hamba vastu! Parunihärra, teil on asja Matias Lutzi ees väriseda! See mees oskab armastada, aga ta oskab ka vihata. Teie võtsite temalt ta elu — ta on mees, kes ka teie elu võib võtta. Temal pole enam midagi kaotada, teil veel kõik...

Ja Matias Lutz vannub endale vaikselt öötunnil hirmsa vande. Ta peas pole küll veel selge, mida ta tahab ette võtta. Ent ta kohustab ennast midagi ette võtma, mis küllalt mõjuv oleks temale tehtud ülekohut tasuma — kuhjaga tasuma...

Ta pöördub teise süüdlase poole.

Jah, ka see naine seal, kelle puhtuse ja karskuse eest ta mõni tund varem elu oleks andnud, on süüdlane. Ta on süüdlane nagu iga teinegi langenud naisterahvas. Ta on süüdlane, nagu Konna Jaagu naine, kellele ta poeg kord vihases valus ta õige nime näkku karjus. Selle inetu nime on nüüd pälvinud ka sinu naine, Matias Lutz! Sest mispärast andus ta võrgutajale? Vägivaldas sõna õiges mõttes see ei tarvitanud. Tema kunstidele, tema tüütamisele ja piinamisele oleks karske tüdruk viimse veretilgani pidanud vastu panema. Ta oleks pidanud akna maja kõrgemal korral purustama ja sealt alla hüppama — mõtlemata sellele, mis olekus ta kividele langeb...

Selle nõude leidis vihane mees praeguses meeleolus nii loomuliku, nii enesestmõistetava olevat, et ta teisegi kaebealuse ilma pikema arupidamiseta hukka mõistis ja talle nuhtluse määras. Ära siit majast! Ära sellest ilusast pesast, mille puhutuse väärt ta ei ole! Ära selle südame küljest, mille ta endale oli varastanud, et teda kõlvatult ära anda, ära müüa! Tema kõrval müüd veel edasi elada, tema süüd meeles kandes, tema käel seda last nähes, kõigi ta valede ja pettuste peale mõeldes — võimatu! ... Niipea kui koidab hommik, astub petetud mees tema ette ja ütleb talle: Sa pole enam väärt, et sa minu katuse all viibid, minuga ühte õhku hingad, mind abikaasa nimega kut- sud. Sa pead siit kaduma, et õhk jälle puhtaks saaks ja mulle meelde tuleks, kes ma olen. Kanna oma häbi, nagu kord ja kohus. Ma võin sulle andeks anda, aga sind puhtaks pesta — seda ma ei taha ega suuda!

Need olid kaks kindlat otsust, mis õnnetu mees endale raud- selt südame külge needis. Ta hulkus nendega kogu öö mööda tuba ringi ja püüdis neid uute või täiendavate põhjendustega vooderdada. Ta ei tahtnud kõikuda ega kõhelda — ta sidus enda mitmekordse vandega...

Kell oli kuus hommikul, kui vaheuks argsetl avaness ja Leena halatsemisväärt vari nähtavale tuli. Nagu Matiiaski, nii pol- nud ka tema sel ööl riietest välja ega silma kinni saanud. Ta lubivalgest, kitsaks kõdunenud näost vaatasid kaks suurt, pealuu sisse taganenud silma kirjeldamatu pilguga mehe poole.

Need silmad ootasid tema otsust.

Nad ootasid surmaotsust.

Tummalt, alandlikult, viimase pika võitluse järel omandatud rahuga seisis süüdlane oma kohtumõistja ees.

Kohtumõistja aga — vaikis. Ta vaatas süüdlasele otsa, luges tema näost kogu ta viletsust ega leidnud sõnu oma otsust mõista... Ta ei leidnud selleks julgust...

Surnuid ei mõisteta surmanuhtlusele. Kui ta kord kosub, siis... Ta oli senini sinu naine. Sa ei või teda vastu ööd uulitsale visata... Ta oli senini sinu kallim hingeline vara. Sa ei või tema mälestust üleöö kustutada. Edaspidi, kui tuha all enam midagi ei õhku. Kui su süda on tühi ja külm ja kivistunud...

«Ma kõnelen sinuga teine kord.»

See on kõik, mis ta kohtuotsusest järele jääb.

Ja tummalt, alandlikult pöördub kaebealune tagasi, nagu ta oli ilmunud. Talle on armuaega kingitud...

Matias Lutz läheb hommikul kodust välja, aga töösse ei lähe ta mitte. Selleks pole tal jõudu ega julgust. Ta kardab inimesi. Missuguse silmaga peab ta neile otsa vaatama? Võib olla, et mõni tema häbist juba teab! Võib olla, et mõni temalt küsima hakkab...

See on esimene päev, et Matias Lutz tööst ära jääb. Tema auahnus ja kohusetunne ei lubanud seda talle kunagi. Ja ta jääb veel teisegi päeva tööst ära. Ta lentsib linna kaugemates alevites, linna ümbruses ringi — sihita, söömata ja joomata. Ta läheb hommikul ja tuleb õhtul. Oõ saadab ta eesttoas, kin- nise vaheukse taga, lühikesel ja kitsal sohval mööda.

Kui ta kolmandal hommikul töökotta ilmub, näeb igaüks, et ta haige on olnud. Ta on praegugi veel haige. Seda tunnistab ta veretu nägu ja kustunud silm. Meister küsib kaastundlikult, kuidas ta tervisega lugu on. Ta peab küsimust kahtlaseks ja annab kareda vastuse. Päeva jooksul uurib ta vargsi ameti- vendi, et kas nad ehk midagi teavad. Ta ei leia kindlaid märke. Nende seas ei näi äraandja olevat, või on ta seni suu pidanud.

Kui ta lõunale läheb, jookseb Konrad Huber talle järele, asub ta käsivarrest kinni ja pärib, mis temaga on sündinud: ta nägu tuletavat ju pakkupannud vaimuhaiget või mõrtsukat meelde, keda südametunnistus vaevab... Ta raputab enese lahti, käsib sõpra vihaselt teda rahule jätta ning tormab edasi...

Õhtul puutub ta oma vaenlasega juhtumisi kokku.

Lühikese jala ja Niguliste uulitsa nurgal astub talle Berta Wittelbach äkitselt vastu, nagu oleks ta teda seal oodanud. Sell tahab temast mööduda. Tema eest pannakse aga tee kinni.

«Te olete haige olnud, härra Lutz?»

«Jah.»

«Seda võib teie näost näha.»

«Võib olla.»

«Aga ma pean teile ju õnne soovima, härra Lutz! Kuidas on teie abikaasa ja pojakese tervis?»

Lutz nõksatas tagasi, nagu oleks talle näkku sülitatud. Samal pilgul välgatas ta peast mõte läbi: äraandja seisab sinu ees!... Sest kuidas teadis see inimene, mida teised mitte ei teadnud? ... Ja ta oli tema ainus teatud vaenlane... Ta

ootas teda siin nimme, et talle oma kahjurõõmu vastu silmi pilduda.

Matias astus temast sõna lausumata mööda.

Talle järgnes lühike, terav naer nagu piitsahoop.

Vaevalt oli Lutz oma korterisse astunud, kui ilmus Konrad Huber.

Ta nägu oli tõsine, peaaegu vaenulik. Sisse astudes lõi ta silmad kohe vaheukse poole. See oli kinni. Tummalt pani ta Matiasale praegu mahavõetud mütsi jälle pähe, hakkas ta käe alt kinni ja viis ta uksest välja.

«Me sööme mujal... Sa pead oma südant kergendama... Ma tean juba —»

«Sina tead?»

«Jaa. Minut aega juba.»

«Kellega sa rääkisid?»

«Sellega, kes sulle praegu õnne soovis. Ta tuli mulle vastu ja käskis mind sedasama teha. Ei puudunud palju, ja ma oleksin ta ära kägistanud... Ma andsin talle vastuse, nii et ta teist enam ootama ei jäänud.»

Nad sammusid vaikides häärberi poole. Õnneks leidsid nad väikese, kitsa kambriku, kus nad kahekesi juttu puhudes nii mõnegi õhtu olid veetnud, tühjana eest. Kevadise aja ja ilusa ilma pärast oli külaliste arv häärberis üldse vähene.

Konrad tellis süüa ja juua.

Kui ta ukse tooja järel oli lukustanud, jäi ta kaastundlikult tunnistades ja ühtlasi küsides sõbra otsa vahtima. Kas see on minu rõõmus, priske poiss? — näis ta pilk hüüdvat.

Lutz ei pannud teda tähele. Teda näisid pudelid huvitavat. Ta kallaskannu täis ja jõi selle ühe sõõmuga tühjaks. Ta polnud juba mõnda aega enam õlut joonud. Ja kui Huber oli riistast natuke rüübanud, täitis Lutz selle uuesti ja tühjendas teist ja varsti kolmat korda.

«Mida sa juba tead, Konrad?» küsis ta siis.

«Et sinu naine on jälle kodus ja et tal on poeg,» vastas Huber.

«See on õige. Kas paned seda imeks?»

«Ma ei paneks seda imeks, kui ma sinu ja neiu Wittelbachi nägusid poleks näinud. Neist nägudest selgus mulle, et asi ei ole õige.»

«Kuidas, Konrad? Sündmuse enese üle sa polegi hämmastunud?»

«Õigust öelda — ei. Ma nägin seda tulevat ja arvasin, et ka sina näed, et sa kui isa tead, et kõik on korras. Ma märkasin seda mõni päev pärast sinu pulma. Et asi minusse ei puutunud, ei teinud ma sellest sinu ega kellegi teise vastu välja. Vahel olin — seda pean tunnistama — pealegi kahevahel, kas olin õieti näinud...»

«Sa olid õieti näinud, aga isa pole mitte mina,» ütles Matias jälle nugrilt kannu täites.

«Siis kõnele!»

Ja Lutz kõneles.

Ta kõneles säärase õhinaga, nagu tunneks ta sellest lõbu, nagu ootaks ta sellest lohutust ja pääsu, et ta sõbrale kõik teada annab, mis ta hinge rõhus.

Huber kuulas sõna lausumata pealt. Mida kaugemale Matias jõudis, seda sügavama punaga kattus ta nägu. Ja kui jutustaja viimaks oli lõpetanud, kargas äge sakslane püsti, lõi rusikaga lauale ja hüüdis:

«Mis sa tahad selle mehega teha?»

«Mis sina teeksid?»

«Ma tapaksin ta!»

Lutz vaatas vaikides enda ette maha. Ta huulte ümber tuksus midagi, mis õel, ähvardav, julm muhelus näis olevat, mis aga sedamaid jälle kadus, nii et Konrad valgesse, verest tühjunud näkku vahtis, mis mingit keelt ei rääkinud, mis külm, vagune, surnud oli.

«Teie maa näib ju ilma seaduse ja õigusega olevat,» jätkas Konrad Huber ärevusest kokutades ja taoti sõnadega vääratades. «Siin valitseb üksainus hõre ja õhuke seisus kõigi teiste üle, ja nimelt piiramata ja määramata voliga! Mida mõisnik käsib, soovib, tahab, himustab — see kõik peab sündima! Mõisniku kätte on teil koondatud kõik meelevald teiste rahvaliidide vara ja isiku kohta. Ja teie mõisnik on mees, kes seda eesõigust kasutamata ei jäta, hoolimata ta kõrgemast haridusest, hoolimata ka ristiusust ja selle kombeõpetusest, mis ju kõikjal aadli tugi ja juhtnõör öeldakse olevat. See siin on ju Aasia! See siin on hullem kui Aasia. Aasia vägivaldlased ei tea, et nad alamate kihtide rõhumisega ülekohut teevad, nende arvates on nõnda jumalast seatud kord ja kohus. Teie vägivaldlased aga peaksid seda teadma, sest nad seisavad ühenduses muu Euroopa ja selle kultuuriga — nad on suure kultuurrahvuse liikmed ja on uhked selle peale!... Mati, mul

on häbi nähes, mis ma siin pean nägema. Ja selle vägivallaga lepitakse, sellele alistutakse, selle vastu ei astu keegi väljal Kogu linna ees nülitakse kuutkümmeend süütut talupoega, ilma et kellelgi algatust ja julgust oleks seda keelata ja timukaid vastutusele võtta! Ja mõisnikul on voli oma teenistuses olevaid inimesi töö kõrval ka veel oma himude rahuldamiseks kasutada! Ja sellega lepib seltskond, lepib ülemus! Kurat pärigu mind terve nahaga, kui mina sellega lepiksin! Ma vihkan seda meest, kes sinu õnne ära sõi, ma vihkan ta suguvõsa, kogu ta seisust!»

Huber oli enda niisugusesse vihasse kõnelnud, et ta pisukeses ruumis nagu vihane hunt edasi-tagasi jooksis ja iga lause järel rusikaga seina, laua või tooli peale lõi. Matias jäi vaheajal, ja ta silmad jälgisid sõbra iga liigutust, ta kõrvad kuulasid himukalt iga tema sõna.

«Ka mina vihkan neid,» ütles ta tasa ja enam iseenele kui seltsimehele, kuna ta jälle kannu täitis. «Ma vihkan neid lapsepõlvest saadik, kus ma nende valjust tundma õppisin, ja ma vihkan neid nüüd, kus nad mu kerjuseks on teinud... Huber» — ta tõusis järsku istmelt — «Huber, ma ei jäta seda jumala tasuda — seda viimast...»

Huber pöördus, nagu peaks ta sõpra vaigistama, tema poole ja hakkas ta kätest kinni.

«Rahu, vend! Mis inimene vihas ütleb ja ähvardab, ei ole iga kord hea ega õige! Rahu, Mati!... Ma ise läksin liiga kaugele ja ajasin sinugi piirist üle... Ütle mulle kõigepealt: mida sa tahad oma naise ja lapsega peale hakata? Mis sa Leenale ütlesid?»

«Ma tõukan Leena endast ära.»

«Mati!»

«Mis siis?»

«Mati, kas sa oled siis mõistuse kaotanud? Sa tõukad endast ära oma naise, kellel vähematki süüd pole?»

«Ta on süüdlane.»

«Süüdlane? Mil viisil? Tema kallal tarvitati vägivalda. Kuidas võib inimene, keda vägivallaga midagi sunnitakse tegema, mida ta muidu iganes poleks teinud, olla süüdlane?»

«Ta on süüdi! Ta on süüdi! Ta on süüdi!» kisendas Lutz, vaht suu ääres, ja tampis jalgadega. «Vägivallale pannakse vägivallaga vastu, tema aga alistus vägivallale sõnakuulelikult.»

«Seda oleksid sina tema asemel ka teinud! Sinust räägib aina enesearmastus, Mati! Sa mõistad oma naise hukka, sest et ta oma varakese röövlile andis, kes talle pistoli rinnale pani, ja mitte sinule! Ning seejuures ta ei teadnudki, et sinul selle vara kohta soovi, veel vähem õigust on! Tahaksin sult kuulda, missuguse ausa põhjuse sa leiad hukka mõista ja karistada inimest, kes omaga tegi, mis tahtis.»

«Ka omaga ei või teha, mis ülekohtune, mis keelatud on! Priiskaja on pahategija. Ma põlgan igaühte, kes ennast raiskab. Ja põlgan ka oma naist, sest et ta ennast raiskas.»

Huber hakkas sõbra pea ümbert, mõlema käega kinni ja vahtis talle sügavalt silma.

«Ma ei tunne sind enam!» hüüdis ta. «Sa oled pealaest jala-tallani muutunud, ja mitte nii, et sa mulle meeldiksid. Sina, kes sa muidu tõsiselt kuritööd vabandasid, kes sa kuritööd õnnetusteks ja kurjategijaid õnnetuteks pidasid — sina viskad nüüd kivi inimese peale, kelle kuritöö nimi õigupärast on süüatus!... Mati, ma peaksin sind põlgama, kui sa oma naise uulitsale viskad.»

«Sina ei teeks seda mitte? Sa elaksid temaga edasi? Sa toidaksid võõra mehe armukest ja last? Vasta, Konrad, — kas sa teeksid seda?» vahutas ja kobrutas Lutz meeletus ärevuses edasi.

«Jaa, seda ma teeksin.»

«Aga millise südamega?»

«Rahuliku südamega, kui ma teda armastan.»

«Aga ta pole ju mitte minu oma!»

«Ta on sinu oma. Niikaua kui sa teda armastad, on ta sinu oma... Kuidas, Mati? Kas sa ei tea, et ka leskesid kositakse? Need on ju enne ka teiste omad olnud. Kellel täie aruga inimesel tuleks meelde leskesid sellepärast põlata?... Mati, ma pidasin sind mõistlikumaks, kui sa oled. Mati, ma ei ole enam sinu sõber, kui sa oma naise veelgi õnnetumaks teed, kui ta juba muidugi on.»

Matias Lutz vahtis käsipõsakil mingile täpile põrandal. Õiguse pärast kõneles sõber sedasama, mida ta oma peas juba isegi oli arutanud. Ta oli enesele juba kõik põhjused ette ladunud, mis Leena poolt rääkisid, oli teda vabandada, süüst puhastada püüdnud. Kuid tal elas põues teine hääl, ja see vaidles vastu. Kui ta aivä kainet mõistust suntis argumenteerida lasta, siis ei leidnud ta sellest inimesest tõesti mitte

süüd. Tõstis aga ta egoistlik süda häält, siis oli sama inimene nõgimust patune. Ta on süütu ja ta on siiski süüdi — oli iga kord see kaheharuline otsus, mille juurde ta jõudis, ja võitlus hakkas otsast peale, kuni ta uuesti sellele surnud punktile tagasi jõudis.

Huber vaikis. Ta tahtis teda lasta aru pidada, võidelda, selgusele jõuda. Ta ei olnud selles sugugi kahevahel, kumb hääls sõbra rinnas lõpuks võidab, ehk olgu siis, et Matiiase armastus Leena vastu vähem ja nõrgem oli, kui ta senini oli arvanud.

«Konrad,» ütles Lutz viimaks, kuna ta oma verdunud äärtega silmad argelt tema peale lõi. «Ma lükkasin oma otsuse nii kauaks edasi, kuni selgesti tean, kas ma võin temata elada või mitte. See mõte on mulle veel segane. Niikaua kui ma kindla tõe olen kätte saanud, pole Leenal ega tema lapsel minu poolt midagi karta.»

«Õige, Mati, väga õige!» hüüdis Huber ja asus mõlema käega ta õlgadest kinni. «Inimene ei pea oma otsuseid iialgi ennatult ega läbikaalumatult tegema. Ja nüüd, kus sa juba nii mõistlikku keelt kõneled, ei karda ma enam, et sa võõriti otsusele jõuad. Ma olen sinuga rahul, vennas, sest mul on pool võitu käes. Nüüd tööta mulle aga veel, et sa enne seda, kui midagi otsustavat ette võtad, mulle oma kavatsuse teatad.»

«Seda teeksin ma ka ilma töötamata, Konrad. Aga kui see sind rahustab — siin mu käsi.»

Huberil oli püüde sõbra meelt lohutada, tema mõtteid ta õnnetuselt teisale juhtida, talle natuke rahu ja puhkust muretseda; sellepärast oli ta esiotsa üsna rahul, et õlu sõbrale nii maitses; ta jõis, et teist seejuures kinni pidada, ise virgasti kaasa ja poetas mitmesuguseid jutuaineid esile, mille kohta ta seltsimeest katsus huvitada ja soendada. See läkski tal korda. Matiias hakkas ikka elavamalt rääkima. Nähtavasti oli tal eneseltgi püüde anda oma vaimule ja hingele muud, kergemat, mitteärritavat tegevust.

Konrad muutus aga viimaks murelikuks, kui ta Matiiase järjest kasvavat, ebaloomulikku janu tähele pani. Lutz ei suutnud kannu viimaks enam hetkekski täitmata jätta, ei raatsinud seda enam käestki panna. Ta tellis ühtelugu uusi pudeleid juurde, sundis sõpra vägisi kaasa jooma, sattus ikka elavasse meeleolu, kuni Konrad märkas, et ta on olekuni jõud-

nud, mis heast tujust juba üle ulatus. Ta mõtted hakkasid korduma, läksid segi, kasvasid tal niiõelda üle pea. Matiias Lutz oli viimaks joobnud.

«Küllalt nüüd!» hüüdis Huber ja lükkas tühjendatud kannu ja pudelid kõrvale. «Tänaseks oleme rohkem saanud kui tarvis. Mati, lähme koju!»

Mati aga vastu:

«Mis sulle meelde tuleb! Nüüd, kus ma põue natuke sooja olen saanud, pean jälle külma kätte minema! Muret ja kurbast on mul rohkem kui vaja — las mind ka natuke lõbu maitsta... Isa Peterson! Veel kuus, nüia laket!... Matiias Lutz pole joodik, ta pole iialgi joodik olnud ega taha selleks saadagi, aga kui ta kord hea sõbraga koos on, kes tema murest osa võtab, — siis peab juua olema!... Isa Peterson! Isa Peterson!»

Ja ta tonkis kannaga kuus korda vastu põrandat, Huberi vastuseisust välja tegemata. Tahes või tahtmata pidi viimane, et teda ses tujus ja olekus mitte üksinda jätta, edasikestvast joomingust osa võtma. Keelamine ei mõjunud. Huber märkas koguni, et Matiias hoiatavate sõnade üle kulmu kortsutas ja pahased vastused andis. Teda ärritada polnud soovitatav. See oleks teda ainult veel takka õhutanud. Et ka heaga polnud midagi peale hakata, siis pidi Huber sündida laskma, et sõber enese täiesti joobnuks jõis. Kolmat korda elus oli Matiias Lutz niisuguses olekus. Tema pulma-peatäis oli tänase vastu mõõdukam olnud.

Huber viis ta hilisel öötunnil koju. Leena avas neile ukse.

Nooriku käsi, mis küünalt hoidis, hakkas mehe sisse tuikudes värisema ja ta nägu lõi kriitvalgeks ning silmad vahtisid laialt ja ainiti ta otsa. Pikkamisi, samm-sammult nihkus ta temast eemale. Ta ei lausunud musta ega valget.

Huber teretas teda kohmetult otsekui isikut, keda ta hästi ära ei tunne. Oli see siis tõesti see noor, terve, õitsev inimene, keda ta mõne nädala eest veel nii priskena oli näinud? Kuis pidi ta kannatanud olema, et niisuguseks vereta ja lihata varjuks kuivada! Sügav kaastunne asus Huberi hingesse. Ruttu astus ta noore naise juurde, pigistas ta vaba kätt ja ütles paluvalt, trööstivalt:

«Ärge ehmuge meie üle, ärge pange ka midagi pahaks! Mati ja mina — me olime veidi kergemeelsed. Seda ei pea teist korda enam ette tulema!»

«Ma mõistan,» vastas Leena tasahiljukesi. «Ja mul pole õigust midagi pahaks panna... Ma tänan teid, Huber, et te teda saatma tulite.»

«Jaa, jaa, sul ongi asja Huberit tänada!» hüüdis Mati kida-keelselt, toolidelt ja laudadelt tuge otsides. «Ta on hea sõber — sinule veel enam kui minule... Tema on mees, kes oskab musta valgeks pesta... Teda peab inimene rohkem uskuma kui iseennast... Täna teda aga, täna teda selle eest, mis ta sinu heaks on teinud...»

Konrad jättis jumalaga ja läks. Ta nägi, et joobnu paturaks kippus minema, seepärast tundus soovitatavana temast kõik eemale hoida, mis teda võis erutada või ärritada.

Seda tunnetas ka noor naine.

Niipea kui Huber ukse enese järel oli sulgenud, lähenes Leena mehele ja palus alandlikult luba temal saapaid jalast tõmmata. Matias oli nii lahke. Ta laskis ka keelamata sündida, et naine tal kuue ja vesti seljast võttis ning krae ja kaelsideme lahti päästis. Magamisase oli tal sohval, kus ta oma senised ööd naise kojutoomisest saadik kõik oli mööda saatnud, et oma valuga üksinda olla, juba valmis tehtud.

Lutz vaatas naise tumma, alandlikku hoolitsemist ja ümmardamist enda kallal pealt, ja ta nagu laskis märgata, et ta leplikumasse tujusse sattus. Äkitselt asus ta mõlema käega Leena pea ümbert kinni, surus selle oma rinna, oma põse vastu ning suudles kuumalt, kirglikult kaks, kolm korda ta otsaesist.

«Midagi pole sündinud — kõik on paljas kollitav unenägu,» sosistas ta, kuna ta silmad täitusid pisaratega. «Sa oled minu — minu — minu, ja sul pole mingit süüd! Ma olen õnnelik nagu ennegi — mul on puhtaim, ausaim, ilusaim naine, kelle peale ükski ei tohi näpuga näidata... Leena, korda, kinnita, vannu, et kõik on vale, et kõik on minu peas tekkinud rumalus — kinnita, et ma und näen, sonin, jampsin!»

Leena vaikus. Ta vaatas talle ainult nagu kaede tagant kaeblikult, argelt silma ja lükkas hellal käel juuksesalke ta otsaesiselt tagasi.

«Sa ei vasta, Leena?» kõneles Matias edasi ja sattus äkitselt sootuks vastupidisesse meeleolusse. «Sa ei vasta mulle, ei suuda midagi valeks tunnistada, võid ainult kinnitada, et kõik on tõsi!» hüüdis ta, lükates Leena käe enda küljest tagasi. «Sa võid mulle ainult tunnistada, et ma olin kord õnnelik, aga

et sina mu õnne oled purustanud, nii et mulle sellest enam midagi muud pole jäänud kui häbistav, südant muljuv mälestus!... Mine minu silmist, Leena! Jäta mind üksinda mu hädas!... Ma tahaksin, et ma sind enam iialgi ei näeks!»

Ja ta langes selili sohvale, kattes nägu kätega ja nuuksudes nagu lapsuke.

Leena astus norus päi teise kambrisse ja pani ukse vahelt kinni. —

Teisel hommikul jäi Lutz jälle töösse minemata. Selleks oli ta olukord liiga vilets. Ta pea lõhkus valutada, käed värisesid ja kogu keha oli nagu raskest haigusest puretud, väsinud, roidunud. Peites pead kättesse, istus ta tühmilt vaikides akna all, kui Leena teda kohvile tuli kutsuma.

Sellises väetis olekus on inimene alandlik, leplik, sõprust ja usaldust otsiv.

«Leena,» ütles Matias kohvilauas paluvalt, «kui ma eile õhtul rumalat juttu ajasin, siis ära pane seda tähele ja anna mulle andeks. Sa nägid ju, kuidas minuga lugu oli.»

«Sa ei oelnud ühtegi rumalat sõna,» vastas Leena. «Mis sa kõnelesid, oli õige, ja ma tean, et sa ka täna nõnda mõtled, nagu sa mulle eile ilmutasid... Mati, ma palun sind, tehke kord lõpp! Miks peaksid sa ennast asjata piinama! Me ei või kauemini ühte leibkonda jääda.»

Matias vaatas ta vaevatud, närvetunud näkku, ja tulvav kaastunne heitis talle hingesse. Sel silmapilgul oli ta meelest, nagu oleks ta ise süüdlane, nagu oleks kõik ülekohus tema pool, nagu oleks ta ennast selle ilmsüütu inimese vastu halastamatu vägivaldlasena näidanud... Ta hakkas tema käest tugevasti, kuumalt kinni ja hüüdis:

«Leena, meie ei lähe mitte lahku, meie ei murra mitte oma ühendust, olgu sündinud mis tahes! Ma tahan kõik unustada, oma peast ja südamest välja kiskuda ja ainult selle peale mõelda, kes sa mulle siamaani oled olnud. Ma ei suudaks sinust lahkuda, ilma sinuta elada. Huber tundis mind rohkem kui ma ise, sest ta ütles mulle: Mati, kui sa teda armastad, siis ei tõuka sa teda mitte ära. Ja ma ei tõuka sind ära, Leena, — ma tean nüüd, mis on minu kohus!»

Noorik vaatas talle läbi suurte, hiilgavate pisarate näkku. Matias tundis, kuidas ta käsi tema pihus väriseva hakkas, ning nägi, kuidas ta viimaks tervest kehast nagu külmatõbine lõdises.

«Mati,» sosistas ta, haarates tema pea ümbert kinni ja surudes huuled tema juustesse. «Ma tahan sind teenida ja ümmardada ja orjata, kuni mul hing ihus püsib! Ma tahan ainult õhk sinu ümber olla — ilma ühegi nõudeta, soovita, tarviduseta! Kui midagi minu süüd suudab tasuda, ununema panna, maha matta — ma tahan seda teha! Mati, kõik mu elu peab ainult tänu olema, tänu sinu armu eest, mida sa mulle praegu kuulutad!»

Ja nad viibisid kaua, kaua teineteise kaenlas ja pühitsesid südame ja suudega õnnelikku leppimispidu.

ÕISED VARJUD.

Järgmistel päevadel ilmutas Matias Lutz tõsist püüet oma hingelist tasakaalu tagasi saada. Ta hakkas korrapäraselt tööl käima, jäi õhtuti koju, näitas Leenale harilikku lahkust ja hoidus igast mõttest ning jutuainest, mis oleks võinud viimase aja raskeid sündmusi meelde tuletada.

Juba hakkas noor naine kergemalt hingama, tulevikule rahu-likumalt vastu vaatama. Omalt poolt tegi ta kõik, mis iganes võimalik, et mehe haiget meelt lohutada ja kosutada, ta haavatud hinge parandada, talle kodu armsaks ja lõbusaks teha. Ta surus enda isiku, oma terve mina, kõik oma soovid ja tahted täiesti mehe meelevalle alla, nii et ta muud ei olnud kui tema sõnakuulelik, keeletu vari. Ja Matias näis sellest rahunevat, seesmiselt vaigistuvat, minevikuga kokkuleppele jõudvat või vähemalt teel selle eesmärgi poole olevat.

Kuid Leena ei lasknud end väga kaua eksitada — selleks oli ta armastav silm liiga terane, ja Matias ei suutnud end kaua valitseda — selleks olid käärivad tunded ta hinges liiga vägevad. Noorik hakkas tõusva hirmuga tähele panema, et Matias oma ööd rahutult mööda saatis, et ta endamisi mõtete ja tunnetega heitles, millest ta ei suutnud võitu saada, mis nagu tabamatud ja surmamatud bakterid ta sisemuse kallal töötasid. Ta rahu ja ükskõiksus hetkil, kus teda tähele pandi, oli ainult varjav kate. Ja sellegi heitis ta vahel kogemata ära, nii et naise uuriv pilk ja uuriv kõrv siiski ta põdevasse hingesse teed leidsid.

Leena märkas muu seas, et mees lapsukesest, kelle ta temale majja oli toonud, õudsel kartusel hoolega eemale püüdis hoiduda. Selle väikese, süütu olevuse paljas nägemine näis talle piina valmistavat, näis ta põues liikumist ning käärimist sünni-

tavat, mida ta kartis. Leena võis seda ju endale ka seletada. Lapsuke tuletas Matiiasele ikka ja ikka jälle meelde, mis oli sündinud, viies ta mõttesuuna ta vaenlase ja ta naise languse poole. Ainult pikem aeg võis siin pehmendavalt ja parandavalt mõjuda. Ühtlasi püüdis Leena lapsukest ta silmade eest võimalikult peita ja hakkas end mõttega harjutama, temale kord, kui väetike sugu vanemaks on saanud, ette panna laps võõrastele kasvandikuks anda. Arvatavasti pidi see teda rahustama, tal unustamist hõlbustama.

Paraku aga olid õised varjud, millega Matiias Lutz meeleheitlikku salavõitlust näis pidavat, kangemad, kui õnnetu naine oli raatsinud arvata. Nad mürdsid ta jõu, enne kui paranemine ja ununemine võisid pinda võita; ta heitis neile alla, sest et ta neist jagu ei saanud.

See hakkas korratu elu kaudu, millesse Matiias uuesti sattus selgesti küllalt nähtavale tulema. Ta armastus oma sooja, mugava pesa vastu oli kadumas. Ta näis nagu kartvat pikki õhtuid ja veel pikemaid pühapäevi kodus veeta. Ta lühendas neid, kuidas vähegi võis, ja küllalt sagedasti oli ta rohkem aega väljas kui kodus. Ta võõrdus sellest. Tema lõbu ei olnud enam seal, vaid mujal. Ja paraku enamasti paigus, mida ta enne oli põlanud, millest ta hoolega oli hoidunud — joogimajades.

Inimene harjub antud oludes, paratamatuses, kõigega; ta harjub ümbrusega, inimestega, lõbude ja eluviisidega, mis talle enne võõrad ja vastumeelsed olid olnud. Ta vahetab voorused ebavooruste vastu, ilma seeütle ise selguselegi jõudmata. Matiiase sage viibimine kõrtsides, tema läbikäimine seal leiduva seltskonnaga, tema ümber heljuv uus õhk — kõik see avatles ja sundis teda loomulikult joomisele. Ta jõi hakatuses mõõdukalt, sest et joogid talle ei maitsnud. Aga ta suurendas mõõtu sedavõrd, kuidas joogid talle maitsma hakkasid, ja nende maitsmine edenes harjumisega, ühtlasi ka ta kasvava kehalise vastupanekujõuga.

Matiias Lutz, see kehalt nii terve ja tugev, iseloomult nii aus ja kombeline, südamealt nii sügav-tundlik inimene oli oma olemuse viimases sopis suur argpüks, nõrk ja väeti kui lapsuke. Ta ei suutnud oma «õnnetust» kanda. Selleks otsis ta võõrast abi. Tal puudus tahtejõud ja visadus oma südamega mehiselt võidelda. Ta kartis õgivaid tundeid, mis kodus talle kallale tormasid, kartis torkavaid ja lõikavaid mõtteid, mis vagusail

tundidel, kui ta enesega üksinda oli, ööpimeduses, ta aju kallale asusid. Ta viskas sõjariistad metsa ja põgenes. Ta ei uskunud ega usaldanud ennast.

Tema painadest kõige tugevam ja sagedasem oli ettekujutus, kuidas see teine mees tema naist enne teda kirgede palangus kaisutab, ta neitsilikku süütust naudib, ta ihulikust ilust ja rõõkusest joobub. Selle kujutelmata manas talle ta fantaasia julmal reaalsusel kõigi üksikasjade ja peensustega vaate ette, nii et see sai ta endapiinamisvahendiks täis haiglast mõrumagusust ning alalist kordamise kiusatust.

Ta oigas ja ähkis selle unelma pealetükkimisel otse füüsilises valus... Ta käsi otsis loomusunniliselt relva...

Ta oli enesele sada korda selgeks teinud, et sündinud asju ei saa sündimatuks teha. Ta tunnistas enesele hetkil, kus ta vähegi otsekohene suutis olla, et tema naise peale ei või tõsist süüvarju langeda ja et sellele lapsukele, keda Lutz vihkas, põlgas ja kartis kui oma häbi nähtavaks saanud märki, ei või ükski terve mõistusega inimene muud etteheidet teha, kui et ta on ilmale tulnud. Asjata kõik. Vastane ta põues, kes sellele tõele vastu vaidles, avaliku valega vastu vaidles, jäi võitjaks. Ja Matiias oli argpüks küllalt, et võitlust, milles ta süda valet pooldas, taganemisega lõpetada, häbiga pakku joosta.

Matiiasel oli üksainus võidulootus, üksainus pääsemisaimdus. See oli talle esimesel päeval pärast saladuse ilmsiksaamist nagu säde pähe lennanud. Kättemaks sellele, kes sinu õnne on röövinud! Kättemaks võiks ehk lepituse, andeksandmise, unustamise tuua. Inimene, kes oma võidu peale naerata des mõtleb, selle võidu peale, mis on sinu raskeim kaotus, peaks naeratamise unustama ja tundma õppima, et ta on kurjategija, kes karistusest ilma ei jäänud. Ta ei tohi oma saagi üle rõõmustada, ta peaks oma tegu kahetsema, veriselt kahetsema. Ainult teadmine, et ka see mees kannatab, et ta rõõm valuks, ta naerata v mälestus nutvaks kahjutundeks muutub, võis Matiiasele, nagu ta arvas, elu veel elamisvääriliseks teha.

Ta tundis enesel enam kui ühel põhjusel õiguse olevat selle mehe üle kohut mõista. Mitte ainult selle eest ei olnud parun karistust pälvinud, mis ta isiklikult temale, Matiiasele, ta õnnetu naise kaudu oli teinud; Matiias tahtis temas ka ta isa, ta suguvõsa, kogu ta seisust karistada, sest nende kõigi ülekohtu ja valjuse all olid tema, ta perekond ja seisus ühel või teisel viisil nii palju ja nii kaua kannatanud. See õiguslik alus,

mille ta oma ettevõttel arvas olevat, alus, mis oli kaugelt avaram tema isiklikust vihast, õpetas teda kättemaksu otse oma kohuseks pidama, seda enesele nagu kõrgemaks elu-ülesandeks tegema.

Kuidas aga seda kohust ja ülesannet teostada?

Esimese lõomava vihaga krampus ta käsi rusikasse ja ta nägi ainult ühte küllalt mõjusat, kuhjaga teenitud karistust enda ees: ta nõudis süüdlase surma. Oleks parun Gotthard Riesenthal sel tunnil ta lähedal olnud, kui naine talle oma õnnetuse-lugu jutustas — Matias Lutz oleks praegu mõrtsukas olnud. Tapmismõte aga hakkas mööduva ajaga kahvatama, iseäranis kainemal hetkil nihkus see eemale. Siis ta pidas muude karistuse liikide üle aru. Ta kaalutles sadat abinõu, jäi otsustades ka ühe ja teise juurde seisatama, leidis aga lõpuks ikka, et need küllalt kohased pole. Üht oli raske läbi viia, teine süüdlase teo kohta lüga pehme, kolmas võttis palju aega jne.

Kohtuga polnud midagi peale hakata. Kohtu vastu tundis alam inimene ainult umbusaldust, kui ta vastane oli valitsevast seisusest. Parun võis parima tagajärjega kõike salata, oda ümber pöörata ja kaebajat veel laimamise pärast lasta vastutusele võtta... Kõige kauemini nokitses Lutz kavatsuse kallal paruni noor abielu ära rikkuda. Ta arvas seda seeläbi võivat teostada, et noorele prouale ta mehe terve jõleduse üles annab. Kuuleb esimene, kui alatult ta mees peigmehena, paar nädalat enne laulatust, talle truudust oli murdnud, siis on õnnetus majas, siis nõuab ta arvatavasti kohe abielu lahutamist, siis on mehe perekonnal ja tervel suurtsugu seltskonnal häbistav kõmuprotsess oodata ning süüdlane kaotab muu seas suure kaasavara...

Lähemal järelekaalumisel aga leidis Lutz, et ka see plaan ei tööta kõigiti kindlat tulemust. Suurtsugu inimeste vaated armastuse ja truuduse peale võisid olla ju sootuks teistsugused kui tema omad. Kes teab viimati, kas noor proua sellele käega ei löö, kui kuuleb, et ta peig kui tuttav elumees poissmehena nõnda oli elanud, nagu suurtsugu elumehed kunagi elasid. See oli ju ka keegi tähtsusetu teenija, kellega ta mööduvalt, niiõelda naljapärast oli sõbrutsenud. Niisugune isik ei võinud ju prouale kardetav olla, niisuguse peale ei mõelnud tema mees kindlasti mitte kauemini, kui ta nõrkusõhin oli kestnud. Ja teiseks võis parun siingi kõik valeks ajada, tühjaks laimuks tunnistada. Kes sai siin tõe eest usutavalt välja astuda? Selle mehe suu,

kes kelmi ta teo kordasaatmisel oli aidanud, sulgesid kartus mõisniku ees ja kõlisev tasu.

Viimaks jäi Matias kõige tooremast, aga seejuures kõige lihtsamast ja kõige rohkem töotavast mõttest kinni pidama. See asus talle pähe eriti siis, kui alkohol ta närve erutas, ta aju kuumaks küttis, ta vihkamise kunstlikult vägevale lõkkele õhutas. Ta tahtis oma vaenlast kehalise vägivallaga nuhelda. See oli alatuim karistusviis, aga kas polnud siis vaenlase süü ka alatuimat liiki? Ta mõtles parun Riesenthali enda võimuse alla püüda — kus ja kuidas, seeütle jätkusid veel ta mõtisklused — ning tema ihu kallal nii kaua oma töömehejõudu katsuda, et karistuslusele selle sündmuse mälestamiseks parajasti veel hinge küllalt sisse jääb... Kõik muud kavatsused heitis ta aegamööda kõrvale ja arutas seda ühte edasi. Ja mida kauemini ta seda peas veeretas ning eritles, seda suurema rahuldusega täitis see teda. Lutz võis tundide kaupa kõrtsis klaasi juures istuda ja ennast selle oma kättemaksuplaaniga lõbustada. Ta püüdis endale vahel juba selgesti ette kujutada, kuidas vihatud isik ta jalge ees sipleb, kuidas hirmsad hoobid talle pähe sajavad, kuidas ta valus ägab ja armu mangub...

Sellest ideest ei saanud ta enam lahti. See oli viimaks päeval ja ööl, töö juures ja kodus, trahteris ja uulitsal ta alaline kaaslane. Ja see idee ei lõõnud ka kahvatama, ei kaotanud midagi oma värskusest, ei hakanud kainema arupidamise ees nõrkema. Hoopis vastupidi — Matias astus varsti sammu edasi ja jõudis sinna, kus ta juba esimesel vihaplahvatusel oli olnud. Ta arvas, et ta sellegi eest ei tarvitseks tagasi kohkuda, kui ta vaenlane elutult ta käte vahele peaks jääma.

Ta oli seda ju pälvinud.

Mina võtan ainult tema elu — tema aga võttis kahe inimese elu. Mina võtan tema elu ta raske süü pärast — need kaks inimest aga, kelle tema ära murdis, polnud temale midagi paha teinud.

Või mis maksis selle mehe seisusevendadele mineval aastal kuuekümnelt täiesti süütu inimese elu. Neid tapeti külma rahuga nagu loomi. Ükski halastav hää ei saanud kuuldavaks. Ühelegi ei torganud südamesse, et tapmine on keelatud. Nad ei arvanud endid ülekohutki tegevad...

Mis mina teen, on enesekaitse. Kus valitseb rusikaõigus, seal peab igamees end rusikaga kaitsma. Silm silma vastu, hammas hamba vastu.

Oma otsuse täidesaatmiseks hakkas Matias varsti samme astuma. Tasa ja ettevaatlikult, sest tal oli nõu enda isikust iga hädasõitu võimalikult eemale hoida, et kättemaksu vilja pärast rahu ja täie mõnuga maitsta. Ta hoidis oma plaani kõigi eest salajas. Isegi Huberi kuuldes ei tarvitanud ta paruni kohta enam, nagu esialgu, ähvardavaid sõnu.

Ta hakkas oma vaenlast varitsema nagu kütt jahilooma. Ühel ja teisel kombel hakkas ta endale teateid nõutama, kas parun linnas on või millal ta jälle linna tuleb, kas ta Toompeal oma õemehe või vanemate majas asub, kus ta õhtuti harilikult käib, kellega ta seltsib jne. Vahel pidas ta aru mingil otsitud ettekäändel maale minna, et vaenlast selle koduse pesa lähedal luurata. Seal võis ta temaga nüüd, suvisel tööajal, kõige hõlpsamini kokku puutuda. Aga ta teadis, et see nõu on tema enda kohta hädasõitlikum. Õhtud olid valged ja mõisas oli parun oma inimesist, teenijaist ja ümmardajaist, alati ümbritsetud. Kuigi ettevõtte õnnestus — põgenemine oli raskendatud. Pealegi pidi seal võõras inimene, kes tööta ümber hulgub, igapähele kahtlaselt silma torkama... Ta jäi siis püsima mõtte juurde vaenlane linnas, ja siingi ainult soodsaimal momendil, kinni püüda ja vastutusele võtta.

Aga soodus moment polnud nii kerge tulema. Pikemat aega sai ta Toompealt teateid, et parun linna pole tulnud, või et ta siia oli tulnud ja juba ära sõitnud. Kord oli ta küll mõne päeva linnas ja varitseja sai seda õigel ajal teada, aga tal ei läinud korda teda nähagi saada. Teine kord nägi ta teda küll, aga päise päeva ajal ja keset linna. Ta tundis teda hästi. Küll oli ta sest saadik muutunud, kui nad R. mõisa puistikus kord rinnutsi koos olid olnud, ja ka sest saadik, kui Matias teda üliõpilaspõlves väljasõiduvankril oli silmanud. Aga tema näo ja kogu üldine laad seisis Matiasel nii selgesti meeles, et eksimine oli võimatu.

Suvi möödus, ilma et varitsev kütt oma lindu oleks suutnud püüda. Aga sellegipärast ei kahanenud küti püüdmisvisadus, vaid kasvas veel. Lugu ärritas teda. Ärritas teda seda enam, et ta hingelise tasakaalu, selge, kaine, segamatu kaalutlemisvõime vaheajal ikka enam oli kaotanud. Ta oli juba nagu tüürita laev, mida tuul merel sinna ja tänna puhub. Ainus kindel pide, mis tal iseeneses veel säilis, oli ta kättemaksu-idee, mis aegamööda haiglaseks õhinaks, valdavaks kireks arenes.

Matias Lutz jäi palju ja töötas vähe. Kui ta elu mitte varsti ei muutunud, siis ta oli kadunud inimene.

Ikka murelikumalt hakkas meister Wittelbach teda tähele panema. Oli see veel tema endine usin, terane, auahne, ikka uusi leiutusi hauduv tööline, kes tööst muidu päevagi ära ei jäänud, kõige vähem joomise pärast, kes hommikul esimene ja õhtul viimane oli? Töö oli talle nähtavasti vastumeelseks saanud. Mida ta tegi, seda tegi ta hooletult, masinlikult, laisalt. Erksust, huvi ja süvenemist ei avaldanud ta enam kõige tänu-likumagi ülesande kohta. Selle mehe vaim oli nürinemas. Ja puudumine töölt — tundide, poolte, ja tervete päevade ning järgemööda mitmete päevade kaupa — arenes kasvavas suunas.

Wittelbach ja Huber püüdsid teda sellest olukorrast igaviisi välja upitada. Kõigepealt sõbralike nõuannete ja palvetegagi. Asjata. Matias töötas pöördumist, aga ei pidanud sõna. Siis katsus meister manitsemisega, nurisemisega, hoiatamisega õnne. Ent seegi oli samaks korraks. Pealegi hakkas ta jämedaid vastuseid saama. Ja kui ta viimaks ähvardusega esines, vihastus sell, heitis talle tänamatust ning muud ülekohut ette ja ütles talle teenistuse ise üles.

Küll katsus Huber teda sellest otsusest taganemisele meelitada, ja meister oli valmis talle leppeks kätt pakkuma — Lutz jäi kiusliku inimese kangekaelsusega järeleandmatuks. Ta toetus oma endisele tublidusele ja seletas uhkelt, teda võetavat igas töökojas lahtiste kätega vastu — Matias Lutzil ei olevat vaja tööd kerjama minna. Ja nõnda lahkus ta oma heast ja ausast peremehest, kelle juures ta nii palju aastaid oli menukalt töötanud ja kellega ta nagu poeg isaga oli elanud.

Kõige suurem oli Leena kurbus selle sündmuse üle, kuigi ta seda mehele ei julgenud ilmutada. Ja ta kurbus kasvas veel, kui ta nägi, et Matiasel uue teenistuse võtmisega aega küllalt näis olevat, et ta töö vastu juba nagu kartust ja põlgust tundis, kuna ta selle asemel ikka sügavamale jooma- ja ulaellu sattus.

Neid himusid võis ta esiotsa orjata, sest tal oli raha. Tema enda ilusat korjandust täiendas meister Wittelbachi sajarubla-line pulmakingitus, mis suuremalt osalt veel alles oli, kuigi ta viimastel nädalatel sellesse juba oli puutunud. Aga kui kauaks võis sellest siiski piisata, kui tavaline sissetulek puudus ja õnnetu mees joogilõbude eest iga päev täiel käel kulutas. Ta läks nüüd, kus ta prii mees oli, sagedasti juba hommikul kõrtsi,

ja tuli alles öösi või järgmisel hommikul tagasi, pidi siis kahekordse majapidamise eest maksma, sest ka naine kodus tahtis süüa saada. Hirmuga vaatas Leena sel lool tulevikku. Kui mingi ime parandavat muutust ei toonud, siis oli hukatus kõigele lõpuks.

Kauase mõtlemise ja võitlemise järel jõudis noor naine otsusele ohverdada õnnetu mehe päästmiseks kõik, mis tal veel ohverdada oli: oma laps ja, kui see ei mõju, ka ennast.

Ta hakkas lapsele vanemaid otsima, tahtes teda kõigi õigustega ära anda. Oleks tal rahalist jõudu olnud, ta oleks lasknud teda kodust väljas kasvatada, et oma emaõigusi tema kohta alal hoida. Aga tal polnud midagi. Põlgusega oli ta paruni ainelised pakkumised omal ajal tagasi lükanud, kartes, et see patu- ja häbiraha ta pihu põletab, igavesti ta hingerahu röövib. Nüüd ta kahetses seda. Ta tundis, et selle mehe kohus oleks oma lapse eest hoolt kanda. Kuid temale praegu veel, teise mehe naisena, sellekohase palvega läheneda — see ei mahtunud Leenale hingesse. Pigemini ütles ta enda juba kõigest lahti, mis ta emasüdant selle lapsukesega loomusunnil ühendas. Lahutust oli aga vaja. See laps majas oli Matiiase ja Matiiase tema vaenlane. Iga juhuslik vaade selle väetikesse peale, iga häälitsemine viimase suust näis petetud meest nagu noaga torkavat. Mis pidi surnud olema, sai jälle elavaks.

Ja Leenal läkski korda oma pojakesele vanemaid leida. Emand Brink oli talle seejuures abiks. Keegi lasteta abielupaar linna kaupmeeste-ringkonnist võttis lapse omaks. Vanemad olid jõukad, väikese äratõugatud pojakese tulevik oli siis kindlustatud. Kõik oli ilma Matiiase teadmata sündinud — niihästi kasuvanemate otsimine kui lapse äraandmine ühel päeval, mil Leena meest kodus ei olnud.

Noor naine võttis nõuks muutust Matiiasele mitte ise teatada, vaid teda ennast seda leida lasta. Oma punaseks nutetud silmi hoidis ta tema eest varjul.

Matiias ei märganud esimesel õhtul midagi, ehk ta küll kaimemana koju tuli kui mõnikord muidu. Ka järgmisel ennelõunal, mil ta koju jäi pead pōdema, ei pannud ta tähele, et häll tagatoas tühi oli. Polnud tal ju selle lapse kohta vähematki huvi, palju enam oli tal otse kartlikuks pūūdeks temast, teda nägemata ja kuulmata, eemale hoiduda. Viimaks märkas ta siiski midagi, ja nimelt seeläbi, et ta Leena nii vaba näis olevat. Sel polnud tagatoas harilikku sagedast talitamist. Ja kui Matiias

viimaks — noorik oli pikemat aega köögis tegevuses — pilgu ukse vahelt sisse heitis, nägi ta imeks pannes, et seal hälli enam sängi ees ei olnud.

Ta päris seletust. Leena andis selle.

Ta kuulas vaikides pealt. Hakkas siis suuremas toas tumalt edasi-tagasi sammuma. Alles paar tundi hiljem tuli ta asja juurde tagasi. Ta hakkas naise õla ümbert kinni — see sündis mitme aja takka jälle kord —, vaatas talle sügavasti silma ja ütles:

«See sündis minu pärast, Leena?»

«Sinu ja mu enese pärast.»

«Ja sa suutsid seda?»

«Jaa.»

«See polnud sulle mitte liiga raske?»

«Ei.»

Matiias pōōras nāo kōrvale.

«Kui rumal hea sina oled, Leena... Sest mina — ma pole ju seda vāārt... Ma tean seda... Aga kannata minuga — kõik läheb viimaks mōōda... Kannata minuga veel mōni aeg, siis saan terveks, ja sinagi pead terveks saama... Leena, seda poleks sinu asemel keegi teine ema teinud...»

Ta astus nagu midagi varjates akna alla. Sinna jäi ta vaikides seisma. Trummeldas sõrmenukkidega ruudu vastu.

«Matil!»

Leena käsi heitis ta õlale.

«Mati, ma tegin seda just sinu tervise pärast. Sinu ihu- ja hingetervise pärast. Sa hukkad seda praegu iga päev. Süda tahab mul lõhkeda seda nähes. Tōōta mulle, Mati, et sa ennast hoidma hakkad...»

«Tōōtasin seda juba.»

«Vaata, Mati, — sul pole ju vaja tōōle minna, kui sa ei taha. Ma ei sunni sind — mitte poole sõnagagi. Ma ei saa sind kunagi sundima. Puhka, nii kaua kui tahad. Kosuta ennast. Aga ära mine enam kōrtsi. Mati, kas sa siis ise ei märka, kui viletsaks ja pōduraks sa seelābi oled saanud — juba nii lūhikese ajaga?»

«Ma tean,» vastas Matiias, kattes käega otsaesist.

«No vaata! Ole kodus, sōō ja joo ja puhka, kuni sa jälle igatsust tunned tōō järele. Mina tahan nūūd tōōtada — ka sinu eest.»

«Sina, Leena?»

«Jaa. Mul pole ju nüüd last ravitseda, ma olen vaba. Ja terve olen ma ka. Et ma tööd oskan teha, seda sa tead. Mul ei saa tööst puudust olema. Ja ma teen tööd hea meelega, tõesti hea meelega...»

«Sa tahad õmblema hakata?»

«Jaa.»

«Seda ma ei luba.»

«Kuidas, Mati?»

«Seda ma ei luba. See oleks mulle häbi... Selleks oled sa mulle liiga — liiga kallis...»

Leena hiilgav pilk ütles talle tänu selle sõna eest.

«Aga ma töötaksin ju lusti pärast ja — salaja, täiesti salaja — keegi ei pea seda teada saama...»

«Vait, Leena, sul on majatalitus tööks... Sinu teenistust pole meil vaja — nii kaugel pole meie elujärg veel mitte. Ma jaksan veel sind ja ennast toita. Ka tööle tahan jälle minna, aga — selleks pead sa mulle natuke aega andma... Tallinnas ei taha ma enam tööd võtta...»

«Sul on nõu siit ära minna?»

«Jah. Eemale siit. Võimalikult kaugemale. Ma tahan meistriks saada. Meistriks pean ma saama, ma ei või poolele teele seisma jääda. Anna mulle ainult niipalju aega, et ma võiksin siin oma asjad õiendada.»

«Missugused asjad Mati?»

«Noh, ühed ja teised äriasjad, mida sina ei tunne.»

Et teda mitte pahandada, jättis Leena oma kavatsuse palgalist tööd otsida. Mehel oli talle ju veel majapidamisraha anda. Üsna rahul oli noorik kavatsusega Tallinnast mujale asuda. Sel võis Matiiase kohta ainult tulus mõju olla. Salajase rõõmuga pani ta juba nüüd tähele, kuidas lapse eemalolek ta meelt vaigistas, ta rinda kergendas. Ta astus nii vabalt tagakambriksse ja vaatas siin nii julgelt ning rahulikult ringi, kuna ta enne ainult tõrkumisi jala siia oli tõstnud.

Paraku aga pidi Leena nägema, et tema ohvriks mehe päästmiseks küllalt mõju ei olnud. See ohver tuli liiga hilja või tal polnud üldse mitte päästvat jõudu. Mis see korda saatis, oli poolik, oli mööduv. Ta parandas mehe ja naise vahet: Lutz oli Leenale tänulik ta endasalgamise eest. Aga libamisi minevalt teelt, millele Matiias oli sattunud, ei toonud see teda tagasi. Teda kiskusid nagu salajõud, mille vastu iga võitlus asjatu oli, kuristiku poole edasi.

Kahel viisil püüdis noor naine endale seda nähtust seletada. Tema õnnetule mehele oli kas joomaelu iseendast juba seda-võrd meeldima hakanud, tema üle nii vägevasti võimust saanud, et ta sellest enam ei jaksanud loobuda, end lahti kiskuda, ega seda õieti ei tahtnudki; või maailmas polnud võimu, mis oleks teda sundinud minevikku unustama, polnud abinõu, mis näriva ussi ta südames oleks surmanud. Väga võimalik ka, et üks kui teine mõju tema kallal koos teotsesid, teineteist vastastikku täiendades.

Ja nii pidi vaene naine nägema, kuidas hukatus kiirelt ning kindlal sammul lähenes, kuidas see varsti irvitades uksest ja aknast sisse vahtis.

Matiias võõrdus kodust juba lähemal päevil jälle. Kus ta päevad ning pooled ja terved ööd viibis, seda seletas olek, milles ta iga kord tagasi tuli, seda seletas seltskond, milles Leena teda vahel juhtus nägema ja millest ta ühe või teise taoti koju kaasa tõi, et siin täiendada, mis kõrtsis oli pooleli jäänud. Ta sattus põliste ning alaliste joodikute ja muude tumedate isikute kilda, kes tööd vist niisama pelgasid kui politseid. Jah, ta hakkas kaineist, korralikest, mõistlikest inimestest, nende seas ka Konrad Huberist, meelega eemale hoiduma, nende vastu koguni vaenulikkust näitama. Nende eluviisid ei meeldinud talle, nende nõuanded, manitsused ja hoiatused pahandasid teda. Ta tundis ainult veel omasuguste seas lõbu ja maitset vabadusest.

Sel lool polnud ime, et Lutzi majja varsti puudus võõrsile tuli ja et puudusele vaesus ja viletsus järgnesid. Tema isiklik sääst ja meistri kingitus olid ühel heal päeval aina ilusaks mälestuseks lahtunud. Mis paljude aastate jooksul oli kogunenud, lendas kuude jooksul tuulde. Mille töö ja vaev ja hool olid armastusega sigitanud, selle õgis alkoholimoolok tänuta nahka. Ja nüüd sirgus hävitav käsi muu vara järele. Majast hakkas kaduma asju, mida tingimata tarvis polnud, ja nende sekka luges priiskaja ka oma paremad ihukatted. Need aga, mis talle veel selga jäid, muutusid varsti säherdusteks, et nendes keegi enam Matiias Lutzi, meister Wittelbachi endist nägu-sat selli, seda puhtuse ja viisakuse eeskujuga käsitöölise seas, ei tahtnud ära tunda.

Kui sügavale ta oli langenud, sellest anti talle ühel päeval mõrult märku.

Ta istus raske peaga tukkudes ühel puistee pingil. Seal lähenes keegi daam ja pistis talle kolm kopikat pihku... Ta

vaatas andja poole üles — tema ees seisis Berta Wittelbach ja mitte kaugel temast härra Oskar Brandt...

Mamsel Wittelbach teadis küll, kellele ta sandialmuse annetas, aga tema asemel oleks iga võõras võinud sedasama teha.

Matias lükkas ta käe vihaselt tagasi, raha ta jalge ette visates. Alles nüüd teeskles kaval naisterahvas, kui tunneks ta oletatud kerjaja ära.

«Aa — härra Lutz!» hüüdis ta. «Palun vabandada. Aga kui teil edaspidi ehk abi vaja on — teie teate ju, kus ma elan...»

Hoop käis nii valusasti pihta, et Matias tasuvat vastustki ei leidnud.

Mamsel Wittelbach hakkas härra Oskar Brandti käe alt kinni — tunnistus, et nad olid pruut ja peigmees, — ning mõlemad läksid naerdes minema...

Täielik kokkylangus Lutzi majas oleks juba varemini tulnud, kui tal teine naine oleks olnud. Leena jõud ja hool ei raugenud auke ja lõhesid vajuvas laevukeses kinni toppimast. Ta hakkas siiski tööle. Ta töötas salaja. Selleks oli tal mahti küllalt, sest mees oli ju nii harva kodus. Ta töötas ööd ja päevad, nälgides, une ja väsimusega heideldes, et aga tema le midagi lauale panna, talle ta sooja pesa ja pehmet aset puhkamiseks alal hoida. Leena võis ju nüüd oma süüd lepitada, oma võlga tasuda. See mõte andis talle jõudu, ergutas teda tagant, hoidis teda meelt heitmast.

Mehe päästmiseks katsus ta veel viimast vahendit.

Üksikuil tundidel, kui ta lõhkuva südamega oma töö juures istus, tekkis temas aegamööda ikka kindlam veendumus, et Matias ainult siis võiks toibuda, pöörduda, paraneda, kui nad oma abielusidemed katkestaksid. See mees ei suutnud minevikku matta — niipalju näis selge olevat. Naise nägu, naise lähedus tuletasid talle seda samuti ikka jälle meelde, nagu kord hällis uinuv lapsuke. Kahtlemata armastas ta naist, aga ta armastus polnud vägev küllalt naise vääratusele katet kuduma, ja ta enesearmastus oli liiga suur, kui et sellele löödud haav võis paraneda. On see mees aga eemal kõigest, mis ta hinge minevikuga erutab, on ta kõigist sidemeist vaba, on tal jälle valimise-õigus, siis ehk jõuab ta ometi jälle rööbastele.

Katset vähemalt võis teha ja pidi tehtama. Leena tundis enda kohuse olevat töötada tema päästmiseks kuni viimase

hingetõmbeni, sest mees oli ju tema kaudu hukatusse sattunud...

See oli kurb päev, mil ta otsustas oma ettepaneku mehele avaldada.

Matias ilmus väljast kahe võõra mehega. Ta lükkas vaheukse kinni, naisele tagatuppa tähendades, neil olevat äriasju õiendada, ärgu neid eksitatagu.

Leena kuulis läbi ukse varsti, mis äriasjad need olid. Matias müütas meestele oma mööblit. Jutt keerles kapi ja kummuti ümber. Need olid kaks tähtsat eset sellest kallist ja uhkest varast, mis Lutz endale peigmehepõlves õnnest tuksuval südamele, tüdimata hoole ja usinusega oli soetanud. Ta tahtis need oma õnneaja mälestused, oma senise majauhkuse, oma tööosavuse paljuimetletud vilja poole või veerand hinna eest nahkjaile kaubitsejaile saherdada, et lunastatud saiaraha viina eest kõrtsi kanda...

Leena südame ümbert hakati nagu pitsitavate pihtidega kinni. Ta avas ukse ja kutsus meest. Matias lähenes kortsus kulmul. Ta näis eksitamise üle pahandavat. Ta punetavast näost ja ähmasest pilgust osutus, et ta polnud kaine.

«Mati, sa müüd oma mööblit?» algas Leena pehmelt ja paluvalt.

«Jah.»

«Sul on raha vaja? Ma võin sulle raha anda.»

«Sina, Leena?»

«Jaa. Siin on sulle kolm rubla. Jäta kapp ja kummut müümata, sa teed endale kahju.»

Lutz vaatas poolhämmastunult, poolpahaselt näppudele, mis talle raha pakkusid.

«Sa oled kokkuhoidlik perenaine,» tähendas ta siis pilku langetades, «aga kolm rubla — see on mulle vähe ja sina jääd rahast hoopis ilma.»

«Mul on veel natuke.»

«Ükskõik. Sinu raha ma ei võta. Ära sega end minu asjadesse. Sa tead, et ma tahan teise linna asuda. Sinna ei või ma mööblit kaasa vedada. Seal teen enesele uue. Ja need mehed maksavad mulle üsna head hinda.»

Ta astus tagasi. Saatuse käis oma käiku. Mõni minut hiljem olid kaubad koos ja veerand tundi hiljem näitasid lagedad nurgad ja neljanurgelised helkjad ruudud põrandal, kus Matias Lutzi meistritööd olid seisnud, meistritööd, mille iga

laua ja nurga ja nikerduse sisse ta kord oli helkja kiire oma noorest õnnest pannud.

Matias tahtis rahaga sedamaid välja minna. Leena peatas teda.

«Mõni sõna, Mati!»

Ta astus tõrksalt ja tusasel ilmel ukse juurest sammu tagasi. Ta hakkas juba seda iket naise poolt kaelal tundma või vähemalt kartma, mida ulaeluga harjunud naisemehed nii väga vihkavad.

«Mis on? Ütle lühidalt!»

«Ma tahangi lühidalt rääkida, Mati, aga võta minu juures natuke istet ja püüa minu sõnu rahuga kuulata ja neid lepliku meelega mõista.»

Ta hääli oli nii sisendav ja paluv, et mees, ta soovi täites, kerge ohkega toolile vajus.

Ja Leena hakkas oma ettepanekut seletama ja põhjendama. Ta püüdis mehele südamest keeva õhinaga taibatavaks teha, teda uskuma panna, kui tarvilik neile mõlemale oleks uut elu alata, ja kuidas see neile ainult siis võimalduks, kui nad oma senise ühenduse lahutaksid. Leena tunnistas enda veel kord tema ees süüdlaseks, püüdis oma süüd koguni raskendada ning mõistis mehele täieliku õiguse, tegi talle otse kohuseks nii raskesti eksinud abikaasast taganeda.

«Mati,» lõpetas ta, «minu soov oleks, et me juba homme kirikuõpetaja juurde läheksime ja oma kavatsuse talle teada annaksime. Juba enne seda, kui konsistoorium meile otsuse mõistab, juba lähemal päeval võiks siis kumbki oma teed minna. Seda on tarvis, Mati, — kas sa siis ise ei tunne, kui väga seda tarvis on?»

Matias pea oli kuulatades rinnale vajunud. Nüüd vaatas ta pika, kurva pilguga naisele otsa.

«Sa tahad minust lahti saada, Leena?»

«Mitte mina, Mati, mitte mina — mitte minu pärast — —»

«Lase olla, Leena! Ma mõistan sind! Ja sul on õigus. Ma pole enam sinu mees. Ma pole üldse enam mees, ma olen kalts, jalanarts. Ja niisugusest püütakse lahti saada... Väga arusaadav ja — väga mõistlik sinust...»

«Mati, ma vannun sulle, see ei sünni mitte minu, vaid üksnes sinu pärast! Ma tahan sinule teed näidata — teed tagasi sellest pimedast kuristikust, kuhu sa minu süü pärast oled sattunud. Ma ei lahkuks sinust iialgi, — kas kuuled, Mati, mitte iialgi!

Aga sina pead minust lahkuma — see on jumala seadus, ma tunnen seda oma südames.»

Ja ta hakkas tema kätest kinni, surus neid oma põse vastu ja püüdis teda oma anuvate lapsesilmadega meelemärgusele äratada.

See ei läinud tal korda. Mati vastas ainult paar sõna, ja need lükkasid Leena ettepaneku sedamaid ümber.

«Kui mul sind enam ei ole,» ütles ta tasa, komistamisi, «siis langen veelgi sügavamale... Siis — siis on ju kõik otsas...»

See oli tõde. Leena uskus seda sõnapealt. Ja ta võttis oma ettepaneku tagasi.

Edasi siis kuni tumeda lõpuni!

«Mati, siis ma jään sinu juurde!» lõpetas ta.

ISA JA POJAD.

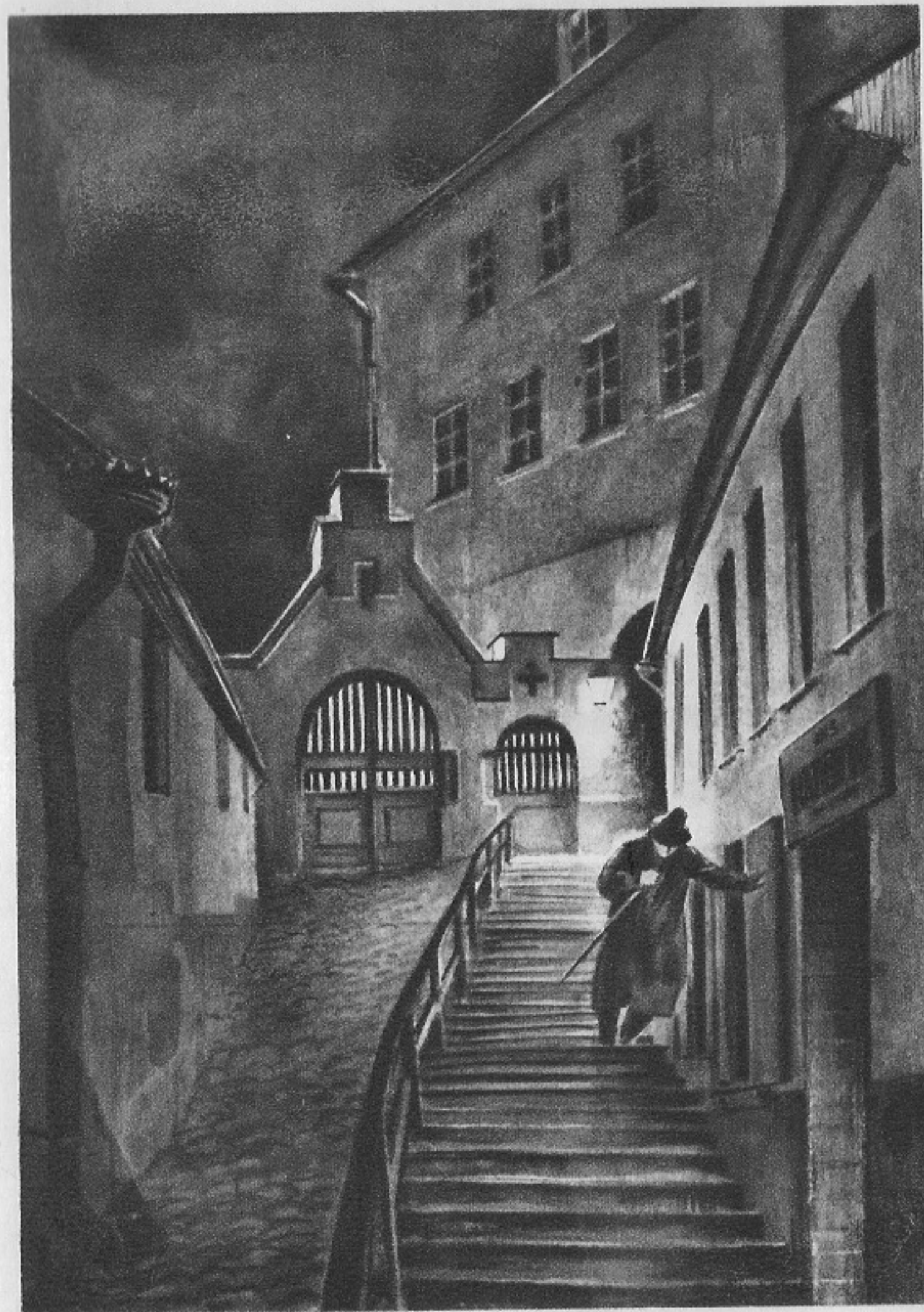
Oktoobrikuu lõpul 1859 sündis vagusas Tallinnas vägivallategu, mis veel kaua auväärt elanikkude meeli erutas. Toompeal, kohaliku aristokraatia rahulikus linnajaos, tikkus ühel ööl hulljulge röövel kahe suurtsugu ja lugupeetud kodaniku elu kallale, teist nendest kardetavalt haavates.

Linnas liikuvate juttude ja Lutheri «Nädalalehe» kirjelduste järgi oli lugu järgmine.

Õösi kella ühe ajal sõitsid parunid Riesenthalid, isa ja poeg, Aktsiaklubist voorimehega koju. Vanem härra elas Toompeal oma majas ja noor parun, R. mõisa omanik Läänemaalt, kes mõnda päeva linnas viibis, oli isa perekonnas korteris. Kui voorimees oli makstud ja ära sõitnud, hakkas parun Gotthard kojaust lukust lahti keerama. Et isa ja poeg mingi asja pärast elavas mõttevahetuses olid ja viimane kojavõtit oma taskuist kohe ei leidnud, siis läks veidi aega, enne kui parun Gotthard Riesenthal võtme lukuauku sai pista.

Korraga seisis nende juures, nagu oleks ta maa alt kerkinud, keegi kahtlane isik, käes tüse kepp. Ta hüüdis härradele summutatud häälel mõned segased sõnad vastu, mille mõtet nad ei taibanud. Siis tõusis ta kepp, millel tõenäoliselt raske tinanupp otsas oli, raskeks löögiks. Hoop oli arvatavasti noorele mõisnikule määratud, see kargas aga loomusunnil veidi kõrvale, ja nii sirutas mõrtsuka löögiriist elatanud paruni, kes poja taga oli seisnud, purustatud pealuuga uulitsakividele maha.

Õnneks polnud noor parun relvata. Ta kandis täna, nagu ka muidu harilikult, nõndanimetatud odakeppi. Ja õnneks jäi talle nii palju meelemärkust, et ta võis enesekaitse peale mõelda. Kui siis mõrtsukas uue uinutava hoobi tema pea peale tahtis maha sadada lasta, pareeris parun selle oma kepiga osavasti. Ka

Niipalju kui laternate valgusel näha võidi, ulatusid verejäljed kuni Lühikese jala treppideni.

muidu tuli õnn talle appi. Tõstes keppi kolmandaks hoobiks, komistas röövel korraga — võib-olla polnud ta mitte üsna kaine —, löök läks nurja, ja nüüd leidis parun Riesenthal mahti oma kepi välgukiirusel pikka odatera välja tõmmata, mille ta roimarile rindu tõukas. Kaabakas tuikus, langes põlvili, ajas enese aga ruttu üles ja pöördus vankuval sammul põgenema, kuna parun hakkas valjusti appi karjuma...

Kõik see sündis üheainsa lühikese minuti jooksul Riesenthali maja ukse ees, natuke maad eemal põleva uulitsalaterna tuhmil valgusel.

Röövli tagaajamise peale ei võinud parun Gotthard mõelda, sest ta ei tahtnud oma raskesti haavatud isa, kes elumärkideta maas lamas, üksinda jätta. Ta hüüdis seepärast ainult valjusti appi ja hakkas õnnetu vanahärra eest hoolitsema. «Aga tuttav nähtus on ju» — nii kirjutas «Nädalaleht» muu seas —, «et öövahte iial seal ei ole, kus neid vajatakse. Öövahid on inimesed, kes selle eest palka saavad, et nad ka päeva-ajal magavad. Ja nõnda sündis siis, et kurjategija pakku pääses, enne kui teda mõjuvalt otsima ja taga ajama võidi hakata. Kaotatud vere järgi oletades, mida sündmuspaigalt ja pika tirena uulitsalt leiti, pidi röövli haav raske olema. Siiski oli ta jõudu leidnud ennast varjule viia. Niipalju kui öövahtide käsilaternate valgusel näha võidi, ulatusid verejäljed kuni Lühikese jala treppideni. Paraku hakkas öösi raskesti vihma sadama, mis veremärgid hommikuks enamasti ära uhtus, nii et roimari põgenemissuunda nende järgi kindlaks ei võidud teha. Pimeduse pärast ei näinud ka röövli mõlemad ohvrid kallaletikkuja nagu nii selgesti, et nad teda võiksid ära tunda. Siiski on loota, et meie agaral politseil korda läheb jultunud mõrtsukas peatselt tabada. On nimelt selgeks tehtud, et niihästi paruni majas Toompeal kui ka Aktsiaklubis, kus mõlemad härrad sagedasti viibivad, viimastel päevadel ja enamalt võõrad isikud noore paruni järele on käinud kuulamas — kord ühel, kord teisel põhjusel. Just kuritöö-õhtul, paar tundi enne sündmust, ilmunud klubi uksehoidja juurde keegi halvas riides inimene, pärinud, kas parun Gotthard Riesenthal seal olevat, ja läinud, kui teada saanud, et mõlemad härrad õhtust söövad, tänades minema, kusjuures ta suudmööda tähendanud, ta tahtvat R. mõisa saksalt homme tööd minna paluma. Seda tööpalujat pole aga paruni juurde kolmel viimasel päeval mitte ilmunud. Klubi uksehoidja kui ka Riesenthali maja kojamees arvavad

isiku või isikud — kui neid peaks rohkem olema — näo järgi kindlasti võivad ära tunda.»

«Raskesti haavatud parun Riesenthali juurde» — teatas leht edasi — «toodi kohe, kui poeg ta öövahtide ja teenijate abil oli korterisse toimetanud, linna tublimad arstid. Paraku on elatanud härra olek — kui mitte lootusetu, siis ometi hädaohklik. Mõrtsuka löögiriist oleks ta kahtlemata sedamaid surnult maha sirutanud, kui mitte viltkübar õnnetu peas hoobi raskust poleks vähendanud. Siiski on löök parunihärra pea-luust — õnneks mitte kardetavast kohast ja mitte laialt — läbi tunginud. Neli osavamat arsti on iga päev teda ravitsemas ja vaheldumisi valvamas; ühtlasi on Tartust telegraafi teel kaks arstiteaduse professorit kõrgesti austatud haige juurde kutsutud, kes vaheajal kiirpostiga vist juba paigale on jõudnud.»

Siis järgnes lehes «jõle-jõhkra kuritöö kahetsemisväärt ohvri», parun Adalbert Riesenthali kohta järelehüüde laadi ülisoe ja üliaustav kirjutis. Selles kiideti paruni endasalgami-seni ulatuvat tüdimatut tegevust maa omavalitsuses ja paljudes auametites, tema õiglast, aatelist, ülevat meelt läbikäimises omasugustega ja ta isalikkude heldust ning lahkust alamate, ise-ärani oma teenijate ja talupoegade vastu. Teda ülistati kui eeskujuliku isa, truud abikaasat, usaldusväärset sõpra. Tasu-matut kahju sündivat seltskonnale ja kodumaale, kui Kõige-vägevam selle jumalakartliku, kõlbeliselt igipuha, karakteri-kindla riigikodaniku ja kallimeelse inimesesõbra enda juurde kutsuks...

Ka noore Riesenthali peale, kes nagu jumala ime läbi oli jultunu tapariista alt pääsenud, mõeldi kirjas meelitavate sõna-dega. Ta olevat inimlikkude ja seltskondlikkude vooruste poo-lest kõigiti oma isa teisend. Kui tubli põllumees ja helde käega rahvasõber olevat ta juba nüüd, oma õitsvas nooruses, laialt tuttav ja lugupeetud. Jumala käsi ise hoidnud tema alles ta armsale sugukonnale, ta noorele õnnelikule abikaasale, ta tänu-likkudele talupoegadele, mille eest taevast isa mitte küllalt tänada ei jõutavat.

Lõpuks tähendati jõleda kurjategija juurde tagasi pöördu-des sügava murega sellele, kuidas moraalne langus alama rahva seas, laiskus, ahnus, toorus, vägivald, kõiksugused roi-mad, alatasa jõudsasti edenevat. Rahvas tarvitavat temale kingitud vabadust kurjasti, taganevat jumalast ja unustavat aukartuse oma ülemate vastu. Seegi lugu olevat paraku jälle

selge näide, et rahvas pole vabaduse tarvis veel mitte küps, ühtlasi aga ka tunnistus, et eestlase rahvuslik iseloom mitte kõige paremasse liiki ei kuulu.

Ja nõnda edasi.

Juba nädala pärast võis Lutheri ajaleht «tänuhüüdest südamest issanda vastu» rõõmusõnumi tuua, et parun Adalbert von Riesenthal arstide ühist otsust mööda hädaohust olevat pääse-nud. Vist juba paari nädala pärast võivat elatanud kannataja rõõmsasti tervete kilda astuda...

Mõrtsukast ei teadnud leht midagi.

* * *

See põetas end vaheaegu ilma tohtrite ja professoriteta.

Nende kutsumiseks polnud tal raha ega julgust.

Ta võis õnne tänada, et politsei talle põdemiseks mõne päeva rahu andis.

Kui Matias Lutz saatuslikul ööl, käega haava kattes, et äraandlikku verd nii rohkesti maha ei voolaks, poolroomates koju saabus, leidis ta ainult veel niipalju rammu, et ta koja-ukse enda järel lukku ja toaukse enda ees lukust lahti võis käänata. Siis langes ta hüüdega: «Leena, pese veretilgad ees-koja põrandalt, muidu tuleb politsei!» naise jalge ette mee-le-märkusega maha.

Kui ta silmad jälle avas, oli öö möödas. Ta leidis enese ööriides, kinniseotud haavaga, süngist. Tema näole maha põle-sid kaks ahastavat silma, ta otsaesisel puhkas jääkülm surnu-käsi. Sügavast rinnapõhjast tungiv karjatus teretas teda:

«Mati, sa elad!»

Mati imestas selle küsimuse üle esmalt. Miks pidi ta siis surnud olema? Ent korraga välgatas talle öine sündmus nagu pimedas kätte tagant meelde, ja nüüd pidi ta isegi imestama, et ta veel elas. Ta mäletas, kuidas veri oli voolanud, kuidas ta jõud pagemisel iga sammuga oli nõrkenud. Järelikult pidi tal sügav haav ihu sees olema. Ta liigutas end — ahah, seal ta oligi! Valusat ägamist maha surudes pigistas ta silmad kinni.

«Leena,» ehmus ta varsti jälle üles, «kas kasisid vere kojast ja väliselt trepilt?»

«Jaa, Mati.»

«Ja sind ei näinud seejuures keegi?»

«Ei.»

«Ja sa pole minust kellelegi kõnelnud? Mitte appi karjunud?»

«Ei.»

«Ka mitte tohtrit kutsunud?»

«Ei. Ma ei julgenud midagi ette võtta, sest sa rääkisid — politseist...»

Matias vaatas tänuliku pilguga oma mõistliku naise otsa. Sel inimesel näis olevat loomulik anne iga asja hea poole juhtida.

«Ma tänan sind, Leena, — nii on õige! Vaiki ka edaspidi igauhe vastu, salga, kui küsitakse, ära lase ühtegi inimest meie korterisse... Minu töö pole veel lõpul — ta läks paraku nurja, nii rumalasti nurja!»

Leena suu ei küsinud midagi, aga ta hirmunud silmad pärisid.

«Sa pead kõik kuulda saama, Leena, aga edaspidi. Lase mind puhata, ma olen nii väsinud.»

«Mati, on sul valu?»

«Ei, ma tunnen ainult väsimust.»

Ja ta silmad läksid kinni. Valge, veretu näoga puhkas ta sängis nagu surnu. Ainult ta rinna nõrk tõusmine ja vajumine ilmutas elu.

Paari tunni pärast kähvas ta kergest uinakust äkki üles. Üks mõte näis teda hammustanud olevat. Ta leidis naise ka nüüd sängi ees valvamast.

«Leena, kas sa leidsid mu kepi?»

«Jah.»

«Jumal tänatud! — Kus ta on?»

«Ta nupp oli verine — ma peitsin ta ära.»

Haavatud mees märkas, kuidas Leena värises, mida ta aga tema eest püüdis varjata.

«Põleta kepp ahjus ära! Tee seda kohe! Mis tema nupust tuha sisse järele jääb, see viska kaugele tänavale!»

Naine tõusis, et käsku täide saata, jäi aga viivitades, aru pidades ukse juurde seisatama.

«Sul pole puid?» küsis Matias.

«Ma — ma ehk leian kuskilt.»

«Võta paar tooli. Ma teen uued, kui terveks saan!»

«Ma otsin parem väljast kuskilt lauadükikesi.»

«See võtab liiga palju aega. Ja sa ei leia midagi. Nii hilja ei ehitata enam. Lõhu paar vanemat tooli.»

Nooriku pilk käis magamiskambris olevaile toolidele. Tõrk-salt sirutas ta käe ühe järele välja.

«Kas sul on midagi süüa?» küsis haavatu nõrk häälel.

«Ei, aga ma tahan kohe muretseda, kui sa —»

«Mitte mina ei taha süüa. Ma küsisin, kas sinul süüa on.»

«Minul — jaa, mul on...»

«Sa valetad. Sa oled ilma rahata. Ma pole sulle ammugi enam raha andnud.»

«Mul on veel raha, Mati. Minu pärast ära muretse. Ja süüa ma ei võigi — mul pole isu.»

Matias aimas, et Leena tõtt ei rääkinud. Seepärast andis ta temale peaaegu karmil toonil käsu midagi majakraamist müüa ja toitu osta.

«Ma muretsen kõik jälle asemele, kui olen — teiseks inimeseks saanud,» lisas ta.

Leena astus kambrist kõõki. Mõni minut hiljem kuulis mees teda seal kirvega raiuvat. Mida ta ahjukütteks lõhkus, oli Matiassele teadmata, sest toolidest polnud ta ühtegi kaasa võtnud. Leena ilmus sületäie värvitud lauadükikestega.

Matias mõistis. Naine oli ahjukütteks valinud tühjaks jäänud lapsehälli. Selle oli ta kord oma rahaga ostnud. Toole ei raatsinud ta põletada. Neid oli tarvis, hälli mitte...

Õhtu lähenedes hakkas haige valu tundma. Ta ihu lõi palavaks. Näole ilmus tähniline puna. Hingamine oli takistatud. Kül mavärinad raputasid teda taoti.

Kella kaheksa ajal koputati välise ukse pihta. Mees ja naine jäid täis ehmatust teineteise otsa vahtima. Alles siis, kui Huberi hääle kuuldavaks sai — ta palus lahti teha, tähendades, et ta üksinda olevat —, läks Leena ust avama.

Pilk, millega Konrad sõbra sängi juurde astus, näis hüüdvat: Siis on see ometi õige! Matias nägi seda pilku ja küsis sellepärast mõru muigega:

«Sa tead juba, Konrad?»

«Nüüd ma tean,» vastas Huber, kelle silmad nagu otsides haavatud mehe keha üle libisesid. «Vaene sõber!»

Ja ta vajus ohates sängi ees seisvale toolile ning võttis haige palava käe pihku.

«Kust sa seda teada said, Konrad?»

«Sündmusest räägib terve linn... Sul pole vaja ehmuda, sind ei tunne veel keegi — peale minu... Missugune mõte, Mati!»

«Sinu enda mõte, Konrad,» ütles haige pikkamisi. «Sa ehk mäletad, mis sa hüüdsid, kui ma sulle oma naise kurba lugu jutustasin? Sa hüüdsid: «Ma tapaksin ta!»... See oli õige mõte, Konrad, aga õnnetus tahtis, et ma seda teostada ei suutnud... Lähemal korral õnnestub see mul ehk paremini.»

«Lähemal korral, Mati?»

«Jah, lähemal korral!» hüüdis haige rõhuga, kuna ta palaviku-rahutu silm imeliku läikega sõbra poole pöördus.

Konrad raputas pead.

«Ma arvan, kahest ohvrist oli küllalt,» ütles ta, «ja isa kaudu on ka poeg karistatud.»

«Mis on vanast härrast kuulda? Kas ta elab?»

«Ta elab.»

«Jumalale tänu! Tema õnnetus tuli kogemata. Oh, et ta elama jääks!... Leena, tule siia! Sa ei tea ju tervest loost veel midagi. Nüüd võid kuulda, et ma oleksin peaaegu oma isa tapnud, kuna ma ainult oma venna tahtsin tappa.»

Niihästi Leena kui ka Huber vaatasid võõrastades kõnelejale otsa. Oma sünnist polnud Matias senini veel kummalegi jutustanud. Nüüd kõneles ta neile oma vanemaist, oma lapsepõlvisest kannatusest, oma teekonnast parun Riesenthali juurde ja sellest, kuidas ta linna meistri juurde oli saanud. Ja lõpuks tutvustas ta neid oma õudse ettevõttega, oma kuritööga.

«Ainus tee minu pääsemiseks oli ja on selle isiku surm,» lõpetas ta, sattudes kasvava palaviku tõttu ikka suuremasse ärevusse. «Selleks tahtsin ma mõrtsukaks saada ja tahan seda veelgi, enne ei leia mu süda rahu. See inimene, minu poolvend, peab teadma, mis ta mulle on teinud, ja ta peab selle eest kannatama!... Konrad, mis sa arvad, kas politsei saab mulle jälile?»

«Esiotsa võid mureta olla,» vastas Huber, «sest politsei otsib vist kui roimarit kedagi passita ja ulualuseta hulgust alevi kõrtsidest, arvates, et kuritöö röövimise eesmärgil on korda saadetud... Kas sa andsid end parunitele tunda?»

«Jah. Ma karjusin neile näkku, kes ma olen ja mispärast ma noore paruni tahan vastutusele võtta. Ma panen teatava määranimeks, et nad mind politseile sedamaid nimepidi üles ei andnud.»

«Siis on neil põhjused seda tegemata jätta,» ütles Huber, «ja sa võid sel lool politsei eest üsna mureta olla. Niisuguseid

asju, nagu sinu oma, ei riputata tavaliselt mitte avaliku arvamise kella külge.»

Ja tõesti möödus päev päeva järel, ilma et politsei kurjategija jälile oleks saanud. Sellevastu hakkas Matias Lutzi tervislik olukord kartust äratama. Suurema osa päevast ja ööst sonis ta palavikus. Siis hakkas Leena märkama, et ta ihu sinakaks lõi ja haav kahtlast nagu avaldas; vist oli see arstliku ravitsemise puudusel halvaks läinud.

Huberi tungival nõuandel läks Leena viimaks ometi tohtri järele, kui ta enne seda salaja ühe oma riide oli ära müünud, et arstile tasuda. Ainult Huberi kinnitus, et tohter politseile midagi ei teata, sest et ta selleks seaduslikult pole kohustatud, eriti veel, kui talle ta ametisaladust nimme on meelde tuletatud, sundis Leenat tegema, mida haige elu pärast tingimata vaja oli.

Otsus, mille tohter haige naisele ja sõbrale andis, kui ta haava oli läbi vaadanud, oli kurb. Ta seletas, et haava kaudu on sündinud veremürgitus; asjatundliku ravitseja puudusel oli haava kas halvasti pestud ja see oli mädanema läinud, või mürgituseks oli asja andnud roostetanud või muidu ebapuhhas terariist, millega sügav haav oli sünnitatud. Haiget oleks päästa võinud, kui arstiabi oleks varemini toodud. Nüüd aga olevat ohtlik olukord nii kaugele arenenud, et päästmine osutuvat niihästi kui võimatuks.

Kahvatades vaatasid noor naine ja Huber teineteise otsa, kuna haige sängis valju häälega sonis. Ta kõneles läbisegi oma suurtsugu isast ja poolvennast, oma vägivaldsest teost, oma vanematest maal ning oma noorest õnnetust naisest. Kui tohter oli läinud, ärkas ta väheseks ajaks meelemärkusele.

«Leena — Konrad,» sosistas ta, «mulle tikub korraga tunne peale, et ma pean lahkuma. Tahtsin venna teise ilma saata — ta saadab minu... Ega ma ei tahaks surra. Mul oleks nii palju eksimusi heaks teha, nii palju ülekohut tasuda. Tahaksin jälle inimeseks, terveks, töötavaks inimeseks saada. Tahaksin jälle mingi eesmärgi poole püüda, nagu ennegi, ja sinuga, Leena, päikesepaistet nautida... Nüüd võiksin kõik, kõik unustada. Võiksin helde olla ehk isegi selle vastu, kes mu kaabakaks tegi — võiksin talle ehk elu kinkida... Surra, Leena, ei tahaks ma sinu pärast. Ma sooviksin sinult oma süüd andeks teenida, oma ülekohut sinu vastu kustutada...»

«Sinu surma-aimus on ekslik, see tuleb su nõrkusest,» valetas Leena, vaevaga hoides, et silmad pisaraid ei vallandaks, «ja sul pole minu juures mingit süüarvet, mu kallim.»

Haige vangutas pead, hädine muie suu ümber.

«Mind sa ei peta, naine,» vangutas haige pead, «mul istub surm juba peatsis, ma tajun teda... Inimesi on kahte liiki: ühed tarvilikud, teised ülearused. Mina olen ülearune ja võin minna. Võib olla, et olin kord tarvilik, ent too aeg on sootuks möödas — jaa, jaa, siiski möödas... Sina, Huber» — ta ajas enda äkki poolistikule, nagu pealetikkuvast murehoost aetud — «ära jäta minu naist hädas maha! Ole talle sõbraks, vennaks, nõuandjaks!... Kas kuuled, Konrad, — kas kuuled mind veel?»

Huber pigistas tummalt ta hõõguvat kätt.

«Ja sina, Leena, tule mulle ligemale — veelgi ligemale oma karske plikapeaga ja valge lapselõuaga ja silmadega, milles valet ei ole — ei, ei, neis ei ole valet! — sest ma tahan — tahan — — —»

Kaugemale ta ei saanud, Leena poole sirgunud käsi aitas jätkata, sest uus sonimisvahk sai ta üle võimuse. Ja selles polnud ta hingeolu enam helde ja leplik, ei eleegiline ega resigneeruv, vaid seda valitses valutav, kääriv viha, mis pani ta oigama ja ähkima nagu teatud kujutelm tema naise ja noore paruni intiimsest kokkupuutumisest. Osutuski tema sõnust, et Gotthard Riesenthal ta hingelise märatsuse ärritav põhjus oli. Haige vandus talle, rohekas vaht suunurgis, surma, piinarikast surma, ja mitte üksnes temale, vaid kogu ta klassile, ähvardades lammutada ja rusudeks peksta nende kõrgi pesa seal ülal kaljuturjal, millega ta arvatavasti Toompead mõtles, sest selle õhtupoolne külg paistis aknast sisse.

Ta oli valjusti ähkides mõlemat rusikat sinna suunda raputanud, kui korraga peaaegu hetkeline närtsimine ja kustumine järgnes.

Ta lahkus kesköö ajal.

„Nüüd ma tean,“ vastas Huber, kelle silmad nagu otsides haavatud mehe keha üle libisesid. „Vaene sõber!”

ELAVAD JA SURNUD.

Niguliste kirikus maeti vaest tiseriselli, kes viimasel ajal joomise ja ulaelu tõttu ausate inimeste killast oli välja väärdunud. Säherduse langenud isiku kohta aga oli kirikus veidi liiga palju peenemat liiki rahvast. Iseäranis rohke oli naisterahvaste arv. Naisi oli noori ja vanu, enamasti kõik paremini riides. Et neid mitte päris-matuselisteks, surnu tuttavateks, sõpradeks ja sugulasteks ei peetaks, siis hoidusid nad puusärgist ning selle pisukesest leinavast kaaskonnast nähtava hoolega eemale. Nad olid uudishimulised, ja igaüks pidi nägema, et nad seda olid. Nad seisisid kaugemate pinkide vahel salkadena koos, aga nõnda, et nad maetava nutvat leske võisid näha, ja neil oli üksteisega palju sosistada ja kõhistada.

Need uudiseahned silmad, kõrvad ja süüd teadsid kõik, ja mida nad ei teadnud, seda nad mõistatasid, oletasid, eeldasid, luuletasid, kuni sellest sai terve ümarik romaan, mida igaüks neist prohveti õhinaga levitas.

Nad teadsid, et see mees, kes ses lihtsas pruunis puusärgis puhkas, kord lugupeetud kodanikutütre peigmees oli olnud, ja et ta oli pruudi maha jätnud, sest et ta teist, nooremat ja ilusamat oli hakanud armastama, ehk see küll vaene oli ja maa kõige madalamast seisusest põlvnes. Ja nad teadsid Berta Wittelbachi või selle paljude sõprade suust, kuidas noor naine meest oli petnud, kuidas ta kodust oli põgenenud, et oma endise eksimuse jälgi peita, ja kuidas mees ta pelgupaigast oli leidnud. Paljud teadsid ka, kes Matias Lutzi ta naise jälile oli juhatanud. Ei keegi muu kui tema mahajäetud mõrsja, mamsel Berta Wittelbach. Neiu Matilde Stern, ämmaemand Brinki õde, oli ühele oma tuttavale — muidugi sügavaima

saladuse pitseri all — jutustanud, et tema õe põetusel see ja see noor mahasaanud naine neil ja neil oludel elavat. See tuttav oli jälle mamsel Wittelbachi tuttav ning ilmutas saladuse samal tingimusel sellele. Mamsel Wittelbachi esimene töö aga oli uudis moonutatud käega kirjutatud sedeli läbi emaks saanud nooriku abikaasale teada anda, et vihatud truudusemurdjale kätte maksta. Mis nüüd sündis, seda võis enesele iga «teadja» vähema või suurema luulevõimega isegi ette kujutada. Lutz viis naise koju, ei tõuganud teda enesest mitte ära, aga nende elu oli õnnetu. Petetud mees hakkas südamevalu halvamiseks jooma. Ta ei sallinud teise isa last oma silma all, nii et naine selle pidi ära andma.

Ja siis järgnes juhtumus parunite Riesenthalidega. Sellel, kes teadis, et Matias Lutzi naine kord noore paruni ihade eest oli linna põgenenud ja siin pärast tema õe juures teeninud, polnud raske välja mõistatada, mis paruni ja noore neiu vahel oli sündinud. Ja kes seda teadis, võis ka sammu edasi jõuda ning välja kombineerida, kes oli see mees, kes Toompeal mõne päeva eest parun Gotthard Riesenthali elu kallale oli tikkunud, kusjuures ta ise surmava hoobi oli saanud. Vähemalt mamsel Wittelbach ja tema sõpruskond teadsid, kuidas viimased sündmused kausaalses ühenduses seisis, kuigi neile surnud mehe ligikonnast keegi seletust polnud andnud.

Milline kõdi — leinajaid selles valgustuses vahtida, uurida, arvustada!

Seal seisab noor lesk puusärgi juures sügavasti mahavajunud peaga. Kui kahvatu ning kidev ta on ja kui kehvasti riides! Kas ta praegu palvetab või mõtleb oma patuse mineviku peale? Igatahes on ta oma karistuse pälvinud — mõtleb muude seas mamsel Wittelbachki, kes seisab oma peigmehe, isand Oskar Brandti kõrval ning vaheldumisi sellega, oma emaga ja paari sõbrannaga sosistab —, ta on oma karistuse juba sellepärast pälvinud, et ta julges kord selle surnud mehe ja minu vahele tikkuda... Oskar Brandt aga mõtleb ainult elust lahkunud ametivenna peale, keda ta tema õnne pärast meistri tütre juures kord nii väga vihkas ja kes nüüd tema südame arvamise järgi selle eest oma teenitud karistuse on saanud. Aga Oskar Brandt võib talle suuremeelselt andeks anda, sest nüüd ju jõuab ta ometi eesmärgile: juba paari nädala pärast öeldakse olevat ta pulmad rikka meistritütrega.

Lese kõrval seisab Konrad Huber tõsise, peaaegu kurja näoga. Temast teatakse, et ta oli kadunu parim sõber. Kui keegi surnut õiglaselt leinab, siis on see Huber. Tema hämar, mõtlik ilme annab asja oletuseks, et ta sõbra surma ebaloomulikuna ja ülekohtusena võtab: mitte Lutz ei peaks kirstus olema, vaid keegi teine...

Aga meister Wittelbachki ei puudu päris-leinajate seas. Ta ei unusta, et kirstus puhkav õnnetu kord tema parim ja osavaim tööline, tema poeg ja sõber oli. Ta on temale viimse rahu-sängi, selle pruuni kirstu kinkinud ning lesele sellidelaekast saadud summa kõrvale matusekuludeks ilusa lisa andnud... Need aga, kes puusärgi ümber veel seisavad, on Wittelbachi sellid, mõned muud surnu ametivennad ja tuttavad, nooriku tädi Tiina ning kadunu isa ja vend, kaks pasteldegä talupoega, keda suure uudishimu ja pilkelise muigega silmitsetakse, sest niisugused elukad pole enne vist veel saksa kirikusse tohtinud jalga pista.

Matuseteenistus on lühike, sest surnu on ju ainult vaene tisliserisell ning teine puusärg ootab järke. Sellid kannavad surnukirstu välja vankrile, mis kellade helinal pikkamisi Ratskaevu uulitsat mööda Telliskopli poole hakkab liikuma. Suurem hulk uudishimulisi jääb kiriku juurde või lähemaisse uulitsaisse maha. Leinajate kogu, kes väsinud rändajat viimse puhkepaiga poole saatma läheb, kahaneb pisukeseks hõredaks parmaks.

Rong liigub parajasti Pika uulitsa algusest mööda Nunne uulitsa poole, kui Pika jala väravast Toompealt tulev läikiv lahtine tõld alla sõidab, kaks suurt musta hobust ees. Tõld peab leinarongi pärast veidi peatuma. Seesistujad silmitsevad leinajaid, leinajad mööda astudes neid.

Korraga hakkab Mait Lutsu lesk nagu tuge otsides Konrad Huberi käsivarrest kinni. Huber näeb, kuidas ta silmad kirjeldamatu pilguga tõllas istuvate härraste poole vahivad. Viimased on noor, ilus, elegantselt rietatud kavalier noore daamiga — nähtavasti mees ja naine.

«Tema, Huber, tema!» sosistab Leena.

Huber mõistab. Ta silm paiskab tõlda sädeme vihast tuld, ja kuna ta nõrka naisterahvast enda najal edasi veab, pitsitab ta hammaste vahelt välja:

«Sooviksin, et tema puusärg vähemasti Mati oma kannul järgneks!»

Tisleriselli leinarong annab aga aadliku tõllale teed, ja see veereb uhke mürinaga mööda. Tõld ja hobused pilluvad võistu läikereflekse ümbrusele.

Aimas noor parun Riesenthal, keda siin kalmistule kanti? Tundis ta seda surmavarjuks kuivanud noort naist, kelle vihast ja valust kisendav silm ta põske oli põletanud?

Märgata ei antud sellest midagi. Gotthardi vaade pöördus leinaliste ja puusärgi pealt aeglaselt tema kõrval istuva daami peenele, intelligentsele näole. Neid mõlemaid nähti huvitavat teemat leidvat, mis neid elavas konversatsioonis ühendas ja nende suud ja silmad elurõõmsalt naeratama pani. Surnu nende päikest ei varjutanud. Nemad ju elasid ja tahtsid veel kaua elada. Vahest tuli nende hea tuju sellest, et noore paruni haige isa oli tohtrite otsust mööda elule jälle tagasi kingitud. Nad kõik võisid elada. Nende elu oli ju nii kallis, neile ning seltskonnale nii elamisväärne...

* * *

Leena ja Huber viisid Mait Lutsu hauale leina-aasta jooksul mitu korda lilli. Viimasel korral, kui nad kahekesi jälle tõsiselt ja tummalt linna poole tagasi jalutasid, ütles Konrad:

«Minu vend seal külmas korteris tegi mulle enne surma kohuseks tema lese eest hoolt kanda, seda mitte maha jätta. Senini pole ma oma sõna võinud lunastada, sest Mati lesk ei võta minult midagi vastu. Ta toidab ja katab end ise ja rikub oma tervist raske tööga. Ma ei tahaks oma venna vastu sõnamurdjaks jääda. Seepärast küsin tema leselt, kas ta ei tahaks minu naiseks saada, et ta võiks sel viisil häbenemata mu abi ja toetust vastu võtta? Minule teeks ta seega omaltki poolt suure heateo, sest ta on mulle armas ja kallis.»

Aga Mait Lutsu lesk väristas pead.

«Täna sind, Konrad, su suuremeelse pakkumise eest,» vastas ta, «aga ma pole teda veel unustanud. Ja ma tuletan sulle meelde, et ka sina oma esimest pole unustanud, kes sul kusagil Reini ääres puhkab. Seepärast saagu sõprusest, mis meid nii kindlasti ühendab, mõlemale küllalt. Sinu abi võtan vastu, kui kord tõsiselt hädas olen. Praegu olen veel noor, terve ja leian tööst seda, mis mul rahuks puudub.»

«Leena, ma oleksin sinu mehena nõus, et sa oma lapse jälle tagasi päriksid, mis teadupärast võimalik on. Ma tahaksin talle isaks olla. Ma võin ju arvata, kui väga sa tema järele igatsed.»

«Sa eksid, sõber. Ma suudan oma last unustada, sest et see minu Mati laps polnud. Matit aga ei suuda ma mitte unustada.»

Huber pigistas tugevasti ta kätt.

«Ma võtan oma pakkumise tagasi. Jääme oma surnuile truuks.»

EDUARD VILDE ROMAAN
«KUI ANIJA MEHED TALLINNAS KÄISID»

ROMAANI SAAMIŠE¹ LUGU.

Aastail 1898—1904 elas Eduard Vilde Tallinnas, tegutsedes elukutselise ajakirjanikuna.

Tallinn kui tööstuslikult arenenud linn kujunes Eestis sajandi algul proletariaadi revolutsioonilise liikumise keskuseks. Tallinnas töötas aastail 1901—1904 väljasaadetuna suur vene revolutsionäär M. I. Kalinin, kes pani siin tugeva aluse organiseeritud töölisliikumisele.

Ei ole vähemaidki andmeid, et Vilde oleks otseselt kokku puutunud Kalininiga. Arvestades aga Vilde elavat huvi marksistliku teooria ja revolutsioonilise töölisliikumise vastu, on põhjust arvata, et ta ei jäänud passiivseks kõrvaltvaatajaks selles üha intensiivistuvas organiseerimistöös. Võrreldes teiste aastail 1901—1904 ajalehe «Teataja» toimetuses töötanud või seal liikunud kirjanikega (Münther, Lilienbach jt.) oli Vilde neist tol ajal oma poliitilises teadlikkuses hoopis kaugemale arenenud.¹ On aga täiesti tõenäolik, et Vilde puutus kokku ka endast teadlikumate seltsimeestega, nimelt revolutsiooniliselt meelestatud Tallinna töölistega, kes tollal liikusid «Teataja» toimetuses.

Põhiküsimus seisab selles, et Vilde elas ja töötas mitte ainult ajakirjanikuna, vaid rohkem ilukirjanikuna õhkkonnas, mis teda innustas ühelt poolt kirjutama poliitilisi satiire, teiselt poolt aga samaaegselt looma marksistlikust ajalookäsitlusest kantud suurteoseid — ajaloolise triloogia romaani «Mahtra sõda» ja peatselt selle järel «Kui Anija mehed Tallinnas käisid».

Vilde esialgne ja peamine huvi oli koondunud Mahtra sõjaga seotud sündmuste ümber. Kuid romaani «Mahtra sõda» eeltööde puhul tutvus kirjanik paljude teda huvitavate ajalooliste küsimustega. Esialgselt kavatsatud ühest romaanist kujunes nii tegelikult triloogia: «Mahtra sõda» (1902), «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» (1903) ja «Prohvet Maltsvet» (1905—1908). Neist esimene ja viimane käsitlevad peamiselt talupoegade elu ja nende võitlust mõisnike ikke vastu, keskmise osa tegevus areneb aga esijoones Tallinna poolkeskaegse linna miljöös.

Pärast rahva hulgas ääretult populaarseks saanud romaani «Mahtra sõda» ilmumist on Vilde asunud peatselt uut teost ja nimelt romaani

¹ Vrd. ka prof. J. V. Veski kui kaasaegse andmeid käsitleva töö autorile.

«Kui Anija mehed Tallinnas käisid» ette valmistama ning kirjutama. Seni teadaolevad andmed kõnelevad, et juba 1902. aasta sügisel on Vildel romaani idee ja põhiline sisu valmis olnud. Nii ilmus 20. novembril 1902. aastal ajalehes «Teataja» kuulutus, kus kõneldakse romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» ilmumisest järgmisel aastal. Selles kirjutatakse (tõenäoliselt autori enda sõnastuses):

«See jutustus hakkab 1903. aasta esimesest numbrist peale ilmuma. Romaani tagaseinaks on ajalooline sündmus, kuida 1858. a. Tallinna Vene turul 60 Anija ja Kurisoo valla peremeest veriselt karistati, sest et nad linna uue seaduse kohta olivad tulnud seletusi otsima. Muidu kujutatakse jutustuses värvikates piltides, elaval huvitaval käigul Tallinna kodanikkude, iseäranis käsitöölise, selleaegset elu.»¹

Romaan «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» ilmus «Teataja» joone all 2. jaanuarist kuni 12. märtsini 1902 (nr. 1—58).²

ROMAANI «KUI ANIJA MEHED TALLINNAS KÄISID» MILJOO JA AJALOOLINE TAUST.

a) Anija meeste Tallinnas käik.

E. Vilde romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» tegevus areneb linnamiljões ning kirjanik püstitaski endale ülesande valgustada linnakodanluse elu XIX sajandi keskel Tallinnas.

Teatavasti tundis Vilde väga hästi teost «Eestlane ja tema isand» ning «Gartenlaubes» 1862. aastal ilmunud artiklit «Saksa palve vaese eesti rahva eest», mille kirjutamise oli põhjustanud Anija meeste julm karistus. Edasi oli Vilde kontaktis nende tööde ühe peamise kaasautori N. Fr. Russowiga.³

Meenutagem nüüd, et juba «Mahtra sõjas» kõneldakse, kuidas talupojad käivad, kuigi tagajärjetult, linnas uue seaduse kohta nõu küsimas.

Vildel oli mitmeid sisuliselt mõjuvaid ja õigustatud kaalutlusi asuda kirjutama romaani, mis laiendaks «Mahtra sõja» olustikku. Romaan Anija meeste Tallinnas käigust maa-tegelaskonnaga oleks võinud viia «Mahtra sõja» kordamisele. Seepärast tuleb hinnata Vilde menetlust viia selle tegevus linna.

Romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» ajalooline taust on kõige lähemalt seotud 1858. aasta talurahva-liikumisega.

Nagu lähem ajalooline uurimine on tõestanud, õnnestus mõisnikel ainult suurte sõjajõudude ja kõige ebainimlikumate karistuste abil 1858. aasta suvel talupoegade vastupanu murda.⁴ Üheks selliseks enne-

¹ «Teataja», 20. nov. 1902, nr. 284.

² Kõik kuupäevad on antud vana kalendri järgi.

³ Vt. J. Käosaare järelsõna E. Vilde romaanile «Mahtra sõda», Tallinn 1955, peatükk ««Mahtra sõja» saamise lugu».

⁴ Vt. J. Käosaare järelsõna E. Vilde romaanile «Mahtra sõda», Tallinn 1955, eriti lk. 456—458.

nägematult julmaks karistuseks oli ka Anija ja Kurisoo talupoegade poolsurnuks peksmine Tallinna turuplatsil 21. juulil.

Kui Mahtra ülestõusu uurimiseks on meie käsutuses rikkalik materjal, siis Anija meestega seotud sündmuse puhul tuleb tugineda vaid puudulikele teatmeile. Tegelikult piirduvad kõik dokumentaalsed andmed ainult väikese protokolliga Anija ja Kurisoo talupoegade karistamise kohta.¹ Kõigepealt torkab silma, et Vilde poolt toodud karistatute nimekiri erineb tunduvalt ametliku protokolliga omast. See näitab, et kirjanik pole selle koostamisel kasutanud ametlikke allikaid, vaid kogunud andmeid otse rahva suust.

Vaatleme allpool Anija meeste peksulugu.

Pühapäeval, 21. juulil 1858. aastal leidis Tallinnas Vene turul aset jõe ja verine eksekutsioon Ida-Harjumaa Anija ja naabruses asuva Järvamaa Kurisoo valla 56 talupoja kallal. Anija valla meeste kohta esitab kirjanik täpse loetelu, Kurisoo meestest ei maini aga nimepidi ühtegi. Viimaste hulka paigutab ta ka romaani tegelase (kuid mitte-ajaloolise isiku) Konna Jaagu. Vilde kujutab asja nii, et Kurisoo mehed, haaratud Anija meeste eeskujust, tulid nendega «lihtsalt kaasa». Tegelikult tuli kumbki vald omaette Tallinna. 56 mehest olid 16 Kurisoo ja 40 Anija talupoega, kelledest mõned jäid peksust ilma kas oma ea, haiguse või vallatalitaja-ameti tõttu, keda seadus ei lubanud ihuliselt nuhelda. Vilde on siinjuures veidi lihtsustanud, näidates, et karistada said kõik talupojad.

Rahutuste käik mõlemas vallas oli põhiliselt sama. Talupojad tõrkusid kogu talu töörahvast saatmast abiteo korras mõisapõllule rukist lõikama. Siinjuures olid Kurisoo talupojad otseselt õhutatud Kolga valla talupoegade eeskujust, kel vastuhaku algus arenes edukalt. Anija talupojad nõudsid oma mõisnikult, et osal inimestest lubataks jääda töötama talupõllule, sest kuumal suvel tõttu oli rukis kiiresti valminud ning tera ähvardas pudeneda. Peksuosalise Mikk Kuuse mälestuste järgi on viimased läinud isegi nii kaugele, et nõudnud teorendi asemel raha-enti.²

Vilde näitab, et talupojad polnud tuttavad uue talurahva-seadusega. Nendeni oli jõudnud vaid kuuldusi, et selle järgi on abitegu kaotatud. Nii Anija kui Kurisoo talupojad olid mõisnike ja haagikohtuniku vastu sõjakalt meelestatud, ei lubanud teha abitegu ega endid ka nuhelda. Anijal küsinud Villem Känd mõisnik Ungern-Sternbergilt uut seaduseraamatut näha, kuid viimane vihastunud ning käskinud minna linna kubernerilt õigust nõudma. Rahva suust saadud andmete kohaselt kujutab E. Vilde oma romaanis olukorda nii, nagu oleks olnud tegu mõisniku provokatsiooniga, kusjuures talitaja on õhutanud talupoegi kubeneri juurde minema.³ See ei ole usutav, kuna säärase kontseptsiooni vastu räägib valdav enamik materjale. Anija talitaja süü võis seista küll selles, et ta reetis mõisnikele talupoegade kavatsuse linna minna.

¹ Vt. J. Kahk ja J. Käosaar, Eduard Vilde tööst ajalooliste romaanidega. «Looming» 1954, nr. 12, lk. 1530. (Eesti NSV RAKA, f. 29, 1858. a., s.-ü. 523/70, l. 328—330.)

² Eesti NSV TA KM KO, f. 38, m. 4, l. 159 jj.

³ Sedasama kõneleb peksuosaline Mikk Kuuse. Eesti NSV TA KM KO, f. 38, m. 4, l. 159 jj.

Niisiis läksid talupojad organiseeritult Tallinna Eestimaa kubermeri juurde. Vilde kujutab sündmust leebelt, nimelt nagu oleksid talupojad kubermeri juurde ilmunud vaid uue seaduse kohta nõu küsima. Tegelikult tuldi ikkagi mõisniku peale kaebama ja uue seaduse järgi loodetud õigust nõudma. Siinjuures on põhjust märkida, et romaani «Mahtra sõda» esimese trüki ühes joonealuses märkuses väidab Vilde, et Anija mehed tulid «uue seaduse pärast mõisaherra peale kubernerile kaebama».¹ Tõenäoliselt on kirjanik lasknud end hiljem valele teele viia A. A. Tšumikovi artiklist «Veretöö Tallinnas 1858. a.», kus talupoegade linnaminekut motiveeritakse kui süütut selgituse otsimist uue seaduse kohta.

Anija ja Kurisoo talupoegade käik Tallinna, nende petmine Toompeale ja lõpuks nende jõe peksmine on Vildel kujutatud tõepäraselt ja sügava kunstilise elamusega. Romaanis antud kirjeldus ühtub nii trükitud andmetega kui ka asjaosaliste mälestustega.

Andes oma romaanile pealkirjaks «Kui Anija mehed Tallinnas käisid», on Vilde sellega ilmselt tahtnud rõhutada Anija meeste Tallinnas käiguga seoses toimunud jäledat eksekutsiooni ning demokraatlikult meelestatud Tallinna kodanike reageerimist viimasele. Kujutades siinjuures eelkõige ja peamiselt käsitöölise (konkretiseeritud Matias Lutzi ja Konrad Huberi kujudes) protesti, jõudis Vilde õige lähedale ajaloolisele tõepärale. Kuid kas andmete puudulikkuse tõttu või sõltuvalt romaani süžest ja tegelaskonnast kujutab see vaid kogu probleemi üht poolt.

b) Anija meeste peksu järelkajad.

Ajaloolase J. Kahki uurimus tõestab, et 1858. a. suvel arreteeriti Tallinnas tööpoolest kaks inimest «talupoegade ässitamise» pärast ja mõlemad nad olid eestlastest (kuigi saksa nimesid kandvad) käsitöölised.² Ent käsitöölise hulgas ei olnud sel ajal siiski veel teadlikke ja aktiivseid võitlejaid pärisorjuse vastu. Alles hiljuti Eesti NSV RAK-i Arhiivist avastatud märgukiri «Eestimaa talupoegadest»³ näitab meile, kes sel ajal Tallinnas tegelikult välja astus eesti talupoegade kaitseks. See oli kubermangugümnaasiumi juures tegutsev intelligentsi rühm, mille eesotsas seisis luuletaja ja eesti rahvaluule koguja Nikolai Friedrich Russow ning pedagoog Vassili Timofejevits Blagoveštšenski. Nimetatud rühma poolt saadetigi 1858. a. augustis siseministrile ülalmainitud Eestimaa mõisnikke paljastav märgukiri.

Sisult jaguneb märgukiri kahte ossa. Esimeses osas antakse hea ja ajalooliselt õige kirjeldus talupoegade viletsast olukorrast, õigustatakse igati nende rahutusi ja ülestõuse ning paljastatakse halastamatult parunite

¹ E. Vilde, Mahtra sõda, Tallinn 1902, lk. 634.

² Vt. J. Kahk ja J. Käosaar, Eduard Vilde tööst ajalooliste romaanidega, «Looming» 1954, nr. 12, lk. 1531. (Pagarisell Gustav Friedrich Johanson ja sadulsepasell Diedrich Eduard Johanson, kes 15. augustil 1858 «valesti seletasid» linna tulnud talupoegadele kindralkubermeri teadaannet Mahtra ülestõusu kohta: Eesti NSV RAKA f. 291, 1858. a., s.-ü. 209/58, l. 177–178 ja f. 29, 1858. a., s.-ü. 526/70 III a, l. 5–6 ja 8).

³ Eesti NSV RAKA, f. 291, 1858. a., s.-ü. 209/58 l. 268–297.

julmuse rahutuste mahasurumisel. Selles osas esitavad märgukirja autorid ka otse Ogarjovilt laenatud mõtte, et vahekohtu-laadiliste komisjonide moodustamise teel tõmmataks agraarküsimuse lahendamise juurde ka talupoegade endi esindajad. Kuid sellele sissejuhatusele järgnevad teises osas võrdlemisi piiratud konkreetsed nõudmised.

Tõenäoliselt on samalt rühmalt pärit ka «Kolokoli» 1858. a. 1. detsembri numbris pealkirja all «XIX sajandi saksa rüütlid Eestimaal» ilmunud kirjutus. See balti mõisnike ülekohut teravalt hukkamõistev artikkel annab kaasaegse sulest küllaltki üksikasjalise ülevaate Anija meeste peksuloost.¹

«Kolokoli» artiklis kõneldakse, kuidas Kurisoo talupojad keeldusid täitmast mõisnik Ungern-Sternbergi käsku, mille põhjal kõik töövõimelised inimesed pidid minema mõisapõllule rukist lõikama. «Talupojad pased mõisnikku saata ainult osa talupoegi mõisa tööle, teisel osal aga lubada koristada oma täiesti küpset rukist.» — Mõisnik ei olnud sellega nõus. Talupojad tulid kõik tööle, kuid ühtlasi teatasid talle endi kavatsest minna linna kaebama ja kaitset paluma» (minu sõrendus, J. K.). Siit ilmneb talupoegade otsustavus mõisa vastu astuda.

Edasi kõneldakse, kuidas kuuskümmend üks talupoega parun Roseni ja Schwebsi kui rüütelkonna ametnike korraldusel pettusega Toompeale meelitati ja siin kinni võeti. «Schwebs kirjutas oma käega protokolli, mis lõppes otsusega: «Ajada läbi lipu viimne kui üks talupoeg, kes linna tuli.»» Selle protokolli esitas ta parun Rosenile kinnitamiseks. «Rauk, kes oli harjunud alla kirjutama kõigele, mis Schwebs talle esitas, kinnitas otsuse, mille põhjal kuuskümmend üks süütut inimest pidid saama igaüks sada hoopit.»

Samal ajal tegi kindralmajor Salza (keda Ungern ja teised mõisnikud tungivalt palusid mässajaid kõigi nähes karistada) askubermerrile erakirjaga teatavaks, et karistamiseks vajalik sõjavägi on valmis.

Politseikindral Gresser, kes suhtus heatahtlikult talupoegadesse, kirjutas Salzale, et «saades teada jõledast otsusest, mis oli tehtud seadusevastasel, ilma prokuröri läbivaatusega, protesteerin ma selle otsuse täideviimise vastu», ähvardades vastasel korral teatada keisrile. Komandant vastas talle: «Kandke ette, mina võtan kõik oma vastutusele.»

Veretööd talupoegade kallal kirjeldatakse «Kolokolis» järgmiselt: «Talupojad piirati soldatite poolt ümber, viidi muusika saatel läbi linna ja turul, Narva (=Viru) väravate taga, teostati jõe karistamine. Salza tegi platsadjutant Brickmannile ülesandeks karistamise juures viibida, kuid Brickmann palus ennast sellest vabastada, öeldes, et ta südametunnistus ei luba kõiki neid õnnetuid inimesi süüdlasteks arvata. Parun Salza saatis heasüdamliku ohvitseri aresti alla ja läks ise karistamist juhatama. See algas määratu suure rahvahulga kokkuvoolus, kell viis pärast lõunat. Me ei hakka edasi andma alatuid üksikasju, peatimukate loomalikku julmust..., on küllalt kui öelda, et eriülesandeid täitev ametnik tsiviilkubermeri juures Stackelberg küsis pektavalt talupoegadelt: «Kas hakkad nüüd härrale töötama?» Ja kui viimane ei vastanud lihtsalt «jah», pöördus Stackelberg soldatite poole käsuga «anna talle veel!»»

¹ Vt. sellest ka: V. Miller, A. I. Herzeni sidemeist Tallinna progressiivsete haritlastega. Eesti NSV TA Toimetised 1954, III kd., nr. 2, lk. 283 jj.

Anonüümne artikkel lõpetatakse märkusega, mis on arvatavasti pärit Herzenilt: «Mida siin lisada, kõik siin on nurjatu, kõik kuritegelik, kõik jälestav...»¹

Artikli autoriks, Herzeni Tallinna kirjasaatjaks on mitte ainult sündmuste vahetu pealtnägija, vaid samuti Eestimaa rüütelkonna poliitika telgitaguseid hästi tundev isik, nagu see ilmneb selgesti ülalesitatud refereeringustki. Selleks peab ajaloolane V. Miller teatavate kahtlustega N. Fr. Russowit.²

«Kolokoli» artikkel täiendab mitmeti romaanis «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» antud peksu kirjeldust. Kas aga Vilde seda tundis ja kasutas, vajab veel uurimist.³

Ent kui võtta arvesse Vilde enda märkust, et ta kasutas Russow poolt isiklikult saadetud materjale, on täiesti mõeldav, et ta tegi seda ka «Kolokoli» artikliga.

1861. aastal ilmus Berliinis anonüümselt teos «Eestlane ja tema isand» («Der Ehste und sein Herr»), märkusega «Kellelki, kes pole eestlane ega tema isand».⁴

Teose «Eestlane ja tema isand» algul kirjutab autor, et ta on olnud 1858. a. talupoegade metsiku peksu pealtvaataja. See kisendav sündmus olevat teda niivõrd vapustanud, et ta «kaua aega ei suutnud millelegi muule mõelda». Jube vaatepilt ei kadunud ta silmist ei päeval ega öösel (vrd. Matias Lutzi olukorda pärast tähendatud peksu pealtnägemist, lk. 185), ja ta otsustas «üksikasjalisemalt tundma õppida rahva saatust, kelle hulgas ta oli nii kaua elanud, kuid kelle tundmaõppimine oli nii järsult väljaspool tema tegevusringi».

Miskipärast romaanis «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» Vilde otseselt teost «Eestlane ja tema isand» ei maini, kuigi ta seda hästi tundis. Küll aga tuleb ta selle juurde tagasi «Prohvet Maltsvetis» seoses maltsvetlaste «valge laeva» ootamise looga Tallinnas Lasnamäel. Vilde kirjutab, et venelasest Tallinna ülemkooliõpetaja Blagoveštšenski oli see, «kelle silmad läksid niiskeks, kelle rind kees haavatud õiguse- ja õiglusetundest» ja kes võttis sel ajal sule kätte ja kirjutas vägivallast ning viletsusest, mida kannatas eesti talurahvas, teose «Eestlane ja tema isand».⁵

Teoses «Eestlane ja tema isand» antud hoobid tabasid märki, põhjustades balti mõisnikkonna ääretut viha. «Seda tunnistas nende avalikkude häälekandjate sapisülitamine, see osutus viimaste vingerdavaist katseist protestikirjas seisvaid tõsiasju valeks ajada», kirjutab Vilde.⁶

¹ «Kolokol» 1. dets. 1858, nr. 29.

² Vt. V. Miller, A. I. Herzeni sidemeist Tallinna progressiivsete haritlastega. Eesti NSV TA Toimetised 1954. III kd., nr. 2, lk. 286, 290 jj.

³ Vt. V. Miller, A. I. Herzeni sidemeist Tallinna progressiivsete haritlastega. Eesti NSV TA Toimetised 1954. III kd., nr. 2, lk. 289.

⁴ Vt. ka: J. Käosaare järelsõna E. Vilde romaanile «Mahtra sõda», Tallinn 1955, lk. 440.

⁵ E. Vilde, Teosed: Prohvet Maltsvet, Tallinn 1954, lk. 410.

⁶ Sealsamas, lk. 411.

Tekkinud poleemikas kaitses N. Fr. Russow tollal «Revalsche Zeitung» toimetajana teose «Eestlane ja tema isand» seisukohti. Russow kirjutas: «Põhiliselt sisaldab raamat ainult tõtt. Selle tõe all mõistame me talupoegade kurba olukorda, nii nagu see peale eestlaste alistamist välja kujunes sajanditepikkuse pärisorjuse jooksul ja mida ka kõige uuem talurahva-seadusandlus — hoolimata kõigest vastupidisest näilikkusest — pole parandanud ega ka põhiliselt muutnud.»¹

Kõigile siin käsitletud töödele on omane balti mõisnike julmuse ja nende poolt eesti talurahva suhtes teostatava ebainimliku kurnamise kirglik hukkamõist. Tööde autorid apelleerivad aga riigivõimudele, tsarismile, et see võtaks ette reforme väljakannatamatu olukorra parandamiseks. Siin ei leidu rahva enda poole pöördumist ega näidata revolutsioonilist teed, kuidas kaotada pärisorjuse jäänused ja likvideerida mõisnike võim. Selles seisneb mainitud demokraatliku rühmituse ajalooline piiratus. Vilde läks uutes ajaloolistes tingimustes kaugemale. Kasutades teost «Eestlane ja tema isand» peamiselt «agraarolude kirjeldamiseks», nagu ta ise mainib,² osutas kirjanik ühtlasi, et talupojad võivad mõisnike ikkest vabaneda ainult võitluse teel.

Mõisnikkonda kaitsvaist kirjutustest tsiteerime allpool üht kõige tüüpilisemat: see on nimelt Kuusalu pastori E. Ahrensi artikkel, kus autor õigustab südih mõisnike piiramatut omavoli talupoegade kallal, eriti talurahva rahutuste (Mahtras, Anijas ja mujal) metsikut mahasurumist. Tallinna kodanluse viha mõisnike vastu, mis tekkis seoses Anija talupoegade looga, on Ahrensi poolt leidnud hukkamõistu. Ta kirjutab: «Tallinnas suhtlesid talupojad agarasti oma kaubasooprade, kes neid jõudumööda mõisahärrade vastu ässitasid ja vägivaldsetele julgustasid. — — — Kogu maal oli süüteainet kokku kuhjunud ja üksainus säde oleks kohutava plahvatuse esile kutsunud», mis Ahrensi järgi oleks võinud eestlaste võimsa 1343. a. jüriöö kordamiseks kujuneda. «Aga kui hädadoht oli kõige suurem, siis tuli — kõigile ootamatult — «päästev tegu». Korraga lendas tormikiirusel igale poole hirmusõnum Anija talupoegade karmi karistamise kohta Tallinnas ja ühe hoobiga oli kogu ülestõus maha surutud. — — — Eestimaa rüütelkond on kõige suuremat tänu võlgu sellele mehele (Tallinna komandandile von Salzale), kellel oli julgust avalikku arvamist trotsida ja eksekutsiooni mitte nelja müüri vahel, vaid avalikul turul ja trummipõrina saatel täide viia, sest rüütelkond ei võlgne temale midagi vähemat kui oma elu säilitamist. Tema tegu oli sõna kõige otsesemas mõttes päästev tegu.»³

Tsiteeritud Ahrensi seisukoht avab balti parunite ja nende käsilaste — vaimulikukuube kandvate eesti talurahva verivaenlaste tõelise palge, see avab Vene turu veretöö sotsiaalsed lähtekohad. Nimelt, et Tallinnas toimunud veresaun oli kõige puhtamalt 1858. aasta talurahva-liikumisest hirmule aetud balti feodaaljunkrute oma võimu päästmise ning kätte-

¹ «Revalsche Zeitung» (Extrablatt) 27. jaan. 1862, nr. 22.

² Eesti NSV TA KM KO, f. 153, m. 24:2.

³ E. Ahrens, Auch Einer, der weder ein Ehste noch dessen Herr ist. «Revalsche Zeitung» (Extrablatt) 3. veebr. 1862, nr. 28. Vrd ka Köler, kes kõneleb alatust «päästvast teost», mõistes seda hukka Eesti NSV TA KM KO, f. 69, m. 14:6, l. 5.

Asudes kirjutama romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid», seadis Vilde endale üheks ülesandeks kujutada Tallinna demokraatlike ringkondade reageerimist talupoegade kallal 1858. a. suvel mõisnike poolt toime pandud julmustele. Nagu Vilde enda korduvatest vihjetest näha, teadis ta Tallinna demokraatide tegevusest küllaltki palju, tõenäoliselt rohkem kui senine uurimistöö on suutnud uuesti avastada. Kuid mingitel kaalutlustel asendab Vilde siin tegelikud kangelased täielikult väljamõeldud kangelastega. Võib-olla tegi ta seda sellepärast, et osa Tallinna demokraatide ringi liikmeid oli romaani ilmumise ajal veel elus (Russow suri 1906. aastal).

Vilde kirjutab, et ta on romaanis «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» tahtnud vastata küsimusele: «Kuidas oli tol ajal (s. o. 19. saj. keskpaiku, J. K.) vahetõrje mõisniku ja linnakodaniku vahel? Kuidas suhtus viimane — käsitöeline ja kaupmees — aadeldokumendi võimuvallit-
susse, täis omavoli ja ülemeelikust? Millist osa etendas tol ajal talu-
poegsusest põlvnev eesti ollus linnakodanluses, vähemasti käsitöölisesena
sakslasist koostuvates sumptides?» Samas lisab autor, et Anija pere-
meeste jäle peks Tallinnas võis esineda ainult «küllustreeriva episoodina».¹

Siin valitses veel feodaalaja linnale omane tsunftikord, gildid, magistraat ja seisuslikud traditsioonid. Kirjanik tutvustab meid kubermangu kõrgemate võimukandjatega. Kindralkuberner vürst Suworovi kõrval näeme kõikjal balti paruneid, nagu tsiviilkuberner J. von Grünewald, abikuberner parun Rosen, valitsusnõunik von Schwebs. Baltimail püsis rüütelkonna näol mõisnike omavalitsus, mille võimupiirid ületasid kaugetelt Sise-Venemaa mõisnike võimupiire.

¹ E. Vilde, Kui Anija mehed käisid Tallinnas: Autorilt. Kogutud teosed, XXII kd., Tartu 1929, lk. 6.

Kõik need käsitöölised jagunesid ametite järgi jaotatutena kümnetesse organisatsioonidesse, nn. tsunftidesse.

Tallinna käsitöölised olid enamasti balti-sakslased. Välismaalasi tsunftimeistrite juurde üldreeglina vastu ei võetud ja eestlastel oli tegelikult juurdepääs ainult raskematele tööaladele, nagu kiviraiujate, kandjate, vööri-meeste ametitele. Need üksikud erandid, kes pääsesidki «peenematele» ametialadele, pidid unustama oma päritolu ja emakeele ning võõrduma oma kodustest. Seda teed hakkas käima ka Mait Luts.

Käsitöölise olukorra kirjeldamisel on Vilde aga peaaegu vaikides mööda läinud meistrite ning nende poolt ekspluateeritavate tööliste vahel valitsenud vastuoludest. Kui nendest vastuoludest ongi ühel ja teisel puhul juttu, siis puudub sellel vajalik teravus.

¹ P. Jordan, Beiträge zur Statistik des Gouvernements Estland, Reval 1867, lk. 80.

Tallinna elu kirjeldades ei lähe Vilde mööda ka vene suvitajatest Tallinnas, keda üldiselt nimetati peterburglasteks. Nende suvilad asusid peamiselt Narva maantee ümbruses. XIX sajandi keskpaiku oligi Tallinnal väljaspool Eestimaa kubermangu peamiselt ainult suvitustlinna kuulsus. Hulgaliste vene suvitajate saabumine suveti Tallinna avaldas kahtlematult mitmeti mõju linna majanduslikule ja kultuurilisele arengule. Ajalooliselt õigesti on kirjaniku poolt iseloomustatud enesega rahulolevat Tallinna kodanlust.

Tõusva kapitalismi ajajärgu kodanlus, olles huvitatud feodaalse majandusliku korra likvideerimisest, feodaalse aadli võimu kukutamisest, kasutas talupoegade ja käsitöölise võitlust feodaalse ikke vastu oma võimu kindlustamise eesmärgil. Nõnda oli olnud varastes kodanlikes revolutsioonides Lääne-Euroopas, näit. Prantsusmaal XVIII saj. lõpul. Kui kapitalistlik tootmisviis enamikus Euroopa maades kindlustus ja töölisklass nendes maades kasvas juba tõsiseks jõuks, millega seoses üha teravamalt ilmnemisele vastuolud töölisklassi ja kodanluse vahel, hakkas kodanlus isegi nendes maades, kus ta võimule polnud tulnud, osutama kõhklust ja kõikumist võitluses absolutismi vastu, feodaalkorra otsustava ja täieliku likvideerimise eest. Eriti iseloomulik oli linnakodanluse loobumine võitlusest feodaalkorra vastu Baltimaadel, kus esimene formeerus peamiselt kohalikele põhirahvastele vaenulikest elementidest. See ilmneb ka antud teoses. Ainult säärases olukorras oli mõeldav sellise toore vägivalga lavastamine mõisnike poolt Tallinnas veel XIX saj. teisel poolel. Talupoegade verise peksmise puhul tõstsid linnakodanikud küll teravat protesti, kuid peamiselt selle pärast, et seda peksmist teostati linnas. «Kui mõisnikud oma talupoegi peksta tahavad, siis peksku neid oma mõisades, mitte linnas avalikul platsil» pahandasid Tallinna kodanikud Anija meeste peksmise puhul (lk. 127). See oli ilmselt suurema osa linnakodanike seisukoht.

ROMAAN «KUI ANIJA MEHED TALLINNAS KÄISID» KUNSTITEOSENÄ.

«Kui Anija mehed Tallinnas käisid» on Vilde ajaloolises triloogias kompositsiooniliselt kõige ühtlasem ning terviklikum. Oma süžeeilise ülesehituse poolest on see hoopis erinev triloogia teistest osadest. Kui «Mahtra sõja» ja «Prohvet Maltsveti» süžeeiline arendamine kulgeb põhiliselt rahvahulkade najal ja isikudraamad arenevad selles konkretereivate näidetena, siis «Anija meestes» on kogu süžeeiline ehitus rajatud pingsalt arendatud suhteliselt kitsale isikudraamale. Viimane aga kasvab välja kaasaegseist ajaloolis-sotsiaalseist vastuoludest. Mait Lutsu ja Leena Paju isikudraama kaudu antakse realistlik pilt Eestimaa talupoegade, mõisnike ja linnakodanluse elust.

Üldisest esitusviisist langeb välja ainult peatükk «Tallinna elu», mis on vajalik olustikupildi andmiseks, kuid mis pole romaani sisulise liiniga terviklikumalt seotud.

Sellist süžeeilist arendamist on autor teadlikult rakendanud. See ilmneb romaani eelteates, kus Vilde kirjutab: «Neile, kes jutustustes pikki,

kaine kõnelisi harutusi ei armasta, saab... romaan «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» veel rohkem meeldima kui tänavu ilmunud «Mahtra sõda»»¹

Ent olgu siinkohal öeldud, et «Mahtra sõda» oma talurahva revolutsioonilist liikumist käsitleva teemaga ja sellest tulenevate pikkade ajalooliste arutlustega haaras lugejaid ikkagi hoopis sügavamalt kui «Anija mehed» oma põnevusega, mille kõrval rahva elu kujutamine kippus varju jääma.

Mait Lutsu kui romaani peategelase isikudraama areneb ajalooliste sündmuste, kõigepealt 1858. aasta talurahva-liikumise taustal, episoodiliselt on sisse haardatud ka Krimmi sõja aegseid kohapealseid sündmusi. Nii on siis romaani tegelaskond orgaaniliselt seotud ajaloolise tegevikkusega. Kirjanik kirjutab 1908. aastal ühes erakirjas «Anija meeste» kohta: «Minu materjal on historialine ka kõrvalistes partiides — isegi peanaistegelase lugu on suuremalt jaolt sündinud.»²

Viltele tehti kaasajal etteheiteid, et «Anija meestel» puudub tsentrum. Sellele vastab kirjanik ülal tsiteeritud kirjas, et ««Anija meestel» puudub tsentrum, see on teataval määral õige.» Ja jätkab: «Ma pean nimelt Zola sõna õigeks, kes ütleb: «Roman olgu tükki elu, vaadatud ühe temperamendi läbi.» Kui kirjanik teatavast ajaloolisest epichest (= eposist) väljalõike annab, siis pole minu arust igakord isäralist tegevustiku-tsentrumi vaja. Mõelge Gogoli «Surnud hingede», Zola «Germinali» jne. peale. «Anija meeste» nõrkused on mul teada — need seisavad liig kahvatanud karakterites — historialise kujutuse all on elavad tegelased psühholoogiliselt kannatanud.» Kahtlemata on Vilde siin õigus.

Kirjaniku kavatsust anda ajalooliselt sotsiaal-olustikuline teos tuleb lugeda põhiliselt õnnestunuks.

Kuid romaanil on ka mõningaid kompositsioonilisi puudusi.

Kainest, realistlikust laadist langeb välja romaani lõpuosa süžeeiline arendamine. Kirjanik on siin libisenud eriti tema varasemale loomingule omaselt sotsiaalselt ja psühholoogiliselt motiveerimata kerge põnevuse taotlusele. Tarbetult palju tähelepanu on pühendatud Matiiase ja Berta armuvahekordadele, kusjuures on põhjendamatult liialdatud viimase osatähtsust Matiiase saatuse kujunemisel. Vähe usutav on Leena poolt tööalgamine Matiiase ees enne abiellumist (arvestades eriti tema ausust ja otsekoheust). Veel rohkem otsitud ja kunstlik on Leena sünnituslugu antud kujul (tema salajane minek maalesõidu ettekäändel ämma-emand juurde, ilma et Matiias milleski kahtleks). Hoopis ebausutavana tundub saladuse ilmsikstuleku sidumine Berta kättemaksuga.

Kui romaani esimeses kahes kolmandikus on palju tähelepanu pühendatud sotsiaalsete ja olustikuliste piltide realistlikule kujutamisele, siis romaani lõpuosas on see jäetud hoopis tagaplaanile. Kirjanik on siin peaaegu kogu oma huvi koondanud Mait Lutsu eludraama arendamisele, seda siiski põhimomentides sidudes juba romaani algul disponeeritud teravaist klassivastuoludest tingitud olukordadega. Mainitud momenti on silmatorkavalt esile tõstetud romaani viimases peatükis (mis teose ajalehe-

¹ «Teataja» nr. 311, 24. det. 1902.

² E. Vilde B. Lindele 21. nov. 1908. Eesti NSV TA KM KO, f. 153, m. 19:3.

väljaandes puudus, kuid mis on peatselt täienduseks juurde kirjutatud). Peatüki pealkiri «Elavad ja surnud» sümboliseerib olukorda — rahva vaenlased (noor parun Riesenthal oma õnneliku noorikuga, aga samuti Berta oma peigmehe «töölistekoorija» Brandtiga), elavad muretult, tundmata mingit südametunnistusepiina oma roimade pärast. Nende ohvritele (ja mitte ainult Matiassele ning Leenale, vaid samavõrra talurahvahulkadele, eesotsas Vene turu veresauna ohvritega) saavad osaks kõige rängemad kannatused ja piinad.

Romaani peakangelase hukkimine, s. t. talupoegliku päritoluga isiku võitlus aadlike vägivalda vastu, mis lõpeb esimese kaotusega, on reaalne ja usutav.

Ühised kannatused parunite vägivalda all seovad talupoegliku päritoluga tegelasi. Konna Jaagu suu kaudu avaldatakse see elutunnetus: «Me oleme seltsimehed — ühesugused kannatajad — meid ühendab ühesugune häda, meid pitsitab üks ja seesama vastane — seepärast hoiame kokku ja aitame üksteist!» (lk. 152). Vene turu veretöö ja Leena Paju traagiline põgenemine linna seovad Matiasist uuesti talurahva saatusega; ta tunneb end nende hulka kuuluvat, mõistab, et ta on nende seltsimees. Ja temas tärkab viha rahva igipõlise vaenlase vastu, ta käed tõmbuvad rusikasse ja teda valdab «ohjeldamatu tung mingi vägivaldse teo järele» (lk. 152).

Kuid kõigile neile on veel võõras ühinemine kui jõu allikas vaenlase vastu astumiseks, mis selgesti on esile toodud «Mahtra sõjas» ja «Prohvet Maltsvetis». Mait Luts jõuab esialgu ainult oma isikliku õnne südamekohasele lahendamisele (hüljates rikkuse ja seltskondliku positsiooni, mida ta seni taotles Berta kaudu). Maidu viha on isiklikku laadi, samuti Leena võitlus. Kui võrdleme «Anija meeste» tegelasi triloogia teiste osade omadega, nagu Völlumäe Päärna, Ants Tertsise, Ants Veldi, Poe Jaani, Lõhmuse Taaveti, Gustav Maltsi ja teistega, siis ilmneb siin tunduv erinevus. Viimased võitlevad kaugelt mitte ainult enda elu või huvide eest, vaid laiemate talurahvahulkade eest. Käesoleval puhul aga väljuvad ainult Konrad Huberi põhimõtted kitsaist isikliku elu raamidest, paljastades ulatuslikumalt ühiskondlikke vastuolusid, Baltimail valitsevaid feodaalseid suhteid.

Romaani süžeealine arendamine tervikuna kujuneb siiski võimsaks protestiks Baltimaadel veel XIX sajandi keskel võimutseva feodaalse vägivalda vastu. Mait Luts sureb ähvardusega mitte ainult oma isiklikule vaenlasele, vaid kogu mõisnikeklassile, kelle võimukantsiks oli Toompea (lk. 280).

Romaani peategelaseks on Mait Luts, linnastunud Matias Lutz. Selle nimemuutmisega tähistab Vilde ajalooliselt tüüpilist nähtust eestlaste saksastumise protsessis. Romaani isikudraama ja põneva süžeealise arendamise taotlusest tingitult pole Mait tüüpiline talulaps, vaid paruni ja selle toatüdruku järglane, mis saab määravaks tema elus. (Kuid pole muuseas millegagi põhjendatud, et Mait paruni võsukesena antakse rõhutatult arukamana tavalistest talulastest.)

Maitu on kujutatud juba lapsest peale teravmeelsena, kaalutlejana, tähelepanekuist loogiliste järelduste tegijana ning erakordsete võimetega nikerdajana. Viimane võime saabki tema elus määravaks. Mait Lutsu edu põhjeneb tema andekusel ja usinusel, töökusel. Iseloomult on Mait tõsine, tahte- ja järjekindel. Ta ise peab end kaineaks, tasakaalukaks,

mida ta ka näib olevat kuni Leenaga kohtumiseni. Siit edasi näeme Maidus sügavate, võimsate tunnetega inimest, kellele on omane lihtsameelsus, eriti armastusküsimustes. See ilmneb tema tunnete arengust Leena vastu. Nimelt saavad kõrvalseisjad tema armastusest enne teadlikuks kui ta ise. Kirjanik valmistab sellega psühholoogiliselt ette Maidu seesmist purunemist. Selline purunemine pole mõeldav kaine mõistusega inimese juures. Nüüd ütleb kirjanik otseselt, et Mait «oli oma olemuse viimases sapis suur argpüks, nõrk ja väeti kui lapsuke... Tal puudus tahtejõud ja visadus oma südamega mehiselt võidelda» (lk. 258).

Kirjanik näitab, et Mait tegi linnas läbi suure arengu: ta loeb mitmesugust kirjandust, hakkab Eestimaal valitsevat mõisnike vägivalda võrdlema teiste maade olukorraga ning selle kaudu seda õiges valguses nägema (lk. 151, 152). Vilde annab Maidu mõttekäigu vormis Baltimaade sotsiaalsete olude terava paljastuse.

Mait Luts elab kaua aega linnas, kõdynedes sinse eluga. Ometi tunneb ta end kuuluvat eesti talurahva hulka. See ilmneb selgesti näiteks väljasõidul Keila Joale, kus teised linlased ilutsevad looduse idüllis, Maidu tähelepanu aga köidavad nälgivad kalurilapsed ning talle meenub oma lapsepõlv (lk. 81).

Mait Lutsu kujus on Vilde näidanud eesti talupoegliku päritoluga linnakodanluse kujunemist. Me näeme, kui vaeviline oli sellise päritoluga nooruki tee jooksupoisist sellini. Omades küll linnas elamise luba, antakse talle kui maalt tulnud eestlasele täielikud kodanikuõigused alles selliks saamisel, kui «poolest inimesest oli saanud kolmveerand inimest, sest täisväärtuslik isik võis siin ringis olla ainult meister» (lk. 63). Kuid meistriks saamine oli tehtud üpris raskeks, selleks oli vaja raha, «head» päritolu jne. Eestlastel oli meistriks saamine peaaegu võimatu, sest linnas valitses koloniaal-rassistlik, diskrimineeriv suhtumine eestlastest talupoegadele kui madalamasse rahvatõugu. Peamine võimalus oli selleks peale oma päritolu salgamise saksastumise kaudu abielluda mõne meistri tütreaga. Selle tee valis ka Matias Lutz.

Vastavalt Tallinnas võimutsevaile traditsioonidele kalkuleeris Mait oma tuleviku mõistusepärast, arvestades oma võimeid ja tahtekindlust. Kuid elu purustas need kavatsused. Anija meeste verine peks, kõigepealt aga Liivapalu Leena ilmumine näitelavale annavad ta elule teise, traagilise suuna.

Mait Lutsu võitlus- ja saatusekaaslast Leena Paju on kujutatud talunaiste tüüpilise esindajana, kes on näinud ning kogenud nende õigusetut olukorda. Leena võitleb südilt mõisniku vägivalda vastu, kuid lõpuks langeb siiski selle ohvriks (siinjuures ei ole täielikult usutav Leena teenistusse-minek oma verivaenlase perekonda, või seda tuleb seletada tema naiivsusega). Vilde on Leena kujus näidanud moraalselt puhta taluneiu üllirasket võitlust oma au ja armastuse eest. Leena on südamlilik, hell ja kaastundlik, samas aga julge, tarmukas ja tragi. See ilmneb tema põgenemises maalt linna, otsustavas käitumises Vene turul veriseks peksitud Konna Jaagu ja tema kaaslaste abistamisel jne. Ent samas — romaani lõplahendus, mis antud kujul libiseb ära realistlikult pinnalt, on peale Maidu oluliselt seotud Leena kujuga. Kui kuidagiviisi on veel mõeldav Leena ohver noorele Riesenthalile, siis pole tema iseloomuga sugugi enam kooskõlas tõe varjamine Maidu eest, eriti aga viimase täiesti kavatsuslik petmine seoses lapse sünnitamisega.

Konrad Huber esindab romaanis Lääne-Euroopa tollal suhteliselt kaugemale arenenud kodanlik-demokraatlikke vaateid. Teda võiks suurtes joontes võrrelda Juliette Marchandiga «Mahtra sõjast». Kuid käesolevas romaanis avaldab kirjanik oma vaateid lihtsalt arutluste käigus, ilma et Huberis kujutataks ideoloogiliselt suunda-andvat isikut.

Talupoegade huvide kaitsjana esineb romaanis sekretär Rutow (nagu eespool mainitud, kehastab viimane N. Fr. Russowit). Kirjandusliku kujuna pole ta aga välja töötatud, samuti on jäänud lähemalt välja joonistamata Tallinna sandarmiülem Gresser, kes küll esindas tsaari isevalitsuse poliitilisi politseid, kuid oli ometi inimlikum balti parunest (vt. lk. 131).

Linnakodanlus avaneb meie ees Wittelbachide perekonna ning nende töökoja töötajate kaudu. Proua Wittelbach kehastab tüüpilist balti-saksa linlast, kes on väga tugevalt seotud Baltimaade koloniaalsete tingimuste äärmiselt kitsarinnalise avaliku arvamisega. Berta Wittelbach kuulub samasse kategooriasse. Ainult vanatüdrukku jäämise oht viib teda taotlenu abielu talupoja — eesti päritoluga selli Matias Lutziga. Selle ebaõnnestumisel muutub ta alatuks intrigandiks ja abiellub ülimalt tüüpilise väikekodanlasega — meistri-ai taotleja Brandtiga. Meister Wittelbachis on aga kirjanik kujutanud linnakodanluse teatavat poolehoidu töökaale ning andekale õpipoisile-sellile ja üldse talurahvale, nagu see ilmneb kujukalt meister Wittelbachi osast Leena linnaasumise loa saamisel. Meister Wittelbach hindab Matias Lutzit, toetab teda, kuid eelkõige ikka ainult viimase «kuldsete käte» pärast, mis toovad tema töökojale kuulsust ja raha kaukas. Kui kerkib küsimus Matias ja Berta abiellust, teiste sõnadega — Matias vastuvõtmisest meistri perekonda, ei julge Wittelbach vastu seista üldisele seltskondlikule arvamisele ning keeldub oma nõusolekut andmast. Põhjus — Matias talupoeglik päritolu.

Talurahva vaenlastena on romaanis esile toodud rida mõisnikke. Romaani süžeealises arengus mängivad olulist osa isa ja poeg Riesenthalid, keda kirjanik on lähemalt individualiseerinud. Vanal Riesenthalil on tema kalkuse ja ehtparunliku ülbuse kõrval näidatud ka mõningaid pehmemaid jooni, mis ilmnevad Maidu ja paruni vahelises stseenis. Noor Riesenthal seevastu on kujutatud talurahva kõige alatuma ja vastikumana vaenlasena.

Seoses Anija meeste peksulooga kerkib kõrvaltegelastena esile rida Eestimaa rüütelkonna ameti-isikuid — Rosen, Salza, Schwebs, Ungern-Sternberg, Tritthof jt. — keda on kujutatud balti parunite võimu tüüpiliste esindajatena.

Vilde on romaani tegelasi osanud mitmekülgsest iseloomustada. Tema üheks sääraseks võtteks on vaenulike poolte vastandamine teravaid konflikte loovais stseenides. Sel teel on kirjanik andnud rea draamatilisi situatsioone, draamatilisi kokkupõrkeid ja dialooge.

Mait Lutsu esimeses kohtumises stseenis oma poolvenna — noore paruni Gotthard Riesenthaliga avatakse romaani peavaenlaste iseloomud ning juhatatakse sisse tulevane konflikt. See kokkupõrge, kus parunivõimuse «koerapiits vihises läbi õhu ja käis poisile plaksti pähe» (lk. 29), kasvab välja teravaist, lepitamatuist ühiskondlikest vastuoludest. Samas antakse vanale parun Riesenthalile tema seisukohavõtuks, et kuigi talupoissi löödi esimesena ja ilma põhjuseta, ei tohi viimane «saksa ega saksa koera

lööa» (lk. 32) küll lakooniline, aga põhiline ja konkretiseeritud iseloomustus.

Vilde oskab oma tegelaskujude väljajoonistamisel ja süžee arendamisel rakendada mitmekesiseid stiilivõtteid, luues nii meisterlikke pilte, kus tegelaste elu ja saatus tihedalt seostatakse ajalooliste olukordadega.

Meeleolukalt on antud Mait Lutsu «hulljulge teekond» oma parunist isa juurde. Me loeme, kuidas «külaparun» «rändas, kallis varandus kaenlas, magus õhin põues, mööda poriseid teid», — rind täidetud «lok-kavaist lootustest», «kuldsest unenäost» pääseda «vaba mehena laia ilma» (lk. 23, 24). Ent neid roosilisi ja julgeid unistusi segab hirm mõisasundijate ees — «opmannid tigidate nägudega, kupjad ja kiltrid karjuvate suude ja välkuvate keppidega» (lk. 25). Segab hirm öela härra ees, kes Maidu kui jooksi võiks haagrehi juurde saata. «Haagrehi juures antakse sulle —» (lk. 24). Viimased kaks mõttekriipsu ütlevad rohkem kui ükskõik missugused sõnad. Tagasiteel aga, kui linnamineku luba käes, olid Maidu «jalgadel tiivad» (lk. 45).

Kujukalt on antud samuti Maidu lahkumine kodukohast ja tema saabumine linna. Uheld poolt näeme talupoegade elu viletsust («Ta ees seisis liigutav pildike nutvat talupoja-viletsust», lk. 48), teiselt poolt tiivustab Maitu isiklik tulevikuromantika — («Ta noores südames võitles lahkumise haledus vabaduselõbu ja naeratavate tulevikulootustega», lk. 48). Maidu Tallinna saabumise optimistlikku meeleolu antakse edasi — «Õhtune päike kuldas veel merepinda Tallinna lahes». Kuid samas kõneldakse kindlusemüüride hallidest tornidest ja Toompeast, mis seisab «kõrgilt kaljurahnu otsas», all-linna «nagu kummardades ja küürutades tema jalge ees» (lk. 48, 49).

Siin kujutatakse Mait Lutsu uue lootusrikka elu alguses poolkeskaegse linna foonil. Toompea pildiga aga manatakse lugeja silme ette linnaski võimutsev balti parunite needus, mis tegi eesti talupoegliku päritoluga isikule võimatuks elus edasi jõuda.

Romaanis on meisterlikult kasutatud loodus- ja olustikupilte.

Anija meeste jäle peksulugu juhatatakse sisse kontrastse pildiga: «Helgav õhtupoolik juulikuus. Ei ainust pilvekest taevas» jne. Ent see suvepäeva rahu ja vaikuse idülliline kirjeldus lõpetatakse sünge kujutusega balti parunite võimukantsist Toompeal: Toompea tornide ümber «karjuvad süsimustad siiblevad kaarnad ning vangikoja tillukeste trellitatud akende vastu suruvad end higised, kahvatanud näod õhku ahmitsevate suudega» (lk. 120). Viimaste all mõeldakse Mahtra sõja ohvreid — talupoegi, kes hiljuti toodi raudu needitult trummipõrina saatel Tallinna Toompea vanglasse.

Vastavalt sisule, vastavalt meeleolule muutub ka Vilde väljendus. Võrreldagu näiteks õhtuse ja hommikuse looduse kirjeldust Tallinna kodanike väljasõidu puhul Keila Joale. Õhtune meeleolu: «Lehed ei libistanud enam, lillede pead ei liikunud ja linnud pistid vaikivad nokad tiiva alla; ainult mõni kala sulpsatas kord jões ja mere poolt kostis ühe-kajaka murelik hüüd» (lk. 80). Aga hommikul: «Kose vaht oli hõbedasem, metsa roheline küllasem... Raskemeelse chapuna asemel kuldas õnnest naeratav koidupuna mere rohekashalli pinda. Ning seal kerkis päike hõõguva tulekerana vee ja õhu piirjoone alt, pikki lõomajugasid mere ja maa üle tõmmates, kõike loitma pannes, mis tumeduses oli uinunud» (lk. 81, 82).

Kuid selle idüllilise looduspildi keskele paigutab kirjanik mere ääres asetsevad armetud kalameeste hurtsikud ning nende ees mängivad näljased, räbalais lapsed. Seda viletsuse kontrasti ei näe idüllitsev seltskond, küll aga Mait Luts, kes näeb seal oma lapsepõlve ning päritolu. Selle kontrastiga näitab kirjanik piltlikult ühiskondlikke vastuolusid linnakodanluse ja talurahva vahel.

Vilde keel on väga rahvalik ja rikas. Ta kasutab oskuslikult rahvapärast fraseoloogiat, mõtteid ilmekalt konkretiseerivaid võrdlusi ja mitmekesiseid sõna- ning lausekujundeid. Romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» stiililine meisterlikkus, nagu selle karakteridki, ei küüni küll «Mahtra sõja» ega «Prohvet Maltsveti» tasemeni, kuid on siiski õnnestunud. Viimane käib eriti romaani esimese poole kohta, mis on kõigiti küpsem kui lõpposa, mis kannatab pinnapealsuse ja ruttamise, liialdatud ning odava põnevuse taotluse ja stiililt kergevõitu šablooni kaldumise all.

Vilde tundis hästi talurahva elu. Seepärast on just selle kirjeldamine sügavam, konkreetsem ning stiililt kujunduslikum kui linnaelu puhul. Piltlikult, ilmekalt on antud Maidu esimene käik mõisniku juurde linnamineku loa saamiseks (lk. 21), suure asjatundmisega kirjeldatakse Maidu veskit (lk. 19) jne. Ohtrasti leiame fraseoloogilisi väljendeid mõisnike võimu kirjeldamisel: «Mõisniku käsi ulatub kaugemale kui põgeneva taluinimese jalg» (lk. 115). «Saksa päralt on kõik, mida su silm näeb ja käsi katsub, saksa päralt on kõik inimesed maapeal» (lk. 23). Talupoegade elu iseloomustavad väljendid, nagu «nuttev talupoja-viletsus» (lk. 48), «aganane leib, takune riie, haisev suitsu-hurtsik» (lk. 65).

Vene turu veretöö puhul kasutab Vilde karmilt, järsult süüdistavaid väljendeid: «Lööjaid vahetatakse. Malku vahetatakse. Ohvreid vahetatakse»; «See on lihunikku loomatapp!» müristab Huber; «Õnnetute karjatamine, oigamine, rögisemine ühineb koorilauluks, millist siin esindatud inimkõrvad enne pole kuulnud» (lk. 126, 127) jne.

Raha võimu kodanlikus ühiskonnas iseloomustatakse: «Kapital on asi, mis inimest tiivustab, mis talle väge ja võimu annab» (lk. 65). «Iludus kaob, rikkus jääb» (lk. 187).

Linnakodanluse kombeid ja peenutsevat fraseoloogiat võime leida paljudelt lehekülgedelt, näiteks Keila Joa väljasõidu kirjeldus, eriti Matiiase ja Berta vaheline vestlus (lk. 82–85), tsunftielu kirjeldus, eriti Matiiase selliks saamine (peatükk «Matiias Lutz saab selliks») jne.

Vilde armastab üksikute ridade kunstikavatsuslikku paigutust, et sellega ilmekalt, mõjuvalt esile tuua teatavaid kindlaid mõtteid, tundeid, meeolusid, näidata mõtete kulgemist ühelt etapilt teisele, eri mõtete ja meeolude põiminguid. Selliseks vaid üheks näiteks väga paljude hulgast võiks olla üleminek Maidu isa seljas ratsutamise kujutamisel Jaagu ja Liisu minevikule lausega «Halval ajal on tiivad» (lk. 9). Või Maidu matka kirjeldus tema pärisisa juurde ning stseenid mõisas, eriti kolmanda peatüki lõpp (lk. 44), teatavad osad Anija meeste Tallinnas käigu kirjelduses (näit. lk. 144 ja mujal) jne.

Tähelepanuväärsed on veel romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» peatükkide ilmekad, piltlikud, sisu konkretiseerivad pealkirjad.

KOKKUVÖTE.

Kokkuvõtteks toome ära Eduard Vilde enda eessõna romaani «Kui Anija mehed Tallinnas käisid» kogutud teoste väljaandele 1929. aastast. Selles annab kirjanik sügava sünteesi kogu ajaloolise triloogia kohta.

Ta kirjutab:

«Minu triloogia — «Mahtra sõda», «Kui Anija mehed käisid Tallinnas» ja «Prohvet Maltsvet» — on välispidiselt revolutsioonilise atmosfääri sünnitis. Feodalismi, autokraatia kandevõlvi, oli Venes teatavasti võimatu juurelisemalt otsesihhis arvustada, tema vastu oponeerida, liati teda rünnata. See oli võimatu ka Baltimail, kus esindas seda keskaegset võimutüüpi saksa aadlus. Sest kuigi panslavistlikult orienteerunud Peterburi oma venestamistuhinas jämeda eraldusjoone tõmbas kõige vene ja kõige muulasliku — ka saksliku — vahele ning tshinovnikule voli jättis balti parunitki vahel näpistada, tuletades talle meelde vene ülemvalitsust, olid talle need parunid kui isevalitsusehoone läänetiiva talad ja sambad ometi nii tarvilikud, et nad tehti politsei ja tsensuuri kaudu demokraatlik-sotsialistliku arvustuse ja paljastuse vastu sama puutumatuks, nagu oli seda Venegi feodalism. Olevik eriti oli tulekardetavaks tunnistatud. Võis ju eesti lehes üksikust mõisnikust vahel ka halba teatada — et ta kuskil taas tõstnud talupoegade renti või võtnud mõnelt vallalt koolimaa ära jne. Kuid süsteemist ja institutsioonist sunniti täiesti vaikima.

Olevikku ei tohtinud paljastada, pidi siis katsuma minevikku paljastada, et kaudegi luua — õigemini kohendada ja korraldada — rõhutud massides vihkavat meeolu kõige vastu, mida see ammuiganenud süsteem kurja ja kurba soetanud.

Esimene ilukirjanduslik katse ses suunas — «Mahtra sõjaga» — oli õnnestunud. Tulemus osutus nii tõhusaks, et rahvas ise nõudis järke, saates autorile ergutuste ja sooviavalduste kõrval ka materjale uuteks töödeks samast ajajärgust. Toda ajajärku — 19. sajandi 50. aastate lõppu ja 60. aastate algu — mäletati sel ajal (1902) rahva seas veel erksalt, sest et oli elavate killas veel inimesi, kes mässulisest liikumisest kas isiklikult osa võtnud, või rahutusi pealt näinud, või keda kaasa kiskunud suur väljarändamislaine Krimmi poole (Maltsvet), et pääseda mõisniku tagakiusamisest ja tapvast orjusest. Minu ettevõtet soodustas ühtlasi asjaolu, et sain asjaomase dokumentaalse materjali kogumiseks kasutada Eestimaa kubermanguarhiivi. Ainetiku enda agitatsioonlik väärtus ta eepilise väärtuse kõrval oli ohter: eks olnud tänulik näidata, millise jultumusega feodalism ja absolutism alal hoidsid pärisorjuse veel ligemale 50 aastat peale seda, kui nad talupojale priiuse «kinkinud» — alistudes paratamatustele, mis tingitud ümberilma kultuurilisest arengust. Isikupriiuse algelisemgi alus, liikumisvabadus, puudus talupojal.

Käsitles romaan «Mahtra sõda» tervenisti feodaalhärja ja talupoja vahekordi, jäädes tegevustikuga mõisasse ja külla, siis tahtsin triloogia teises lüüsi, romaanis «Kui Anija mehed käisid Tallinnas», vastata küsimustele: Kuidas oli tol ajal vahekord mõisniku ja linnakodaniku vahel? Kuidas suhtus viimane — käsitöölaine ja kaupmees — aadelkonna võimuvallitsusse täis omavoli ja ülemealikust? Millist osa etendas tol ajal talu-

poegadest põlvnev eesti ollus linnakodanluses, vähemasti käsitöölisena sakslasist koostuvates sumptides? Kuidas elati üldse tol ajal linnas, eriti Tallinnas? Anija valla peremeeste jäle peks, millega aadel oma kõikvõimu ka kodanlusele keset kubermangu pealinna suvatses *ad oculos* demonstreerida, võis järelikult minu linnaromaanis esineda ainult illustreeriva episoodina.

Triloogia kolmandale liikmele, «Prohvet Maltsvetile», jäi ülesandeks kirjeldada ja pildistada veel kaht teist sama ajastiku opositsioonilist liikumist, mis seisis kas otsekohehes või kaudses kausaalühenduses talurahva majanduslike hädadega: üks oli sektantlik lahkulööök meil valitsevast luteri kirikust, mille papiskond kui aiva mõisniku ja iseenda maisi huvisid kaitsev härrasseisus talurahva sümpaatiaid kunagi polnud nautinud, ning teine oli väljarändamistuhin, mis tekkis pettumusest, kui 1858. a. välja antud uus Talurahva Seadus loodetud ja töötatud kergendusi mõisale tehtava teoorjuse suhtes talupojale kohe kätte ei andnud, vaid edasi lükkas määramata jäetud ajaks.»¹

Juhan Käosaar.

¹ E. Vilde, Kui Anija mehed käisid Tallinnas: Autorilt. Kogutud teosed, XXII kd., Tartu 1929, lk. 5—7.

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID

1. Ajalehes «Teataja» 1903, nr. 1—58 (2. jaanuarist kuni 12. märtsini), pealkirjaga: Kui Anija mehed Tallinnas käisivad. Eduard Vilde jutustus.
2. **Kui Anija mehed Tallinnas käisivad.** Eduard Vilde romaan. G. Pihlaka kirjastus, Tallinn 1903.
3. Eduard Vilde, **Kogutud teosed XXII.** Romaanid VIII: Kui Anija mehed käisid Tallinnas. Esimene osa. «Loodus», Tartu 1929. Eduard Vilde, **Kogutud teosed XXIII.** Romaanid VIII: Kui Anija mehed käisid Tallinnas. Teine osa. «Loodus», Tartu 1929.
4. Eduard Vilde, **Valitud teosed II.** Kui Anija mehed Tallinnas käisid. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tartu 1940.
5. Eduard Vilde, **Kui Anija mehed Tallinnas käisid.** RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1946.
6. Eduard Vilde, **Kui Anija mehed Tallinnas käisid.** RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1948.

SISUKORD

1. Külaparun	5
2. Mait põgeneb «papa» juurde	17
3. Mait Luts parun Riesenthali ees	27
4. «Parun Luts» läheb meistri juurde	45
5. Matias Lutz saab selliks	59
6. Uus eesmärk	65
7. Matiasase asi edeneb	72
8. Tallinna elu	91
9. Liivapalu Leena romaan	104
10. Kui Anija mehed Tallinnas käisid	120
11. Mis nad kurja tegid?	137
12. Kumb võidab?	151
13. Politsei	171
14. Veel on häid inimesi	179
15. Seesmisel võitlusel	186
16. Lõpparve	196
17. Konrad Huber valeprohvet?	202
18. Matias Lutz ehitab endale pesa	215
19. Rusud	221
20. Silm silma vastu	244
21. Oised varjud	257
22. Isa ja pojad	272
23. Elavad ja surnud	281
Eduard Vilde romaan «Kui Anija mehed Tallinnas käisid»	
Juhan Käosaar	287
Bibliograafilisi andmeid	306

Toimetuskolleegium:

P. Rummo (vastutav toimetaja),
E. Elisto, J. Käosaar,
L. Raud, E. Sögel.

Toimetaja T. Huik.

Kunstiline toimetaja H. Vitsur.

Tehniline toimetaja
O. Kasemets.

Korrektorid
H. Sinilaid
ja H. Tillemann

Ladumisele antud 10. XI 1954.
Trükkimisele antud 13. I 1955.
Trüklarv 20 000. Paber 54:84.
 $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 19,25 + 13
lisalehte. Formaadile 60:92 kohal-
datud trükipoognaid 16,45. Arvu-
tuspooignaid 18,56. MB-00711.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn,
Pikk tän. 40/42. Tellimise nr. 3676.

На эстонском языке.
Эдуард Вильде.
Ходоки из Анны.

Hind rbl. 8.20.

